

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПРИВАТНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«МІЖНАРОДНИЙ ЕКОНОМІКО-
ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ АКАДЕМІКА СТЕПАНА ДЕМ'ЯНЧУКА»**

**ЗБІРНИК
НАУКОВИХ ПРАЦЬ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ
ТА МОЛОДИХ УЧЕНИХ
ПРИВАТНОГО ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ
«МІЖНАРОДНИЙ ЕКОНОМІКО-ГУМАНІТАРНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ АКАДЕМІКА СТЕПАНА ДЕМ'ЯНЧУКА»**

ВИПУСК 3

Рівне, 2026

УДК 37.015.3: 931: 004: 070: 796
DOI 10.5281/zenodo.20924432
3-41

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Приватного вищого навчального закладу
«Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука»
(Протокол № 9 від 28.05.2026 р.)*

Редакційна колегія:

Груба Т. Л. – доктор педагогічних наук, професор, декан історико-філологічного факультету;

Демидюк С. М. – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту та маркетингу;

Климюк В. В. – кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент, декан факультету журналістики;

Кочмар Д. А. – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри іноземних мов;

Красовська О. О. – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та методик початкової освіти;

Мединська Н. М. – доктор філологічних наук, професор, проректор з наукової роботи;

Микулець В. Ю. – кандидат юридичних наук, доцент, в. о. декана юридичного факультету;

Пагута Т. І. – кандидат педагогічних наук, доцент, директор Інституту педагогічної освіти;

Сотник Ж. Г. – кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент, завідувач кафедри фізичної культури і спорту;

Старжець В. І. – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії, теорії держави і права та філософії;

Юскович-Жуковська В. І. – кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри інформаційних систем та обчислювальних методів;

Яроменко О. В. – кандидат географічних наук, доцент, начальник відділу з наукової діяльності та аспірантури.

Збірник наукових праць здобувачів вищої освіти та молодих учених Приватного вищого навчального закладу «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука». Вип. 3. Рівне, 2026. 272 с.

У збірнику наукових праць здобувачів вищої освіти та молодих учених Приватного вищого навчального закладу «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука» опубліковано наукові статті, що містять нові теоретичні та практичні результати дослідження відповідно до напрямів.

УДК 37.015.3: 931: 004: 070: 796
© Міжнародний економіко-гуманітарний
університет імені академіка Степана Дем'янчука, автори статей, 2026.

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

<i>БЕДРІЙ РУСЛАНА</i> ПСИХОЛОГІЯ ФОРМУВАННЯ ЖІНОЧОГО ЛІДЕРСТВА В СУЧАСНИХ УМОВАХ	7
<i>ГАВРИЛЮК ТЕТЯНА</i> ПСИХОЛОГІЧНА РОЛЬ ГРИ	12
<i>ГОДУН ГАННА</i> КОРЕКЦІЯ ЕМОЦІЙНИХ ПОРУШЕНЬ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ	17
<i>ЛЕВИЦЬКА АНАСТАСІЯ</i> ПОЧАТКОВА ОСВІТА В КОНТЕКСТІ СЬОГОДЕННЯ	22
<i>МАКСИМЧУК АЛЛА</i> ФОРМУВАННЯ ГЕНДЕРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПЕРСОНАЛЬНОГО ІМІДЖУ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ	28
<i>МИТРО ВАЛЕНТИНА</i> ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА З ДІТЬМИ З РОЗЛАДАМИ АУТИЧНОГО СПЕКТРУ	33
<i>ОСТАПЧУК ВАДИМ</i> ВПЛИВ СІМ'Ї ТА СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ НА ФОРМУВАННЯ «Я-КОНЦЕПЦІЇ» У ДІТЕЙ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ	38
<i>СКИДАН СВІТЛАНА</i> ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ	43
<i>ТАРАСЕНКО СВІТЛАНА</i> МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ САНОГЕННОГО МИСЛЕННЯ СТУДЕНСЬКОЇ МОЛОДІ	48
<i>ЧЕПКАСОВ ВІТАЛІЙ</i> ВЗАЄМОДІЯ БАТЬКІВ ТА ДІТЕЙ У СІМ'ЯХ, ЩО ПЕРЕЖИВАЮТЬ СИТУАЦІЮ ВІЙНИ	52

РОЗДІЛ 2

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ІСТОРИЧНОЇ ТА ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ

<i>ГРИБ ОЛЕКСІЙ, КОВАЛЕЦЬ ЄВГЕНІЯ</i> АВТОМАТИЗОВАНЕ ПРИЙНЯТТЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ РІШЕНЬ: МЕЖІ ДОПУСТИМОГО ТА ЗАГРОЗИ ДЛЯ ПРАВ ОСОБИ	56
<i>ХИШАНОВСЬКА КІРА</i> РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В ДІЯЛЬНОСТІ ПУБЛІЧНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	66
<i>КОВТУНОВИЧ ОЛЕКСАНДРА, ШАРЧУК КАТЕРИНА</i> ЦИФРОВІЗАЦІЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРОЦЕДУР В УКРАЇНІ: МЕЖІ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА РИЗИКИ ДЛЯ ПРАВ ОСОБИ	83
<i>ПАЛІЙ БОГДАНА</i> ДЕСТАЛІНІЗАЦІЯ В СРСР: МІЖ ОФІЦІЙНИМИ РЕФОРМАМИ ТА ПРИХОВАНИМИ ПОЛІТИЧНИМИ ПРОЦЕСАМИ	97

<i>ЯРОМЕНКО МАКСИМ</i>	АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ ЗЕМЕЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН	104
------------------------	---	-----

РОЗДІЛ 3

ІНФОРМАЦІЙНІ СИСТЕМИ ТА ТЕХНОЛОГІЇ	110
---	-----

<i>КУЦЕВИЧ ВІКТОР</i>	ПРОЄКТУВАННЯ ЗАХИЩЕНИХ ТЕЛЕМЕТРИЧНИХ СИСТЕМ ДЛЯ ГАЗОРОЗПОДІЛЬНИХ МЕРЕЖ	110
-----------------------	--	-----

<i>МАХНЮК ВЛАДИСЛАВ</i>	ЗАХИСТ ВІД НЕСАНКЦІОНОВАНИХ ПІДКЛЮЧЕНЬ У МЕРЕЖАХ НОВОГО ПОКОЛІННЯ (NGN): КОМПЛЕКСНИЙ АРХІТЕКТУРНИЙ ПІДХІД	117
-------------------------	---	-----

<i>МОТРИНЕЦЬ ЯРОСЛАВА</i>	АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ ТА ЕКОНОМІЧНОГО ВПЛИВУ ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ СЕМАНТИЧНОГО АНАЛІЗУ СКЛАДНИХ ПРИРОДНОМОВНИХ ЗАПИТІВ В УПРАВЛІННІ БІЗНЕС-ПРОЦЕСАМИ ЗА ДОПОМОГОЮ АГЕНТНИХ СИСТЕМ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ	124
---------------------------	---	-----

<i>ФОМІН НАЗАР</i>	ІНТЕГРАЦІЯ ОХОРОННИХ ДАТЧИКІВ У СИСТЕМИ РОЗУМНОГО БУДИНКУ	132
--------------------	---	-----

РОЗДІЛ 4

ЖУРНАЛІСТИКА І РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ	138
---	-----

<i>КОТЛЯРЕВСЬКА ЮЛІЯ</i>	ВЕРБАЛЬНІ ТА НЕВЕРБАЛЬНІ ЗАСОБИ ВПЛИВУ НА АУДИТОРІЮ НА МАТЕРІАЛІ ТЕЛЕСЮЖЕТІВ РЕГІОНАЛЬНИХ МЕДІА РІВНЕНЩИНИ	138
--------------------------	--	-----

<i>МУДРА АНАСТАСІЯ</i>	МЕМ ЯК ІНСТРУМЕНТ КОМУНІКАТИВНОЇ СТРАТЕГІЇ БРЕНДІВ І БЛОГЕРІВ У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ	143
------------------------	--	-----

РОЗДІЛ 5

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ФІЛОЛОГІЇ ТА ЛІНГВОДИДАКТИКИ	148
---	-----

<i>БАРАНЮК КАТЕРИНА</i>	КОГНІТИВНА МЕТАФОРА В СУЧАСНОМУ ІТ-ДИСКУРСІ	148
-------------------------	---	-----

<i>ДОБРЯНСЬКИЙ АНДРІЙ</i>	ЗМІСТ І СТРУКТУРА МИРОТВОРЧОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ	153
---------------------------	---	-----

<i>КОЛЕСОВА ЮЛІЯ</i>	ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЛЕКСИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В УЧНІВ СЕРЕДНЬОЇ ШКОЛИ ЗА ДОПОМОГОЮ ІНТЕРАКТИВНИХ ОНЛАЙН-ПЛАТФОРМ	158
----------------------	--	-----

<i>ЛЯСКОВСЬКА ЄВГЕНІЯ</i>	ФЕНОМЕН WOGÓRODZISY В ІСТОРИЧНИЙ, ЛІТЕРАТУРНИЙ ТА ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ ПЕРСПЕКТИВІ	163
---------------------------	--	-----

<i>МІРКЕВИЧ ЛІДІЯ</i>	СТРАТЕГІЇ ЗБЕРЕЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ ПАМ'ЯТІ В СУЧАСНОМУ ЛІТЕРАТУРНОМУ ДИСКУРСІ: ДОСВІД «НОВОГО	
-----------------------	--	--

РОЗСТРІЛЯНОГО ВІДРОДЖЕННЯ»	170
<i>ПОПАЧ ГАЛИНА</i> ІДЕЙНО-ХУДОЖНЯ СПЕЦИФІКА РОМАНУ ВЕЛЛСА «ВІЙНА СВІТІВ»	Г. 178
<i>ТРИКУШ ІННА</i> ПОДКАСТ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ АНГЛОМОВНОЇ ЛЕКСИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ	184
<i>ХИЛЬЧУК ВІКТОРІЯ</i> ОНЛАЙН-НАВЧАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ЦИФРОВІ ТРАНСФОРМАЦІЇ, АДАПТАЦІЙНІ СТРАТЕГІЇ ТА ПРАКТИЧНИЙ ДОСВІД	190
РОЗДІЛ 6	
РОЗВИТОК ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ І СПОРТУ ТА ЗДОРОВ'Я	
ЛЮДИНИ	195
<i>БЕРЕЖНЯК ДАР'Я</i> ПРОФІЛАКТИКА ПОРУШЕНЬ ОПОРНО- РУХОВОГО АПАРАТУ У ШКОЛЯРІВ	195
<i>МАЙСТРУК МАРИНА</i> ОЛІМПІЙСЬКА ОСВІТА ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ СТІЙКОСТІ ТА КУЛЬТУРИ МИРУ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ	202
<i>МЕЛЬНИК РУСЛАН</i> ВОЛЕЙБОЛ – ОЛІМПІЙСЬКИЙ ВИД СПОРТУ	208
<i>ПРИМАК ТЕТЯНА</i> КОМПЛЕКСНА ФІЗИЧНА ТЕРАПІЯ ПРИ ВАРУСНІЙ ДЕФОРМАЦІЇ НИЖНІХ КІНЦІВОК У ДІТЕЙ	213
<i>КРАВЧУК АНДРІЙ</i> МЕТОДИКА РОЗВИТКУ ГНУЧКОСТІ У ЧОЛОВІКІВ ПЕРШОГО ПЕРІОДУ ЗРІЛОГО ВІКУ	218
<i>СОКОЛ ВАСИЛЬ</i> РОЛЬ ФІЗИЧНОГО ТЕРАПЕВТА В СПОРТИВНИХ КОМАНДАХ	223
<i>РАХМАНОВ МУЗАФАРДЖАН</i> ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ СИСТЕМ ПІДГОТОВКИ ФУТБОЛІСТІВ У ПРОВІДНИХ КРАЇНАХ СВІТУ ТА В УКРАЇНІ	228
<i>ЧЕРНИШ СОФІЯ</i> ВПЛИВ ПРОГРАМ ФІЗИЧНОЇ ТЕРАПІЇ НА ВІДНОВЛЕННЯ ЩОДЕННОЇ АКТИВНОСТІ ТА ЯКІСТЬ ЖИТТЯ У ПАЦІЄНТІВ ІЗ ТРАВМОЮ СПИННОГО МОЗКУ	234
<i>ЧИЛІЙ ВАЛЕРІЙ</i> ЕФЕКТИВНІСТЬ СПОРТИВНОГО МАСАЖУ У ВІДНОВЛЕННІ М'ЯЗОВОЇ СИЛИ ТА ЗМЕНШЕННІ БОЛЮ ПІСЛЯ ІНТЕНСИВНИХ ТРЕНУВАНЬ	239
<i>ШЕЛЕСТ ІННА</i> «ОСОБЛИВОСТІ ФІЗИЧНОЇ ТЕРАПІЇ В ЛІКУВАННІ ІНФАРКТУ МІОКАРДА НА СТАЦІОНАРНОМУ ЕТАПІ»	246
<i>ШЕВЧУК ВЛАД, БЛИЗНЮК СЕРГІЙ</i> РОЛЬ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У МОДЕРНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ З ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ	253

РОЗДІЛ 7

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІКИ ТА МЕНЕДЖМЕНТУ

259

MYRONIUK VIKTORIIA MODERN THEORIES AND APPROACHES TO
EMPLOYEE MOTIVATION IN THE PERSONNEL MANAGEMENT
SYSTEM

259

МУСІЄВИЧ ЯНА БЮДЖЕТНЕ ФІНАНСУВАННЯ СИСТЕМИ
СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УКРАЇНИ У ВОЄННИЙ ПЕРІОД

265

РОЗДІЛ 1

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

УДК 159.9:316.46-055.2

ПСИХОЛОГІЯ ФОРМУВАННЯ ЖІНОЧОГО ЛІДЕРСТВА В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Бедрій Руслана,

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 053 Психологія*

Приватного вищого навчального закладу

*«Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука» (м. Рівне, Україна)*

Науковий керівник: Терновик Наталія,

*кандидат психологічних наук,
професор кафедри психології*

Приватного вищого навчального закладу

*«Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука» (м. Рівне, Україна)*

Анотація. У статті досліджено психологічні особливості формування жіночого лідерства в сучасних суспільних умовах. Проаналізовано роль жінок у соціально-економічному розвитку України, зокрема в умовах воєнного стану та суспільних трансформацій. Обґрунтовано актуальність вивчення жіночого лідерства як важливого чинника забезпечення ефективного управління, розвитку громадянського суспільства та досягнення гендерної рівності. Висвітлено основні психологічні бар'єри, що перешкоджають реалізації лідерського потенціалу жінок, серед яких гендерні стереотипи, синдром самозванця, страх успіху та низька самооцінка. Розглянуто когнітивний і соціально-когнітивний підходи до формування лідерських якостей, а також значення soft skills, емоційного інтелекту, резильєнтності та трансформаційного стилю керівництва. Акцентовано увагу на необхідності створення психолого-педагогічних умов у закладах вищої освіти для розвитку жіночого лідерства, впровадження програм менторства, коучингу та психологічного супроводу професійного становлення жінок. Визначено перспективи подальших досліджень у напрямі формування ефективних технологій підтримки жінок-лідерок у сучасному суспільстві.

Ключові слова: жіноче лідерство, психологія лідерства, гендерна рівність, резильєнтність, емоційний інтелект.

Abstract. The article examines the psychological features of the formation of women's leadership in modern social conditions. The role of women in the socio-economic development of Ukraine, particularly under martial law and social transformations, is analyzed. The relevance of studying women's leadership as an important factor in ensuring effective management, developing civil society, and achieving gender equality is substantiated. The main psychological barriers hindering the realization of women's leadership potential are highlighted, including gender stereotypes, impostor syndrome, fear of success, and low self-esteem. Cognitive and socio-cognitive approaches to the development of leadership qualities are considered, along with the importance of soft skills, emotional intelligence, resilience, and transformational leadership style. Particular attention is paid to the necessity of creating psychological and pedagogical conditions in higher education institutions for the development of women's leadership, as well as implementing mentoring, coaching, and psychological support programs for women's professional growth. Prospects for further research aimed at developing effective technologies for supporting women leaders in modern society are identified.

Keywords: women's leadership, leadership psychology, gender equality, resilience, emotional intelligence.

Історія незалежної України нерозривно пов'язана із внеском жінок у розвиток соціально-економічної діяльності держави. Сучасні жінки є тим фундаментом, за допомогою якого досягаються стратегічні цілі та ефективно ведеться робота в будь-якій галузі. Стратегічною метою України є досягнення європейських стандартів в усіх сферах життя: економічній, соціальній, медичній, політичній, а також сфері гендерної рівності.

Для України питання жіночого лідерства набуло особливої гостроти у зв'язку з повномасштабним вторгненням. Жінки стали ключовими гравцями у волонтерському секторі, державному управлінні та бізнесі, часто беручи на себе лідерські функції в екстремальних умовах. Формування лідерської ідентичності українських жінок у стані хронічного стресу та соціальної відповідальності є малодослідженим, але надзвичайно актуальним полем для психологічної науки.

Попри задекларовані на законодавчому рівні принципи гендерної рівності, в реальній практиці жінки продовжують стикатися з низкою перешкод. Тому потребує необхідності вивчення внутрішніх механізмів подолання стереотипів, що існують не лише у суспільстві, а й у самосвідомості жінок у вигляді низької самооцінки, «синдрому самозванця» або страху успіху.

Сучасне середовище потребує від лідерів високого рівня адаптивності. Дослідження показують, що жінки часто демонструють вищу резильєнтність та здатність до трансформаційного лідерства, яке спрямоване на розвиток підлеглих. Вивчення психологічних особливостей формування таких лідерських якостей дозволить виявити ресурси, що сприяють збереженню ментального здоров'я та ефективності колективів у кризових ситуаціях [2].

Розвиток цивілізації сьогодні характеризується переходом від жорстких ієрархічних структур до гнучких, мережових систем управління. У цьому контексті традиційні «маскулінні» моделі лідерства, що базуються на домінуванні та авторитаризмі, поступово втрачають свою ефективність. Натомість зростає запит на «фемінінний» стиль керівництва, що акцентує увагу на емоційному інтелекті, емпатії, інклюзивності та здатності до компромісів. Психологічне вивчення того, як саме формується жіноче лідерство, стає критично важливим для розуміння майбутнього організаційного розвитку.

Теоретико-методологічні положення, пов'язані з розвитком та обґрунтуванням психологічних особливостей жіночого лідерства розглянуті у працях таких відомих вітчизняних і зарубіжних науковців: Т. Адорно, Г. Алмонда, Дж. Барбера, М. Вебера, Т. Вівчарик, А. Гончарова, В. Гупаловська, К. Дайнеко, К. Дойча, Л. Едингера, Г. Кіссінджера, Г. Лебона, А.С. Мельник, В. Одайника, О. Уварова, О. Поліщук, О. Чуйко, О. Пампуха. Р. Таккера, Г. Тарда, С. Хаймана, Е. Харгроува та інших.

У психолого-педагогічних працях Н.Волкової, О. Зоріна, К. Ємелін, В. Каблаш, О.Казакевич, Л. Кайдалова, О. Кін, Л. Конишева, С. Наход, Н. Шафеева, Л. Шигапова, Н. Мараховська, К. Кіба, Г. Крижановської, Н. Семенченко, Г. Тітова, Г. Угляниця, А. Пільганчук, В. Кузьменко активно досліджується проблема розвитку лідерських якостей у системі вищої освіти [7].

Когнітивні теорії лідерства вбачають, що розвиток лідерських якостей великою мірою пов'язаний з тим, як майбутній фахівець обробляє інформацію про лідерські сценарії, формує уявлення про власну ефективність і самоконтроль у групових взаємодіях. Такі дослідники, як Ф. Айзенк або А. Елліс, хоч і фокусувалися переважно на інтелектуальних і афективних аспектах поведінки, все ж заклали основу для розуміння того, що лідерські здібності формуються не лише через зовнішнє підкріплення, а й через внутрішні когнітивні процеси осмислення власних дій і оцінки реакцій інших людей [1].

У такому руслі важливим стає уявлення людини про себе як про лідера, про свою спроможність ініціювати або організовувати діяльність, про навички бачити групову мету та спонукати інших до співпраці. Молоді фахівці, які навчаються за когнітивними програмами розвитку лідерського

потенціалу, зазвичай засвоюють різноманітні техніки побудови конструктивного мислення, планування й оцінки ситуацій, щоб у майбутньому це дозволило їм упевнено займати лідерську позицію в команді [9].

Важливою стала також соціально-когнітивна теорія, згідно з якою формування лідерських якостей відбувається через процеси спостереження, наслідування й саморегуляції, але ці процеси неодмінно мають бути підкріплені позитивними результатами та адекватною самооцінкою [4]. Якщо майбутній фахівець відчуває підтримку, повагу до його ініціативності й «позитивне моделювання» з боку більш досвідчених лідерів, він легше входить у роль керівника чи координатора, а надалі розвиває власний стиль лідерської взаємодії. Соціально-когнітивний підхід, таким чином, відкриває можливості створення навчальних програм, де головну увагу приділяють відпрацюванню реальних ролей, отриманню зворотного зв'язку й поступовій інтеграції досвіду в систему саморегуляції [5].

Сучасна психологія розглядає лідерство не як набір вроджених рис, а як динамічний процес самовиховання та навчання. Актуальність теми підкріплюється необхідністю наукового аналізу того, як розвиток м'яких навичок (soft skills) впливає на авторитет жінки-керівника. Розуміння психологічних детермінант, що сприяють гармонійному поєднанню професійних ролей із особистим життям (Work-Life Balance), є важливим для запобігання професійному вигоранню.

Відсутність системних науково обґрунтованих методик психологічного супроводу жіночого кар'єрного зростання створює дефіцит на ринку освітніх та консультативних послуг. Дослідження психології формування жіночого лідерства є необхідним для розробки ефективних тренінгових програм, систем менторства та коучингових стратегій, які б враховували гендерну специфіку та сприяли повній самореалізації особистості жінки [8].

Проте немає підстав стверджувати, що у масовій практиці вищої школи сповна використовуються соціально-виховні умови професійної освіти, які можуть сприяти формуванню жіночого лідерства. Це зумовлює необхідність виявлення основних тенденцій, психолого-педагогічних умов і технологій, які сприяли б формуванню і розвитку лідерських якостей особистості в навчально-виховному процесі вищого навчального закладу.

Визначені тенденції, які мають реалізовуватися в освітньому середовищі закладу вищої освіти, форми й механізми роботи із студентками, взаємодія навчального і позанавчальних процесів сукупно зумовлюють розв'язання важливого соціального завдання – підготовці ініціативних, самостійних, відповідальних фахівчинь, які здатні до ефективної управлінської діяльності в якісно інших умовах суспільного розвитку

ЛІТЕРАТУРА

1. Заграй Л. Д. Теорії гендеру: Гендерні дослідження у психології: навчальний посібник. ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника». Івано-Франківськ : ФОП Петраш К.Т. 2019. 264 с.
2. Кайдалова Л. Формування лідерських якостей студентів на основі інноваційних методів навчання. URL: http://dspace.nuph.edu.ua/bitstream/123456789/9035/1/%E2%84%967_3_34.pdf
3. Карманенко В. В. Особиста й професійна ефективність. Тренінги з розвитку лідерських якостей у студентів економічних університетів. Полтава: РВВ ПУЕТ, 2018. 73 с.
4. Куриця А. І. Психолого-педагогічні умови розвитку лідерських якостей студентів. Проблеми сучасної психології. Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. 2014. Випуск 26. С. 353–363.
5. Мороз В. П. Особливості формування лідерських якостей студентів вищих навчальних закладів в процесі діяльності органів студентського самоврядування: експертна оцінка. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/lib/11708/1/%>
6. Нестуля С. І. «Емоційне лідерство» – новий напрямок в лідерології XXI ст. Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія «Економічні науки». 2010. № 1. С. 77–83
7. Рекуненко І. І., Гордієнко В. П., Балагуровська І. О., Дробот В. Д. Ефект скляної стелі у лідерстві. Менеджмент. 2025. No 1. <https://orcid.org/10.5281/zenodo.14738123>
8. Савельєва О. О. Оцінка лідерського потенціалу студентів як майбутніх управлінців. Вісник Хмельницького національного університету. Серія: Економічні науки. 2010. № 4. Т. 4. С. 81–84.
9. Усанова Л., Нестеренко М. Гендерні стереотипи та проблеми лідерства. Соціальна філософія та філософія історії. Філософські обрії. 2015. No 33. С. 98–106. <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.20383>.
10. Arvate P. R., Galilea G. W., Todescat I. The queen bee: A myth? The effect of top-level female leadership on subordinate females. The Leadership Quarterly, Vol. 29, Issue 5. 2018. P. 533–548. <https://doi.org/10.1016/j.leaqua.2018.03.002>
11. Hanek, K. J., & Garcia, S. M. Barriers for women in the workplace: A social psychological perspective. Social and Personality Psychology Compass. 2022. No 16 (10). <https://doi.org/10.1111/spc3.12706>
12. International Labour Organization. Women in business and management: Building on the legacy of the Beijing Declaration. Research Brief. 2025. URL: <https://www.ilo.org/publications/women-business-and-management-building-legacy-beijing-declaration>

ПСИХОЛОГІЧНА РОЛЬ ГРИ

Гаврилюк Тетяна,

здобувачка бакалаврського рівня

спеціальності 053 Психологія

Приватного вищого навчального закладу

«Міжнародний економіко-гуманітарний університет

імені академіка Степана Дем'янчука» (м. Рівне, Україна)

Науковий керівник: Мороз Оксана,

кандидат психологічних наук, доцент,

доцент кафедри психології

Приватного вищого навчального закладу

«Міжнародний економіко-гуманітарний університет

імені академіка Степана Дем'янчука» (м. Рівне, Україна)

Анотація. У роботі досліджено психологічну роль гри у корекції емоційних порушень першокласників. У теоретичній частині розглянуто поняття гри як психологічного феномена, її вплив на емоційний розвиток молодших школярів та особливості емоційних порушень у першокласників. У емпіричній частині проаналізовано результати дослідження, що проводилося із залученням батьків і дітей, а також описано ефективність використання ігрових методик у корекції емоційних порушень. Робота пропонує практичні рекомендації щодо застосування гри для зниження рівня тривожності, розвитку емоційної стійкості та адаптації дітей до шкільного середовища.

Ключові слова: *гра, психологія, емоційний розвиток, емоційні порушення, першокласники, ігрові методики, адаптація, емоційна стійкість.*

Abstract. This paper explores the psychological role of play in correcting emotional disorders in first-grade students. The theoretical part examines the concept of play as a psychological phenomenon, its impact on the emotional development of younger schoolchildren, and the specific features of emotional disorders in first graders. The empirical part analyzes the research findings obtained from the participation of parents and children and highlights the effectiveness of play-based techniques in addressing emotional disorders. The study provides practical recommendations for using play to reduce anxiety levels, enhance emotional resilience, and support children's adaptation to the school environment.

Keywords: *play, psychology, emotional development, emotional disorders, first graders, play-based techniques, adaptation, emotional resilience.*

Особливої уваги заслуговує пошук методів корекції емоційних порушень, які б відповідали віковим особливостям першокласників. Гра, будучи природною формою діяльності для дітей цього віку, має значний потенціал як інструмент психологічної корекції. Вона створює безпечне середовище для відреагування негативних емоцій, розвитку емоційної компетентності та формування адаптивних поведінкових стратегій. Емоційні порушення, які не було скориговано вчасно, можуть призвести до серйозних проблем у подальшому розвитку дитини - від труднощів у навчанні до порушень соціальної адаптації.

Дослідження психологічної ролі гри у корекції емоційних порушень першокласників має важливе теоретичне та практичне значення для сучасної психологічної науки та практики.

Об'єктом дослідження є емоційні порушення у першокласників та їх корекція через гру.

Предметом дослідження виступає психологічна роль гри в корекції емоційних порушень у дітей молодшого шкільного віку (першокласників).

Мета дослідження полягає у вивченні ефективності використання ігрових методів у корекції емоційних порушень першокласників та дослідити вплив гри на розвиток емоційної стабільності та соціальної адаптації дітей.

У роботі сформульовано такі завдання:

1. Проаналізувати різні підходи до визначення поняття "гра" в психології (діяльність, спілкування, розвиток тощо);
2. Дослідити вікові особливості гри молодших школярів та їхній вплив на емоційний розвиток;
3. Обґрунтувати актуальність дослідження впливу гри на корекцію емоційних порушень у молодших школярів;

Методики дослідження. Діагностичний інструментарій (анкета Н. Лусканової), методика «Школа звірів» (авт. Н. В'юнова, К. Гайдар), опитувальник батьків щодо емоційного стану дітей-першокласників.

Аналіз ефективності ігрових методик у психологічній корекції емоційних порушень у дітей є важливою частиною досліджень у галузі дитячої психології. Ігрові методики мають великий потенціал у роботі з дітьми, оскільки гра є природною формою їхнього самовираження та взаємодії з навколишнім світом. Вони дозволяють дітям не тільки проявляти свої емоції, але й відчувати себе у безпечному середовищі, де можна переживати стреси та тривоги без реальних загроз.

Ігрові методики сприяють розвитку соціальних навичок у дітей. Взаємодія під час спільних ігор дає дітям унікальну можливість навчитися

працювати в команді, виражати свої думки і почуття, а також слухати інших учасників. У процесі гри діти змушені домовлятися, обговорювати правила та шукати компроміси, що є важливими аспектами соціальної взаємодії.

Наприклад, у групових іграх, де потрібно досягти спільної мети, діти навчаються враховувати думки інших, організовувати свою діяльність і бути відповідальними за свої вчинки.

Це особливо важливо для дітей, які мають труднощі в соціальних взаємодіях, таких як замкнутість або тривожність. Такі діти можуть відчувати труднощі у спілкуванні з однолітками, уникати нових контактів або переживати стрес в ситуаціях, що вимагають взаємодії з іншими. Ігрові методики дозволяють створити безпечне середовище, де дитина може поступово розвивати соціальні навички без страху бути осудженою чи відкинutoю. Ігри, орієнтовані на взаємодію з однолітками, дають змогу дітям поступово виходити зі своєї зони комфорту, розширюючи коло спілкування та набуваючи досвіду в спільній діяльності.

Це також сприяє розвитку емоційного інтелекту, оскільки під час ігор діти мають можливість не тільки виражати свої емоції, але й спостерігати за емоціями інших. Вони навчаються розуміти, що інші люди можуть відчувати різні емоції в залежності від ситуації, і як ці емоції можуть впливати на поведінку. Така здатність до емпатії, тобто вміння ставитися на місце іншої людини і розуміти її переживання, є основою для розвитку емоційної зрілості та позитивних міжособистісних стосунків.

Крім того, спільні ігри в групі сприяють розвитку навичок вирішення конфліктів. У ході гри можуть виникати ситуації, коли інтереси або погляди дітей не збігаються. Це дає їм шанс навчитися мирно вирішувати конфлікти, знаходити компроміси або висловлювати свої претензії та побажання без агресії. Такі навички є важливими для побудови здорових відносин в майбутньому, оскільки вміння управляти конфліктами та знаходити спільну мову з іншими людьми є невід'ємною частиною соціальної зрілості.

Ігрові методики також допомагають дітям розвивати лідерські якості. В іграх, де є певні ролі чи завдання, діти можуть взяти на себе відповідальність за організацію процесу, допомогти іншим учасникам або стати ініціаторами дій. Це дозволяє не тільки зміцнити впевненість у своїх силах, але й допомагає зрозуміти важливість спільної роботи і взаємодопомоги.

Важливим аспектом є те, що ігрові методики дають змогу дітям з різними темпераментами і рівнем соціальної активності знайти свій підхід до соціалізації. Наприклад, для більш сором'язливих дітей може бути корисно почати з малих групових ігор або рольових ігор, де вони можуть спілкуватися в комфортних умовах, поступово розвиваючи свої соціальні навички. Для дітей, які відчувають більшу соціальну впевненість, можна

використовувати більш активні ігри, де взаємодія з іншими є необхідною для досягнення мети.

Ігрові методики ефективні у зниженні рівня стресу та тривожності. Ігри з елементами ролевих ситуацій або творчих завдань дають дітям можливість опрацювати свої страхи, тривоги та емоційні переживання в контрольованій обстановці. Наприклад, використання ігор, що імітують реальні життєві ситуації, допомагає дітям краще адаптуватися до стресових умов, таких як зміна навчального середовища чи нові соціальні ролі. Вони можуть «проживати» стресові ситуації у грі, що зменшує їхній негативний вплив на емоційний стан.

Ігри також сприяють розвитку когнітивних навичок, що є важливим аспектом корекції емоційних порушень. Участь у сюжетних іграх або іграх на логічне мислення стимулює інтелектуальний розвиток дитини, допомагаючи їй знаходити нестандартні рішення для вирішення проблем. Це також може підвищити впевненість у власних силах і здатності справлятися з життєвими труднощами.

Особливо ефективними є ігрові методики для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку, оскільки на цьому етапі розвитку гра є основним засобом пізнання світу і самовираження. Ігрові техніки можуть включати як індивідуальні, так і групові завдання, де діти взаємодіють не тільки з педагогом, але й з однолітками. У таких умовах діти мають змогу виражати свої емоції без страху осуду чи неприязні з боку інших, що є важливим елементом корекції емоційної напруги.

Використання ігрових методик також дозволяє психологу оцінити емоційний стан дитини через спостереження за її поведінкою під час гри. Психолог може аналізувати, як дитина реагує на різні ситуації, як вона взаємодіє з іншими учасниками гри, як виражає свої почуття. Це дає можливість точно визначити проблемні моменти і коригувати підхід до кожної конкретної дитини.

І, нарешті, ігрові методики є не тільки ефективними, а й привабливими для дітей, оскільки вони зберігають елемент розваги та задоволення. Діти часто краще сприймають заняття, коли вони проходять у формі гри, що значно підвищує мотивацію до участі в терапевтичному процесі. Це дає можливість знизити рівень опору, який деякі діти можуть виявляти до традиційних форм психокорекційної роботи, таких як бесіди або аналіз емоційних проблем через слова.

Таким чином, аналіз ефективності ігрових методик показує їх високу результативність у корекції емоційних порушень у дітей. Вони сприяють розвитку соціальних навичок, зниженню рівня стресу та тривожності, розвитку когнітивних здібностей і, що найважливіше, допомагають дітям вчитися адаптуватися до різних соціальних та емоційних ситуацій. Ігрові методики не тільки забезпечують корекцію проблем, але й стимулюють

загальний розвиток дитини, що робить їх незамінним інструментом в психологічній практиці.

Високий рівень корекції емоційних порушень був досягнутий завдяки застосуванню спеціально розроблених ігор, що включають елементи соціальної взаємодії.

ЛІТЕРАТУРА

- 1.Бурова А. Дидактичні ігри: організація та керівництво. *Дошкільне виховання*. 2002. № 7. С. 12-14.
- 2.Волік Н. Практичні аспекти діагностики емоційного інтелекту дітей дошкільного віку. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. Педагогічні науки. 2020. Вип. 2. С. 138–148.
- 3.Порошенко М. А. Інклюзивна освіта : навч. посіб. Київ : ТОВ «Агентство «Україна», 2019. 300 с.
- 4.Шпак М. М. Становлення емоційного інтелекту в дошкільному віці як передумова його розвитку в молодшого школяра. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Психологія. 2016. Вип. 4. С. 196–205.

КОРЕКЦІЯ ЕМОЦІЙНИХ ПОРУШЕНЬ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Годун Ганна,

*здобувачка бакалаврського рівня
спеціальності 053 Психологія*

Приватного вищого навчального закладу

*«Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янука» (м. Рівне, Україна)*

Науковий керівник: Мороз Оксана,

*кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології*

Приватного вищого навчального закладу

*«Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янука» (м. Рівне, Україна)*

Анотація. У роботі досліджено психокорекцію емоційних порушень першокласників. У теоретичній частині розглянуто поняття гри як психологічного феномена, її вплив на емоційний розвиток молодших школярів та особливості емоційних порушень у першокласників. У емпіричній частині проаналізовано результати дослідження, що проводилося із залученням батьків і дітей, а також описано ефективність використання ігрових методик у корекції емоційних порушень. Робота пропонує практичні рекомендації щодо застосування гри для зниження рівня тривожності, розвитку емоційної стійкості та адаптації дітей до шкільного середовища.

Ключові слова: гра, психологія, емоційний розвиток, емоційні порушення, першокласники, ігрові методики, адаптація, емоційна стійкість.

Abstract. This paper explores the psychological role of play in correcting emotional disorders in first-grade students. The theoretical part examines the concept of play as a psychological phenomenon, its impact on the emotional development of younger schoolchildren, and the specific features of emotional disorders in first graders. The empirical part analyzes the research findings obtained from the participation of parents and children and highlights the effectiveness of play-based techniques in addressing emotional disorders. The study provides practical recommendations for using play to reduce anxiety levels, enhance emotional resilience, and support children's adaptation to the school environment.

Keywords: *play, psychology, emotional development, emotional disorders, first graders, play-based techniques, adaptation, emotional resilience.*

Особливої уваги заслуговує пошук методів корекції емоційних порушень, які б відповідали віковим особливостям першокласників. Гра, будучи природною формою діяльності для дітей цього віку, має значний потенціал як інструмент психологічної корекції. Вона створює безпечне середовище для відреагування негативних емоцій, розвитку емоційної компетентності та формування адаптивних поведінкових стратегій. Емоційні порушення, які не було скориговано вчасно, можуть призвести до серйозних проблем у подальшому розвитку дитини – від труднощів у навчанні до порушень соціальної адаптації.

Дослідження психологічної ролі гри у корекції емоційних порушень першокласників має важливе теоретичне та практичне значення для сучасної психологічної науки та практики.

Об'єктом дослідження є емоційні порушення у першокласників та їх корекція через гру.

Предметом дослідження виступає психологічна роль гри в корекції емоційних порушень у дітей молодшого шкільного віку (першокласників).

Мета дослідження полягає у вивченні ефективності використання ігрових методів у корекції емоційних порушень першокласників та дослідити вплив гри на розвиток емоційної стабільності та соціальної адаптації дітей.

У роботі сформульовано такі завдання:

1. Проаналізувати різні підходи до визначення поняття "гра" в психології (діяльність, спілкування, розвиток тощо);
2. Дослідити вікові особливості гри молодших школярів та їхній вплив на емоційний розвиток;
3. Обґрунтувати актуальність дослідження впливу гри на корекцію емоційних порушень у молодших школярів;

Методики дослідження. Діагностичний інструментарій (анкета Н. Лусканової), методика «Школа звірів», опитувальник батьків щодо емоційного стану дітей-першокласників.

Аналіз ефективності ігрових методик у психологічній корекції емоційних порушень у дітей є важливою частиною досліджень у галузі дитячої психології. Ігрові методики мають великий потенціал у роботі з дітьми, оскільки гра є природною формою їхнього самовираження та взаємодії з навколишнім світом. Вони дозволяють дітям не тільки проявляти свої емоції, але й відчувати себе у безпечному середовищі, де можна переживати стреси та тривоги без реальних загроз.

Ігрові методики сприяють розвитку соціальних навичок у дітей. Взаємодія під час спільних ігор дає дітям унікальну можливість навчитися

працювати в команді, виражати свої думки і почуття, а також слухати інших учасників. У процесі гри діти змушені домовлятися, обговорювати правила та шукати компроміси, що є важливими аспектами соціальної взаємодії.

Наприклад, у групових іграх, де потрібно досягти спільної мети, діти навчаються враховувати думки інших, організовувати свою діяльність і бути відповідальними за свої вчинки.

Це особливо важливо для дітей, які мають труднощі в соціальних взаємодіях, таких як замкнутість або тривожність. Такі діти можуть відчувати труднощі у спілкуванні з однолітками, уникати нових контактів або переживати стрес в ситуаціях, що вимагають взаємодії з іншими. Ігрові методики дозволяють створити безпечне середовище, де дитина може поступово розвивати соціальні навички без страху бути осудженою чи відкинutoю. Ігри, орієнтовані на взаємодію з однолітками, дають змогу дітям поступово виходити зі своєї зони комфорту, розширюючи коло спілкування та набуваючи досвіду в спільній діяльності.

Це також сприяє розвитку емоційного інтелекту, оскільки під час ігор діти мають можливість не тільки виражати свої емоції, але й спостерігати за емоціями інших. Вони навчаються розуміти, що інші люди можуть відчувати різні емоції в залежності від ситуації, і як ці емоції можуть впливати на поведінку. Така здатність до емпатії, тобто вміння ставитися на місце іншої людини і розуміти її переживання, є основою для розвитку емоційної зрілості та позитивних міжособистісних стосунків.

Крім того, спільні ігри в групі сприяють розвитку навичок вирішення конфліктів. У ході гри можуть виникати ситуації, коли інтереси або погляди дітей не збігаються. Це дає їм шанс навчитися мирно вирішувати конфлікти, знаходити компроміси або висловлювати свої претензії та побажання без агресії. Такі навички є важливими для побудови здорових відносин в майбутньому, оскільки вміння управляти конфліктами та знаходити спільну мову з іншими людьми є невід'ємною частиною соціальної зрілості.

Ігрові методики також допомагають дітям розвивати лідерські якості. В іграх, де є певні ролі чи завдання, діти можуть взяти на себе відповідальність за організацію процесу, допомогти іншим учасникам або стати ініціаторами дій. Це дозволяє не тільки зміцнити впевненість у своїх силах, але й допомагає зрозуміти важливість спільної роботи і взаємодопомоги.

Важливим аспектом є те, що ігрові методики дають змогу дітям з різними темпераментами і рівнем соціальної активності знайти свій підхід до соціалізації. Наприклад, для більш сором'язливих дітей може бути корисно почати з малих групових ігор або рольових ігор, де вони можуть спілкуватися в комфортних умовах, поступово розвиваючи свої соціальні навички. Для дітей, які відчувають більшу соціальну впевненість, можна

використовувати більш активні ігри, де взаємодія з іншими є необхідною для досягнення мети.

Ігрові методики ефективні у зниженні рівня стресу та тривожності. Ігри з елементами ролевих ситуацій або творчих завдань дають дітям можливість опрацювати свої страхи, тривоги та емоційні переживання в контрольованій обстановці. Наприклад, використання ігор, що імітують реальні життєві ситуації, допомагає дітям краще адаптуватися до стресових умов, таких як зміна навчального середовища чи нові соціальні ролі. Вони можуть «проживати» стресові ситуації у грі, що зменшує їхній негативний вплив на емоційний стан.

Ігри також сприяють розвитку когнітивних навичок, що є важливим аспектом корекції емоційних порушень. Участь у сюжетних іграх або іграх на логічне мислення стимулює інтелектуальний розвиток дитини, допомагаючи їй знаходити нестандартні рішення для вирішення проблем. Це також може підвищити впевненість у власних силах і здатності справлятися з життєвими труднощами.

Особливо ефективними є ігрові методики для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку, оскільки на цьому етапі розвитку гра є основним засобом пізнання світу і самовираження. Ігрові техніки можуть включати як індивідуальні, так і групові завдання, де діти взаємодіють не тільки з педагогом, але й з однолітками. У таких умовах діти мають змогу виражати свої емоції без страху осуду чи неприязні з боку інших, що є важливим елементом корекції емоційної напруги.

Використання ігрових методик також дозволяє психологу оцінити емоційний стан дитини через спостереження за її поведінкою під час гри. Психолог може аналізувати, як дитина реагує на різні ситуації, як вона взаємодіє з іншими учасниками гри, як виражає свої почуття. Це дає можливість точно визначити проблемні моменти і коригувати підхід до кожної конкретної дитини.

І, нарешті, ігрові методики є не тільки ефективними, а й привабливими для дітей, оскільки вони зберігають елемент розваги та задоволення. Діти часто краще сприймають заняття, коли вони проходять у формі гри, що значно підвищує мотивацію до участі в терапевтичному процесі. Це дає можливість знизити рівень опору, який деякі діти можуть виявляти до традиційних форм психокорекційної роботи, таких як бесіди або аналіз емоційних проблем через слова.

Таким чином, аналіз ефективності ігрових методик показує їх високу результативність у корекції емоційних порушень у дітей. Вони сприяють розвитку соціальних навичок, зниженню рівня стресу та тривожності, розвитку когнітивних здібностей і, що найважливіше, допомагають дітям вчитися адаптуватися до різних соціальних та емоційних ситуацій. Ігрові методики не тільки забезпечують корекцію проблем, але й стимулюють

загальний розвиток дитини, що робить їх незамінним інструментом в психологічній практиці.

Високий рівень корекції емоційних порушень був досягнутий завдяки застосуванню спеціально розроблених ігор, що включають елементи соціальної взаємодії.

ЛІТЕРАТУРА

- 1.Бурова А. Дидактичні ігри: організація та керівництво. Дошкільне виховання. 2002. № 7. С. 12–14.
- 2.Волік Н. Практичні аспекти діагностики емоційного інтелекту дітей дошкільного віку. Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Педагогічні науки. 2020. Вип. 2. С. 138–148.
- 3.Порошенко М. А. Інклюзивна освіта: навч. посіб. Київ : ТОВ «Агентство «Україна», 2019. 300 с.
- 4.Шпак М. М. Становлення емоційного інтелекту в дошкільному віці як передумова його розвитку в молодшого школяра. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Психологія. 2016. Вип. 4. С. 196–205.

ПОЧАТКОВА ОСВІТА В КОНТЕКСТІ СЬОГОДЕННЯ

Левицька Анастасія,

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Приватного вищого навчального закладу
«Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука» (м. Рівне, Україна)*

Науковий керівник: Хом'як Ольга,

*кандидат педагогічних наук, доцент
доцент кафедри теорії та методик початкової освіти,
Приватного вищого навчального закладу
«Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука» (м. Рівне, Україна)*

Анотація. У статті проаналізовано роль першого рівня загальної середньої освіти в становленні особистості дитини молодшого шкільного віку в умовах освітньої реформи, воєнного стану та цифрової трансформації. Розглянуто компетентнісний підхід як основу Концепції Нової української школи, з'ясовано зміну ролі педагога від транслятора інформації до фасилітатора навчання, окреслено значення формувального оцінювання, інклюзивних практик та психоемоційної підтримки дитини. Матеріал спирається на праці вітчизняних науковців і нормативні документи Міністерства освіти і науки України.

Ключові слова: початкова освіта, Концепція Нової української школи, молодші школярі, учитель початкових класів.

Abstract. The article analyzes the role of the first level of general secondary education in the formation of the personality of a child of primary school age in the conditions of educational reform, martial law and digital transformation. The competency-based approach is considered as the basis of the Concept of the New Ukrainian School, the change in the role of the teacher from a translator of information to a facilitator of learning is clarified, the importance of formative assessment, inclusive practices and psycho-emotional support of the child is outlined. The material is based on the works of domestic scientists and regulatory documents of the Ministry of Education and Science of Ukraine.

Keywords: primary education, Concept of the New Ukrainian School, younger schoolchildren, primary school teacher.

Перший рівень загальної середньої освіти залишається тією ланкою, від якої залежить траєкторія подальшого навчання, соціалізації та

особистісного зростання дитини. Саме протягом перших чотирьох років шкільного життя закладаються навички читання, письма, математичного мислення, водночас формуються ціннісні орієнтири, здатність до комунікації та елементарна рефлексія. О. Савченко неодноразово наголошувала, що початкова школа покликана забезпечити всебічний розвиток дитини, її талантів, здібностей та наскрізних умінь відповідно до вікових і психофізіологічних особливостей [11]. Стрімкість змін, що їх переживає українське суспільство, робить таку місію не просто актуальною, а безальтернативною.

Ухвалення у 2018 році Державного стандарту початкової освіти стало відправною точкою для системного оновлення змісту, методів і підходів до навчання молодших школярів. Концепція Нової української школи, схвалена Кабінетом Міністрів України, переорієнтувала педагогічний процес із накопичення фактологічного матеріалу на формування компетентностей, потрібних для успішної самореалізації в суспільстві [8]. Н. Бібік зазначала, що компетентність як інтегрована характеристика досягнень учня поєднує знання, досвід, цінності та ставлення, які реалізуються на практиці [2]. О. Хом'як узагальнює думки науковців про те, що «ключові компетентності є універсальною концептуальною основою для модернізації широкого спектру компетентностей, необхідних для здійснення діяльності в різних сферах. Розвиток ключових компетенцій має забезпечити успішне особистісне та соціальне функціонування особистості, молодшого школяра у процесі навчання» [12]. Таким чином, компетентнісний підхід перестав бути декларативною ідеєю й набув інституційного закріплення через навчальні програми, підручники та критерії оцінювання.

Зміна освітньої парадигми вимагала перегляду ролі вчителя. Якщо традиційна модель передбачала трансляцію готових знань, то оновлена філософія початкової школи розглядає педагога як наставника, фасилітатора й партнера дитини у пізнанні. О. Онопрієнко підкреслювала, що діяльнісний підхід, покладений в основу Типових освітніх програм, зорієнтований на активну участь учня в навчальному процесі через дослідження, гру, проєктну діяльність [6]. Педагог організовує пізнавальне середовище, підтримує індивідуальний темп розвитку кожної дитини, заохочує до запитань і пошуку власних відповідей. Такий підхід поступово змінює мікроклімат у класі: учень перестає бути пасивним реципієнтом, натомість стає співтворцем навчального процесу.

Окремого аналізу потребує трансформація системи оцінювання. Державний стандарт початкової освіти та методичні рекомендації Міністерства освіти і науки визначають формувальне оцінювання серед основних різновидів оцінювальної діяльності в початкових класах [8]. Його сутність полягає не у фіксації помилки чи відставання, а у відстеженні

динаміки навчального поступу дитини, вибудовуванні індивідуальної освітньої траєкторії та своєчасному коригуванні педагогічних стратегій. Вербальне оцінювання в 1–2 класах, рівневе – у 3–4 класах, самооцінювання та взаємооцінювання як невід’ємні складові навчання – усе це формує в дитини позитивну мотивацію, зменшує тривожність та привчає до відповідальності за власний результат.

Цифровізація освітнього простору стала ще одним чинником, який суттєво вплинув на організацію навчання в початковій школі. Інтерактивні дошки, освітні платформи, електронні підручники, відеоматеріали увійшли до повсякденної практики педагогів. І. Єсікова у дисертаційному дослідженні обґрунтувала дидактичні умови застосування інформаційно-комунікаційних технологій у закладах загальної середньої освіти, наголошуючи на необхідності збалансованого підходу до їх використання [3]. Технологічні засоби не можуть замінити живого спілкування, яке для молодшого шкільного віку має виняткове значення. Проте вони дозволяють індивідуалізувати завдання, врахувати різні стилі сприйняття інформації та зробити урок наочнішим.

Реальність, в якій функціонує українська початкова школа від лютого 2022 року, позначена воєнним станом. Навчання в укриттях, дистанційні уроки, вимушені перерви через повітряні тривоги, переміщення сімей – усе це змусило педагогічну спільноту шукати нові організаційні форми і засоби підтримки дітей. Методичні рекомендації МОН щодо організації освітнього процесу у 2023/2024 навчальному році прямо вказують на необхідність поєднання академічних завдань із заходами психоемоційного супроводу, зокрема ранковими зустрічами, вправами на саморегуляцію та бесідами про почуття [7]. Вчителі початкової школи за таких обставин виконують місію, що виходить далеко за межі суто дидактичної діяльності: вони допомагають дітям зберегти відчуття стабільності й віру в майбутнє.

Формування емоційного інтелекту набуває в зазначеному контексті особливої ваги. Учні мають навчитися розпізнавати власні емоції, керувати ними, розуміти почуття оточуючих. І. Бех, досліджуючи теоретико-прикладний сенс компетентнісного підходу в педагогіці, наголошував на нерозривності когнітивного й емоційно-ціннісного компонентів освіти [1]. Інтеграція елементів психологічного комфорту в освітній процес – довіра, взаємоповага, відсутність страху перед помилкою – створює передумови для повноцінного навчання. Дитина, яка почувається захищеною й прийнятою, здатна бути допитливою, ініціативнішою, відкритішою до нового досвіду.

Не менш значущим напрямом розвитку початкової освіти є інклюзія. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 7 червня 2024 року № 527-р схвалено Національну стратегію розвитку інклюзивного навчання на період до 2029 року [10]. Документ передбачає створення безбар’єрного

освітнього середовища, в якому кожна дитина, незалежно від особливостей розвитку, має рівний доступ до якісного навчання. С. Миронова в навчально-методичному посібнику «Нова українська школа: особливості організації освітнього процесу учнів початкової школи в інклюзивних класах» детально розглянула специфіку роботи педагога в умовах інклюзії, наголошуючи на командній взаємодії вчителя, асистента, психолога й батьків [4]. Спільне навчання формує в дітях толерантність, емпатію та готовність приймати різноманітність як норму.

Партнерство школи і родини є ще однією умовою ефективності початкової освіти. Концепція НУШ послідовно акцентує на залученні батьків як активних учасників освітнього процесу. Вони підтримують навчання вдома, беруть участь у шкільних заходах, спільно з педагогами визначають оптимальні шляхи розвитку дитини. Довіра між школою та сім'єю не виникає автоматично: вона потребує прозорості в оцінюванні, відкритості комунікації й готовності обох сторін до діалогу. Практика свідощів досягнень, портфоліо учнів, індивідуальних консультацій слугує інструментом такої взаємодії.

Початкова школа виконує й виховну функцію, закладаючи основи громадянської свідомості, поваги до рідної мови, культурних традицій і демократичних цінностей. О. Овчарук у дослідженні «Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи» підкреслювала, що серед ключових компетентностей, визначених європейськими рамковими документами, громадянська й соціальна компетентності посідають одне з чільних місць [5]. В умовах, коли держава переживає воєнну агресію, формування патріотизму, відповідальності та здатності критично оцінювати інформацію перестає бути абстрактним завданням і стає повсякденною практикою кожного класу.

Навчальний простір початкової школи також зазнає організаційних змін. Класні кімнати дедалі частіше облаштовують зонами для групової роботи, відпочинку й творчої діяльності, що відповідає принципам діяльнісного підходу. Методичні рекомендації щодо використання Типових освітніх програм для закладів загальної середньої освіти наголошують, що гнучкість навчального середовища безпосередньо впливає на активність учнів, розвиток самостійності та відповідальності за власне навчання [9]. Зміна фізичного середовища йде пліч-о-пліч зі зміною дидактичного підходу: робота в парах і групах, проектна діяльність, ситуаційно-рольові ігри стають невід'ємними елементами уроку.

Підсумовуючи, слід визнати, що початкова освіта в Україні сьогодні являє собою багатовимірний простір, у якому перетинаються навчання, виховання, психоемоційна підтримка та соціалізація. Реформа НУШ, попри об'єктивні складнощі воєнного часу, продовжує змінювати філософію початкової школи – від орієнтації на запам'ятовування до орієнтації на

осмислення й застосування. Педагог, який працює з дітьми шести-десяти років, несе відповідальність не лише за рівень їхніх академічних досягнень, а й за формування світоглядних засад, емоційної зрілості та готовності до подальшого навчання. Якість початкової освіти визначає не лише долю окремої дитини, а й перспективу розвитку суспільства, адже саме в перші шкільні роки закладається той фундамент, на якому вибудовується громадянська й професійна спроможність людини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І. Д. Теоретико-прикладний сенс компетентнісного підходу у педагогіці. *Виховання і культура*. 2009. № 1–2. С. 5–7.
2. Бібік Н. М. Компетентність і компетенції у результатах початкової освіти. *Науковий часопис НПУ ім. Михайла Драгоманова. Серія 17*. 2010. Вип. 17. С. 15–20.
3. Єсікова І. В. Дидактичні умови застосування ІКТ в інклюзивному середовищі закладів загальної середньої освіти : дис. ... д-ра філософії : 011. Харків, 2024. 244 с.
4. Миронова С. П. Нова українська школа: особливості організації освітнього процесу учнів початкової школи в інклюзивних класах : навч.-метод. посіб. Тернопіль: Астон, 2020. 176 с. URL: <http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/handle/123456789/3787>.
5. Овчарук О. В. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи : Бібліотека з освітньої політики. Київ : К.І.С., 2004. 112 с.
6. Онопрієнко О. В. Предметна математична компетентність як дидактична категорія. *Початкова школа*. 2010. № 11. С. 4–8.
7. Початкова освіта: інструктивно-методичні рекомендації щодо організації освітнього процесу у 2023/2024 навчальному році. Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/metodichni%20recomendazii/2023/09/12/IMR-2023-2024-Pochatkova.osvita.12.09.2023.pdf>.
8. Про затвердження Державного стандарту початкової освіти : постанова Кабінету Міністрів України від 21.02.2018 № 87. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF>.
9. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.12.2016 № 988-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80>.
10. Про схвалення Національної стратегії розвитку інклюзивного навчання на період до 2029 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації на 2024–2026 роки : розпорядження Кабінету Міністрів України від 07.06.2024 № 527-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/527-2024-%D1%80>.
11. Савченко О. Я. Початкова освіта. Енциклопедія освіти / Нац. акад. пед. наук України; [голов. ред. В. Г. Кремень ; заст. голов. ред. В. І. Луговий, О. М. Топузов ; відп. наук. секр. С. О. Сисосєва ; редкол.: О. І. Ляшенко, Н. Г. Ничкало, Л.

Д. Березівська, О. Я. Савченко, О. В. Сухомлинська та ін.] ; 2-ге вид., допов. та перероб. Київ : Юрінком Інтер, 2021. С. 783–784.

12. Хом'як О. А. Організаційно-педагогічні умови формування ключових компетентностей учнів з особливими освітніми потребами засобами інтерактивних технологій. *Вісник Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука. Серія: «Педагогіка та психологія» / ред. кол.: О. О. Марчук, М. А. Августюк, Е. З. Івашкевич та ін.; Міжнар. економ.- гуманіт. ун-т ім. Степана Дем'янчука. Рівне : Видав. дім «Гельветика», 2024. № 1. С. 66–70.*

ФОРМУВАННЯ ГЕНДЕРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПЕРСОНАЛЬНОГО ІМІДЖУ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

Максимчук Алла,

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 053 Психологія*

*Приватного вищого навчального закладу
«Міжнародний економіко-гуманітарний
університет імені академіка Степана Дем'янчука»
(м. Рівне, Україна)_*

Науковий керівник: Терновик Наталія,

*кандидат психологічних наук,
професор кафедри психології*

*Приватного вищого навчального закладу
«Міжнародний економіко-гуманітарний
університет імені академіка Степана Дем'янчука»
(м. Рівне, Україна)*

Анотація. У тезах проаналізовано процес формування персонального іміджу майбутніх психологів у контексті їхньої гендерної соціалізації. Висвітлено теоретичні підходи до визначення структурних компонентів професійного іміджу та роль гендерних стереотипів у його становленні. Визначено психолого-педагогічні умови, що сприяють усвідомленню та гармонізації гендерної складової персонального іміджу студентів-психологів під час навчання у закладах вищої освіти.

Ключові слова: персональний імідж, майбутні психологи, гендерні особливості, професійна ідентичність, гендерні стереотипи, професійна взаємодія.

Abstract. The theses analyze the process of forming the personal image of future psychologists in the context of their gender socialization. Theoretical approaches to determining the structural components of the professional image and the role of gender stereotypes in its formation are highlighted. Psychological and pedagogical conditions that contribute to the awareness and harmonization of the gender component of the personal image of psychology students during their studies in higher education institutions are identified.

Keywords: personal image, future psychologists, gender characteristics, professional identity, gender stereotypes, professional interaction.

На сучасному етапі суспільних трансформацій та освітніх реформ, стрімкого розвитку цільових, змістових та операційних компонентів професії практичного психолога закладу освіти значної уваги поруч з такими характеристиками, як високий рівень інтелекту і творчого мислення, відповідальність, комунікативна компетентність, достатня емоційна стійкість, емпатійність, набуває готовність спеціаліста до постійної систематичної роботи над власним професійним розвитком, зацікавленість у визнанні іншими людьми професійних досягнень та прийнятті особистості як професійно компетентної, соціально кваліфікованої та цілісної.

В умовах стрімкого розвитку та набуття професією практичного психолога все нових ознак та характеристик від такого спеціаліста очікуються нестандартні ідеї та рішення, достатні організаційно-діяльнісні уміння, що поряд з іншими включають опікування формуванням власного позитивного персонального іміджу.

Проблема формування персонального іміджу є однією з актуальних у сучасній психологічній науці, де накопичено досить широкий арсенал технологій, спрямованих на підтримку та створення іміджу різних фахів. У зв'язку з цим актуалізується проблема формування професійного іміджу майбутнього психолога, що обумовлена теоретичними й практичними завданнями вдосконалення професійної діяльності фахівця нового типу, який орієнтується в сучасному світі, де самовдосконалення в професії є постійною потребою особистості [4].

Аналіз теоретико-прикладних аспектів професійного іміджу психолога науковці здійснюють на основі наукових уявлень про психологічні механізми прояву та формування іміджу (О. Коханенко, О. Панасюк, Г. Почепцов, Г. Сорокіна, Ю. Чернов, тощо), сутнісні характеристики, типологію, структуру професійного іміджу (Р. Арнхейма, Н. Барни, П. Берда, К. Боулдинга, Дж. Ягера), акмеологічну концепцію розвитку професіонала (Т. Куценко, Л. Рибалко), онтогенетичний підхід до розуміння Я-концепції психолога Г. Католик), соціально-психологічну природу іміджу (Є Позднишев).

Сучасні фахівці мають мати високий рівень активності, самостійності, гнучкості, нестандартності мислення, загальної й професійної культури. Професійна підготовка психолога у ЗВО є складною багатогранною системою, спрямованою на ефективну підготовку психолога-професіонала. Разом з тим, на практиці формуванню професійного іміджу майбутнього психолога приділяється недостатньо уваги, що висуває на перший план розробку механізму реалізації цього процесу в практичній роботі ЗВО.

Важливість формування професійного іміджу майбутнього психолога обумовлена тим, що в ринкових умовах дозволяє фахівцю бути затребуваним; забезпечує емоційно-творчу взаємодію психолога, який

навчається у процесі професійної й соціальнокультурної діяльності; духовно наповнює професійне виконання або показ; зміцнює прагнення до самовдосконалення; сприяє самореалізації, знімає професійний стрес, комплекси тощо.

Аналізуючи застосування теорії діяльності при вивченні іміджу майбутнього психолога необхідно враховувати такі критерії: імідж виступає як явище, що включене в систему людської діяльності та використовується в процесі діяльності (сукупність різних форм діяльності, які взаємодіючи і змінюючи одна одну забезпечують формування і реалізацію особистості професіонала); імідж виникає в процесі діяльності, тобто є продуктом діяльності людини; імідж є феноменом соціальним, тобто створюється під час такого особливого виду діяльності особистості як спілкування; психолог як носій іміджу є суб'єктом діяльності по створенню власного професійного іміджу. Для нашого подальшого дослідження важливим є врахування процесів екстеріоризації – переходу із внутрішнього плану діяльності у зовнішній, що характерно для організації процесів самовираження, самоактуалізації особистості [7].

Беруть до уваги думку українських науковців також зарубіжні соціальні психологи, які вважають головним методом роботи психолога – професійне спілкування. Важливим елементом професійного спілкування психолога є техніка подачі самого себе – самопрезентація. Ця якість забезпечує формування позитивного враження про себе, що визначає соціальну успішність особистості і дає можливість практичному психологу бути більш професійним у своїй професійній діяльності [3].

Дослідниця Л. Долинська, вивчаючи успішність професійної діяльності психолога, зосереджує увагу на спеціальних здібностях психолога. До них відносяться індивідуально-психологічні особливості мислення (соціальний інтелект як здібність до розуміння поведінки інших людей) і проектні дії (фасилітативність як підтримуючий стиль соціальних стосунків) [5].

Порівнявши між собою представлені дослідниками моделі особистості та професійної діяльності практичного психолога, дійшли висновку, що хоча останні відрізняються за своєю структурою, змістом та методологічними підходами, основні особистісні якості практичних психологів, що допомагають їм успішно реалізовувати свою професійну діяльність, є майже ідентичними. Нами було виокремлено чотири групи особистісних якостей практичного психолога системи освіти:

- когнітивні – це професійні знання, уміння, навички та позитивна мотивація до професійної діяльності, гнучкий розум, розвинений емоційний і соціальний інтелект, рефлексивність, прагнення до самовдосконалення і саморозвитку, а також знання фахівця про себе, Я-концепція (адекватна самооцінка, асертивність);

- комунікативні: здатність встановлювати довірливі стосунки, прагнення до співробітництва, уміння слухати і висловлювати думку та безоціночне ставлення до інших;

- морально-етичні – відповідальність, толерантність, чесність, незалежність поглядів;

- емоційно-регулятивні якості до яких відносяться саморегуляція, толерантність до фрустрації, відкритість, природність і щирість у спілкуванні.

Особистісні якості тісно пов'язані з професійною діяльністю практичного психолога, допомагають йому розкритися і створити власний унікальний стиль діяльності, саме тому вони знаходять своє відображення у професійному іміджі психолога. Ця теза підтверджується дослідженнями науковців, що виділяють іміджеву компетентність психолога. У своєму визначенні іміджевої компетентності дослідники наголошують на інтеграції якісних характеристик особистості психолога, що проявляється у здатності та готовності самостійно і успішно формувати власний імідж психолога [2].

Отже, професійна діяльність практичного психолога закладу освіти відповідальна та різновекторна, передбачає не лише професійні знання, уміння і навички, але й досконале знання своєї особистості, високий рівень комунікативних умінь, уміння створити атмосферу комфорту та легкості у спілкуванні. Сформувати довіру до себе, продемонструвати власний авторитет, досягти професійного успіху допоможе правильно сформований професійний імідж психолога. Він покликаний продемонструвати найкращі риси фахівця, розкрити його перед аудиторією як яскраву особистість, професіонала своєї справи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Варгата О. В., Завада І. А. Формування творчого потенціалу майбутнього психолога засобами інноваційних технологій у вищій школі. Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету України. 2017. 8–11.
2. Галабурда Л. О. Імідж як психологічний феномен. Вісник Одеського національного університету. Серія : Психологія. 2013. 137–142 с.
3. Главінська О. Д., Новік, Л. О. Усвідомлення майбутніми психологами професійної належності. Психологія: реальність і перспективи, 2019. 45-50 с.
4. Горенко М. Я. Гендерні особливості сформованості операційного компоненту готовності майбутніх психологів до здійснення професійної кар'єри. *Pomiędzy. Polonistyczno-Ukrainoznawcze Studia Naukowe*, 2022. 83-89 с.

5. Дудзенко О. Л. Дослідження особливостей формування іміджу професії психолога у студентів ВНЗ. Вісник Дніпропетровського університету. Сер.: Педагогіка і психологія 2011. 128–134 с.
6. Зінченко І. В. Гендерні стереотипи та їх вплив на формування професійної ідентичності студентів психологів. Проблеми сучасної психології. Вип. 43, 2021. С. 85–92.
7. Каменєва Т. В. Дослідження професійного мовлення психолога. Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент. 2013.196–203 с.
8. Комар Т., Варгата О. Технологія case-study щодо розвитку «soft skills» магістрів-психологів. Перспективи та інновації науки. 2022. 58 с.
9. Лигомина Т. А. Обґрунтування застосування тренінгових підходів до формування професійного іміджу практичних психологів. Психологія та педагогіка: історія розвитку, сучасний стан та перспективи досліджень: Тези Міжнародної науково-практичної конференції, 18–19 вересня 2020 р. С.17–20.
10. Маценко В., Новік Л. Психологічні основи формування іміджу в студентів-психологів у процесі фахової підготовки. Психологія: реальність і перспективи. 2014. 112-115 с.
11. Новік Л. О. Мотиваційні аспекти формування позитивного професійного іміджу у студентів-психологів. Психологія: реальність і перспективи. 2016. 156–159 с.
12. Столярова О., Сафін О., Діхтяренко С., Рабодзей Т. Мотиваційна готовність здобувачів вищої освіти до майбутньої професії психолога. Вісник Національного університету оборони України. 2021. С.105–109.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА З ДІТЬМИ З РОЗЛАДАМИ АУТИЧНОГО СПЕКТРУ

Митро Валентина,

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 053 Психологія*

*Приватного вищого навчального закладу
«Міжнародний економіко-гуманітарний
університет імені академіка Степана Дем'янчука»
(м. Рівне, Україна)*

Науковий керівник: Терновик Наталія,

*кандидат психологічних наук,
професор кафедри психології*

*Приватного вищого навчального закладу
«Міжнародний економіко-гуманітарний
університет імені академіка Степана Дем'янчука»
(м. Рівне, Україна)*

Анотація. У тезах розглядаються теоретико-методичні та практичні аспекти психолого-педагогічного супроводу дітей із розладами аутичного спектру (РАС). Проаналізовано ключові особливості когнітивного, емоційно-вольового та комунікативного розвитку цієї категорії дітей. Обґрунтовано, що системна психолого-педагогічна підтримка є вирішальним фактором успішної інтеграції дітей із РАС у сучасний освітній простір.

Ключові слова: розлади аутичного спектру (РАС), психолого-педагогічна робота, соціальна адаптація, інклюзивна освіта, комунікативні навички.

Abstract. The theses consider theoretical, methodological and practical aspects of psychological and pedagogical support for children with autism spectrum disorders (ASD). The key features of the cognitive, emotional-volitional and communicative development of this category of children are analyzed. It is substantiated that systemic psychological and pedagogical support is a decisive factor in the successful integration of children with ASD into the modern educational space.

Keywords: autism spectrum disorders (ASD), psychological and pedagogical work, correctional and developmental methods, social adaptation, inclusive education, communication skills.

Зростання статистичних показників: у всьому світі, і в Україні зокрема, спостерігається стійка тенденція до збільшення кількості дітей із розладами аутичного спектру (РАС). Це створює гостру суспільну потребу в розробці ефективних стратегій їх супроводу. Впровадження інклюзивної моделі освіти в Україні вимагає нових підходів до соціалізації дітей з РАС. Традиційних методів виховання часто недостатньо для подолання бар'єрів у комунікації та соціальній взаємодії, що притаманні цій категорії дітей. Психолого-педагогічна робота сьогодні розглядається не просто як навчання, а як цілісний процес підтримки дитини та її родини.

В умовах кардинальних соціально-економічних трансформацій перед системою освіти постає завдання не лише забезпечити здобуття дітьми з РАС необхідного рівня знань, навичок і вмінь, що стосуються основних напрямків розвитку, але й забезпечити їх готовність до адаптації в умовах сучасного соціуму, реалізації соціально значущих цілей, ефективної взаємодії в суспільстві та подолання життєвих викликів.

В останнє десятиріччя в Україні спостерігається зацікавленість цією проблемою як науковцями, так і практиками (Т. Ілляшенко, С. Конопляста, К. Островська, М. Рождественська, Т. Скрипник, М. Химко, Д. Шульженко). На наш погляд, проблема психолого-педагогічного супроводу дітей з розладами аутичного спектра потребує подальшого вивчення та удосконалення. Разом з Асоціацією підтримки осіб з аутизмом (Г. Смоляр, Г. Хворова та інші) над цією проблемою працюють академіки АПН України В.І. Бондар, В.М. Синьов, професори І.П. Колесник, В.В. Тараун, М.К. Шеремет та інші, доценти В.О. Кондратенко, С.Ю. Конопляста, Н.П. Кравець, Л.М. Руденко та інші.

Проблеми аутизму вивчалась і висвітлювалась в медичній, психологічній, педагогічній літературі вітчизняних (Е. Блейлер, Д. Гіляровський, К. Лебединська, О. Нікольська, Н. Озерецький, В. Синьов та ін.) і зарубіжних (Н. Asperger, L. Bender, M. Bristol, S. Harris, B. Hermelin, L. Kanner та інших) авторів.

Особливо актуальними є питання інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітніх школах. У зазначеному напрямі свої дослідження (організаційно-педагогічні аспекти проблеми інклюзивного навчання) здійснювали Л. Будяк, Е. Данілавічюте, І. Дмитрієва, Т. Сак, Н. Софій, О. Федоренко та інші. О. Глоба, Л. Коваль, С. Литовченко, О. Мартинчук, О. Таран.

На даний час є важливою мінімізація соціальної ізоляції дітей з РАС та забезпечення їхнього права на повноцінне життя в громаді, що є важливим показником демократичного розвитку суспільства. Але найбільш актуальним фактором є ключова суперечність між зростаючою потребою суспільства в якісній соціалізації дітей з розладами спектру аутизму (РАС)

та недостатньою розробленістю конкретних методик і механізмів підготовки практичних психологів та соціальних педагогів до роботи з цією категорією в умовах інклюзії [2].

У контексті сучасної освітньої парадигми формування ключових компетенцій у підростаючого покоління набуває пріоритетного значення. Розвиток соціальної компетентності у дітей з розладами спектру аутизму (РАС) є актуальною психолого-педагогічною проблемою, вирішення якої виступає одним із пріоритетів на рівні суспільства та освітньої сфери.

Розлади аутистичного спектру є однією з найбільш складних проблем серед розладів в нейророзвитку, враховуючи його глибокий вплив на психологічну адаптацію індивіда. Порушення, пов'язані з РАС, ускладнюють процес соціалізації дитини, включаючи засвоєння соціальних ролей, що необхідні для функціонування у дошкільних та шкільних установах, а також для встановлення взаємодії з навколишнім середовищем. Відповідно, практична актуальність проведеного дослідження зумовлена необхідністю розробки підходів до формування психологічної компетентності з використанням всіх необхідних інструментів та методів [5].

Сучасні уявлення про аутизм зазнали істотних змін. На сьогодні більшість фахівців у галузі психіатрії, нейропсихології, когнітивної неврології, нейрофізіології та нейробіології навчання і розвитку вважають, що розлади спектра аутизму (або РАС) обумовлені генетичними мутаціями за участю кількох генів, що детермінують порушення нейронального розвитку (Е. ДіЧіко-Блум, К. Лорд, Л. Звайгенбаум, Е. Куршень, С. Дейджер, К. Шмітц, Р. Шульц, Дж. Кроулі) [7].

Щодо сутності поняття «розлади аутистичного спектру», то доцільно розглянути більш сучасні наукові підходи. Концептуальне підґрунтя для сучасного розуміння сутності поняття «розлади аутистичного спектру» було сформоване Л. Вінг, яка запропонувала тріаду ключових симптомів: виражені порушення соціальної взаємодії; дефіцити як вербальної, так і невербальної комунікації, а також обмеженість уяви; значне звуження спектра діяльності та інтересів. Ці симптоми запропоновані Л. Вінг, забезпечують чітке концептуальне розуміння РАС через виокремлення основних порушень, які визначають цей розлад, що робить їх класифікацію корисною для діагностики та дослідження.

Психолого-педагогічна робота відіграє вирішальну роль у процесі інтеграції дітей з РАС у соціум, надаючи їм необхідну підтримку, допомагаючи адаптуватися та сприяючи їх розвитку. Завдяки застосуванню методів консультування, групової діяльності, медіації та розробці індивідуальних програм розвитку, фахівці психолого-педагогічної роботи допомагають подолати психологічні й соціальні бар'єри, сприяють формуванню комунікативних навичок та інтеграції дітей у освітні та

соціальні процеси. У процесі спільної гри, творчості чи відпочинку фахівці психологічної роботи можуть формувати в дітей із РАС базові комунікативні вміння, моделювати соціальні ситуації та забезпечувати підтримку. Організація дозвілля на відміну від формальної освіти, дає змогу реалізовувати індивідуальний підхід, що сприяє ефективній соціалізації та адаптації таких дітей [10].

Таким чином, РАС сьогодні сприймається як багатогранна клінічна, психологічна, соціальна та педагогічна проблема, вирішення якої потребує комплексного підходу. Це передбачає організацію системної взаємодії медичних, освітніх та соціальних установ, спрямованої на інтеграцію дітей з РАС у соціально-освітнє середовище та залучення їх до активної участі в різних сферах життя з урахуванням їхніх індивідуальних особливостей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баб'як О. О. Особливості корекції сенсорної інтеграції в структурі психолого-педагогічної допомоги дітям з РАС. Актуальні питання корекційної освіти. 2024. Вип. 23. С. 15–28.
2. Базима Н. Теоретичне вивчення проблематики аутизму. Актуальні проблеми педагогіки, психології та професійної освіти. 2015. №1. С. 51–56.
3. Гра як засіб розвитку комунікативних навичок дітей з розладами аутичного спектра. Дитина з особливими потребами. Інклюзивна освіта. Дефектологія. Корекційна педагогіка. 2016. № 1 (13) URL: <http://journal.osnova.com.ua/download/63-13-54655.pdf>
4. Зайченко Г. Д. Формування комунікативних навичок у дітей з розладами аутичного спектра шляхом використання ігрових прийомів. Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови. 2013. № 4. С. 122–131.
5. Коломось Т. Г., Савенко О. С., Осадча Д. В. Використання альтернативної комунікації у навчання дітей з розладами аутистичного спектру. In The 8th International scientific and practical conference “Results of modern scientific research and development” (October 17-19, 2021) Barca Academy Publishing, Madrid, Spain. 2021. p. 254.
6. Мартинчук О. В., Риндер Г. В. Комунікативні стратегії в інклюзивному навчанні дітей із розладами аутичного спектра: від теорії до практики. Освіта осіб з особливими потребами. 2026. № 21. С. 44–59.
7. Островська К. О. Психосоціальний супровід та резильєнтність родин, які виховують дітей з аутизмом, в умовах сучасних викликів. Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки. 2025. Вип. 18. С. 112–124.
8. Скрипник Т. В. Командна взаємодія як чинник ефективності індивідуальної траєкторії розвитку дитини з РАС. Особлива дитина: навчання і виховання. 2024. № 2 (110). С. 30–42.
9. Тарасун В. В., Куценко Т. О., Скрипник Т. В. та ін. Комплексна програма розвитку дітей дошкільного віку з аутизмом «Розквіт». В. В. Тарасун, Т. О. Куценко, Т. В. Скрипник та ін. К., 2013. 234 с.

10. Тарасун В. В. Методи раннього втручання та діагностики розладів аутичного спектра у дітей передшкільного віку. Дефектологія. Особлива дитина: навчання та виховання. 2025. № 1. С. 5–19.
11. Шульженко Д. І. Психолого-педагогічна реабілітація дітей з аутизмом: інноваційні підходи та інклюзивні практики : навч.-метод. посіб. Київ : Видавництво НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2025. 214 с.
12. Clarke M., McLay L., France K., Blampied N. M. An evaluation of a stepped-care telehealth program for improving the sleep of autistic children. Research in Autism Spectrum Disorders. 2024. Vol. 113.

ВПЛИВ СІМ'Ї ТА СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ НА ФОРМУВАННЯ «Я–КОНЦЕПЦІЇ» У ДІТЕЙ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ

Остапчук Вадим,

*здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 053 Психологія*

*Приватного вищого навчального закладу
«Міжнародний економіко-гуманітарний
університет імені академіка Степана Дем'янчука»
(м. Рівне, Україна)*

Науковий керівник: Терновик Наталія,

*кандидат психологічних наук,
професор кафедри психології*

*Приватного вищого навчального закладу
«Міжнародний економіко-гуманітарний
університет імені академіка Степана Дем'янчука»
(м. Рівне, Україна)*

Анотація. У тезах досліджено психологічні механізми впливу інституту сім'ї та стилів сімейного виховання на процес становлення «Я-концепції» в підлітковому віці. Висвітлено роль батьківських установок, емоційного прийняття та рівня підтримки у формуванні когнітивного, оцінного та поведінкового компонентів самосвідомості підлітка. Обґрунтовано, що гармонійні, авторитетні взаємини в родині та психологічна автономія є базовими передумовами для розвитку позитивної, цілісної та адекватної «Я-концепції» особистості в цей віковий період.

Ключові слова: «Я-концепція», підлітковий вік, сімейне виховання, стилі батьківського ставлення, самооцінка, психологічна автономія, самосвідомість.

Abstract. The theses explore the psychological mechanisms of the influence of the family institution and family upbringing styles on the process of formation of the "I-concept" in adolescence. The role of parental attitudes, emotional acceptance and the level of support in the formation of the cognitive, evaluative and behavioral components of the adolescent's self-consciousness is highlighted. It is substantiated that harmonious, authoritative relationships in the family and psychological autonomy are the basic prerequisites for the development of a positive, holistic and adequate "I-concept" of the individual in this age period.

Keywords: *«Self-concept», adolescence, family upbringing, parental attitudes, self-esteem, psychological autonomy, self-awareness.*

В теперішній надзвичайно складний для нашої країни час постає важлива задача у вихованні свідомого молодого покоління громадян, яке буде створювати своє світле майбутнє та продовжувати будувати сильну та незалежну державу. Однією із важливих умов виховання цілісної особистості є розвиток її самосвідомості та виховання позитивної Я-концепції, що впливатиме не лише на самосприйняття, самооцінку, самоповагу, підтримку, а й на її ефективну діяльність та взаємодію в соціумі. Процес становлення цього феномену розпочинається ще з раннього дитинства в первинному соціальному колі – сім'ї. Саме в родині дитина вперше виявляє та відчуває наскільки батьки її приймають, люблять, задовольняють фізіологічні та психологічні потреби чи навпаки. На основі цього досвіду дитина формує перші уявлення про себе та світ.

У науковій літературі поняття «Я-концепції» з'явилося в зв'язку з необхідністю вивчення і опису глибинних психологічних структур і особистісних процесів. Воно часто використовується в комплексі з такими поняттями, як «самосвідомість», «самооцінка», «образ Я», «Я», «картина Я», «уявлення про себе» і нерозривно пов'язане з ними.

Поняття, структура та формування феномену Я-концепції вивчалися такими вченими, як В. Джеймс, Е. Еріксон, Ч. Кулі, Дж. Мід, Р. Бернс К. Роджерс, З. Фройд. Серед українських психологів проблему формування «Я-концепції» досліджували С. Максименко, О. Гуменюк, А. Фурман, П. Чамата, О. Скрипченко, Н. Чепелева, Л. Чепіга та ін. Протягом багатьох століть відомі науковці різних гуманітарних наук досліджують феномен «Я-концепція», більшість з них сходяться до думки, що продуктом діяльності самосвідомості є «Я-концепція», водночас це поняття інтерпретується ними по-різному.

У сучасній психології Я-концепція вивчається і досліджується як специфічний компонент особистості, ставлення людини до самої себе. Я-концепція - це уявлення про цілісність суб'єктивної внутрішньої сторони людини, тобто про те, що людина знає про себе, якою вона себе бачить, відчуває і уявляє. Предметом Я-концепції та самооцінки людини є як її зовнішні якості (фігура, колір шкіри, обличчя), так і внутрішні якості (здібності, певні риси характеру, соціальні зв'язки). Я-концепція – це сукупність певних установок, які людина має по відношенню до самої себе [8].

У підлітковому віці розвивається рефлексивне мислення, діти в цей період відкривають свої можливості, виходять на новий рівень усвідомлення власних дій, оцінюють свої успіхи та досягнення, пізнають та активно взаємодіють в соціумі. Внаслідок чого «Я-концепція» у

підлітковому віці зазнає кардинальних змін та знаходиться в активному формуванні. Від особливостей становлення Я-концепції у цьому віковому періоді залежить подальший розвиток та життєвий шлях особистості, тому створення комфортних умов для формування позитивної Я-концепції підлітків є необхідним сучасним українським родинам та усій країні в цілому. У підлітковому віці відбувається інтенсивний процес самопізнання та структурування системи уявлень про себе. Попри зростання ролі соціального оточення та однолітків, сім'я залишається базовим інститутом, що визначає емоційну стабільність та вектор розвитку особистості. Дослідження психологічних механізмів впливу сімейного виховання на формування «Я-концепції» є необхідним для розробки методів корекції деструктивного самосприйняття підлітків [5].

В умовах воєнного стану в Україні спостерігається значне зростання кількості проблемних сімей, що призводить до соціальних, психологічних та освітніх розладів дітей. Але життя сім'ї, її звички, захоплення, ідеали, уподобання, діяльність, розваги і весь уклад, в свою чергу, відображають життя всього суспільства. Якою б закритою не була сім'я, її члени рідко здатні усунути зовнішні впливи. Тому особистість дитини формується під впливом усієї сукупності суспільних відносин, зокрема тієї конкретної сукупності відносин, в якій протікає її життя і діяльність. Моральна культура батьків, їхні життєві плани і прагнення, досвід старших у соціальному спілкуванні, сімейні традиції і вся атмосфера дому часто мають вирішальне значення для розвитку особистості дитини.

Батьківське ставлення в різних психологічних школах описується в різних особистих поняттях і термінах, які визначаються вихідними теоретичними позиціями авторів. Саме батько й матір є носіями суспільних норм і правил, оцінюють дії дитини, здійснюють необхідні санкції, які зумовлені певними батьківськими установками. Незважаючи на відмінність у термінології (задоволення і реальність, любов і контроль, безумовність і умовність тощо), ця подвійність простежується в більшості описів батьківського ставлення, представлених в багатьох теоріях [3].

Сім'я традиційно вважається найважливішим інститутом соціалізації. Поведінка батьків впливає на формування «Я-образу» дитини. Сім'я є першим дзеркалом людського спілкування, передумовою і джерелом розвитку майбутньої особистості. Однак формування і конкретне структурування нових характеристик на різних вікових етапах не відбувається саме по собі і не викликається дорослими ззовні, а можливе лише в результаті активної діяльності самої дитини. Динаміка розвитку дитини та її взаємовідносин значною мірою визначається такими факторами, як сімейні цінності та стиль виховання. Сукупність установок батьків, їх емоційне ставлення до дитини, уявлення дитини про батьків і відповідне ставлення до дитини складають стиль виховання в сім'ї [6].

Більшість психологів дотримуються погляду, що важливою передумовою для позитивного розвитку складових «Я концепції» є взаємодія дитини із сім'єю, яка ґрунтується на довірі, прояві любові, підтримці та зацікавленості батьків в інтересах дитини. Науковці уточнюють, що душевне тепло і підтримка від матері розвиває відчуття самоцінності у дитини, а від батька впливає на формування самооцінки в аспекті компетентності та ефективності.

У своїй праці «Розвиток Я-концепції і виховання» Р. Бернс [4] описує, що тотальний холод в почуттях батьків до дітей призводить до відчуття відкинутості, відчуження, авторитарність у вихованні призводить до виникнення тривожності, невпевненості, боязкості, помсти, пасивності. Отже надмірна свобода, безконтрольність, покарання та авторитарність у вихованні підлітків перешкоджають формуванню позитивної «Я – концепції».

В підлітковому віці вплив батьків на формування особистості молодшої людини помітно зменшується, а однолітки як референтна група стають більш впливовими. Батьки перестають бути для дитини авторитетом, і якщо раніше їхня думка сприймалася як єдино правильна, то тепер вона оцінюється критично. Молодь бунтує проти встановлених правил, порушує дисципліну, схильна до суперечок і конфліктів. Однак саме підтримка сім'ї, безумовне прийняття батьками дитини та її інтересів є основними факторами, що впливають на розвиток самосприйняття, і ймовірність формування позитивного самосприйняття в такому теплому сімейному кліматі набагато вища. Якщо ж батьки не зустрічають цей кризовий період у житті дитини з розумінням, не підтримують її та проявляють емоційну холодність, це має зворотний ефект: поведінка підлітка стає агресивною та грубою, а сам він характеризується високим рівнем тривожності [5]. За таких обставин може сформуватися негативний образ «Я»: дитина стає невпевненою в собі, замкненою, нерішучою, пасивною.

Аналіз наукової літератури за темою дослідження показав, що, незважаючи на низку теоретичних і прикладних досліджень дитячо-батьківських стосунків у галузі педагогіки та психології, проблема розвитку гармонійних стосунків між батьками та дітьми підліткового віку залишається нерозв'язаною. Особливо актуальним є вивчення специфіки розвитку гармонійних батьківсько-дитячих стосунків як чинника розвитку особистості й формування «Я - концепції» в підлітковому віці та сімейної взаємодії з метою підтримки позитивного самосприйняття підлітків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І. Д. Особистість у просторі виховних інновацій : навч. посіб. Київ : Логос, 2023. 256 с.

2. Говорун Т. В. Соціалізація статі та формування самосвідомості підлітка в сімейному середовищі. Актуальні проблеми психології. 2024. Т. 11, Вип. 25. С. 42–55.
3. Зливков В. Л., Лукомська С. О. Психологічна допомога підліткам у кризових станах: роль батьківської підтримки. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2025. 180 с.
4. Максименко С. Д. Психологія особистості : підручник. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2024. 540 с.
5. Осьодло В. І., Соколюк С. В. Вплив стилів сімейного виховання на формування адекватної самооцінки в підлітковому віці. Психологічний часопис. 2025. № 3 (11). С. 88–101.
6. Павелків В. Р. Психологія становлення «Я-концепції» підлітка в умовах інклюзивної сім'ї. Науковий вісник Рівненського державного гуманітарного університету. 2024. Вип. 31. С. 12–19.
7. Терлецька Л. Г. Психологія самосвідомості особистості : навч. посіб. Київ : Слово, 2023. 224 с.
8. Титан О. В. Емпіричне дослідження взаємозв'язку батьківського ставлення та структурних компонентів «Я-концепції» підлітка. Габітус. 2025. Вип. 48. С. 145–151.
9. Цільмак О. М. Психологічні особливості формування образу «Я» у підлітків під впливом деструктивного сімейного виховання. Психологія і суспільство. 2026. № 1. С. 67–80.

ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Скидан Світлана,

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 053 Психологія*

*Приватного вищого навчального закладу
«Міжнародний економіко-гуманітарний
університет імені академіка Степана Дем'янчука»
(м. Рівне, Україна)*

Науковий керівник: Терновик Наталія,

*кандидат психологічних наук,
професор кафедри психології*

*Приватного вищого навчального закладу
«Міжнародний економіко-гуманітарний
університет імені академіка Степана Дем'янчука»
(м. Рівне, Україна)*

Анотація. У тезах проаналізовано особливості та закономірності психологічної адаптації військовослужбовців до умов професійної діяльності під час ведення бойових дій. Визначено ключові чинники стресогенного впливу війни на психоемоційний стан та структуру їхньої професійної мотивації. Обґрунтовано необхідність впровадження комплексних програм психологічного супроводу, експрес-дистанційної допомоги та первинної декомпресії на різних етапах виконання бойових завдань.

Ключові слова: психологічна адаптація, військовослужбовці, умови війни, бойовий стрес, копінг-стратегії, резильєнтність, психологічний супровід, дезадаптація.

Abstract. The theses analyze the features and patterns of psychological adaptation of military personnel to the conditions of professional activity during combat operations. The key factors of the stressful impact of war on the psycho-emotional state and the structure of their professional motivation are identified. The need for the implementation of comprehensive programs of psychological support, express remote assistance and primary decompression at different stages of the performance of combat missions is substantiated.

Keywords: *psychological adaptation, military personnel, war conditions, combat stress, coping strategies, resilience, psychological support, maladaptation.*

Сучасні умови повномасштабної війни в Україні зумовлюють суттєві зміни у професійній діяльності військовослужбовців, які виконують бойові завдання в умовах постійної загрози життю, фізичного виснаження та тривалого психоемоційного напруження. За таких обставин проблема психологічної адаптації бойових військовослужбовців набуває особливої актуальності як у теоретичному, так і в практичному вимірі.

Проблема психологічної адаптації належить до фундаментальних у сучасній психологічній науці, оскільки стосується базових механізмів забезпечення життєдіяльності особистості в умовах змінного та часто стресогенного середовища. Особливої актуальності вона набуває в контексті професійної діяльності військовослужбовців, зокрема бойових підрозділів, діяльність яких відбувається в умовах підвищеного ризику, невизначеності, загрози життю та тривалого психоемоційного напруження. Теоретичний аналіз проблеми психологічної адаптації дозволяє визначити її сутність, структуру, види та механізми функціонування в екстремальних умовах війни.

Специфічні географічні, кліматичні, етнічні та інформаційні умови діяльності, наявність постійної загрози для життя та здоров'я, страх бути пораним або отримати травму та інші стресогенні фактори висувають дуже високі вимоги щодо психологічної та фізичної готовності військовослужбовців до діяльності в особливих умовах, так як саме від неї залежатиме ефективність військової діяльності та особиста безпека військовослужбовців. Психологічна готовність військовослужбовців є відображенням наявного потенціалу й актуального стану їх діяльності, саме вона забезпечує формування у військовослужбовців змісту їх участі у службово-бойовій діяльності, а також своєчасність і доцільність виконання оперативних службово-бойових дій, адекватність правоохоронним нормам та умовам службово-бойових ситуацій, можливість зберігати спокій, проявляти стійкість та регулювати власні дії у випадку зростання напруженості військової ситуації [7].

Проблема адаптації особистості до екстремальних умов діяльності є предметом дослідження багатьох науковців. Теоретичні основи вивчення стресу та адаптаційних реакцій були закладені у працях Г. Сельє, який розробив концепцію загального адаптаційного синдрому, а також у роботах Р. Лазаруса та С. Фолкман, які обґрунтували когнітивну теорію стресу і копінгу. Питання резиліентності та психологічної стійкості особистості розкриті у дослідженнях Дж. Бонанно, А. Бандури та інших зарубіжних учених.

Дослідженню особливостей адаптації військовослужбовців присвячено роботи Ліпатова І. І., Шестопалової Л.Ф., Афанасенко В. С. Визначенню ролі психолога у процесі психологічної адаптації військовослужбовців присвячено праці Агаєва Н.А., Дейко А.Б. Скрипкіна О.Г., Еверта О.В. та ін.

У дослідженнях психотравми та бойового стресу значущими є праці Bessel van der Kolk, С. Figley та J. Shay, які аналізували наслідки тривалого впливу екстремальних факторів, моральної травми та посттравматичних реакцій [4].

У сучасній психології психологічну адаптацію визначають як динамічний процес і результат активної взаємодії особистості з умовами середовища, спрямований на досягнення оптимальної відповідності між вимогами діяльності та внутрішніми ресурсами суб'єкта. Вона передбачає не лише пристосування, а й трансформацію особистісних структур – цінностей, установок, способів регуляції поведінки.

У контексті військової діяльності адаптація означає здатність військовослужбовця зберігати психічну рівновагу, професійну ефективність та боєздатність у бойових умовах. Вона включає інтеграцію психофізіологічних, когнітивних, емоційних та соціальних компонентів.

В українській психології значний внесок у розроблення проблеми військової адаптації зробили В. Осьодло, О. Кокун, О. Тімченко, які досліджували психологічне забезпечення діяльності військовослужбовців, професійну надійність та готовність до виконання завдань в умовах бойових дій [6]. Питання психічних станів в екстремальних ситуаціях аналізували М. Слюсаревський, Л. Карамушка, Н. Пов'якель.

Важливу роль відіграє феномен резильєнтності – здатність відновлюватися після впливу стресу та зберігати функціональність. Дослідження показують, що високий рівень життєстійкості та соціальної підтримки суттєво підвищує ефективність адаптаційних процесів [1].

На прикладному рівні психології були виявлені характерні поведінкові девіації серед військовослужбовців, а саме: унікаючий, пригноблюючий і паразитуючий типи відхилень. Унікаючий проявляється у формі ухилення від виконання службових обов'язків, включаючи спроби самогубства.

Пригноблюючий виражається через застосування примусу, що часто призводить до порушень статутних взаємин та бунтівних дій з боку військовослужбовців. Паразитуючий тип характеризується використанням службового становища у власних цілях, розкраданням чи пошкодженням майна. Всі ці види девіантної поведінки мають спільне коріння у вигляді інфантилізму, переваги мотивів уникнення невдач і порушень у процесах саморегуляції та самоорганізації [4].

З огляду на специфічні умови військової служби, слід зазначити, що повна адаптація військовозобов'язаного до таких умов часто є неможливою. У певний момент у кожного військовослужбовця може статися так званий адаптаційний зрив, що супроводжується негативними наслідками для психіки. Причинами цих зривів стають особистісні характеристики, рівень стресостійкості, життєвий досвід, розвиток емоційного інтелекту, сталих поведінкових моделей та рівень морального розвитку. Серед усіх ментальних і особистісних факторів, які впливають на адаптацію військового, науковці особливо підкреслюють важливість емоційної стійкості. Навіть за високої мотивації результати діяльності та поведінка можуть виявитися неефективними через руйнівний вплив деструктивних емоційних станів. Тому надзвичайно важливою стає здатність військовослужбовця контролювати свої емоції, керувати власними реакціями та оволодівати методами емоційно-вольової саморегуляції [6].

Недостатній розвиток механізмів саморегуляції призводить до підвищення інтенсивності емоційних реакцій, що своєю чергою негативно позначається на умінні логічно мислити та приймати оптимальні рішення. У таких умовах особливо необхідними залишаються психологічні ресурси: здатність до довільної концентрації уваги, точність сприйняття інформації, рішучість, готовність до прийняття рішень у нестандартних або ризикованих ситуаціях, а також когнітивна гнучкість та інші важливі якості [2].

Отже, психологічна адаптація військовослужбовців до професійної діяльності в умовах війни є складним, динамічним процесом, який визначається як екстремальністю зовнішніх чинників, так і індивідуально-психологічними ресурсами особистості. Ключовими детермінантами успішної адаптації в умовах бойових дій є розвинена стресостійкість, високий рівень мотивації до виконання службових завдань та ефективна система соціально-психологічної підтримки всередині підрозділу. Водночас виявлено, що тривалий вплив стресогенних факторів високої інтенсивності призводить до виснаження адаптаційних резервів, що проявляється у формі професійної деформації, психосоматичних розладів або симптомів ПТСР.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бізнюк О. С. Психологічна готовність та адаптація військовослужбовців до виконання завдань за призначенням в особливий період. Психологічний часопис. 2024. № 4 (114). С. 22–35.
2. Білінов О. А. Бойова психічна травма : монографія. 2-ге вид., доповн. Київ : Талком, 2025. 312 с.
3. Ворона Т. В. Психологічні детермінанти адаптаційного потенціалу особистості в умовах тривалого бойового стресу. Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Психологія. 2025. Вип. 2. С. 45–60.

4. Корольчук М. С., Корольчук В. В. Психологічне забезпечення діяльності військ в екстремальних умовах : навч. посіб. Київ : Київський національний торговельно-економічний університет, 2024. 280 с.
5. Мацегора В. В., Приходько І. І. Психологічна адаптація військовослужбовців до умов бойових дій: чинники, механізми, технології супроводу. Науковий вісник Національної гвардії України. 2026. № 1. С. 15–28.
6. Осьодло В. І. Психологія професійного становлення офіцера в умовах збройного конфлікту : монографія. Київ : Національний університет оборони України, 2024. 410 с.
7. Стасюк В. В. Морально-психологічне забезпечення підготовки підрозділів Збройних Сил України до ведення високоінтенсивних бойових дій : навч.-метод. посіб. Київ : НУОУ, 2025. 195 с.
8. Шандрук С. І. Соціально-психологічна адаптація військовослужбовців-учасників бойових дій: від стрес-стійкості до посттравматичного зростання. Актуальні проблеми психології. 2026. Т. 5, Вип. 32. С. 102–115.
9. Adler A. B., Sipos M. L. Occupational Health and Performance in High-Stakes Environments: Military Psychology in the Modern Era. *Annual Review of Psychology*. 2024. Vol. 75. P. 445–472.
10. Ben-Ezra M., Goodwin R. Psychological Resilience and Adaptation during Prolonged Armed Conflict: Longitudinal Perspectives. *Journal of Traumatic Stress*. 2025. Vol. 38(2). P. 158–174.
11. Erbes C. R., Polusny M. A. Advanced Methods in Military Stress Adaptation: From Training to Combat. *Military Behavioral Health*. 2024. Vol. 12(1). P. 12–29.
12. Greene T., Murphy D. Moral Injury and Professional Adaptation in Modern Warfare: A Systematic Review. *European Journal of Psychotraumatology*. 2026. Vol. 17. Art. 102345.

МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ САНОГЕННОГО МИСЛЕННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Тарасенко Світлана,

*здобувач другого (магістерського) рівня
спеціальності 053 Психологія*

*Приватного вищого навчального закладу
«Міжнародний економіко-гуманітарний
університет імені академіка Степана Дем'ячука»
(м. Рівне, Україна)*

Науковий керівник: Мороз Оксана,

*кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології*

*Приватного вищого навчального закладу
«Міжнародний економіко-гуманітарний
університет імені академіка Степана Дем'ячука»
(м. Рівне, Україна)*

Анотація. Сучасна психологічна наука доводить наявність зв'язку між і станом здоров'я та способом мислення людини. Концепція саногенного мислення заснована на тезі про переважання когнітивних оцінок над емоціями, в силу чого студент може використовувати свої думки, щоб впливати на почуття, і, змінюючи когнітивні оцінки, набути навичок конструктивних способів реагування на ці події. У дослідженні розроблено модель формування саногенного мислення студентської молоді; емпірично обґрунтовано відмінності у психологічному профілі студента із саногенним та патогенним мисленням

Ключові слова: саногенне мислення, патогенне мислення, неадаптивні когніції, автоматичні думки, оздоровлення, емоції, рефлексивність, самовладання.

Abstract. The modern psychological science proves the connection between the state of health and the way of human thinking. The concept of the sanogenic thinking is based on the thesis of the predominance of cognitive assessments over emotions, which allows a student to use their thoughts to influence feelings and, by changing cognitive assessments, to acquire the skills of constructive ways of responding to these events. In the research the following conclusions are presented: the model of formation of the sanogenic thinking of student youth is developed; the differences in the psychological profile of a student with the sanogenic and pathogenic thinking are empirically

substantiated; a training program for the formation of sanogenic thinking of students is proposed and approved; the criteria for the formation of sanogenic thinking are substantiated.

Keywords: *sanogenic thinking, pathogenic thinking, nonadaptive cognition, automatic thoughts, healing, emotions, reflexivity, self-control.*

Сучасна психологія приділяє невивиправдано мало уваги вивченню саногенного мислення, яке свідомо спрямовується на подолання негативних емоцій та психологічне оздоровлення людини. Воно виступає складовою здорового способу життя, зменшує внутрішній конфлікт, дозволяє контролювати емоції, регулювати потреби та бажання [2]. У стресовій ситуації людині часто не вистачає ресурсів для підвищення життєстійкості, покращення психологічного здоров'я і самопочуття. Однією з можливостей подолання стресу може бути формування саногенного мислення як здатності конструктивного сприйняття життєвого досвіду та завдяки цьому підвищення ефективності і внутрішнього благополуччя особистості.

Зміна оцінки несприятливої ситуації часто супроводжується знаходженням певного смислу, створенням нового контексту [4]. Саногенне мислення аналізується в контексті проблеми психологічного здоров'я (І. Дубровіна, Н. Колотій, К. Рифф, А. Шувалов) [3]. Встановлено зв'язок даного виду мислення із життєстійкістю особистості як здатністю протистояти життєвим негараздам, відповідати на виклики життя (І. Ларіна, Д. Леонтьєв, С. Мааді, І. Разказова). Його називають також позитивним мисленням (В. Бобрицька, В. Калошин, Л. Киричук, М. Мольц, С. Ткачук), коли йдеться про підтримку позитивного образу власного «Я» через акцентування на впливі власних життєвих успіхів.

Популяризація позитивного мислення завдяки публікаціям М. Мольца, Н. Правдіної, Л. Хе та ін. нерідко призводить до його непродуктивного тлумачення як нереалістичного сприйняття життєвої реальності та заперечення труднощів, оскільки мислення відноситься до пізнавальних психічних процесів, не набуваючи при цьому оціночного, афективного забарвлення [1].

Завданням нашого дослідження стало визначення особливостей саногенного мислення підлітків та юнаків.

На основі теоретичного аналізу проблеми була виділена його структура: емоційний, рефлексивний та мотиваційний компоненти.

У нашому дослідженні були використані тестові методики і авторська розробка, апробована попередньо в процесі виконання проекту:

- «Тест на оптимізм» (Р. Немов), спрямований на визначення емоційного компоненту,
- методика діагностики рівня рефлексивності (А. Карпов) – рефлексивного компоненту,

● авторська методика «Вибір позиції в різних ситуаціях» – мотиваційного компоненту.

В дослідженні брали участь 30 осіб підліткового віку від 11 до 13 років та юнацького віку від 18 до 20 років.

Емпірично встановлено, що у половини з них наявний реалізм, заснований на нормальному оптимізмі, який домінує в ситуаціях соціальної взаємодії. Це означає, що вони схильні до позитивно емоційного сприйняття обставин, своїх невдач або успіхів. 40% досліджуваних виявили схильність до песимізму. При цьому яскраво виражений песимізм не виявив жодний підліток чи юнак. Привертає увагу факт про те, що 10% досліджуваних мають дещо завищений, оптимізм, що може заважати усвідомлювати і виправляти недоліки у своїй діяльності.

Враховуючи, що оптимізм є одним з показників позитивного мислення, ми припускаємо, що вказана половина підлітків та юнаків мають саме такі особливості мисленнєвого процесу.

Дослідження особливостей рефлексивності як складової саногенного мислення показало, що її високий рівень виявлено у 17% досліджуваних, середній рівень – у 53% і низький рівень – у 30%. З метою визначення мотиваційного компоненту саногенного мислення підлітків та юнаків була застосована авторська методика «Вибір позиції в різних ситуаціях», яка має проєктивний характер, адже спонукає досліджуваного уявити себе та свою реакцію на певні обставини.

Встановлено, що позитивний мотив обрали 60% досліджуваних, емоційно нейтральний – 30% і решта 10% обрали негативний варіант відповіді. Як видно, більшість досліджуваних (60%) виявляють позитивне мислення майже в усіх описаних ситуаціях. У них переважає позитивний мотив. Вони або з гумором поставляються до обставин, або намагаються обрати конструктивний вихід. 30% досліджуваних схильні до позитивного мислення ситуативно, тобто залежать від специфіки ситуації. У них переважає нейтральний мотив. Водночас можна припустити, що вони мають досить реалістичне сприймання обставин, хоча іноді засмучуються через них. 10% учасників дослідження мають низький рівень позитивного мислення, тобто у них переважають негативні переживання в різних життєвих ситуаціях. Ми дійшли висновку, що половина досліджуваних підлітків та юнаків (50%) продемонструвала середній рівень саногенного мислення. Їм властивий реалістичний оптимізм та у більшості ситуацій вони намагаються зберегти позитивний настрій. 15% учасників дослідження виявили низький рівень саногенного мислення, що визначається через низький рівень оптимізму (наявний песимізм) та відповідний вибір позиції неоднозначних ситуацій. У решти (35%) ми фіксуємо високий рівень саногенного мислення, який характеризується домінуванням оптимізму (іноді надмірного) та переважанням позитивних виборів у складних

обставинах. Був організований природний експеримент, який передбачав заповнення досліджуваними протягом тижня щоденника «Самоаналіз саногенного мислення». В його основу покладений механізм рефлексії, завдяки якому підлітки та юнаки (експериментальна група складалася з 10 осіб) зосереджують увагу на своїх переживаннях, прагненнях та реальних подіях, які виправдовують або знецінюють їхні сподівання. Згідно з інструкцією досліджувані мали протягом тижня шукати та зосереджувати увагу на позитивних переживаннях, подіях, враженнях. Встановлено, що зосередження уваги на власних позитивних переживаннях призвело до підвищення рівня рефлексивності та налаштованості на отримання відповідного результату. Для підтвердження отриманих даних заповнення щоденнику була проведена контрольна діагностика за допомогою вище названих методик. Виявлено збільшення кількості підлітків та юнаків з реалізмом та нормальним рівнем оптимізму (з 50% до 70%), з високим рівнем рефлексивності з 17% до 20%, з позитивним мотивом вибору в різних ситуаціях (з 60% до 70%).

Ми дійшли висновку, що саногенне мислення – це свідомо регульований процес. Підлітковий та юнацький вікові періоди є сприятливими для розвитку саногенного мислення у зв'язку з тим, що саме в цьому віці виникають численні нові життєві завдання, розв'язання яких потребує оптимістичного настрою та позитивного мислення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Еттінген Г. Перегляд позитивного мислення на основі нової науки про мотивацію. Київ : Наш формат, 2015. 200 с.
2. Калошин В.Ф. Позитивне мислення: щастя, здоров'я, успіх. К.: Основа, 2008. 92 с.
3. Киричук Л. М. Когнітивна структура дискурсу позитивного мислення. Філологічні студії. 2004. № 4. С. 149 –155.
4. Приходько Ю.О., Юрченко В.І. Психологічний словник-довідник: Навч. посіб. К.: Каравела, 2012. 328 с.

ВЗАЄМОДІЯ БАТЬКІВ ТА ДІТЕЙ У СІМ'ЯХ, ЩО ПЕРЕЖИВАЮТЬ СИТУАЦІЮ ВІЙНИ

Чепкасов Віталій,

*здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 053 Психологія*

*Приватного вищого навчального закладу
«Міжнародний економіко-гуманітарний
університет імені академіка Степана Дем'янчука»
(м. Рівне, Україна)*

Науковий керівник: Терновик Наталія,

*кандидат психологічних наук,
професор кафедри психології*

*Приватного вищого навчального закладу
«Міжнародний економіко-гуманітарний
університет імені академіка Степана Дем'янчука»
(м. Рівне, Україна)*

Анотація. У тезах досліджено особливості та трансформації дитячо-батьківських взаємин у сім'ях, які перебувають в умовах воєнного стану та безпосередньої загрози. Проаналізовано вплив хронічного бойового стресу, вимушеного переміщення та руйнування звичного життєвого устрою на психоемоційний стан членів родини. Особливу увагу приділено феномену трансляції батьківської тривоги дітям та змінам у виховних стратегіях під впливом кризи. Визначено деструктивні та конструктивні моделі сімейної взаємодії в екстремальних умовах.

Ключові слова: дитячо-батьківська взаємодія, ситуація війни, сімейний стрес, батьківська тривожність, психологічна безпека, копінг-стратегії родини, резильєнтність дитини.

Abstract. The theses examine the features and transformations of child-parent relationships in families under martial law and immediate threat. The impact of chronic combat stress, forced displacement, and the destruction of the usual life order on the psycho-emotional state of family members is analyzed. Special attention is paid to the phenomenon of the transmission of parental anxiety to children and changes in parenting strategies under the influence of the crisis. Destructive and constructive models of family interaction in extreme conditions are identified.

Keywords: *child-parent interaction, war situation, family stress, parental anxiety, psychological safety, family coping strategies, child resilience.*

Сучасні умови війни кардинально змінюють звичне життя сім'ї, створюючи нові психологічні, соціальні та емоційні виклики. Особливо вразливою категорією є діти, які через свою емоційну незрілість і залежність від дорослих більш гостро переживають стресові ситуації, пов'язані з воєнними діями. У зв'язку з цим вивчення особливостей взаємодії між батьками та дітьми у кризових умовах набуває ключового значення для забезпечення психологічного здоров'я та гармонійного розвитку молодого покоління.

Взаємодія батьків і дітей має вирішальне значення для психоемоційного розвитку дитини. В основі таких взаємин лежать кілька важливих теорій. Теорія прив'язаності Джона Боулбі наголошує на необхідності міцного емоційного зв'язку між дитиною і батьками, який забезпечує відчуття безпеки та підтримки. Це особливо важливо в умовах війни, коли зовнішній світ наповнений загрозами і невизначеністю [1]. Системний підхід розглядає сім'ю як єдину систему, де зміни або стрес у одного члена впливають на всю родину. Війна порушує звичний порядок, але може також сприяти згуртованості, якщо взаємодія між членами підтримує [2].

Велике значення має роль батьків у формуванні у дітей навичок емоційної регуляції – здатності розпізнавати і контролювати власні емоції. Під час війни це допомагає дітям справлятися зі страхом і тривогою. Стиль виховання батьків також суттєво впливає на психічний стан дитини. Авторитетний стиль, який поєднує теплоту і встановлення правил, сприяє розвитку стресостійкості, тоді як надмірна суворість або відсутність контролю можуть посилювати емоційні проблеми. [3]. Теоретичні підходи показують, що в кризових умовах війни особливо важливо зберігати емоційний контакт, стабільність і відкритий діалог між батьками та дітьми для підтримки їхнього психічного здоров'я.

Воєнні дії створюють серйозний стрес для всіх членів сім'ї. Діти відчувають страх, тривожність, невпевненість у майбутньому. Батьки, у свою чергу, можуть переживати емоційне вигорання, депресію, втрату орієнтирів, зниження емоційного ресурсу для підтримки дітей. Напруга у зовнішньому середовищі часто переноситься у внутрішньо-сімейний простір, що змінює характер взаємодії між батьками й дітьми. До основних факторів ризику в таких умовах належать:

- постійна загроза для життя;
- втрата житла або переміщення у незнайоме середовище;
- розлука з родичами, втрата близьких;

- економічна нестабільність;
- відсутність соціальної підтримки;
- порушення звичного ритму життя та навчання;
- емоційна нестабільність батьків.

Разом з тим, наявні і фактори захисту, які можуть зменшити негативний вплив стресу та підтримати психічне здоров'я дитини:

- емоційна підтримка з боку батьків та інших дорослих;
- збереження сімейної рутинності (режиму дня, традицій);
- відкритий діалог і чесні розмови про ситуацію на доступному дитині рівні;
- спільна участь у творчій, ігровій та навчальній діяльності;
- залучення дитини до прийняття простих рішень, щоб відновити відчуття контролю.

Під час війни важливим є не лише фізичне забезпечення безпеки дитини, а й збереження стабільності у внутрішньо-сімейному середовищі, що допомагає дитині адаптуватися до нових умов. Взаєморозуміння, довіра та емоційна присутність батьків виконують компенсаторну функцію для дитячої психіки. [4].

У складних умовах особливої актуальності набуває звернення до фахової допомоги – психологів, соціальних працівників, педагогів, які можуть допомогти батькам відновити власні ресурси та покращити комунікацію з дитиною. Також важливими є освітні програми, тренінги, групи підтримки, які сприяють формуванню навичок стресостійкого батьківства та емпатійного спілкування [5].

Отже, війна – це екстремальна ситуація для людини. Це втрата контролю, безпеки, звичного життя. Це невизначеність, неможливість впливати на руйнівні події. Виникає термінова, вимушена потреба адаптуватися, щоб вижити. Організм природно вирішує виживати. Для цього він застосовує знайомі йому способи. Однак поодиноці з цим не впоратися: людина потребує підтримки рідних. Потребує визнання своєї причетності: «ми родина, ми разом». Діти і дорослі проживають однакові процеси. Різниця в тому, що організм дорослої людини вже сформований для виживання й адаптації. Дитячий організм фізіологічно не готовий до цього. Він ще розвивається та формується. Йому не доступні ті самі здібності. Тому дітям потрібна допомога дорослих. Сім'я покликана давати дітям силу, впевненість у собі, відчуття безпеки і щастя. Вони вчаться поважати, любити, долати складні умови, ухвалювати рішення, брати відповідальність, якісно організовувати своє життя. Війна є надзвичайно травматичною подією, яка впливає не лише на індивідуальний емоційний стан кожного члена родини, але й суттєво трансформує характер внутрішньо-сімейної взаємодії. Особливо вразливими в цій

ситуації є діти, для яких сім'я – основне джерело стабільності, захищеності та емоційного розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонова В. М., Залеська О. В., Соловійова В. В., Чепенко Л. М., Чернобровкіна В. А. Безпечний простір : програма тренінгів для батьків. Київ : Унів. вид-во ПУЛЬСАРИ, 2021. – 145 с.
2. Басенко О. М. Психосоціальні передумови розвитку життєстійкості у підлітків в умовах воєнного конфлікту. Український психологічний журнал. № 2 (12). 2019. С.27-48.
3. Безпечний простір. Корекційно-розвиткова програма формування стійкості до стресу в дітей дошкільного віку та школярів : навч.-метод. посіб. Вид. 3-тє, доп., виправ. Богданов С. О., Гніда Т. Б., Залеська О. В., Лунченко Н. В., Панок В. Г., Соловійова В. В. заг. ред.: Чернобровкін В. М., Панок В. Г. Київ: Унів. вид-во ПУЛЬСАРИ, 2021. 368 с.
4. Кісарчук З. Г., Омельченко Я. М., Біла І. М., Лазос Г. П. Психологічна допомога дітям у кризових ситуаціях: методи і техніки. Методичний посібник / ред. З. Г. Кісарчук. К. 2015. 23 с.
5. Маркова М. В., Піонтковська О. В., Соловійова А. Г. Вплив вимушеного переміщення на психоемоційну сферу дитини. Український вісник психоневрології. 2017. Т. 25. Вип. 4 (93). С. 41–48.
6. Проблеми українських дітей під час війни (27 січня – 1 лютого 2023). Соціологічна група «Рейтинг». URL:https://ratinggroup.ua/research/ukraine/problems_of_ukrainian_children_in_conditions_of_war_january_27february_1_2023.html (дата звернення: 15.03.2023).
7. Психологічна допомога дітям у кризових ситуаціях: методи і техніки : методичний посібник / З. Г. Кісарчук, Я. М. Омельченко, І. М. Біла, Г. П. Лазос ; за ред. З. Г. Кісарчук. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка, 2015. 232с
8. Слюсар Л. І. Шлюб в Україні у демографічному вимірі: історія і сучасність. НАН України, Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи. Київ, 2021. 180 с.
9. John J. Schwab M. D., John F. Ice M. D., Judith J. Stephenson M. S., Kathy Raymer M. D., Kris Houser M. D., Lisa Graziano M. D., et al. War and the family. STRESS HEALTH. Vol. 11. Iss. 1. 1995. P. 131-137. <https://doi.org/10.1002/smi.2460110121>
10. Ukraine: civilian casualty update 16 January 2023. UN Human Rights office of the high commissioner. URL: <https://www.ohchr.org/en/news/2023/01/ukraine-civilian-casualtyupdate-16-january-2023> (дата звернення: 16.02.2023).
11. World Bank says Ukraine has tenfold increase in poverty due to war. REUTERS. URL: <https://www.reuters.com/world/europe/world-bank-says-ukraine-has-tenfold-increasepoverty-due-war-2022-10-15/> (дата звернення: 12.02.2023).
12. The Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, Fifth Edition (DSM-5). American Psychiatric Association's (APA), 2014.

РОЗДІЛ 2

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ІСТОРИЧНОЇ ТА ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ

УДК 342.951:004.8(477)

АВТОМАТИЗОВАНЕ ПРИЙНЯТТЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ РІШЕНЬ: МЕЖІ ДОПУСТИМОГО ТА ЗАГРОЗИ ДЛЯ ПРАВ ОСОБИ

Гриб Олексій, Ковалець Євгенія,
*здобувачі 3 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
юридичного факультету
Приватного вищого навчального закладу
«Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука» (м. Рівне, Україна)*

Науковий керівник: Микунець Віталій,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін,
Приватного вищого навчального закладу
«Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука» (м. Рівне, Україна)
член-кореспондент Академії адміністративно-правових наук*

Анотація. У статті досліджується проблема автоматизованого прийняття адміністративних рішень у публічному управлінні крізь призму визначення меж його допустимого застосування та впливу на забезпечення прав особи. Обґрунтовується, що впровадження алгоритмічних систем сприяє підвищенню ефективності та швидкості управлінських процесів, однак водночас створює ризики формалізації адміністративної діяльності та звуження процесуальних гарантій.

Проаналізовано співвідношення автоматизованих рішень із принципами належної адміністративної процедури, зокрема правом особи бути вислуханою, брати участь у процедурі та ефективно оскаржувати прийняті рішення. Встановлено, що відсутність чітко визначених правових меж автоматизації та недостатній рівень прозорості алгоритмів ускладнюють реалізацію зазначених прав.

Виявлено основні ризики автоматизованого прийняття адміністративних рішень, серед яких: непрозорість алгоритмів, відсутність індивідуального підходу, складність визначення відповідальності та обмеження доступу до ефективного захисту прав особи.

Сформульовано пропозиції щодо вдосконалення адміністративно-правового регулювання, зокрема в частині визначення меж автоматизації, забезпечення людського контролю та підвищення прозорості адміністративних рішень.

Ключові слова: *автоматизовані адміністративні рішення, публічне управління, адміністративна процедура, права особи, дискреційні повноваження, алгоритмічні рішення, цифровізація.*

Abstract. *The article examines automated administrative decision-making in public administration, focusing on its legal limits and its impact on the protection of individual rights. It is argued that the use of algorithm-based systems enhances the efficiency and speed of administrative processes, but at the same time creates risks of formalization and reduction of procedural guarantees.*

The study analyzes the relationship between automated decisions and the principles of proper administrative procedure, including the right to be heard, the right to participate in the procedure, the right to a reasoned decision, and the right to effective appeal. It is established that the lack of clear legal limits of automation and insufficient transparency of algorithms significantly complicate the exercise of these rights.

Key risks are identified, including lack of transparency of decision-making processes, absence of an individual approach, difficulties in determining responsibility, and limited access to effective protection of individual rights.

The article formulates proposals for improving administrative and legal regulation, particularly regarding the establishment of limits of automation, ensuring human control, and enhancing transparency of administrative decisions.

Keywords: *automated administrative decision-making, public administration, administrative procedure, individual rights, discretionary powers, algorithmic decision-making, digitalization.*

Автоматизоване прийняття адміністративних рішень є одним із ключових напрямів цифрової трансформації публічного управління, що спрямований на підвищення ефективності, швидкості та об'єктивності управлінських процесів. Використання алгоритмічних систем дозволяє оптимізувати діяльність органів публічної влади та спростити взаємодію з особою.

Водночас така трансформація не має виключно технічного характеру, оскільки безпосередньо впливає на реалізацію прав особи у сфері адміністративних процедур. Йдеться, зокрема, про право бути вислуханим, право на участь у процедурі, право на отримання мотивованого рішення та право на його ефективне оскарження. За умов автоматизації виникає ризик формалізації цих прав та звуження процесуальних гарантій.

Особливої актуальності набуває проблема визначення меж допустимого застосування автоматизованих рішень. За відсутності чітких адміністративно-правових механізмів існує небезпека підміни дискреційних повноважень адміністративного органу алгоритмічними рішеннями, які не враховують індивідуальні обставини справи та можуть бути непрозорими для особи.

Ключова проблема полягає в тому, що впровадження автоматизованих рішень у публічному управлінні відбувається швидше, ніж формування ефективного правового регулювання та механізмів захисту прав особи. Це зумовлює необхідність визначення меж автоматизації та забезпечення балансу між ефективністю управління і гарантіями прав людини.

Проблематика адміністративної процедури та забезпечення прав особи у сфері публічного управління традиційно є предметом дослідження адміністративно-правової науки. Теоретичні засади адміністративної процедури, її принципи та значення для захисту прав особи розкрито у працях вітчизняних учених, зокрема Ю. П. Битяка, В. К. Колпакова, І. В. Бойка.

У сучасних дослідженнях дедалі більшої актуальності набувають питання цифровізації публічного управління та впровадження інформаційно-комунікаційних технологій. У цьому контексті науковці акцентують увагу на трансформації адміністративних процедур, підвищенні ефективності управлінських процесів та необхідності забезпечення прав особи в нових умовах.

Окремі аспекти вдосконалення адміністративно-правового регулювання та забезпечення прав особи розглядаються у працях Н. З. Деревянко та А. В. Боровика.

Разом із тим аналіз наукових праць свідчить, що питання автоматизованого прийняття адміністративних рішень досліджено фрагментарно. Більшість досліджень зосереджується на загальних аспектах цифровізації, тоді як адміністративно-правові межі використання алгоритмічних рішень та їх вплив на реалізацію прав особи залишаються недостатньо розробленими.

Таким чином, попри наявність наукових напрацювань, відсутній комплексний підхід до визначення меж автоматизованого прийняття адміністративних рішень та забезпечення належного рівня гарантій прав особи.

Метою статті є адміністративно-правовий аналіз автоматизованого прийняття адміністративних рішень у сфері публічного управління, визначення меж його допустимого застосування, а також виявлення основних ризиків для реалізації прав особи в умовах використання алгоритмічних систем. *Методологічні засоби* зумовлені його

теоретико-правовим характером. У процесі дослідження використано загальнонаукові та спеціально-юридичні методи, зокрема метод аналізу, синтезу та узагальнення, що дозволило систематизувати наукові підходи до автоматизованого прийняття адміністративних рішень і визначити їх адміністративно-правові межі. Також застосовано формально-юридичний метод для аналізу нормативно-правових актів та визначення особливостей правового регулювання відповідних процесів.

Виклад основного матеріалу. Сучасний розвиток публічного управління характеризується активним впровадженням інформаційно-комунікаційних технологій, що зумовлює поступовий перехід до використання автоматизованих систем у процесі прийняття адміністративних рішень. У науковій літературі цифровізація розглядається як комплексний процес трансформації управлінської діяльності, який впливає не лише на технічні аспекти функціонування органів публічної влади, але й на зміст адміністративно-правових відносин [1, с. 45–47].

Автоматизоване адміністративне рішення доцільно визначати як результат обробки інформації за допомогою алгоритмічних систем, що формується без безпосередньої участі посадової особи або з її мінімальним втручанням. Такий підхід відповідає загальній тенденції до стандартизації адміністративних процедур та підвищення ефективності управлінських процесів. Зокрема, як зазначає Р. С. Мельник, цифровізація адміністративної діяльності сприяє оптимізації прийняття рішень та скороченню адміністративних витрат [2, с. 112].

Разом із тим автоматизація адміністративних процедур змінює саму природу адміністративного рішення. Традиційна адміністративна діяльність передбачає індивідуалізований підхід до кожної справи, що реалізується через дискреційні повноваження адміністративного органу. Як наголошує В. К. Колпаков, дискреція є невід'ємною складовою адміністративної діяльності, оскільки дозволяє враховувати специфіку конкретних правовідносин та забезпечувати справедливість управлінських рішень [3, с. 89–91].

В умовах автоматизації значна частина таких повноважень фактично передається алгоритмам, які функціонують на основі закладених у них моделей прийняття рішень. Однак алгоритмічні системи обмежені заданими параметрами і не здатні повною мірою врахувати всі індивідуальні обставини справи. У цьому контексті, як підкреслює О. В. Кузьменко, надмірна формалізація адміністративних процедур може призводити до зниження якості управлінських рішень та порушення принципу справедливості [4].

Особливої актуальності набуває проблема співвідношення автоматизованих рішень із дискреційними повноваженнями адміністративних органів. Дискреція передбачає можливість вибору між

кількома правомірними варіантами поведінки з урахуванням конкретних обставин, тоді як автоматизоване рішення базується на заздалегідь визначених алгоритмах. Це свідчить про те, що автоматизація не може повністю замінити адміністративну діяльність у тих випадках, де необхідною є правова оцінка ситуації та індивідуалізація рішення.

Водночас слід враховувати, що впровадження автоматизованих рішень має і позитивні аспекти. Зокрема, як зазначає Ю. П. Битяк, використання сучасних технологій у діяльності органів публічної влади сприяє підвищенню прозорості та зменшенню корупційних ризиків [5, с. 134–136]. Однак ефективність таких інструментів залежить від належного правового регулювання та контролю за їх застосуванням.

Таким чином, автоматизоване прийняття адміністративних рішень є об'єктивним етапом розвитку публічного управління, що поєднує в собі як переваги підвищення ефективності, так і суттєві ризики, пов'язані з обмеженням дискреційних повноважень та формалізацією адміністративної діяльності. Це зумовлює необхідність подальшого аналізу меж допустимого застосування автоматизованих рішень та їх впливу на реалізацію прав особи. Подальший розгляд автоматизованого прийняття адміністративних рішень доцільно здійснювати крізь призму принципів належної адміністративної процедури, які виступають ключовими гарантіями захисту прав особи у відносинах із суб'єктами владних повноважень. До таких принципів належать право бути вислуханим, право на участь у процедурі, право на отримання мотивованого рішення та право на його ефективне оскарження, що закріплено, зокрема, у Законі України «Про адміністративну процедуру» [6], а також впливає із загального принципу верховенства права.

У цифровому середовищі реалізація зазначених прав набуває нових форм, однак не позбавлена ризиків. Так, право бути вислуханим дедалі частіше реалізується через електронні сервіси, що спрощує доступ до адміністративної процедури, але водночас може зводитися до формального врахування позиції особи. Відсутність безпосередньої взаємодії між особою та адміністративним органом ускладнює повноцінне з'ясування обставин справи, що негативно впливає на якість прийнятого рішення [2, с. 115].

Аналогічна ситуація спостерігається і щодо права на участь у процедурі. Автоматизовані системи функціонують за наперед заданими алгоритмами, що обмежує можливість особи впливати на зміст рішення. У цьому контексті надмірна формалізація адміністративних процедур може призводити до втрати їхнього сутнісного призначення – забезпечення індивідуалізованого та справедливого розгляду [7, с. 64–66].

Окремої уваги потребує принцип мотивованості адміністративного рішення. Відповідно до положень Кодексу адміністративного судочинства України, рішення суб'єкта владних повноважень має бути обґрунтованим і

зрозумілим для особи [9]. У випадку застосування автоматизованих систем ця вимога часто не дотримується у повному обсязі, оскільки особа не має доступу до логіки прийняття рішення або не може її перевірити. Непрозорість алгоритмічних рішень у такому випадку суперечить принципу обґрунтованості адміністративного акта [4].

Практика Верховного Суду підтверджує важливість належної мотивації адміністративних рішень. Зокрема, у постанові від 02.04.2019 у справі № 826/12123/16 Суд наголосив, що відсутність належного обґрунтування рішення є підставою для його скасування [10]. У постанові від 17.12.2019 у справі № 826/20221/15 звернута увага на неприпустимість формального підходу до прийняття рішень без належного врахування обставин справи [11]. Такі правові позиції набувають особливого значення в умовах автоматизації, де ризик стандартизації рішень є значно вищим.

Право на ефективне оскарження адміністративного рішення також зазнає ускладнень у цифровому середовищі. Обмежений доступ до інформації про підстави прийняття рішення або складність встановлення причин його ухвалення може істотно звужувати можливості особи щодо захисту своїх прав. У цьому зв'язку ефективність судового контролю безпосередньо залежить від прозорості адміністративної діяльності та доступності інформації про процес прийняття рішення [8, с. 118–120].

З огляду на викладене, виникає необхідність більш детального визначення меж допустимого застосування автоматизованих адміністративних рішень, що дозволить забезпечити баланс між ефективністю публічного управління та належним рівнем захисту прав особи.

Визначення меж допустимого застосування автоматизованих адміністративних рішень є ключовою умовою їх правомірного використання у публічному управлінні. Автоматизація може бути виправданою насамперед у тих випадках, коли адміністративна діяльність має формалізований характер і не потребує складної правової оцінки або врахування індивідуальних обставин справи.

Йдеться, зокрема, про надання адміністративних послуг, здійснення реєстраційних процедур та прийняття рішень на підставі чітко визначених критеріїв. У таких випадках використання алгоритмічних систем може сприяти оперативності, однаковості підходів та зменшенню адміністративного навантаження [2, с. 118–120].

Водночас автоматизація є проблемною у сфері реалізації дискреційних повноважень. Дискреція передбачає можливість вибору між кількома правомірними варіантами рішення з урахуванням конкретних обставин справи, що є важливою складовою адміністративної діяльності [3, с. 90–92]. Передача таких повноважень алгоритмам фактично призводить

до втрати індивідуалізації рішення та може суперечити природі адміністративної процедури.

У цьому контексті слушною є позиція Н. З. Деревянко, яка наголошує на необхідності адаптації адміністративно-правових механізмів до умов цифрової трансформації з одночасним збереженням гарантій прав особи [4]. Це означає, що технологічна ефективність не повинна підміняти собою правову оцінку, особливо у справах, де рішення безпосередньо впливає на права, свободи чи законні інтереси особи.

Окремою проблемою є питання відповідальності за автоматизоване рішення. У разі прийняття рішення алгоритмом виникає правова невизначеність щодо того, хто саме несе відповідальність за можливе порушення прав особи: адміністративний орган, посадова особа чи розробник цифрової системи. Відсутність чіткої відповіді на це питання ускладнює ефективне оскарження та відновлення порушених прав.

Практика Верховного Суду підтверджує необхідність індивідуального та обґрунтованого підходу до прийняття адміністративних рішень. Зокрема, у постанові Верховного Суду від 13.03.2018 у справі № 826/2042/16 наголошено, що суб'єкт владних повноважень має діяти не формально, а з урахуванням усіх обставин конкретної справи [12]. У постанові Верховного Суду від 25.06.2020 у справі № 640/18402/18 також підкреслено необхідність належної оцінки фактичних даних при прийнятті рішення органом влади [13].

У зв'язку з цим автоматизоване прийняття адміністративних рішень без належного людського контролю створює ризик формального застосування норм права та звуження процесуальних гарантій особи. Саме тому подальший аналіз має бути спрямований на визначення правових запобіжників, які дозволять використовувати автоматизацію без втрати змісту належної адміністративної процедури.

Подальший розвиток автоматизованого прийняття адміністративних рішень потребує формування чітких правових запобіжників, які дозволять поєднати технологічну ефективність із дотриманням процесуальних гарантій прав особи. Насамперед йдеться про встановлення обов'язкового людського контролю за результатами автоматизованих рішень у тих випадках, коли вони можуть впливати на права, свободи чи законні інтереси особи.

Такий підхід відповідає європейським стандартам у сфері захисту персональних даних. Зокрема, Загальний регламент ЄС про захист даних (GDPR) передбачає право особи не піддаватися рішенням, що ґрунтуються виключно на автоматизованій обробці даних, якщо таке рішення має правові наслідки для неї або істотно впливає на її становище [14]. Хоча українське законодавство не містить аналогічного комплексного

регулювання, зазначений підхід може бути орієнтиром для подальшого розвитку національної правової системи.

Окремим напрямом удосконалення є забезпечення прозорості алгоритмічних рішень. Особа повинна мати можливість отримати інформацію про підстави прийняття рішення, логіку його формування та критерії, які були застосовані. Відсутність такої інформації фактично позбавляє змісту право на оскарження та суперечить принципу обґрунтованості адміністративного акта.

Крім того, необхідним є нормативне визначення сфер, у яких застосування автоматизованих рішень є допустимим, та тих, де воно повинно бути обмежене. Зокрема, автоматизація може використовуватися у стандартних процедурах, однак її застосування у справах, що потребують індивідуальної оцінки або пов'язані з реалізацією дискреційних повноважень, має бути обмеженим або супроводжуватися обов'язковою участю посадової особи.

Практика Верховного Суду також орієнтує на необхідність забезпечення реального, а не формального захисту прав особи. У постанові від 27.01.2021 у справі № 520/9706/19 Суд зазначив, що адміністративні процедури повинні забезпечувати ефективне поновлення порушених прав, а не створювати формальні перепони для їх реалізації [15]. Такий підхід свідчить про те, що навіть в умовах цифровізації пріоритет має залишатися за змістом прав, а не за формою їх реалізації.

У цьому контексті автоматизація публічного управління не повинна розглядатися як самоцільна цінність. Її застосування має підпорядковуватися загальним принципам адміністративного права, серед яких провідне місце займає забезпечення прав і свобод людини. Відповідно, подальший розвиток автоматизованих рішень має здійснюватися із врахуванням необхідності збереження балансу між ефективністю управління та гарантіями прав особи, що безпосередньо зумовлює формування відповідних висновків.

Висновки. Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що автоматизоване прийняття адміністративних рішень є об'єктивним та неминучим етапом розвитку публічного управління, зумовленим процесами цифровізації та необхідністю підвищення ефективності діяльності органів державної влади. Водночас така трансформація має не лише позитивні наслідки, але й породжує системні ризики, які без належного правового врегулювання можуть призвести до звуження змісту та обсягу прав особи.

Встановлено, що автоматизація адміністративних процедур змінює саму природу адміністративного рішення, трансформуючи його з результату індивідуальної правової оцінки у результат алгоритмічної обробки даних. Такий підхід є допустимим лише у сфері формалізованих

процедур, які не передбачають застосування дискреційних повноважень та не потребують урахування індивідуальних обставин справи.

Водночас у сфері, де адміністративні рішення безпосередньо впливають на права, свободи та законні інтереси особи, повна або домінуюча автоматизація є неприйнятною. Передача дискреційних повноважень алгоритмам фактично призводить до втрати індивідуалізації рішення, формалізації адміністративної діяльності та підвищення ризику порушення принципу справедливості.

Окрему увагу слід приділити проблемі непрозорості алгоритмічних рішень. Відсутність доступу до логіки їх формування ускладнює реалізацію права на отримання мотивованого рішення та значно обмежує можливості ефективного оскарження. У такому випадку право на захист набуває формального характеру, що суперечить як принципам адміністративного права, так і усталеній практиці Верховного Суду.

Не менш важливою є проблема відповідальності за автоматизовані рішення. Відсутність чітко визначеного суб'єкта відповідальності у разі використання алгоритмічних систем створює правову невизначеність та ускладнює відновлення порушених прав. Це свідчить про необхідність формування комплексного нормативного підходу до регулювання автоматизованого прийняття адміністративних рішень.

З урахуванням викладеного, подальший розвиток автоматизації у сфері публічного управління повинен здійснюватися за умови дотримання таких ключових підходів:

- чіткого визначення меж допустимого застосування автоматизованих рішень залежно від характеру адміністративної діяльності;
- запровадження обов'язкового людського контролю за рішеннями, що впливають на права та інтереси особи;
- забезпечення прозорості алгоритмічних систем та доступу до інформації про підстави прийняття рішень;
- удосконалення механізмів судового та адміністративного оскарження таких рішень;
- визначення суб'єкта відповідальності за прийняття автоматизованого рішення.

Ключовим є розуміння того, що цифровізація не повинна підміняти собою правову природу адміністративної діяльності. Використання технологій має слугувати інструментом підвищення ефективності публічного управління, але не може здійснюватися за рахунок зниження рівня гарантій прав особи.

Отже, подальший розвиток автоматизованого прийняття адміністративних рішень повинен базуватися на забезпеченні балансу між ефективністю управління та дотриманням принципу верховенства права.

Саме здатність держави зберегти цей баланс визначатиме якість публічного управління та рівень довіри до нього в умовах цифрової трансформації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кузьменко О. В. Проблеми адміністративно-правового регулювання цифровізації публічного управління. *Юридичний вісник*. 2023. № 2. С. 42–47.
2. Мельник Р. С. Принципи належної адміністративної процедури: теоретико-правовий аспект. *Вісник адміністративного судочинства*. 2021. № 3. С. 25–33.
3. Колпаков В. К. Адміністративне право України: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 544 с.
4. Деревянко Н. З. Адміністративно-правові механізми забезпечення прав особи в умовах цифровізації. *Публічне право*. 2024. № 1. С. 48–54.
5. Битяк Ю. П. Адміністративне право України: підручник. Харків: Право, 2017. 624 с.
6. Про адміністративну процедуру: Закон України від 17 лютого 2022 р. № 2073-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2022.
7. Бойко І. В. Адміністративна процедура: теорія і практика. Київ: Юридична думка, 2019. 280 с.
8. Кравчук В. М. Реалізація процесуальних прав особи в умовах цифровізації адміністративних процедур. *Юридична Україна*. 2024. № 5. С. 63–68.
9. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 6 липня 2005 р. № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005.
10. Постанова Верховного Суду від 2 квітня 2019 р. у справі № 826/12123/16 // Єдиний державний реєстр судових рішень.
11. Постанова Верховного Суду від 17 грудня 2019 р. у справі № 826/20221/15 // Єдиний державний реєстр судових рішень.
12. Постанова Верховного Суду від 13 березня 2018 р. у справі № 826/2042/16 // Єдиний державний реєстр судових рішень.
13. Постанова Верховного Суду від 25 червня 2020 р. у справі № 640/18402/18 // Єдиний державний реєстр судових рішень.
14. Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 (General Data Protection Regulation) // *Official Journal of the European Union*. 2016.
15. Постанова Верховного Суду від 27 січня 2021 р. у справі № 520/9706/19 // Єдиний державний реєстр судових рішень.

**РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В
ДІЯЛЬНОСТІ ПУБЛІЧНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ В УМОВАХ
ВОЄННОГО СТАНУ**

Хшановська Кіра,

*здобувачка 3 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
юридичного факультету*

Приватного вищого навчального закладу

*«Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука» (м. Рівне, Україна)*

Науковий керівник: Деревянко Наталія,

доктор філософії в галузі права, доцент,

академік Академії адміністративно-правових наук,

член-кореспондент Міжнародної кадрової академії,

Почесний професор Baltic Research Institute of Information Economic Area

(Латвія), Почесний доктор Інституту кримінального права та

прикладної кримінології Республіки Молдова, виконувач обов'язків

*завідувача кафедри кримінально-правових та адміністративно-правових
дисциплін,*

декан юридичного факультету

Приватного вищого навчального закладу

*«Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені
академіка Степана Дем'янчука» (м. Рівне, Україна)*

Анотація. У статті досліджено особливості реалізації принципу верховенства права в діяльності публічної адміністрації в умовах воєнного стану. Проаналізовано вплив особливого правового режиму на функціонування органів публічної влади, межі реалізації дискреційних повноважень та механізми забезпечення прав і свобод людини.

Обґрунтовано, що в умовах воєнного стану публічна адміністрація функціонує в умовах необхідності оперативного реагування на загрози національній безпеці, що зумовлює розширення адміністративного розсуду та посилення владного впливу держави. Водночас принцип верховенства права не втрачає свого фундаментального значення та повинен залишатися основою діяльності органів публічної адміністрації навіть за умов дії особливого правового режиму.

Окрему увагу приділено проблемам реалізації принципів правової визначеності, пропорційності, обґрунтованості адміністративних рішень та недопущення свавільного втручання у права особи. Досліджено

проблематику реалізації дискреційних повноважень органами публічної адміністрації та ризики їх надмірного застосування в умовах воєнного стану.

На підставі аналізу Конституції України, Закону України «Про правовий режим воєнного стану», Кодексу адміністративного судочинства України, практики Верховного Суду, Конституційного Суду України та Європейського суду з прав людини сформульовано висновок про необхідність забезпечення балансу між інтересами національної безпеки та гарантіями прав людини.

Сформовано пропозиції щодо вдосконалення адміністративно-правового регулювання діяльності публічної адміністрації в умовах воєнного стану, зокрема у частині обмеження надмірної дискреції, посилення механізмів судового контролю та забезпечення належного рівня правової визначеності адміністративних рішень.

Ключові слова *верховенство права, публічна адміністрація, воєнний стан, дискреційні повноваження, права людини, адміністративно-правове регулювання, правова визначеність, принцип пропорційності, адміністративне судочинство, судовий контроль.*

Abstract. *The article examines the peculiarities of implementing the principle of the rule of law in the activities of public administration under martial law conditions. The impact of the special legal regime on the functioning of public authorities, the limits of discretionary powers, and the mechanisms for ensuring human rights and freedoms is analyzed.*

It is substantiated that under martial law public administration operates in conditions requiring prompt response to threats to national security, which leads to the expansion of administrative discretion and strengthening of state authority. At the same time, the principle of the rule of law retains its fundamental significance and must remain the basis for the activities of public administration bodies even under a special legal regime.

Particular attention is paid to the problems of implementing the principles of legal certainty, proportionality, reasonableness of administrative decisions, and prevention of arbitrary interference with individual rights. The issue of exercising discretionary powers by public administration bodies and the risks of their excessive application under martial law conditions is also examined.

Based on the analysis of the Constitution of Ukraine, the Law of Ukraine “On the Legal Regime of Martial Law”, the Code of Administrative Procedure of Ukraine, the case law of the Supreme Court, the Constitutional Court of Ukraine, and the European Court of Human Rights, the conclusion is made that it is necessary to ensure a balance between national security interests and guarantees of human rights.

The article proposes directions for improving the administrative and legal regulation of public administration activities under martial law, particularly

regarding the limitation of excessive discretion, strengthening judicial control mechanisms, and ensuring an appropriate level of legal certainty of administrative decisions.

Keywords: *rule of law, public administration, martial law, discretionary powers, human rights, administrative and legal regulation, legal certainty, principle of proportionality, administrative proceedings, judicial control.*

Постановка проблеми. Запровадження воєнного стану в Україні суттєво вплинуло на діяльність публічної адміністрації та механізми реалізації владних повноважень органами державної влади. В умовах необхідності забезпечення національної безпеки органи публічної адміністрації отримали розширені дискреційні повноваження, що пов'язано із застосуванням адміністративного примусу, тимчасовим обмеженням окремих прав і свобод людини та оперативним прийняттям управлінських рішень.

Водночас навіть в умовах дії воєнного стану діяльність суб'єктів владних повноважень повинна відповідати принципу верховенства права, закріпленому у ст. 8 Конституції України. Будь-яке обмеження прав людини має бути законним, пропорційним, обґрунтованим та необхідним в умовах демократичного суспільства.

Практика діяльності публічної адміністрації в умовах воєнного стану свідчить про наявність проблем, пов'язаних із розширенням меж адміністративного розсуду, недостатньою визначеністю дискреційних повноважень, ризиками непропорційного втручання у права особи та складністю забезпечення ефективного судового контролю за діяльністю органів влади.

Особливої актуальності проблема набуває у зв'язку з необхідністю забезпечення належного співвідношення між потребами національної безпеки та гарантіями прав людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій проблеми. Проблематика реалізації принципу верховенства права у діяльності публічної адміністрації традиційно посідає важливе місце у вітчизняній адміністративно-правовій науці. Теоретичні засади принципу верховенства права, адміністративної процедури, дискреційних повноважень та судового контролю за діяльністю суб'єктів владних повноважень досліджувалися у працях Ю. П. Битяка, В. К. Колпакова, Р. С. Мельника, Т. О. Коломоєць, О. В. Кузьменко, І. В. Бойка та інших науковців.

Після запровадження воєнного стану особливої актуальності набули наукові дослідження, присвячені функціонуванню публічної адміністрації в умовах надзвичайних правових режимів, межах допустимого обмеження прав людини, реалізації дискреційних повноважень та забезпеченню принципу пропорційності. Окремі аспекти зазначеної проблематики

висвітлювалися у працях М. В. Савчина, А. В. Боровика, Н. З. Деревянко, В. М. Кравчука та інших учених.

Сучасні наукові дослідження переважно зосереджені на питаннях забезпечення національної безпеки, допустимості тимчасового обмеження прав людини та функціонування механізмів державного управління в умовах воєнного стану. Водночас недостатньо дослідженими залишаються питання реалізації принципу верховенства права саме у діяльності публічної адміністрації, зокрема щодо меж адміністративного розсуду, забезпечення правової визначеності адміністративних рішень та ефективності судового контролю за діяльністю суб'єктів владних повноважень в умовах дії особливого правового режиму.

У зв'язку з цим виникає необхідність комплексного адміністративно-правового дослідження реалізації принципу верховенства права в діяльності публічної адміністрації в умовах воєнного стану з урахуванням сучасної судової практики, положень чинного законодавства та міжнародних стандартів захисту прав людини.

Метою статті є комплексне адміністративно-правове дослідження особливостей реалізації принципу верховенства права в діяльності публічної адміністрації в умовах воєнного стану, визначення меж реалізації дискреційних повноважень органів влади, аналіз проблем забезпечення прав і свобод людини в умовах дії особливого правового режиму, а також формування пропозицій щодо вдосконалення адміністративно-правових механізмів забезпечення законності, правової визначеності та ефективного судового контролю за діяльністю суб'єктів владних повноважень.

Виклад основного матеріалу. Принцип верховенства права є однією з фундаментальних засад функціонування демократичної держави та визначальною основою діяльності публічної адміністрації. Відповідно до ст. 8 Конституції України в Україні визнається і діє принцип верховенства права, а Конституція України має найвищу юридичну силу [1]. Водночас сучасне розуміння зазначеного принципу не може обмежуватися виключно формальною вимогою дотримання закону. Верховенство права охоплює також вимоги правової визначеності, пропорційності, справедливості, заборони свавільного втручання держави у сферу прав людини та забезпечення ефективного судового захисту [2, с. 48–50]. Саме тому діяльність публічної адміністрації повинна оцінюватися не лише з позиції формальної законності, але й через призму реального забезпечення прав і свобод людини.

В умовах воєнного стану проблема практичної реалізації принципу верховенства права набуває особливого значення. Повномасштабна збройна агресія російської федерації проти України спричинила суттєве розширення повноважень органів державної влади, військових адміністрацій та інших суб'єктів публічної адміністрації. Закон України «Про правовий режим

воєнного стану» передбачає можливість тимчасового обмеження окремих конституційних прав і свобод людини, застосування додаткових адміністративних заходів, посилення адміністративного примусу та реалізацію широких дискреційних повноважень органами влади [3]. У таких умовах питання меж допустимого адміністративного втручання у сферу прав людини фактично стає одним із ключових для функціонування правової держави.

Проблема полягає в тому, що в умовах воєнного стану органи публічної адміністрації змушені діяти в умовах підвищеної терміновості, безпекових ризиків та необхідності оперативного прийняття управлінських рішень. Саме це обумовлює розширення меж адміністративного розсуду. Водночас чинне законодавство не завжди містить достатньо чіткі критерії реалізації дискреційних повноважень, що створює ризики неоднозначного правозастосування та непропорційного втручання у права особи.

Практична проблематика реалізації дискреційних повноважень особливо проявляється у спорах, пов'язаних із діяльністю територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки, де предметом судового оскарження стають питання належного вручення повісток, обґрунтованості адміністративних рішень та дотримання процедурних гарантій особи. Саме ця категорія справ демонструє складність забезпечення балансу між потребами оборони держави та гарантіями прав людини в умовах воєнного стану. На практиці окремі адміністративні рішення обґрунтовуються виключно загальними посиланнями на необхідність забезпечення національної безпеки без належної індивідуалізації підстав втручання у права особи. Подібний підхід створює ризики формального застосування адміністративного примусу та суперечить принципу правової визначеності.

Н. З. Деревянко слушно наголошує, що в умовах кризових правових режимів особливого значення набуває проблема забезпечення балансу між публічними інтересами держави та гарантіями прав людини, оскільки саме в таких умовах істотно зростає ризик надмірного адміністративного втручання у сферу приватних прав особи [4, с. 63–65]. Своєю чергою А. В. Боровик підкреслює, що розширення повноважень публічної адміністрації в умовах воєнного стану не повинно створювати передумови для фактичного послаблення конституційних гарантій прав людини, а діяльність суб'єктів владних повноважень має здійснюватися в межах чітко визначених правових процедур [5, с. 41–43].

Важливе значення для розуміння змісту принципу верховенства права має практика Конституційного Суду України. У Рішенні Конституційного Суду України від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004 зазначено, що верховенство права є пануванням права в суспільстві, а діяльність держави повинна бути спрямована насамперед на забезпечення та захист прав людини [6]. Конституційний Суд України також

неодноразово звертав увагу на те, що одним із ключових елементів верховенства права є принцип правової визначеності, який передбачає чіткість, передбачуваність та недопущення свавільного застосування владних повноважень.

Практика Європейського суду з прав людини також підтверджує, що навіть в умовах надзвичайних правових режимів держава не звільняється від обов'язку дотримуватися фундаментальних стандартів прав людини. У справі «*Lawless v. Ireland*» ЄСПЛ сформував підхід, відповідно до якого будь-які обмеження прав людини в умовах надзвичайного стану повинні бути законними, необхідними та пропорційними поставленій меті [7]. У справі «*A. and Others v. the United Kingdom*» Європейський суд з прав людини розглядав питання допустимості застосування державою обмежувальних заходів щодо осіб, яких було визнано потенційною загрозою національній безпеці. Суд наголосив, що навіть за умов підвищених безпекових ризиків держава не може застосовувати необмежене адміністративне втручання без належного контролю та оцінки пропорційності обмеження прав людини. Значення цього рішення полягає у формуванні правового підходу, відповідно до якого національна безпека не може виступати універсальним виправданням для звуження фундаментальних прав людини [8].

Не менш важливе значення має і практика Верховного Суду, який поступово формує підходи до оцінки меж дискреційних повноважень публічної адміністрації в умовах воєнного стану. Показовою у контексті забезпечення принципу пропорційності є постанова Верховного Суду від 16 березня 2023 року у справі № 560/8064/22, у якій предметом спору стало обмеження прав особи суб'єктом владних повноважень із формальним посиланням на запровадження воєнного стану. Верховний Суд наголосив, що сам факт дії особливого правового режиму не звільняє орган влади від обов'язку довести необхідність та пропорційність адміністративного втручання. Фактично Суд сформував підхід, відповідно до якого безпекові інтереси держави не можуть автоматично переважати над правами людини без належного індивідуального обґрунтування конкретного адміністративного рішення [9]. Аналогічний підхід простежується і в постанові Верховного Суду від 1 травня 2023 року у справі № 640/10679/22, у якій Суд підкреслив обов'язок суб'єктів владних повноважень забезпечувати належне мотивування адміністративних рішень навіть в умовах воєнного стану [10].

Отже, реалізація принципу верховенства права в діяльності публічної адміністрації в умовах воєнного стану потребує не лише формального дотримання вимог законодавства, але й забезпечення ефективних механізмів контролю за діяльністю суб'єктів владних повноважень, недопущення надмірного адміністративного розсуду та гарантування

належного рівня захисту прав людини. Саме тому особливого значення набуває подальше вдосконалення адміністративно-правових механізмів реалізації дискреційних повноважень, посилення судового контролю та нормативне закріплення чітких критеріїв допустимого втручання держави у сферу прав і свобод особи в умовах дії воєнного стану.

Запровадження воєнного стану в Україні спричинило суттєву трансформацію механізмів функціонування публічної адміністрації та порядку реалізації владних повноважень органами державної влади. В умовах збройної агресії держава об'єктивно потребує оперативного прийняття управлінських рішень, посилення координації діяльності органів влади та застосування додаткових адміністративних заходів, спрямованих на забезпечення оборони держави, громадської безпеки та функціонування критичної інфраструктури. Саме тому діяльність публічної адміністрації в умовах воєнного стану характеризується значним розширенням адміністративного розсуду та концентрацією владних повноважень у сфері забезпечення національної безпеки.

Відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» органам державної влади, військовому командуванню та військовим адміністраціям надаються повноваження, необхідні для відвернення загроз державній незалежності та територіальній цілісності України [3]. Одночасно ст. 64 Конституції України допускає можливість тимчасового обмеження окремих прав і свобод людини в умовах воєнного стану [1]. Проте навіть за таких умов діяльність органів публічної адміністрації не може здійснюватися поза межами принципу верховенства права, оскільки саме цей принцип визначає допустимі межі втручання держави у сферу прав людини.

На практиці це проявляється у діяльності військових адміністрацій, територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки, органів Національної поліції та інших суб'єктів владних повноважень, рішення яких безпосередньо впливають на реалізацію конституційних прав людини. Подібний підхід фактично створює ризики формального застосування адміністративного примусу та посилює небезпеку адміністративного свавілля.

У сучасній адміністративно-правовій доктрині дискреційні повноваження розглядаються як необхідний елемент управлінської діяльності держави, однак їх реалізація повинна здійснюватися у чітко визначених правових межах. В. К. Колпаков наголошує, що адміністративний розсуд не може розглядатися як необмежена свобода дій суб'єкта владних повноважень, оскільки будь-яке адміністративне рішення повинно відповідати принципам законності, обґрунтованості та пропорційності [8, с. 112–114]. Саме тому розширення дискреційних повноважень в умовах воєнного стану потребує одночасного посилення

механізмів правового контролю за діяльністю суб'єктів владних повноважень.

Особливого значення в умовах воєнного стану набуває принцип правової визначеності як складова верховенства права. Правова визначеність передбачає чіткість, передбачуваність та зрозумілість діяльності органів публічної адміністрації, а також можливість особи передбачити правові наслідки рішень суб'єктів владних повноважень. Водночас окремі положення законодавства, що регулює діяльність органів влади в умовах воєнного стану, містять оціночні формулювання, які фактично дозволяють надто широке трактування адміністративних повноважень.

Н. З. Деревянко обґрунтовано зазначає, що в умовах кризових правових режимів особливого значення набуває проблема забезпечення балансу між публічними інтересами держави та гарантіями прав людини, оскільки саме в таких умовах найбільше зростає ризик надмірного адміністративного втручання у сферу приватних прав особи [4, с. 63–65]. Подібної позиції дотримується й А. В. Боровик, який наголошує, що реалізація владних повноважень в умовах воєнного стану повинна здійснюватися виключно в межах правових процедур, а посилання на необхідність забезпечення безпеки держави не може бути універсальним виправданням для звуження змісту конституційних прав людини [5, с. 41–43].

Практична складність реалізації принципу пропорційності полягає у відсутності чітких критеріїв оцінки необхідності адміністративного втручання в умовах воєнного стану. У справі «A. and Others v. the United Kingdom» ЄСПЛ зазначив, що держави можуть застосовувати спеціальні безпекові заходи, однак такі заходи не повинні призводити до непропорційного обмеження фундаментальних прав людини [11]. Фактично Суд сформував підхід, відповідно до якого безпекові інтереси держави не можуть автоматично переважати над гарантіями прав людини без належної оцінки пропорційності втручання.

Окремої уваги потребує проблема належного мотивування адміністративних рішень в умовах воєнного стану. Практика діяльності окремих суб'єктів владних повноважень свідчить про випадки формального обґрунтування адміністративних рішень із посиланням виключно на потреби національної безпеки без належного аналізу конкретних обставин справи. Подібний підхід суперечить не лише принципу верховенства права, але й вимогам Кодексу адміністративного судочинства України щодо обов'язку суб'єкта владних повноважень діяти добросовісно, розсудливо та пропорційно [12].

У таких умовах особливого значення набуває необхідність нормативного визначення чітких меж реалізації дискреційних повноважень

органів публічної адміністрації, посилення вимог до мотивування адміністративних рішень та вдосконалення механізмів судового контролю за діяльністю суб'єктів владних повноважень. Саме ефективне поєднання безпекових інтересів держави із гарантіями прав людини є ключовою умовою збереження принципу верховенства права в умовах дії воєнного стану.

Однією з ключових проблем реалізації принципу верховенства права в умовах воєнного стану є визначення меж дискреційних повноважень публічної адміністрації та забезпечення ефективного контролю за їх реалізацією. В умовах особливого правового режиму органи державної влади отримують значно ширший обсяг адміністративного розсуду, що обумовлено необхідністю оперативного реагування на загрози національній безпеці, підтримання публічного порядку та забезпечення обороноздатності держави. Разом із тим розширення дискреційних повноважень без належних механізмів правового контролю створює ризики надмірного адміністративного втручання у сферу прав людини та фактичного послаблення конституційних гарантій.

У сучасній адміністративно-правовій доктрині дискреційні повноваження традиційно розглядаються як можливість суб'єкта владних повноважень обирати один із кількох юридично допустимих варіантів рішення залежно від конкретних обставин справи [8, с. 118–120]. Однак адміністративний розсуд не є абсолютною свободою дій органу влади. Межі його реалізації визначаються Конституцією України, принципом верховенства права, вимогами адміністративного законодавства та необхідністю забезпечення балансу між публічними інтересами і правами людини.

Особливого значення в умовах воєнного стану набуває проблема правової визначеності реалізації дискреційних повноважень. Чинне законодавство у сфері забезпечення національної безпеки та функціонування особливих правових режимів містить значну кількість оціночних понять, зокрема «необхідність забезпечення безпеки», «загроза національним інтересам», «потреби оборони держави», що фактично залишає суб'єктам владних повноважень широкий простір для самостійного визначення меж адміністративного втручання. Подібна законодавча конструкція створює ризики неоднакового правозастосування та ускладнює здійснення ефективного судового контролю за діяльністю органів влади.

У цьому контексті важливе значення має Закон України «Про адміністративну процедуру», який закріплює обов'язок суб'єкта владних повноважень діяти добросовісно, пропорційно, розсудливо та з урахуванням права особи на участь у процедурі прийняття адміністративного рішення [13]. Вказаний Закон фактично формує базові стандарти належної адміністративної діяльності та встановлює вимогу

обґрунтованості адміністративного рішення навіть за умов дії особливих правових режимів. Проте на практиці реалізація зазначених положень в умовах воєнного стану часто ускладнюється посиленням органів влади на підвищену терміновість прийняття рішень та необхідність оперативного реагування на безпекові виклики.

Особливо гостро проблема реалізації дискреційних повноважень проявляється у діяльності військових адміністрацій, територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки, органів Національної поліції та інших суб'єктів публічної адміністрації, рішення яких безпосередньо впливають на реалізацію конституційних прав людини.

Н. З. Деревянко слушно наголошує, що в умовах кризових правових режимів особливого значення набуває забезпечення належного рівня правової визначеності адміністративних рішень, оскільки невизначеність або надмірна дискреція створюють передумови для порушення прав людини та посилення ризиків свавільного втручання держави у приватну сферу особи [4, с. 66–68]. Фактично саме недостатня визначеність меж адміністративного розсуду є однією з ключових причин виникнення конфлікту між потребами національної безпеки та гарантіями прав людини в умовах воєнного стану.

Подібної позиції дотримується і А. В. Боровик, який зазначає, що розширення повноважень публічної адміністрації в умовах воєнного стану повинно супроводжуватися одночасним посиленням механізмів правового контролю та підвищенням вимог до обґрунтованості адміністративних рішень [5, с. 45–47]. Науковець справедливо підкреслює, що відсутність ефективного контролю за реалізацією дискреційних повноважень створює ризик трансформації необхідних безпекових заходів у механізм необґрунтованого звуження конституційних прав людини.

Суттєве значення у формуванні меж реалізації дискреційних повноважень має практика Верховного Суду. Так, у постанові Верховного Суду від 1 травня 2023 року у справі № 640/10679/22 Суд підкреслив, що навіть в умовах воєнного стану суб'єкти владних повноважень зобов'язані дотримуватися принципу пропорційності та забезпечувати належне мотивування адміністративних рішень [13]. Верховний Суд наголосив, що посилення виключно на факт запровадження воєнного стану без належного обґрунтування конкретного втручання у права особи не може вважатися достатньою підставою для обмеження прав людини.

Окремої уваги потребує проблема ефективності судового контролю за діяльністю публічної адміністрації в умовах воєнного стану. Значна частина адміністративних рішень приймається в умовах підвищеної терміновості та посилення на потреби національної безпеки, що ускладнює оцінку меж допустимого адміністративного втручання. Крім того, судова практика у справах, пов'язаних із реалізацією дискреційних повноважень

під час воєнного стану, ще перебуває на стадії формування, що також створює ризики неоднакового застосування правових підходів.

Практика Європейського суду з прав людини підтверджує, що навіть за умов надзвичайного стану держави зобов'язані забезпечувати ефективний контроль за діяльністю органів влади та не допускати непропорційного обмеження прав людини. У рішенні «A. and Others v. the United Kingdom» ЄСПЛ зазначив, що національна безпека не може бути підставою для необмеженого адміністративного розсуду, а будь-яке втручання держави повинно бути необхідним та пропорційним поставленій меті [11].

Отже, однією з ключових умов забезпечення принципу верховенства права в діяльності публічної адміністрації в умовах воєнного стану є нормативне визначення чітких меж дискреційних повноважень, посилення вимог до мотивування адміністративних рішень та формування ефективних механізмів судового контролю за діяльністю суб'єктів владних повноважень. Лише за таких умов можливо забезпечити баланс між потребами національної безпеки та гарантіями прав людини в умовах дії особливого правового режиму.

Важливим елементом забезпечення принципу верховенства права в діяльності публічної адміністрації в умовах воєнного стану є ефективний судовий контроль за рішеннями, діями та бездіяльністю суб'єктів владних повноважень. Саме адміністративне судочинство виступає одним із ключових механізмів запобігання свавільному втручання держави у сферу прав людини та забезпечення балансу між інтересами національної безпеки і конституційними гарантіями прав особи.

Відповідно до ст. 2 Кодексу адміністративного судочинства України завданням адміністративного судочинства є справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин з метою ефективного захисту прав і свобод фізичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень [12]. В умовах воєнного стану значення адміністративного судочинства істотно посилюється, оскільки саме в цей період суттєво зростає ризик надмірного адміністративного втручання у сферу прав людини та розширеного трактування органами влади власних повноважень.

Практика функціонування публічної адміністрації в умовах воєнного стану свідчить про тенденцію до посилення адміністративного розсуду суб'єктів владних повноважень із посиланням на необхідність забезпечення національної безпеки та оборони держави. Водночас саме за таких умов судовий контроль набуває значення основного механізму перевірки законності, пропорційності та обґрунтованості адміністративних рішень. Без ефективного адміністративного судочинства виникає ризик фактичного

розширення меж дискреційних повноважень органів влади без належних правових стримувань.

Суттєве значення для формування сучасних підходів до реалізації принципу верховенства права має практика Верховного Суду. Так, у постанові Верховного Суду від 15 вересня 2022 року у справі № 420/12459/22 Суд наголосив, що введення воєнного стану не звільняє суб'єктів владних повноважень від обов'язку дотримуватися конституційних гарантій прав людини та принципу пропорційності при прийнятті адміністративних рішень [14]. Верховний Суд підкреслив, що будь-яке втручання держави у права особи повинно бути належним чином мотивованим, переслідувати легітимну мету та відповідати критерію необхідності у демократичному суспільстві.

Окремої уваги заслуговує практика Верховного Суду щодо оцінки обґрунтованості рішень суб'єктів владних повноважень в умовах воєнного стану. У постанові Верховного Суду від 4 жовтня 2023 року у справі № 300/5328/22 Суд наголосив, що навіть в умовах дії особливого правового режиму органи влади не звільняються від обов'язку дотримуватися принципу пропорційності та забезпечувати належне мотивування адміністративних рішень [16]. Фактично Верховний Суд сформував правову позицію, відповідно до якої сам факт запровадження воєнного стану не є достатньою підставою для автоматичного обмеження прав людини без належного аналізу конкретних обставин справи.

Аналогічний підхід простежується і в практиці Європейського суду з прав людини. ЄСПЛ неодноразово зазначав, що навіть за умов надзвичайних правових режимів держави не можуть відступати від фундаментальних принципів верховенства права та ефективного судового захисту. Зокрема, у справі «Brannigan and McBride v. the United Kingdom» Суд наголосив, що держави можуть застосовувати спеціальні безпекові заходи, однак такі заходи повинні перебувати під ефективним контролем та не створювати умов для свавільного обмеження прав людини [15]. Таким чином, практика ЄСПЛ фактично підтверджує, що навіть за умов дії надзвичайних правових режимів національна безпека не може виступати універсальним виправданням для необмеженого адміністративного розсуду.

Особливого значення в умовах воєнного стану набуває проблема забезпечення права на доступ до правосуддя. Попри об'єктивні труднощі функціонування судової системи під час збройної агресії, держава зобов'язана забезпечувати ефективний механізм судового захисту особи від неправомірних рішень суб'єктів владних повноважень. Саме можливість оскарження адміністративного рішення є однією з ключових гарантій реалізації принципу верховенства права та недопущення свавільного втручання держави у сферу прав людини.

У цьому контексті ефективність реалізації принципу верховенства права в діяльності публічної адміністрації безпосередньо залежить від рівня судового контролю за діяльністю органів влади та здатності адміністративного судочинства забезпечувати реальне поновлення порушених прав особи. Науковець справедливо акцентує увагу на тому, що саме адміністративне судочинство повинно виступати ключовим механізмом стримування надмірного адміністративного втручання в умовах розширення повноважень держави під час воєнного стану.

Проблема формального мотивування адміністративних рішень особливо загострюється в умовах цифровізації публічного управління, коли окремі адміністративні процедури фактично набувають шаблонного характеру та не забезпечують належної індивідуалізації правової оцінки конкретної ситуації. Практика діяльності окремих суб'єктів владних повноважень свідчить про випадки формального обґрунтування адміністративних рішень із посиланням виключно на потреби оборони держави чи національної безпеки без належної індивідуалізації підстав втручання у права особи. Подібний підхід суперечить принципу правової визначеності, створює ризики формального застосування адміністративного примусу та фактично ускладнює ефективний судовий контроль за діяльністю органів влади.

Проблема забезпечення принципу верховенства права в діяльності публічної адміністрації в умовах воєнного стану потребує не лише належного судового контролю, але й удосконалення чинного адміністративно-правового регулювання. Практика застосування законодавства свідчить про те, що окремі механізми реалізації владних повноважень в умовах дії особливого правового режиму залишаються недостатньо врегульованими, що створює ризики неоднозначного правозастосування та надмірного адміністративного втручання у сферу прав людини.

Однією з ключових проблем є недостатня конкретизація меж дискреційних повноважень суб'єктів владних повноважень. Значна частина адміністративних рішень в умовах воєнного стану приймається із застосуванням оціночних категорій, пов'язаних із необхідністю забезпечення оборони держави, громадської безпеки чи публічного порядку. Відсутність чітких критеріїв реалізації адміністративного розсуду фактично створює умови для формального або непропорційного втручання у права особи. Саме тому однією з ключових проблем сучасного адміністративного законодавства залишається недостатня визначеність меж допустимого адміністративного втручання в умовах воєнного стану.

У цьому контексті важливого значення набуває принцип правової визначеності, який є складовою верховенства права та передбачає чіткість, передбачуваність і зрозумілість правозастосовної діяльності органів влади.

Конституційний Суд України у своїх рішеннях неодноразово наголошував, що правова невизначеність суперечить принципу верховенства права та створює передумови для свавільного застосування владних повноважень [6]. Водночас окремі положення законодавства про воєнний стан фактично допускають надто широке трактування повноважень органів публічної адміністрації, що потребує подальшої нормативної конкретизації.

Науковці також акцентують увагу на необхідності посилення адміністративно-правових гарантій захисту прав людини в умовах дії особливих правових режимів. Зокрема, Н. З. Деревянко підкреслює, що в умовах воєнного стану особливого значення набуває забезпечення прозорості діяльності публічної адміністрації та належного мотивування адміністративних рішень, оскільки саме обґрунтованість рішень органів влади є одним із ключових елементів запобігання адміністративному свавілля [4, с. 70–72].

Свою чергою А. В. Боровик звертає увагу на те, що ефективна реалізація принципу верховенства права в діяльності публічної адміністрації неможлива без належного нормативного закріплення меж адміністративного розсуду та удосконалення механізмів контролю за діяльністю суб'єктів владних повноважень [5, с. 53–55]. Науковець фактично обґрунтовує необхідність формування єдиних стандартів оцінки пропорційності адміністративного втручання в умовах воєнного стану.

Окремого значення в умовах воєнного стану набуває проблема цифровізації публічного управління та використання електронних механізмів взаємодії між державою та громадянами. Попри позитивний вплив цифровізації на оперативність діяльності публічної адміністрації, спрощення адміністративних процедур та забезпечення доступу до адміністративних послуг, посилюються ризики формалізації адміністративних рішень та зниження рівня індивідуального підходу до захисту прав особи. Особливо небезпечним є використання автоматизованих механізмів прийняття рішень без належного процесуального контролю та можливості ефективного оскарження таких рішень особою.

Чинне законодавство України у сфері правового режиму воєнного стану фактично містить надмірно широкі та оціночні формулювання щодо повноважень органів публічної адміністрації. Відсутність чітких критеріїв реалізації дискреційних повноважень створює умови для неоднакового правозастосування та формального обґрунтування адміністративного втручання у права особи. На переконання автора, Закон України «Про правовий режим воєнного стану» потребує нормативної конкретизації меж адміністративного розсуду, зокрема шляхом закріплення обов'язкових критеріїв оцінки пропорційності обмеження прав людини та вимог до мотивування адміністративних рішень.

Висновки. Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що в умовах воєнного стану принцип верховенства права не втрачає свого фундаментального значення, а навпаки — набуває особливої ролі як основний механізм стримування надмірного адміністративного втручання у сферу прав і свобод людини. Розширення повноважень органів публічної адміністрації в умовах збройної агресії є об'єктивно необхідним для забезпечення оборони держави та національної безпеки, однак така трансформація владних механізмів не може супроводжуватися фактичним послабленням конституційних гарантій прав людини.

У ході дослідження встановлено, що однією з ключових проблем функціонування публічної адміністрації в умовах воєнного стану є надмірна широта дискреційних повноважень суб'єктів владних повноважень та недостатня нормативна визначеність меж адміністративного розсуду. Значна кількість положень Закону України «Про правовий режим воєнного стану» та підзаконних нормативно-правових актів містить оціночні формулювання, які допускають неоднозначне правозастосування та створюють ризики непропорційного втручання держави у сферу прав людини. Особливо це проявляється у діяльності військових адміністрацій, територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки, а також інших суб'єктів публічної адміністрації, рішення яких безпосередньо впливають на реалізацію конституційних прав громадян.

Аналіз практики Верховного Суду та Європейського суду з прав людини свідчить про формування правового підходу, відповідно до якого навіть в умовах воєнного стану органи влади зобов'язані дотримуватися принципів пропорційності, правової визначеності та належного мотивування адміністративних рішень. На практиці посилення на воєнний стан нерідко трансформується у формальне обґрунтування адміністративного втручання без належної оцінки його необхідності та пропорційності. Подібна тенденція створює ризики поступового розширення адміністративного розсуду поза межами конституційних гарантій прав людини.

Встановлено, що однією з найбільш проблемних сфер залишається належне мотивування адміністративних рішень. На практиці окремі суб'єкти владних повноважень обґрунтовують свої рішення виключно загальними посиланнями на інтереси національної безпеки або оборони держави без належної оцінки пропорційності адміністративного втручання. Подібний підхід створює передумови для формального застосування адміністративного примусу та фактично ускладнює здійснення ефективного судового контролю.

Окремої уваги потребує проблема цифровізації публічного управління в умовах воєнного стану. Попри позитивний вплив цифрових механізмів на оперативність діяльності органів влади, посилюються ризики

автоматизації адміністративних рішень, формального підходу до оцінки обставин справи та зниження рівня індивідуального захисту прав людини. Саме тому використання цифрових інструментів у діяльності публічної адміністрації повинно супроводжуватися належними процесуальними гарантіями, можливістю ефективного оскарження рішень та забезпеченням судового контролю за автоматизованими адміністративними процедурами.

У результаті дослідження обґрунтовано необхідність удосконалення адміністративно-правового регулювання діяльності публічної адміністрації в умовах воєнного стану. Передусім потребує нормативного закріплення:

- чіткий перелік критеріїв реалізації дискреційних повноважень суб'єктів владних повноважень;

- обов'язок належного індивідуального мотивування адміністративних рішень;

- критерії оцінки пропорційності обмеження прав людини;

- процесуальні гарантії участі особи у процедурі прийняття адміністративного рішення;

- механізми судового контролю за автоматизованими формами адміністративної діяльності.

Крім того, доцільним є формування узагальненої практики Верховного Суду щодо застосування принципу пропорційності та визначення меж дискреційних повноважень органів публічної адміністрації в умовах воєнного стану. Це дозволить забезпечити єдність судової практики та мінімізувати ризики неоднакового правозастосування.

Отже, забезпечення принципу верховенства права в діяльності публічної адміністрації в умовах воєнного стану повинно розглядатися не як формальна вимога законодавства, а як ключова умова збереження демократичного характеру держави, недопущення адміністративного свавілля та гарантування ефективного захисту прав людини в умовах дії особливого правового режиму.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Савчин М. В. Верховенство права: сучасні доктринальні підходи та проблеми практичної реалізації : монографія. Ужгород : РІК-У, 2018. 392 с.
3. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 28. Ст. 250.
4. Дерев'янко Н. З. Реалізація принципу верховенства права в діяльності органів публічної влади в умовах кризових правових режимів. Юридичний науковий електронний журнал. 2024. № 2. С. 63–72.
5. Боровик А. В. Адміністративно-правові механізми забезпечення прав людини в умовах воєнного стану. Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. 2023. № 37. С. 41–55.

6. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України положень статті 69 Кримінального кодексу України від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004. Режим доступу: <https://ccu.gov.ua/docs/476>
7. Case of Lawless v. Ireland (No. 3) : Judgment of the European Court of Human Rights of 1 July 1961. Режим доступу: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57518>
8. Колпаков В. К. Адміністративне право України : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2021. 872 с.
9. Постанова Верховного Суду від 16 березня 2023 року у справі № 560/8064/22. Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua>
10. Постанова Верховного Суду від 1 травня 2023 року у справі № 640/10679/22. Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua>
11. Case of A. and Others v. the United Kingdom : Judgment of the European Court of Human Rights of 19 February 2009. Режим доступу: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-91403>
12. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 6 липня 2005 року № 2747-IV. Відомості Верховної Ради України. 2005. № 35–36. Ст. 446.
13. Про адміністративну процедуру : Закон України від 17 лютого 2022 року № 2073-IX. Голос України. 2022. № 143.
14. Постанова Верховного Суду від 15 вересня 2022 року у справі № 420/12459/22. Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua>
15. Case of Brannigan and McBride v. the United Kingdom : Judgment of the European Court of Human Rights of 26 May 1993. Режим доступу: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57819>
16. Постанова Верховного Суду від 4 жовтня 2023 року у справі № 300/5328/22. Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua>
17. Битяк Ю. П., Гарашук В. М., Дьяченко О. В. Адміністративне право України : підручник. Харків : Право, 2022. 686 с.
18. Мельник Р. С., Бевзенко В. М. Загальне адміністративне право : навчальний посібник. Київ : Ваіте, 2014. 376 с.
19. Коломосьць Т. О. Адміністративне право України. Академічний курс : підручник. Київ : Істина, 2020. 584 с.
20. Кузьменко О. В. Теорія адміністративного процесу : монографія. Київ : Алерта, 2019. 412 с.
21. Бойко І. В. Адміністративна процедура: теоретико-правові засади та сучасні тенденції розвитку : монографія. Харків : Право, 2021. 404 с.
22. Кравчук В. М. Верховенство права та судова практика в умовах воєнного стану. Право України. 2023. № 7. С. 112–124.
23. Рішення Конституційного Суду України від 22 вересня 2005 року № 5-рп/2005 у справі щодо постійного користування земельними ділянками. Режим доступу: <https://ccu.gov.ua/docs/513>
24. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
25. Савчин М. В. Принципи належного врядування в діяльності публічної адміністрації в умовах воєнного стану : монографія. Ужгород : РІК-У, 2024. 318 с.

ЦИФРОВІЗАЦІЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРОЦЕДУР В УКРАЇНІ: МЕЖІ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА РИЗИКИ ДЛЯ ПРАВ ОСОБИ

Ковтунович Олександра, Шарчук Катерина,
*здобувачки 3 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
юридичного факультету*

*Приватного вищого навчального закладу
«Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука» (м. Рівне, Україна)*

Науковий керівник: Боровик Людмила,
*кандидат педагогічних наук, доцент,
академік Академії адміністративно-правових наук,
член-кореспондент Міжнародної кадрової академії,
Почесний професор Baltic Research Institute of Information Economic Area
(Латвія), Почесний професор European Institute of Further Education
(Словацька Республіка), доцент кафедри кримінально-правових та
адміністративно-правових дисциплін.
Приватного вищого навчального закладу
«Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука» (м. Рівне, Україна)*

Анотація. У статті досліджується проблематика цифровізації адміністративних процедур в Україні крізь призму адміністративно-правових меж її реалізації та впливу на забезпечення прав особи. Обґрунтовується, що впровадження електронних адміністративних послуг та автоматизація управлінських процесів суттєво трансформують характер взаємодії між особою та адміністративним органом, однак водночас породжують низку нових правових викликів.

Проаналізовано нормативно-правові засади цифровізації адміністративних процедур, зокрема положення Закон України «Про адміністративну процедуру», у контексті їх адаптації до електронного середовища. Встановлено, що чинне регулювання має фрагментарний характер і не повною мірою враховує особливості реалізації адміністративної процедури в умовах цифровізації.

Особливу увагу приділено співвідношенню цифровізації адміністративних процедур із принципами належної адміністративної процедури, зокрема правом особи бути вислуханою, брати участь у

процедурі, отримувати обґрунтоване рішення та ефективно його оскаржувати. Доведено, що в умовах автоматизації прийняття адміністративних рішень існує ризик звуження процесуальних гарантій особи та формалізації взаємодії з адміністративним органом.

Окремо досліджено проблему автоматизованого прийняття адміністративних рішень та визначено його правову природу, допустимість і межі застосування. Обґрунтовано, що використання алгоритмічних рішень у сфері публічного управління є допустимим лише за умови збереження ефективного людського контролю та забезпечення прозорості відповідних процедур.

Виявлено ключові ризики цифровізації адміністративних процедур для прав особи, серед яких: обмеження можливостей участі особи у процедурі, непрозорість алгоритмів прийняття рішень, складність реалізації права на оскарження, а також технічні та організаційні збої.

За результатами дослідження сформульовано пропозиції щодо вдосконалення адміністративно-правового регулювання цифровізації адміністративних процедур, зокрема в частині закріплення меж автоматизації, забезпечення гарантій участі особи, підвищення прозорості адміністративних рішень та адаптації законодавства до умов цифрової трансформації.

Ключові слова: цифровізація адміністративних процедур, адміністративна процедура, автоматизоване прийняття рішень, дискреційні повноваження, права особи, належна адміністративна процедура, адміністративно-правові межі, електронні адміністративні послуги.

Abstract. The article examines the digitalization of administrative procedures in Ukraine through the lens of administrative and legal boundaries and its impact on the protection of individual rights. It is argued that the rapid development of electronic administrative services and the automation of decision-making processes significantly transform the interaction between individuals and public authorities, while simultaneously generating new legal challenges.

The study analyzes the regulatory framework governing digital administrative procedures, with particular attention to its adaptation to the digital environment. It is established that the existing legal regulation remains fragmented and does not fully ensure the proper implementation of administrative procedures in electronic form.

Special emphasis is placed on the correlation between digitalization and the principles of proper administrative procedure, including the right to be heard, the right to participate in the procedure, the right to a reasoned decision, and the right to effective appeal. The article demonstrates that the increasing use of automated decision-making may lead to the narrowing of procedural guarantees

and the formalization of interactions between individuals and administrative bodies.

Particular attention is given to the legal nature, admissibility, and limits of automated administrative decisions. It is substantiated that the use of algorithm-based decision-making in public administration is permissible only under conditions of effective human oversight and transparency of procedures.

The key risks associated with the digitalization of administrative procedures are identified, including limited opportunities for individual participation, lack of transparency in decision-making algorithms, difficulties in exercising the right to appeal, and technical failures.

Based on the results of the study, proposals are formulated to improve the administrative and legal regulation of digital administrative procedures, particularly regarding the establishment of clear limits of automation, strengthening procedural guarantees, ensuring transparency, and adapting legislation to the realities of digital transformation.

Keywords: *digitalization of administrative procedures, administrative procedure, automated decision-making, discretionary powers, individual rights, proper administrative procedure, administrative and legal boundaries, electronic administrative services.*

Постановка проблеми. Цифровізація публічного управління в Україні є одним із ключових напрямів модернізації держави та трансформації взаємодії між особою й адміністративними органами. Активне впровадження електронних адміністративних послуг, розвиток цифрових платформ та автоматизація управлінських процесів зумовлюють поступовий перехід від традиційної, переважно паперової, адміністративної процедури до її електронної форми. Така трансформація спрямована на підвищення ефективності, швидкості та доступності адміністративних рішень.

Водночас цифровізація адміністративних процедур не є виключно технічним або організаційним процесом. Вона безпосередньо впливає на реалізацію прав особи у взаємовідносинах з адміністративними органами, змінюючи зміст і механізми здійснення процесуальних гарантій. Йдеться, зокрема, про право бути вислуханим, право брати участь у процедурі, право на отримання обґрунтованого рішення та право на ефективне оскарження. У цифровому середовищі ці гарантії набувають нових форм або, навпаки, можуть фактично звужуватися.

Особливої актуальності набуває проблема автоматизованого прийняття адміністративних рішень, за якого роль людини у процесі ухвалення рішення істотно зменшується або зводиться до формального контролю. За відсутності чітко визначених адміністративно-правових меж такої автоматизації виникає ризик підміни дискреційних повноважень

адміністративного органу алгоритмічними рішеннями, що не завжди враховують індивідуальні обставини справи та можуть бути непрозорими для особи.

Незважаючи на активний розвиток цифрових інструментів у сфері публічного управління, адміністративно-правове регулювання цих процесів залишається фрагментарним і не забезпечує належного рівня правових гарантій. Чинне законодавство лише частково адаптоване до умов цифровізації адміністративних процедур, що ускладнює реалізацію принципів належної адміністративної процедури в електронному середовищі.

Ключова проблема полягає у тому, що цифровізація адміністративних процедур в Україні відбувається швидше, ніж формування ефективних адміністративно-правових механізмів захисту прав особи. Це зумовлює необхідність комплексного наукового аналізу меж цифровізації адміністративних процедур та визначення правових інструментів, які забезпечуватимуть баланс між ефективністю публічного управління і гарантіями прав особи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій проблеми. Проблематика адміністративної процедури та забезпечення прав особи у сфері публічного управління є традиційно актуальною для адміністративно-правової науки та отримала ґрунтовне теоретичне обґрунтування у працях вітчизняних учених-адміністративістів, зокрема В. Б. Авер'янов, Т. О. Коломоєць, С. Г. Стеценко, О. В. Кузьменко та інших, у яких сформовано базові підходи до розуміння адміністративної процедури, її принципів та значення для забезпечення прав особи.

У сучасних дослідженнях дедалі більшої уваги набувають питання трансформації публічного управління в умовах цифровізації, впровадження електронних адміністративних послуг та використання інформаційно-комунікаційних технологій у діяльності органів державної влади. У цьому контексті науковці акцентують увагу на підвищенні ефективності управлінських процесів, доступності адміністративних послуг та оптимізації взаємодії між державою і особою.

Окремі аспекти вдосконалення адміністративно-правового регулювання та забезпечення прав особи в умовах сучасних трансформацій публічного управління розглядаються у працях Наталія Зеновіївна Деревянко, в яких обґрунтовується необхідність адаптації адміністративно-правових механізмів до сучасних викликів та забезпечення належного рівня гарантій прав особи [12].

Водночас у наукових працях Андрій Володимирович Боровик досліджуються питання вдосконалення адміністративно-правового регулювання діяльності органів публічної влади та забезпечення ефективного правозастосування [2; 3].

Разом із тим аналіз наукових праць свідчить, що більшість досліджень зосереджується переважно на організаційних та інституційних аспектах функціонування публічного управління, тоді як адміністративно-правові межі цифровізації адміністративних процедур та її вплив на реалізацію процесуальних прав особи залишаються недостатньо дослідженими.

Окремого наукового осмислення потребує питання автоматизованого прийняття адміністративних рішень, яке в умовах цифрової трансформації публічного управління набуває особливої актуальності. У науковій літературі відсутній комплексний підхід до визначення меж використання алгоритмічних рішень у діяльності адміністративних органів та їх впливу на забезпечення прав особи.

Отже, попри наявність значної кількості наукових напрацювань, відсутній цілісний адміністративно-правовий підхід до визначення меж цифровізації адміністративних процедур та формування ефективних гарантій захисту прав особи.

Метою статті є узагальнення та адміністративно-правовий аналіз наукових підходів до цифровізації адміністративних процедур в Україні, визначення меж їх правового регулювання, а також виявлення ризиків для реалізації прав особи в умовах автоматизації управлінських процесів. *Методологічні засоби* дослідження зумовлені його теоретико-правовим характером. У процесі дослідження використано метод інформаційного пошуку, а також методи аналізу, синтезу та узагальнення, що дозволило систематизувати наукові підходи до цифровізації адміністративних процедур і сформулювати висновки щодо меж їх правового регулювання та ризиків для прав особи.

Виклад основного матеріалу. Цифровізація публічного управління є одним із ключових напрямів трансформації сучасної держави, що безпосередньо впливає на зміст та форму адміністративних процедур. У сучасних умовах вона розглядається як процес впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у діяльність органів публічної влади з метою підвищення ефективності управлінських процесів, забезпечення доступності адміністративних послуг та оптимізації взаємодії між державою і особою [13].

Традиційна адміністративна процедура, яка історично ґрунтувалася на паперовому документообігу та безпосередній взаємодії між посадовою особою і заявником, зазнає суттєвих змін у зв'язку з цифровою трансформацією. Впровадження електронних сервісів, цифрових платформ, автоматизованих систем обробки даних та електронної ідентифікації зумовлює перехід до нової моделі адміністративної процедури, у межах якої значна частина дій здійснюється без фізичної присутності особи [2].

Нормативно-правове забезпечення цифровізації адміністративних процедур в Україні формується під впливом загальних тенденцій розвитку електронного урядування та включає як базові акти, що регулюють адміністративні процедури, так і спеціальне законодавство у сфері цифрових послуг. Важливе значення у цьому контексті має Закон України «Про адміністративну процедуру», який визначає загальні засади взаємодії особи з адміністративними органами, однак не враховує повною мірою специфіку здійснення процедур в електронному середовищі, що зумовлює наявність певних прогалин у правовому регулюванні [3].

У науковій літературі цифровізація адміністративних процедур розглядається як складова ширшого процесу цифрової трансформації публічного управління, що впливає не лише на технічні аспекти діяльності адміністративних органів, але й на зміст адміністративно-правових відносин. Зокрема, у працях Наталії Зеновіївни Деревянко акцентується увага на необхідності адаптації механізмів публічного управління до сучасних викликів, пов'язаних із цифровізацією та трансформацією функцій держави [4, с. 56–61]. Водночас Андрій Володимирович Боровик звертає увагу на необхідність забезпечення ефективного правового регулювання діяльності органів публічної влади в умовах сучасних трансформацій та підвищення якості правозастосування [5, с. 264].

Разом із тим цифровізація адміністративних процедур не зводиться виключно до технічного вдосконалення управлінських процесів. Вона зумовлює зміну самої природи адміністративної процедури, трансформуючи її з процесу безпосередньої взаємодії у форму електронної комунікації, що супроводжується використанням алгоритмічних рішень та автоматизованих систем. Така трансформація, з одного боку, сприяє підвищенню ефективності та швидкості прийняття рішень, а з іншого – створює нові виклики для забезпечення процесуальних прав особи [6].

Особливого значення набуває питання співвідношення цифровізації адміністративних процедур із принципами належної адміністративної процедури, зокрема правом бути вислуханим, правом на участь у процедурі, правом на отримання мотивованого рішення та правом на його оскарження. У цифровому середовищі реалізація зазначених прав набуває нових форм і потребує додаткового нормативного врегулювання, що зумовлює необхідність подальшого розвитку адміністративно-правової доктрини [7].

Таким чином, цифровізація адміністративних процедур є складним багатовимірним явищем, яке поєднує у собі як технологічні, так і правові аспекти та суттєво впливає на трансформацію адміністративно-правових відносин. Її подальший розвиток потребує не лише технічного вдосконалення, але й чіткого визначення меж адміністративно-правового регулювання, що створює підґрунтя для аналізу нормативно-правових засад цифровізації адміністративних процедур.

В умовах трансформації публічного управління формування нормативно-правового забезпечення адміністративних процедур в Україні відбувається поступово та має комплексний характер. Воно охоплює як загальні акти адміністративного права, так і спеціальне законодавство у сфері електронного урядування, що зумовлено складністю цифрових процесів та їх міжгалузевою природою.

Ключове значення у системі правового регулювання має Закон України «Про адміністративну процедуру», який визначає загальні засади взаємодії особи з адміністративними органами, порядок прийняття адміністративних актів та процесуальні гарантії прав учасників процедури [8]. Водночас зазначений закон переважно орієнтований на традиційну модель адміністративної діяльності та не враховує повною мірою особливості здійснення процедур в електронному середовищі. Крім того, важливе значення для регулювання адміністративних процедур має Кодекс адміністративного судочинства України, який закріплює основоположні принципи адміністративного судочинства, зокрема принцип верховенства права, пропорційності, рівності учасників процесу та обґрунтованості рішень [22]. Зазначені принципи мають універсальний характер і поширюються також на сферу адміністративних процедур, у тому числі в умовах їх цифровізації, що забезпечує додаткові гарантії захисту прав особи.

Окремі елементи функціонування адміністративних процедур в цифровому форматі врегульовано у спеціальному законодавстві. Зокрема, закони України «Про електронні довірчі послуги» та «Про електронні документи та електронний документообіг» визначають правові засади електронної ідентифікації, використання електронного підпису та юридичну силу електронних документів [9; 10]. Саме ці акти створюють нормативну основу для реалізації адміністративних процедур із застосуванням цифрових технологій.

Практичний вимір трансформації адміністративних процедур пов'язаний із розвитком електронних адміністративних послуг та використанням цифрових платформ, що забезпечують дистанційну взаємодію особи з органами публічної влади та сприяють підвищенню доступності відповідних послуг [11].

Аналіз наукових підходів свідчить про наявність фрагментарності чинного регулювання, оскільки норми, що стосуються цифровізації адміністративних процедур, містяться у різних нормативно-правових актах і не утворюють цілісної системи. Такий стан ускладнює практичне застосування відповідних норм та створює ризики для належного забезпечення прав особи [12, с. 45].

Крім того, у науковій літературі обґрунтовується, що чинне нормативно-правове регулювання не враховує належним чином специфіку

використання автоматизованих систем у діяльності адміністративних органів, зокрема не визначає меж їх застосування та механізмів контролю, що свідчить про наявність істотних прогалин у правовому регулюванні [13, с. 78].

У результаті, чинне нормативно-правове забезпечення адміністративних процедур в Україні поєднує у собі як базові правові засади, так і суттєві недоліки, що проявляються в умовах їх цифрової трансформації. Це зумовлює необхідність подальшого вдосконалення законодавства та формування цілісного підходу до правового регулювання відповідних процесів.

Однією з ключових умов ефективного функціонування адміністративних процедур є дотримання принципів належної адміністративної процедури, які забезпечують захист прав особи у взаємовідносинах із органами публічної влади. До таких принципів традиційно відносять право бути вислуханим, право на участь у процедурі, обов'язок прийняття мотивованого рішення та забезпечення права на його оскарження [14, с. 28–32].

В умовах трансформації публічного управління механізми реалізації зазначених принципів зазнають суттєвих змін. Зокрема, право бути вислуханим набуває форми електронної взаємодії, що передбачає подання заяв, пояснень та заперечень через цифрові сервіси. Такий підхід спрощує доступ до адміністративної процедури, однак водночас може створювати труднощі у разі обмеженого доступу до цифрових ресурсів або виникнення технічних збоїв [15, с. 64].

Особливого значення набуває реалізація права на участь у адміністративній процедурі, яке в сучасних умовах дедалі частіше здійснюється через електронні платформи. Водночас відсутність альтернативних способів взаємодії може призводити до фактичного обмеження доступу окремих категорій осіб до адміністративних процедур, що ставить під сумнів дотримання принципу рівності [15, с. 66–67].

Проблемним аспектом є забезпечення принципу мотивованості адміністративного рішення. У випадку використання автоматизованих систем або алгоритмічних рішень особа не завжди має можливість зрозуміти логіку прийнятого рішення, що ускладнює його оцінку та подальше оскарження. Така ситуація свідчить про необхідність забезпечення прозорості функціонування відповідних систем та їх підконтрольності [16, с. 112–114].

Не менш важливим є право на оскарження адміністративного рішення, яке в умовах цифровізації повинно гарантуватися не лише формально, але й фактично. Зокрема, складність доступу до інформації про прийняте рішення або відсутність чітко визначених процедур оскарження

електронних рішень може суттєво обмежувати реалізацію цього права [16, с. 115].

У сучасних наукових дослідженнях підкреслюється необхідність адаптації процесуальних гарантій до умов цифрової трансформації публічного управління. Зокрема, у працях Наталія Зеновійвна Деревянко обґрунтовується важливість забезпечення належного рівня захисту прав особи в умовах зміни адміністративно-правових механізмів [4, с. 56–61], тоді як Андрій Володимирович Боровик акцентує увагу на необхідності дотримання принципів адміністративного права незалежно від форми реалізації управлінських функцій [5, с. 264].

Відтак, принципи належної адміністративної процедури зберігають своє фундаментальне значення, однак їх реалізація в умовах цифровізації потребує суттєвого переосмислення та нормативного уточнення. Це, у свою чергу, зумовлює необхідність аналізу автоматизованого прийняття адміністративних рішень та визначення меж його допустимості.

Сучасний етап розвитку публічного управління характеризується впровадженням автоматизованих систем обробки даних, що зумовлює використання алгоритмічних рішень у діяльності адміністративних органів. Такі рішення передбачають застосування програмних засобів для аналізу інформації та формування результату без безпосередньої участі посадової особи, що істотно змінює традиційні підходи до здійснення адміністративних процедур [17, с. 73–75].

Особливого значення у цьому контексті набуває питання допустимості автоматизованого прийняття адміністративних рішень. Використання алгоритмів сприяє підвищенню швидкості та ефективності прийняття рішень, однак водночас може призводити до формалізації процедур та ігнорування індивідуальних обставин справи, що суперечить сутності адміністративної діяльності [18, с. 91]. У європейському правовому просторі питання автоматизованого прийняття рішень врегульовано положеннями Загального регламенту про захист даних (Regulation (EU) 2016/679), зокрема статтею 22, яка передбачає право особи не піддаватися рішенню, що ґрунтується виключно на автоматизованій обробці даних і має правові наслідки [23]. Такий підхід підкреслює необхідність збереження участі людини у процесі прийняття рішень та може бути використаний як орієнтир для вдосконалення національного адміністративно-правового регулювання.

Ключовим є співвідношення автоматизованих рішень із дискреційними повноваженнями адміністративних органів. Дискреція передбачає можливість вибору між кількома правомірними варіантами з урахуванням конкретних обставин, тоді як алгоритмічні рішення обмежені закладеною логікою, що обумовлює необхідність визначення меж їх застосування.

Не менш важливим є питання відповідальності за прийняті рішення, оскільки використання автоматизованих систем ускладнює визначення суб'єкта відповідальності та створює ризики для забезпечення прав особи.

У наукових дослідженнях підкреслюється необхідність забезпечення контролю за функціонуванням таких систем та дотримання принципів законності і обґрунтованості адміністративних рішень незалежно від форми їх прийняття. Зокрема, Андрій Володимирович Боровик наголошує на важливості ефективного правового регулювання діяльності органів публічної влади [5, с. 264], тоді як Наталія Зеновівна Деревянко акцентує увагу на необхідності адаптації адміністративно-правових механізмів до умов цифрової трансформації [4, с. 56–61].

Автоматизоване прийняття адміністративних рішень є об'єктивним етапом розвитку публічного управління, однак його застосування потребує чіткого визначення правових меж та забезпечення належного балансу між ефективністю управління і гарантіями прав особи.

У процесі трансформації публічного управління особливого значення набуває оцінка ризиків, які виникають у зв'язку з впровадженням цифрових технологій в адміністративні процедури. Незважаючи на очевидні переваги цифровізації, її розвиток супроводжується низкою викликів, що безпосередньо впливають на реалізацію та захист прав особи.

Одним із ключових ризиків є обмеження доступу до адміністративних процедур для окремих категорій осіб, що зумовлено нерівномірним рівнем цифрової грамотності та доступу до технічних засобів. Така ситуація може призводити до фактичної дискримінації осіб, які не мають можливості повноцінно користуватися електронними сервісами, що суперечить принципу рівності [20, с. 41].

Іншим важливим аспектом є проблема непрозорості алгоритмічних рішень, які використовуються в автоматизованих системах. Відсутність доступу до логіки прийняття рішення унеможливорює його повноцінну перевірку та ставить під сумнів дотримання принципу обґрунтованості адміністративних актів [21, с. 88].

Суттєвим ризиком також є технічні збої та помилки в роботі інформаційних систем, які можуть призводити до неправомірних рішень або затримок у наданні адміністративних послуг. У таких випадках виникає проблема оперативного реагування та відновлення порушених прав особи, що не завжди належним чином врегульовано законодавством.

Не менш важливим є ускладнення реалізації права на оскарження адміністративних рішень у цифровому середовищі. Відсутність зрозумілих механізмів подання скарг, складність ідентифікації порушення та технічні бар'єри можуть істотно обмежувати доступ до ефективного захисту прав [20, с. 44].

У наукових дослідженнях також звертається увага на ризики надмірної формалізації адміністративних процедур, що виникають унаслідок їх автоматизації. Зокрема, у працях Наталія Зеновіївна Деревянко підкреслюється необхідність забезпечення балансу між ефективністю управління та гарантіями прав особи [4, с. 56–61], тоді як Андрій Володимирович Боровик акцентує увагу на важливості належного правового регулювання діяльності органів публічної влади [5, с. 264].

З огляду на викладене, цифровізація адміністративних процедур поряд із позитивними наслідками породжує комплекс ризиків для реалізації прав особи, що потребує їх належного врахування при формуванні адміністративно-правової політики та подальшого вдосконалення правового регулювання.

Виявлені проблеми та ризики цифровізації адміністративних процедур зумовлюють необхідність удосконалення адміністративно-правового регулювання з метою забезпечення належного балансу між ефективністю публічного управління та гарантіями прав особи. У цьому контексті доцільним є формування комплексного підходу до правового забезпечення цифрової трансформації адміністративної діяльності.

Насамперед потребує законодавчого закріплення понятійний апарат у сфері цифровізації адміністративних процедур, зокрема визначення таких категорій, як «електронна адміністративна процедура», «автоматизоване адміністративне рішення» та «алгоритмічне управлінське рішення». Відсутність чітких дефініцій ускладнює правозастосування та створює передумови для неоднозначного тлумачення відповідних норм.

Важливим напрямом є визначення меж застосування автоматизованих систем у процесі прийняття адміністративних рішень. Зокрема, доцільним є законодавче закріплення положення про недопустимість повної автоматизації рішень у справах, що потребують індивідуальної оцінки обставин, а також обов'язковість участі посадової особи у прийнятті остаточного рішення у таких випадках.

Окремої уваги потребує забезпечення прозорості алгоритмічних рішень. У цьому контексті доцільним є запровадження обов'язку адміністративних органів розкривати загальні принципи функціонування автоматизованих систем, а також надавати особі інформацію про підстави прийняття відповідного рішення. Такий підхід сприятиме реалізації принципу мотивованості адміністративного акта та підвищенню рівня довіри до публічної влади [21, с. 90].

Не менш важливим є вдосконалення механізмів захисту прав особи у цифровому середовищі. Зокрема, необхідно забезпечити доступність альтернативних (нецифрових) способів участі у адміністративних процедурах, удосконалити порядок оскарження електронних

адміністративних рішень, а також передбачити спеціальні гарантії для осіб, які не мають достатнього рівня цифрової грамотності [20, с. 44].

Крім того, доцільним є нормативне врегулювання питань відповідальності за прийняття рішень із використанням автоматизованих систем. Зокрема, має бути чітко визначено суб'єкта відповідальності, а також встановлено механізми контролю за функціонуванням відповідних систем.

У наукових дослідженнях також підкреслюється необхідність адаптації адміністративно-правових механізмів до умов цифрової трансформації. Зокрема, Наталія Зеновівна Деревянко звертає увагу на важливість забезпечення належного рівня гарантій прав особи в умовах сучасних викликів [4, с. 56–61], тоді як Андрій Володимирович Боровик акцентує увагу на необхідності вдосконалення правового регулювання діяльності органів публічної влади [5, с. 264].

Відтак, удосконалення адміністративно-правового регулювання цифровізації адміністративних процедур має здійснюватися шляхом комплексного оновлення законодавства, спрямованого на визначення меж автоматизації, забезпечення прозорості алгоритмічних рішень та посилення гарантій захисту прав особи.

Висновки. У статті здійснено комплексний адміністративно-правовий аналіз цифровізації адміністративних процедур в Україні та встановлено, що цифрова трансформація публічного управління істотно змінює зміст і механізми реалізації адміністративних процедур. Визначено, що впровадження інформаційно-комунікаційних технологій сприяє підвищенню ефективності діяльності органів публічної влади, однак водночас породжує нові виклики для забезпечення прав особи.

Обґрунтовано, що чинне нормативно-правове забезпечення цифровізації адміністративних процедур має фрагментарний характер і не формує цілісної системи правового регулювання. Встановлено, що відсутність чітко визначених меж застосування автоматизованих систем, недостатня прозорість алгоритмічних рішень, а також ускладнення реалізації процесуальних прав особи негативно впливають на ефективність адміністративної діяльності та рівень захисту прав людини.

Доведено, що цифровізація адміністративних процедур не повинна призводити до формалізації адміністративної діяльності та обмеження дискреційних повноважень адміністративних органів у випадках, що потребують індивідуального підходу. Наголошено на необхідності збереження та адаптації принципів належної адміністративної процедури до умов цифрового середовища.

З урахуванням отриманих результатів сформульовано такі пропозиції:

1. Закріпити на законодавчому рівні понятійний апарат у сфері цифровізації адміністративних процедур, зокрема визначити поняття електронної адміністративної процедури та автоматизованого адміністративного рішення.

2. Визначити межі застосування автоматизованих систем у діяльності адміністративних органів, передбачивши обов'язковість участі посадової особи у прийнятті рішень, що потребують індивідуальної оцінки обставин.

3. Запровадити механізми забезпечення прозорості алгоритмічних рішень, зокрема обов'язок розкриття загальних принципів їх функціонування та обґрунтування прийнятих рішень.

4. Удосконалити процедури оскарження адміністративних рішень у цифровому середовищі, забезпечивши їх доступність, зрозумілість та ефективність.

5. Передбачити альтернативні (нецифрові) способи участі особи у адміністративних процедурах з метою запобігання цифровій дискримінації.

6. Врегулювати питання відповідальності за прийняття рішень із використанням автоматизованих систем, визначивши суб'єктів такої відповідальності та механізми контролю.

Таким чином, подальший розвиток цифровізації адміністративних процедур має здійснюватися на основі поєднання інноваційних підходів до публічного управління з належним рівнем адміністративно-правових гарантій захисту прав особи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дерев'яно Н. З. Актуальні питання вдосконалення адміністративно-правового регулювання в умовах трансформації публічного управління. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 6. С. 56–61.
2. Боровик А. В. Адміністративно-правове забезпечення діяльності органів публічної влади в Україні. *Право і суспільство*. 2022. № 4. С. 262–266.
3. Боровик А. В. Проблеми правозастосування у діяльності органів публічної влади. *Юридична наука*. 2021. № 3. С. 112–118.
4. Дерев'яно Н. З. Адміністративно-правові механізми забезпечення прав особи в умовах цифровізації. *Публічне право*. 2024. № 1. С. 48–54.
5. Авер'янов В. Б. Адміністративне право України: академічний курс : підручник. Київ: Юридична думка, 2019. 624 с.
6. Коломось Т. О. Адміністративне право України: підручник. Київ: Ін Юре, 2020. 576 с.
7. Стеценко С. Г. Адміністративне право України. Київ: Алерта, 2018. 512 с.
8. Закон України «Про адміністративну процедуру» від 17 лютого 2022 р. № 2073-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2022.
9. Закон України «Про електронні довірчі послуги» від 5 жовтня 2017 р. № 2155-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017.
10. Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг» від 22 травня 2003 р. № 851-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003.

11. Кабінет Міністрів України. Портал державних послуг «Дія». URL: <https://diia.gov.ua> (дата звернення: 30.04.2026).
12. Кузьменко О. В. Проблеми адміністративно-правового регулювання цифровізації публічного управління. *Юридичний вісник*. 2023. № 2. С. 42–47.
13. Шаповал В. М. Цифровізація публічного управління: правові аспекти. *Право України*. 2022. № 7. С. 75–80.
14. Мельник Р. С. Принципи належної адміністративної процедури: теоретико-правовий аспект. *Вісник адміністративного судочинства*. 2021. № 3. С. 25–33.
15. Кравчук В. М. Реалізація процесуальних прав особи в умовах цифровізації адміністративних процедур. *Юридична Україна*. 2024. № 5. С. 63–68.
16. Гончарук С. Т. Адміністративні процедури та їх цифрова трансформація. *Публічне право*. 2023. № 3. С. 110–116.
17. Бондаренко О. М. Автоматизація управлінських рішень у публічному адмініструванні. *Держава та право*. 2022. № 90. С. 70–76.
18. Литвиненко І. В. Дискреційні повноваження адміністративних органів: сучасні виклики. *Юридична наука*. 2023. № 1. С. 89–95.
19. Петренко О. В. Відповідальність у сфері автоматизованого прийняття рішень. *Право і суспільство*. 2024. № 2. С. 118–123.
20. Сидоренко Н. О. Цифрова нерівність як проблема реалізації прав особи. *Юридичний вісник*. 2023. № 4. С. 40–45.
21. Ткаченко А. Л. Прозорість алгоритмічних рішень у публічному управлінні. *Публічне право*. 2024. № 2. С. 85–92.
22. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005.
23. Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 (General Data Protection Regulation). *Official Journal of the European Union*. 2016.

**ДЕСТАЛІНІЗАЦІЯ В СРСР: МІЖ ОФІЦІЙНИМИ
РЕФОРМАМИ ТА ПРИХОВАНИМИ ПОЛІТИЧНИМИ
ПРОЦЕСАМИ**

Палій Богдана,

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
Приватного вищого навчального закладу
«Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імена академіка Степана Дем'янчука» (м. Рівне, Україна)*

Науковий керівник: Старжець Володимир,

*кандидат історичних наук, доцент кафедри історії,
теорії держави і права та філософії
Приватного вищого навчального закладу
«Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука» (м. Рівне, Україна)*

Анотація. Метою статті є аналіз репресивної політики радянського режиму в період хрущовської «відлиги» та спростування міфу, що період десталінізації був кроком до демократії. Для досягнення поставленої мети проаналізовано приховані трагедії та масові протести у різних республіках СРСР. Констатовано, що за гаслами про «соціалістичну законність» ховався терор, а система продовжувала використовувати військову силу проти цивільного населення та жорстку цензуру. Попри офіційне засудження культу особи, тоталітарна система не змінила своєї суті.

Ключові слова: десталінізація, «відлига», Криворізька трагедія, Куренівська трагедія, політичні репресії.

Abstract. The purpose of the article is a analysis of the repressive policy of the Soviet regime during the Khrushchov «thaw» and to refute the myth that the period of de-Stalinization was a step towards democracy. To achieve this goal, a hidden tragedies and mass protests in various republics of the USSR were analyzed. It was found that behind the slogans of «socialist legality» terror was hidden, and the system continued to use military force against the civilian population and strict censorship to hide disasters. Despite the official condemnation of the cult of personality, the totalitarian system did not change its essence.

Keywords: de-Stalinization, «thaw», Kryvyi Rih tragedy, Kurenivka tragedy, political repressions.

Вступ. У суспільній свідомості 1960-ті роки тривалий час інтерпретувалися як період «відлиги», що асоціювався з частковою лібералізацією режиму, засудженням культу особи, соціальними зрушеннями та символічними досягненнями, зокрема в освоєнні космосу й житловому будівництві. Водночас таке пояснення нерідко має спрощений характер і не відображає всієї складності тогочасних процесів. Для значної частини українського суспільства десталінізація не означала повноцінного розриву з репресивною практикою попереднього періоду. За зовнішніми ознаками реформ і декларованої «соціалістичної законності» зберігалися механізми політичного тиску, переслідування інакодумців та приховані форми насильства.

Аналіз останніх досліджень. Історіографія проблеми десталінізації висвітлює суперечливість суспільно-політичних процесів періоду «хрущовської відлиги». В. Баран у праці «Україна 1950–1960-х рр.: еволюція тоталітарної системи» доводить, що десталінізація не ліквідувала основ тоталітарного режиму, а лише частково трансформувала його [1]. О. Бажан акцентує увагу на збереженні репресивних практик, політичного тиску та контролю над інакодумством попри офіційну лібералізацію [2]. А. Дольчук інтерпретує наукову оцінку червневих подій 1963 року в Кривому Розі [3]. В. Патик реконструював трагічні події розстрілу робочих Новочеркаська [4]. Важливим джерелом стали опубліковані спогади учасників антирадянських виступів та свідчення очевидців тієї епохи.

Метою статті є аналіз репресивної політики радянського режиму в період хрущовської «відлиги» та спростування міфу, що період десталінізації був кроком до демократії. Для досягнення поставленої мети проаналізовано приховані трагедії та масові протести у різних республіках СРСР.

Результати досліджень. Десталінізація в СРСР є одним із ключових і водночас суперечливих етапів розвитку радянської системи, що визначив подальші трансформації політичного, соціального та ідеологічного життя держави. За правління М. Хрущова розпочався процес часткової лібералізації, спрямований на подолання найбільш репресивних практик попереднього періоду, реабілітацію жертв і певне пом'якшення суспільно-політичного режиму. Водночас ці зміни не супроводжувалися демонтажем основ тоталітарної системи, що зумовило поєднання реформаторських ініціатив із збереженням авторитарних механізмів управління.

Одним із найяскравіших свідчень репресивної політики радянського режиму в період десталінізації було табування місць масових поховань жертв політичного терору. Биківнянський ліс у масовій свідомості киян поступово набув символічного значення, співмірного з іншими місцями масових трагедій ХХ ст., перетворившись на один із ключових топосів пам'яті про жертв сталінських політичних репресій. Важливим джерелом

для реконструкції суспільного сприйняття цих подій є щоденникові записи Леся Танюка, який у серпні 1962 р. відвідав Биківню. У своїх нотатках він фіксує шокуючі картини: поверхня землі, що «видавлює» людські рештки, оголені черепи та кістки, вимиті дощами. Особливо промовистим є опис сцени, коли діти використовували людський череп як м'яч для гри у футбол, що свідчить не лише про масштаб трагедії, а й про деформацію повсякденного сприйняття смерті в умовах замовчування злочинів [5]. Наведені свідчення демонструють, що за фасадом офіційного дискурсу дедалізації продовжувала існувати реальність, у якій наслідки масових репресій не лише не були належно осмислені, а й залишалися прихованими від суспільства. Водночас саме такі «викриття» сприяли формуванню критичного світогляду серед представників творчої інтелігенції, для яких зіткнення з подібними фактами ставало поштовхом до переосмислення радянської дійсності.

13 березня 1961 року сталася величезна катастрофа у Києві, яку влада всіляко замовчувала – Куренівська трагедія. Протягом десяти років уяр було закачано мільйони кубометрів відходів з цементних заводів. Дамба, яка стримувала цю масу, була спроектована з порушеннями та не мала належного водовідводу. Були проігноровані елементарні правила безпеки та попередження працівників про тріщини напередодні трагедії, 13 березня о 8:30 ранку дамбу прорвало. Десятиметровий вал цементноподібної суміші нісся зі швидкістю від 3 до 5 метрів за секунду, накривши житловий район Куренівки. Лавина знищила трамвайне депо, дитячий садок, лікарню та десятки житлових будинків. В епіцентрі катастрофи опинилися люди в громадському транспорті. Вони були поховані живцем під шаром багнюки, яка швидко затверділа. Рятувальні роботи проводилися в суворій секретності. Тіла загиблих витягували тижнями.

А що ж зробила влада? Влада зробила все можливе, щоб приховати масштаби злочину. У районі було вимкнено телефонний зв'язок, КДБ конфіскувало плівки фотографів, а літакам заборонили пролітати над Києвом, щоб пасажери не бачили зони руйнувань. Офіційно загинуло 145 людей, хоча історики вважають, що реальна кількість загиблих може сягати сотень або навіть півтори тисячі людей [7].

Червень 1963 р., Кривий Ріг. Конфлікт між п'яним міліціонером і солдатом у трамваї швидко переріс у масові заворушення. Солдата силоміць доправили до відділку де його побили. Житель Кривого Рогу, Геннадій Новосьолов, згадував: «Мені тоді 14 років було, я пам'ятаю, як з усього міста до райвідділу почали підтягуватися люди. У лічені хвилини зібрався натовп. Говорили, правда, ще, що конфлікт почався не в трамваї, а раніше. Міліціонери нібито перевернули кошик з насінням бабусі-перекупи, за неї заступився солдат, а його за це і «пов'язали». Солдат у нас в ті часи дуже

поважали, в громадському транспорті навіть за проїзд з них не брали. А тут таке свавілля і грубість. Ну, народ і обурився» [6].

Громадяни обурились жорстокістю та свавіллям органів влади. Наступного дня під будівлею зібрався багатотисячний натовп, який вимагав покарання винних. У відповідь міліція відкрила стрілянину, що тривала всю ніч, для придушення протесту було введено війська й танки [6]. Офіційно повідомлялося про 4 загиблих і 15 поранених, однак неофіційні дані свідчать про щонайменше 7 загиблих і близько 200 постраждалих. Події завершилися показовим судом: 41 особу засуджено до тривалих термінів ув'язнення, а інформацію про виступ тривалий час замовчували.

Проте, невдоволення владою та протести проти їх методів правління відбувались не лише в Українській Радянській Соціалістичній Республіці. Вони відбувалися і у Казахській, у Білоруській, Російській, Вірменській, Литовській – загалом, по всій території СРСР. Масштаб був величезним.

Бунти в Казахстані були викликані соціальною несправедливістю та схильністю Хрущова до амбітних проєктів. Найбільш показовим ставленням СРСР – республіки, що проголошувала себе державою робітників, – до самого робочого класу є трагедія в Темиртау у 1959 році. У місті будовався величезний металургійний завод, тисячі молодих людей приїжджали на будову, але замість обіцяних квартир вони жили в наметових містечках без опалення, елементарної санітарії та питної води. Останньою краплею стало те, що на те-ж саме будівництво запросили робітників з Болгарії. Влада створила для них зовсім інші умови. Окремі гуртожитки, краще харчування в їдальнях та високі зарплати. Місцеві робітники зруйнували їдальню для іноземців, підпалили намети та почали штурмувати магазини. Владі довелося залучити військових. Загинуло 11 людей, сотні отримали поранення [8].

Ситуацію погіршили таємні ядерні випробування в Семіпалатинську. Наслідки для здоров'я місцевих жителів були катастрофічними та довгостроковими, люди відчували себе «піддослідними кроликами». Мирзагалі Асрепов розповідав, що його батько повернувся додому «з чорним, як сажа, обличчям» після вибуху [8]. Невдовзі він помер. Інший свідок, Омірбек Кулиббетов, згадував, що через два місяці після того, що їм видавали за «навчання», у нього почало випадати волосся [9]. Сьогодні ж, люди пов'язують свої хвороби з випробуваннями на полігоні.

Білоруська РСР вважалася однією з найспокійніших республік, але бунти в ній також відбувалися. В основному через нестачу продовольства, жорстокість міліції та невдоволення діями влади. Страйки відбувалися на великих підприємствах. Це були такі собі «тихі» страйки, коли робітники просто зупиняли конвеєри та сідали за верстати, відмовляючись працювати, доки керівництво не приходило з поясненнями.

А от протести в Російській РФСР відрізнялись своєю запеклістю та агресивністю. Причини гніву, загалом, були майже такими ж самими, як в інших республіках: дефіцит продуктів, свавілля міліції та високі ціни у порівнянні з маленькими зарплатами. Класичним прикладом є трагедія у Новочеркаську (червень 1962). Підвищилися ціни на м'ясо та масло, але робітникам на заводі зменшили зарплату. Розпочався страйк. На гасла «Ми хочемо м'яса!» директор заводу відповів: «Як немає м'яса – то їжте піріжки з лівером» [10]. Це розлютило людей. Тисячі людей з портретами Леніна пішли до центру міста. Микита Хрущов віддав наказ придушити протест. Танки заблокували мости, а снайпери з дахів почали стріляти в натовп.

Свідчення очевидця Анатолія Жмурина засвідчують непропорційність і жорстокість дій влади. Він випадково опинився на площі й згадував, що протестувальники поводитися спокійно, очікуючи приїзду керівництва, однак по них відкрили вогонь. Під час мітингу Жмурина дістав важке поранення – куля роздробила кістку плеча. У лікарні ним зацікавилися представники КДБ, яких вдалося відсторонити лише завдяки позиції головного лікаря [10].

За свідченнями очевидців, загинуло близько 26 осіб, серед них – діти; понад 80 людей було поранено. Очевидці бачили дитячі речі на площі: «розсіпані сандалії та білі дитячі панамки валялися по всій криваво-брудній площі, яку потім закатали новим асфальтом» [4]. Офіційні дані ці факти замовчували. Після придушення виступу заарештовано 240 осіб, 7 із них засуджено до розстрілу, понад 100 – до тривалих термінів ув'язнення [10; 4]. Наведені факти свідчать про збереження практики насильницького придушення протестів у період деєталінізації та розрив між офіційною риторикою «відлиги» і реальною політикою влади.

Показовим є те, ще попри штурми адміністрації, побиття партійних працівників, захоплення відділків міліції, росіяни виступали не проти самої влади, а проти конкретних людей. Загрози для режиму, як такої, не було. Бунти в Україні чи країнах Балтії були небезпечнішими для Кремля, бо в Росії люди хотіли «доброго царя» і м'яса, а в республіках рано чи пізно все закінчувалося вимогою незалежності та свободи.

Протести у Вірменії відбувалися через національну пам'ять та біль за минуле. 50-ті роковини Геноциду були наймасштабнішою подією. До 1965 року радянська влада замовчувала трагедію 1915 року, щоб не псувати дипломатичні відносини з Туреччиною. Вірменська інтелігенція та студенти почали вимагати права на скорботу. 24 квітня 1965 року в Єревані на вулиці вийшло понад 100 000 людей. Це було нечувано для СРСР. Люди скандували: «Наші землі!», «Визнайте геноцид!». У цей же день відбувся виступ одного з популярних вірменських поетів – Баруїра Севага (Barut Sevag). Він прочитав свій вірш, присвячений 50-м роковинам геноциду. Закінчив рядком: «Ми є, ми будемо, і нас стане багато» [11]. Після цього,

студенти приєдналися до натовпу протестувальників. Вперше в історії СРСР влада не розігнала такий масовий мітинг силою. Саме після цього виступу було дозволено будівництво меморіалу. Хоча радянська влада оголосила, що це був пам'ятник «вірменам, загиблим у Першій світовій війні», народ все ж знав його справжнє значення.

У країнах Балтії спротив мав найбільш виражений антиокупаційний характер. У Литовській Радянській Соціалістичній Республіці люди збирались на цвинтарях у День всіх святих з національними прапорами, натхненні Угорською революцією. Альгіс Янульоніс, учень середньої школи, розповідає, як натовп із приблизно 10 000 людей оточив пам'ятник «Загиблим за Батьківщину»: «Коли натовп, кимось підбурений, почав скандувати «Свободи! Свободи! Свободи!» і плескати, зажадали триколову. Один юнак, піднявшись на пам'ятник, попросив хустки зеленого, червоного та жовтого кольорів. З цих кольорових хусток шпильками зшили триколову і ремнем прикріпили на вершині пам'ятника. Тоді в натовпі пролунали вигуки «Свободу Угорщині!», «Хліба і свободи!» та подібні гасла» [12].

Влада застосовувала силу та арештовувала протестувальників. За спогадами очевидців, тих, кого хапали, протягували крізь подвійний кордон міліціонерів, які били людей усім, що потрапляло під руку, навіть пістолетами. 16-річний, на той момент, Рімантас Матуліс, розповідав, що: «Всю ніч було чути крики тих, кого били на допитах. Людей тримали на бетонній підлозі» [13]. Було затримано та заарештовано понад 100 осіб. 150 студентів виключено з університетів за участь у націоналістичних виступах. 8-10 осіб отримали від 1 до 3 років термінів ув'язнення.

У Латвійській та Естонській республіках опір був більш «партизанським». До середини 50-х діяли загони «Лісових братів». Після їх розгрому спротив перейшов у форму «культурної опозиції» та релігійних пікетів.

Висновок. Отже, будь-яка тоталітарна система не здатна змінитися за одним лише наказом. Режим просто змінив тактику та навчився ховати тіла під шаром багнюки і називати розстріляних робітників «хуліганами» та «п'яницями». Справжня свобода почалася не тоді, коли знесли пам'ятники Сталіну, а тоді, коли люди перестали боятися танків. Ці події – це нагадування про те, що справжня демократія не може бути «подарованою», вона є вибореною кров'ю та смертями тих, хто не побоявся сказати правду.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баран В. Україна 1950–1960-х рр.: еволюція тоталітарної системи. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1996. 448 с.
2. Бажан О. Г. Рецидиви терору в хрущовську «відлигу». *Наукові записки НаУКМА: Історичні науки*. 2002. Том 20. С. 28–35.

3. Дольчук А. В. До питання про наукову оцінку червневих подій 1963 року в Кривому Розі. URL: <https://maidan.org.ua/arch/hist/1163525066.html>
4. Патик В. Соціалізм по – радянськи. Розстріл робочих Новочеркаська. URL: <https://artefact.org.ua/history/sotsializm-po-radyanski-rozstril-robochih-novocherkaska.html>
5. Танюк Л. З Аллою Горською, Василем Симоненком – у Биківні. URL: <https://vasylsymonenko.org/statti/l-tanyuk-z-alloyu-gorskoju-vasylem-symonenkom-u-bykivni/>
6. Бунт 1963 року в Кривому Розі: народ проти свавілля міліції. URL: https://ukrain.com/chervnevij_bunt_1963_roku_v_krivomu_rozi_radyanski_robтники_vistupili_protiv_svavillya_milicii.html
7. Моргун С. Куренівська трагедія: унікальні архівні кадри та свідчення очевидців про катастрофу під грифом «таємно». URL: <https://tsn.ua/exclusive/kurenivska-tragediya-unikalni-arhivni-kadri-ta-svidchennya-ochevidciv-pro-katastrofu-pid-grifom-tayemno-1743724.html>
8. W. Burr. CIA Debriefed Soviet H-Bomb Eye-Witness in 1957. URL: <https://nsarchive.gwu.edu/briefing-book/nuclear-vault/2018-04-06/cia-debriefed-soviet-h-bomb-eye-witness-1957>
9. Семей ядролық полигонының жабылғанына. URL: <https://qyzylordaty.kz/kz/news/35507>
10. Новочеркаський розстріл. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%87%D0%B5%D1%80%D0%BA%D0%B0%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D1%80%D0%BE%D0%B7%D1%81%D1%82%D1%80%D1%96%D0%BB
11. Pogharian V. The Spirit of 1965. Keghart. URL: <https://keghart.org/v-pogharian-the-spirit-of-1965>
12. Pirmoji antisovietinė manifestacija Kaune. URL: <https://kauno.diena.lt/naujienos/kaunas/miesto-pulsas/pirmoji-antisovietine-manifestacija-kaune-779062>
13. Tik senatvėje supratau, kad galbūt milicininkas gruzinas ir išgelbėjo mane nuo smūgių. URL: <https://www.voruta.lt/tik-senatveje-supratau-kad-galbut-milicininkas-gruzinas-ir-isgelbejo-mane-nuo-smugiu/>

**АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ
ЗЕМЕЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН**

Яроменко Максим,

*здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 081 Право*

Приватного вищого навчального закладу

*«Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імена академіка Степана Дем'янчука» (м. Рівне, Україна)*

Науковий керівник: Деревянко Наталія,

*доктор філософії в галузі права, доцент,
декан юридичного факультету*

Приватного вищого навчального закладу

*«Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука» (м. Рівне, Україна)*

Анотація. *Стаття присвячена дослідженню теоретичних та практичних аспектів адміністративно-правового регулювання у сфері земельних правовідносин. Розкрито питання адміністративно-правового регулювання земельних відносин в Україні. Визначено земельні правовідносини як предмет правового регулювання за різними авторами. Проаналізоване чинне законодавство, що визначає повноваження органів державної влади та місцевого самоврядування у процесі управління земельними ресурсами.*

Ключові слова: *адміністративно-правове регулювання, земельні правовідносини, державне управління земельний кадастр, правовий режим земель.*

Abstract. *The article is devoted to the study of theoretical and practical aspects of administrative and legal regulation in the field of land relations. The issue of administrative and legal regulation of land relations in Ukraine is revealed. Land relations are defined as the subject of legal regulation according to various authors. The current legislation that determines the powers of state authorities and local self-government in the process of land resource management is analyzed.*

Keywords: *administrative and legal regulation, land legal relations, state administration, land cadastre, legal regime of lands.*

Адміністративно-правове регулювання у сфері земельних правовідносин є ключовим елементом державної земельної політики,

спрямованої на забезпечення раціонального використання, охорони та відновлення земельних ресурсів. Як основне національне багатство України, земля потребує ефективного управління з боку держави, що вимагає застосування чітких адміністративно-правових механізмів впливу на учасників таких відносин. Цим поняттям охоплюється система правових норм, організаційних заходів і владно-управлінських рішень, за допомогою яких органи державної влади та місцевого самоврядування контролюють, управляють та регулюють процеси, пов'язані з використанням земельних ресурсів. Ці механізми покликані забезпечити дотримання прав і виконання обов'язків суб'єктами земельних відносин, а також здійснювати контроль за виконанням вимог чинного земельного законодавства.

Врегулювання земельних спорів у межах своєї компетенції Державний контроль за використанням земель відіграє одну з ключових ролей у цій системі. Його мета – забезпечити дотримання вимог законодавства, запобігати порушенням, таким як самовільне зайняття ділянок або їх нецільове використання. За виявлені правопорушення уповноважені органи мають право застосовувати адміністративні санкції, наприклад, штрафи чи інші заходи відповідальності. Сучасний етап розвитку земельних відносин позначений значною мірою реформуванням системи управління земельними ресурсами. До пріоритетів цих змін належать цифровізація кадастрових даних, забезпечення прозорості інформації щодо землекористування, удосконалення адміністративних процедур і впровадження принципів ефективного врядування. Втім, залишається чимало проблемних аспектів, серед яких варто виділити недосконалість окремих нормативних положень, недостатню скоординованість дій між держорганами, наявність корупційних ризиків, складність бюрократичних процедур і потребу наближення земельного законодавства України до стандартів Європейського Союзу. Таким чином, адміністративно-правове регулювання у сфері земельних правовідносин являє собою комплексну систему правових та організаційних інструментів. Його головна мета – забезпечення ефективного управління земельними ресурсами, захист прав учасників земельних відносин і реалізація стратегічних пріоритетів державної земельної політики. Саме від якості цього регулювання залежить стійкий розвиток територій, екологічна безпека та економічне зростання країни.

Земельні правовідносини – це суспільні відносини щодо володіння, користування та розпорядження землею. Вони регулюються нормами Земельного кодексу України та базуються на принципах раціонального використання, збереження родючості та дотримання цільового призначення [3].

З точки зору юридичної науки, В. Носік приводить наступне визначення: «земля (як основне національне багатство) – це розташована

над надрами в межах державних кордонів частина земної поверхні з родючим шаром ґрунту, який використовується для виробництва у сільському господарстві абсолютної і додаткової вартості, що має розподілятися між сільським господарством, промисловістю і державою через приватну і суспільну форми власності за об'єктивним природним законом прогресивного економічного розвитку суспільства, що забезпечує збереження і підвищення родючості ґрунту, відновлення людської праці і розширене відтворення капіталу з метою забезпечення потреб та інтересів кожного громадянина і всього Українського народу» [4]. Також комплексне поняття «землі» надають А. Погребний та І. Каракаш: «земля – це частина земної кори, розташованої над надрами, яка має ґрунтовий шар та територію, на котру розповсюджується суверенітет держави». Ю. Шемшученко підкреслює важливість землі в якості матеріального ресурсу, а також вказує на її екологічну і соціальну функцію. Н. Барбашов підкреслює, що «земля» є одним із природних ресурсів, що відіграє важливу екологічну, економічну і політичну роль у житті людини і є основним засобом виробництва в сільському і лісовому господарстві. В. Андрейцев окрім загальних ознак досить ґрунтовно досліджує юридичні ознаки землі, він вказує на державно-територіальне значення в межах кордонів, як матеріальну основу суверенітету і національної безпеки держави; залежно від її функціонального призначення перебуває на праві власності українського народу. В. Андрейцев визначає, що земля – це різновид об'єктів матеріального світу, але особливий за своїм положенням, географічною, біологічною, адміністративно-територіальною, екологічною цінністю, що потребує особливого режиму охорони [1].

Відповідно до ст. 19 ЗКУ, землі України за основним цільовим призначенням поділяються на такі категорії [3]:

- а) землі сільськогосподарського призначення;
- б) землі житлової та громадської забудови;
- в) землі природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення;
- г) землі оздоровчого призначення;
- ґ) землі рекреаційного призначення;
- д) землі історико-культурного призначення;
- е) землі лісгосподарського призначення;
- є) землі водного фонду;
- ж) землі промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення.

Отже, при використанні земель, законодавець чітко визначив цільове призначення земель, а саме – порядок, умови, межі використання земель для конкретних цілей відповідно до категорій земель, які мають особливий правовий режим. Суб'єкти земельних відносин повинні використовувати

землі за своїм цільовим призначенням. Віднесення земель до тієї чи іншої категорії здійснюється на підставі рішень органів державної влади та органів місцевого самоврядування відповідно до їх повноважень. Зміна цільового призначення земельної ділянки можлива лише за умови відповідної процедури, встановленої законодавством, самовільно ані власник, ані користувач або орендар не вправі змінити цільове призначення земельної ділянки [5].

Досліджуючи питання адміністративно-правового регулювання земельних відносин в Україні, варто зазначити, що ці відносини належать до сфери суспільних взаємодій, які стосуються володіння, користування та розпорядження землею. Суб'єктами земельних відносин виступають громадяни, юридичні особи, органи місцевого самоврядування та державної влади. Об'єктами цих відносин є землі на території України, окремі земельні ділянки, а також права на них, включаючи права на земельні частки (паї). Як свідчить наведене визначення у законодавстві, термін «земля» охоплює землі в межах території України, земельні ділянки та права на них, зокрема й земельні частки (паї). Однак Земельний кодекс України акцентує особливу увагу на цивільно-правовому аспекті регулювання цих відносин. Це виражено через категорії, що формують традиційну триаду прав власності: володіння, користування та розпорядження конкретними об'єктами [2].

Проблематика адміністративно-правового регулювання у сфері земельних правовідносин врегульовується нормами адміністративного, земельного та цивільного права. У доктрині земельного права переважає думка стосовно того, що земельними, вважаються, відносини, які пов'язані з використанням, охороною та відтворенням земель [2].

На науковій доктрині фахівці земельного права визначено земельні правовідносини як предмет правового регулювання: 1) виникають щодо землі як об'єкта правового регулювання, суб'єктами яких виступають, з одного боку, органи виконавчої влади або органи місцевого самоврядування, а з іншого – фізичні особи, юридичні особи, територіальні громади, які володіють, користуються та розпоряджаються земельною ділянкою на відповідній правовій підставі; 2) спрямовані на раціональне та ефективне використання землі усіма суб'єктами земельних правовідносин; 3) характеризуються поєднанням публічно-правових та приватноправових засад їх регулювання.

Такий підхід фактично узгоджує позиції щодо співвідношення предметів земельного, цивільного та адміністративного права в галузі земельних відносин.

Як стає помітним земельні правовідносини можуть мати як адміністративно-правове регулювання так і цивільно-правове регулювання. Власне для земельного права характерним є те, що в основі виділення

відносин, що утворюють його предмет, знаходиться земля як об'єкт чи предмет таких відносин. На відміну від цього, для адміністративного права характерно розглядати відносини, що утворюють його предмет, через особливості змісту та суб'єктний склад, безвідносно до їх об'єкта. Тобто для адміністративного права ключовим є наявність серед учасників відносин суб'єкта владних повноважень і щоб їх зміст був пов'язаним із реалізацією цих владних повноважень [3]. Земельний кодекс України характеризує компетенцію значної кількості суб'єктів публічної адміністрації у сфері земельних відносин, зокрема, Кабінету Міністрів України, центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища, центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища, центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику із здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів, центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері земельних відносин, центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин, центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері здійснення державного нагляду (контролю) в агропромисловому комплексі, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, місцевих державних адміністрацій [3].

Аналіз наукової позиції дослідників щодо характеристики правових норм та сутності державного управління та адміністрування у адміністративно-правовій науці сформувалася тенденція сучасного тлумачення адміністрування у сфері земельних правовідносин.

Є. Гладкова під «земельними правовідносинами», які виникають з приводу права власності на землі та землекористування, становлять матеріально-правову основу земельних відносин та виражають їх статичну і динаміку. Це сукупність уже набутих (легалізованих) правомочностей щодо конкретних земельних ділянок. Разом із тим, враховуючи соціальну та природничу важливість земель як предмета земельних відносин, до їх урегулювання залучається й публічна адміністрація, що виконує функцію гаранта законності, володіє монополією на розпорядження земельними ресурсами, впливом на правопорушників [2].

Отож, враховуючи особливості законодавчого визначення поняття «земельних відносин», для цілей наукового дослідження більш коректним є використання терміну «адміністративно-правове регулювання у сфері земельних правовідносин» на противагу терміну «адміністративно-правове регулювання земельних відносин». На думку О. Запотоцької та Ю. Пустовіт, під терміном «сфера земельних відносин» слід розуміти

сукупність відносин, які, крім земельних, включають відносини, що виникають у зв'язку зі реалізацією владних повноважень органами публічної адміністрації щодо управління земельними ресурсами. Об'єктами цих відносин є земля, земельні ділянки, права на них, а також похідні від них блага та об'єкти. Під «адміністративно-правове регулювання у сфері земельних правовідносин» треба розуміти як різновид галузевого правового регулювання, що ґрунтується на прямій дії норм адміністративного, цивільного та земельного права і є правовим інструментом, який впливає на суспільні земельні правовідносини, що виникають у сфері публічного управління земельними справами. Під «адміністративно-правове регулювання у сфері земельних правовідносин» треба розуміти як різновид галузевого правового регулювання, що ґрунтується на прямій дії норм адміністративного, цивільного та земельного права і є правовим інструментом, який впливає на суспільні земельні правовідносини, що виникають у сфері публічного управління земельними справами [2].

Отже, проведене дослідження теоретичних аспектів адміністративно-правового регулювання у сфері земельних правовідносин дозволяє констатувати, що ця сфера залишається однією з найбільш динамічних та складних в юридичній науці України. Аналіз підходів різних авторів до визначення земельних правовідносин як предмета правового регулювання підтверджує необхідність комплексного та багаторівневого осмислення їх сутності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрейцев В. І. Земельне право і законодавство суверенної України: Актуальні проблеми практичної теорії. 2-ге вид., випр. Київ: Знання, 2007. С. 157.
2. Запотоцька О. В., Пустовіт Ю. Ю., Особливості характеристики земельних правовідносин у межах їх адміністративно-правового регулювання. Науковий вісник Ужгородського національного Університету, 2024. С. 102–107.
3. Земельний Кодекс України: Закон України від 25 жовтня 2001 року № 2768-III. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 3-4, ст. 27. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>.
4. Носік В. В. Право власності на землю українського народу: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2006. 544 с.
5. Польська Л. Концептуальні засади державного регулювання земельних відносин: основні поняття та принципи. *Теорія та історія державного управління*. Том 1. №81. 2020. С. 15–19.

РОЗДІЛ 3

ІНФОРМАЦІЙНІ СИСТЕМИ ТА ТЕХНОЛОГІЇ

УДК 681.518.3:622.691.4

ПРОЄКТУВАННЯ ЗАХИЩЕНИХ ТЕЛЕМЕТРИЧНИХ СИСТЕМ ДЛЯ ГАЗОРОЗПОДІЛЬНИХ МЕРЕЖ

Куцевич Віктор,

здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,

Приватного вищого навчального закладу

«Міжнародний економіко-гуманітарний університет

імені академіка Степана Дем'янчука» (м. Рівне, Україна)

Науковий керівник: Лотюк Юрій,

кандидат педагогічних наук, завідувач кафедри

інформаційних систем та обчислювальних методів

Приватного вищого навчального закладу

«Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені

академіка Степана Дем'янчука» (м. Рівне, Україна)

Анотація. У статті розглянуто особливості проектування та захисту телеметричних систем наступного покоління в газорозподільних мережах. Проаналізовано архітектуру пристроїв дистанційної передачі даних, принципи збирання, буферизації та передавання показників споживання газу через мережі GSM/GPRS із використанням TCP/IP та NTP. Окрему увагу приділено засобам підвищення експлуатаційної надійності, антисаботажному захисту, контролю цілісності даних і віддаленій діагностиці. Показано, що впровадження таких рішень сприяє підвищенню точності обліку, безпеки та стійкості енергетичної інфраструктури.

Ключові слова: телеметрична система, газорозподільна мережа, пристрій дистанційної передачі даних, GSM/GPRS, TCP/IP, NTP, Smart Metering, інформаційна безпека, антисаботажний захист, дистанційний облік газу.

Abstract. The article examines the design and protection of next-generation telemetry systems in gas distribution networks. It analyzes the architecture of remote data transmission devices, the principles of data acquisition, buffering, and transmission of gas consumption readings via GSM/GPRS networks using TCP/IP and NTP protocols. Particular attention is paid to operational reliability, anti-tamper protection, data integrity control, and

remote diagnostics. It is shown that the implementation of such solutions improves metering accuracy, information security, and the resilience of energy infrastructure.

Keywords: *telemetry system, gas distribution network, remote data transmission device, GSM/GPRS, TCP/IP, NTP, Smart Metering, information security, anti-tamper protection, remote gas metering.*

Цифрова трансформація газорозподільної галузі зумовлює необхідність переходу від традиційного ручного зняття показників до інтелектуальних телеметричних систем нового покоління, здатних забезпечувати безперервний збір, передавання, збереження та оброблення даних у реальному часі. Водночас функціонування таких систем у розподіленому середовищі, із використанням бездротових каналів GSM/GPRS, стека TCP/IP, часової синхронізації та автономних пристроїв дистанційної передачі даних, висуває підвищені вимоги до надійності, точності, енергоефективності та кіберзахисту. Особливої актуальності набуває проблема забезпечення цілісності телеметричних даних, захисту від несанкціонованого втручання, підміни пристроїв, маніпуляцій із конфігурацією та втрати інформації під час збоїв зв'язку або впливу зовнішніх чинників.

Актуальність теми зумовлена інтенсивною цифровою трансформацією енергетичного сектору та потребою впровадження систем інтелектуального обліку, здатних забезпечити безперервний, точний і захищений збір даних про споживання природного газу. Перехід від ручного зняття показників до автоматизованих телеметричних рішень на базі пристроїв дистанційної передачі даних дає змогу підвищити оперативність оброблення інформації, зменшити вплив людського чинника та забезпечити централізований моніторинг стану вузлів обліку. Водночас використання бездротових каналів GSM/GPRS, протоколів TCP/IP і NTP, автономних контролерів та серверної інфраструктури актуалізує питання надійності передавання даних, часової синхронізації, енергоефективності та захисту від фізичного і логічного втручання [6]. У зв'язку з цим проектування та захист телеметричних систем наступного покоління в газорозподільних мережах є важливим напрямом сучасних науково-прикладних досліджень, орієнтованих на підвищення стійкості, прозорості та безпеки енергетичної інфраструктури.

Метою даної статті є аналіз архітектурних, комунікаційних та безпекових засад побудови телеметричних систем наступного покоління в газорозподільних мережах на основі пристроїв дистанційної передачі даних, а також обґрунтування підходів до забезпечення цілісності, достовірності та захищеності даних у процесі їх збирання, зберігання й передавання до централізованої інформаційної системи підприємства.

Аналіз сучасних досліджень у сфері інтелектуального обліку енергоресурсів і телеметричних мереж свідчить, що основна увага науковців і розробників зосереджується на питаннях підвищення точності дистанційного збору даних, забезпечення надійності функціонування автономних вимірювальних пристроїв, оптимізації бездротових каналів передавання інформації та посилення кіберзахисту критичної інфраструктури. У низці праць розглядаються принципи побудови Smart Metering-систем, архітектури пристроїв дистанційної передачі даних, застосування енергонезалежної пам'яті для буферизації архівів, а також засоби моніторингу технічного стану обладнання. Окремий напрям досліджень стосується використання APN-з'єднань і NTP-синхронізації як базових засобів забезпечення стабільного та масштабованого обміну даними в розподілених мережах обліку [7].

З наукового погляду зазначена проблема пов'язана з розробленням архітектурних принципів побудови захищених телеметричних мереж, вибором ефективних протоколів передавання даних, методів автентифікації, механізмів антисаботажу, буферизації та віддаленої діагностики. У практичному вимірі її розв'язання має важливе значення для підвищення достовірності комерційного обліку газу, зменшення експлуатаційних витрат, своєчасного виявлення аварійних і позаштатних ситуацій, а також для формування стійкої, прозорої та безпечної цифрової інфраструктури підприємств газорозподільної сфери. Саме тому проектування і захист телеметричних систем наступного покоління є важливим науково-прикладним завданням, спрямованим на підвищення ефективності та безпеки енергетичної інфраструктури.

Проблема дистанційного обліку енергоресурсів розглядається переважно в межах концепцій Smart Metering та Advanced Metering Infrastructure [1]. Дослідження Gaggero [2] показують, що ефективність систем розумного обліку суттєво залежить від правильно обраної комунікаційної технології, яка має поєднувати низьке енергоспоживання, достатню дальність зв'язку, пропускну здатність і засоби безпеки. У праці Kippke Salomón [4] smart meter подано вже не як пасивний засіб фіксації показників, а як активний вузол цифрової розподільної мережі, придатний для майже реального часу спостереження, керування й автоматизації. Водночас Koukouvinos [5] експериментально підтверджують переваги інтелектуальних лічильників над традиційними за точністю вимірювання, можливостями передавання даних і підтримкою енергоменеджменту. Для газорозподільної галузі узагальнювальний огляд Yadav [8] окреслює роль IoT, GIS, SCADA, AI та машинного навчання у формуванні підходів до smart gas distribution, однак цей напрям переважно висвітлюється на рівні загальної цифрової трансформації галузі.

Процес цифрової трансформації енергетичного сектору потребує впровадження надійних систем інтелектуального обліку (Smart Metering). Основним завданням при проектуванні мереж наступного покоління є перехід від ручного зняття показників до автоматизованих систем телеметрії, що базуються на пристроях дистанційної передачі даних (ПДПД). У даній роботі розглядається архітектура, канали зв'язку та протоколи безпеки на прикладі модема 104.UA Smart (Рис.1), який інтегрує фізичні прилади обліку в єдину інформаційну базу даних підприємства [9].

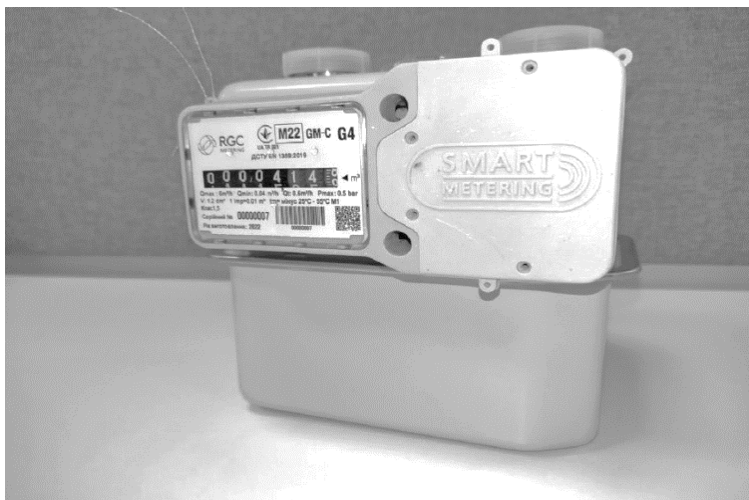

Рис. 1. Модем 104.UA Smart, встановлений на газовому лічильнику

Пристрій дистанційної передачі даних є автономним контролером, розробленим для роботи в агресивних середовищах (клас захисту IP66). Його апаратна частина спроектована з урахуванням тривалого життєвого циклу без зовнішнього живлення, що забезпечується літієвою батареєю з розрахунковим терміном служби до 10 років.

Ключові компоненти системи:

- Інтерфейс збору даних: Модем взаємодіє з лічильниками газу через низькочастотний імпульсний вихід (геркон). Контролер реєструє кожне замикання контакту, що відповідає певному об'єму газу (наприклад, 0.01 м³ для лічильників з коефіцієнтом 100 імпульс/м³).
- Модуль пам'яті: Вбудована енергонезалежна пам'ять (EEPROM) виконує роль буфера. Це критично важливо для збереження цілісності

даних при тимчасовій відсутності зв'язку. Пристрій здатний зберігати погодинні звіти протягом 90 діб та добові протягом 12 місяців.

- Датчики контролю стану: ПДПД оснащений вбудованим температурним датчиком та системою моніторингу напруги батареї для прогнозування технічного обслуговування.

Технології передачі даних та мережеві протоколи

- Проектування мереж наступного покоління передбачає використання надійних бездротових каналів. У модемах серії Smart реалізовано технологію пакетної передачі даних GPRS (Class 10/8 B).

Рівні мережевої взаємодії:

- Мережеві стандарти: Передача інформації реалізується через бездротові мережі стандарту GSM/GPRS у діапазонах 850/900/1800/1900 МГц. Вибір цієї технології обумовлений широкою зоною покриття та високою проникаючою здатністю сигналу, що критично для лічильників, встановлених у підвальних або металевих нішах.

- Синхронізація та часові мітки: Важливим елементом мереж наступного покоління є часова цілісність даних. Пристрої використовують протоколи синхронізації часу (NTP), що дозволяє фіксувати показники споживання з точністю до секунди, формуючи погодинні та добові архіви.

У системах захисту мереж наступного покоління безпека поділяється на фізичну стійкість та логічну захищеність каналів зв'язку [10].

Захист від несанкціонованого втручання (Anti-tamper):

- Магнітний моніторинг: Пристрій обладнаний датчиком магнітного поля, який реєструє спроби впливу на лічильник газу зовнішнім магнітом. Будь-яка аномалія фіксується як подія «Тривога магнітного сенсора» (MagSensor Alarm) і миттєво передається на сервер.

- Датчик розтину: Конструкція передбачає реєстрацію відкриття кришки корпусу. Це запобігає маніпуляціям з SIM-картою або внутрішніми ланцюгами пристрою.

Мережевий захист та верифікація [3]:

- Автентифікація пристроїв: Кожна сесія передачі даних супроводжується ідентифікацією за IMEI модема та серійним номером лічильника. Це унеможливує підміну даних або атаку типу «Man-in-the-middle» шляхом імітації пристрою.

- Захищене конфігурування: Зміна критичних параметрів (IP-адреса сервера, порти, графік виходу на зв'язок) можлива лише через спеціалізоване ПЗ «Configurator-104.ua-SMART» за умови фізичного підключення або через захищений сервісний канал.

- Цілісність даних: Система використовує механізми перевірки контрольних сум пакетів. При виявленні помилок у внутрішній пам'яті (наприклад, збій EEPROM), пристрій має алгоритми самовідновлення або

аварійного вимкнення модуля зв'язку для збереження енергії та запобігання передачі недостовірних даних.

- Ідентифікація та авторизація: Кожен пристрій має унікальний IMEI та серійний номер, які використовуються як первинні ідентифікатори при встановленні з'єднання. Серверна частина виконує сувору автентифікацію, відсікаючи будь-які спроби підключення стороннього обладнання.

- Захист конфігураційних даних: Налаштування критичних параметрів (IP-адреси сервера, порти, ліміти споживання) здійснюється через спеціалізоване захищене ПЗ Configurator-104.ua-SMART. Це виключає можливість віддаленої перенастроюки модема зловмисниками.

Процес проектування включає розробку алгоритмів обробки позаштатних ситуацій. Модем веде постійний журнал станів, що дозволяє адміністраторам мережі віддалено відстежувати рівень сигналу GSM, напругу живлення та статус реєстрації в мережі оператора. Це мінімізує витрати на виїзди технічних бригад, оскільки більшість проблем (наприклад, помилки оновлення прошивки або збої реєстрації) можна діагностувати через інтерфейс сервера телеметрії.

Система дистанційної передачі даних на базі модемів 104.UA Smart є прототипом проектування захищених мереж наступного покоління. Поєднання автономності, багатодіапазонного зв'язку та багаторівневої системи антисаботажу забезпечує високу точність обліку газу та захист даних від фізичних та програмних маніпуляцій. Впровадження таких систем є необхідним кроком для створення стійкої та прозорої енергетичної інфраструктури.

Ефективне функціонування телеметричних систем у газорозподільних мережах потребує комплексного поєднання надійних каналів передавання даних, засобів автентифікації, контролю цілісності інформації та механізмів антисаботажного захисту. Використання модемів 104.UA Smart дає змогу забезпечити безперервний дистанційний облік газу, підвищити достовірність даних і зменшити ризики фізичного та логічного втручання. Практичне значення таких рішень полягає у підвищенні експлуатаційної надійності, спрощенні віддаленої діагностики та формуванні стійкої цифрової інфраструктури газорозподільних підприємств.

ЛІТЕРАТУРА

1. Abdullah A. A., El-den B. M., Abo-Al-Ez K. M., Hassan T. M. Security Management for an Advanced Metering Infrastructure (AMI) System of Smart Electrical Grids // Applied Sciences. 2023. Vol. 13, no. 15. Article 8990. DOI: 10.3390/app13158990.
2. Gaggero G. B., Marchese M., Moheddine A., Patrone F. A Possible Smart Metering System Evolution for Rural and Remote Areas Employing Unmanned Aerial Vehicles and Internet of Things in Smart Grids // Sensors. 2021. Vol. 21, no. 5. Article 1627. DOI: 10.3390/s21051627.

- 3.Kohout D., Lieskovan T., Mlynek P. Smart Metering Cybersecurity–Requirements, Methodology, and Testing // *Sensors*. 2023. Vol. 23, no. 8. Article 4043. DOI: 10.3390/s23084043.
- 4.Kippke Salomón M. A., Carou Álvarez J. M., Suárez Ramón L., Arboleya P. Self-Diagnostic Advanced Metering Infrastructure Based on Power-Line Communication: A Study Case in Spanish Low-Voltage Distribution Networks // *Energies*. 2025. Vol. 18, no. 7. Article 1746. DOI: 10.3390/en18071746.
- 8.Koukouvinos K. G., Koukouvinos G. K., Chalkiadakis P., Kaminaris S. D., Orfanos V. A., Rimpas D. Evaluating the Performance of Smart Meters: Insights into Energy Management, Dynamic Pricing and Consumer Behavior // *Applied Sciences*. 2025. Vol. 15, no. 2. Article 960. DOI: 10.3390/app15020960.
- 9.Nambundo J. M., de Souza Martins Gomes O., de Souza A. D., Machado R. C. S. Cybersecurity and Major Cyber Threats of Smart Meters: A Systematic Mapping Review // *Energies*. 2025. Vol. 18, no. 6. Article 1445. DOI: 10.3390/en18061445.
- 10.Szczepaniuk E. K., Szczepaniuk H. Cybersecurity of Smart Grids: Requirements, Threats, and Countermeasures // *Energies*. 2025. Vol. 18, no. 18. Article 5017. DOI: 10.3390/en18185017.
- 11.Yadav K., Sircar A., Bist N. A Comprehensive Review on Role of Information Technology in City Gas Distribution Industry // *Unconventional Resources*. 2025. Vol. 7. Article 100202. DOI: 10.1016/j.unres.2025.100202.
- 12.Вілянський А. В., Позняк А. А. Організаційні аспекти впровадження моделі Zero Trust у корпоративному середовищі // Актуальні питання забезпечення кібербезпеки та захисту інформації : матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 24 квітня 2025 р. Київ, 2025. С. 20–21.
- 13.Дудикевич В. Б., Микитин Г. В., Мурак Т. Є. Комплексна система безпеки регіональної корпоративної мережі на основі еталонної моделі OSI та моделі «глибокого захисту» // *Комп'ютерні системи та мережі*. 2025. Т. 7, № 1. С. 119–131. DOI: 10.23939/csn2025.01.119.

ЗАХИСТ ВІД НЕСАНКЦІОНОВАНИХ ПІДКЛЮЧЕНЬ У МЕРЕЖАХ НОВОГО ПОКОЛІННЯ (NGN): КОМПЛЕКСНИЙ АРХІТЕКТУРНИЙ ПІДХІД

Махнюк Владислав,

*здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
Приватного вищого навчального закладу
«Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука» (м. Рівне, Україна)*

Науковий керівник: Соловей Людмила,

*старший викладач кафедри інформаційних систем та
обчислювальних методів,
Приватний вищий навчальний заклад
«Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені
академіка Степана Дем'янчука» (м. Рівне, Україна)*

Науковий керівник: Лотюк Юрій,

*кандидат педагогічних наук, завідувач кафедри
інформаційних систем та обчислювальних методів
Приватного вищого навчального закладу
«Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені
академіка Степана Дем'янчука» (м. Рівне, Україна)*

Анотація. У статті досліджено проблему захисту мереж нового покоління (NGN) від несанкціонованих підключень як одного з ключових чинників порушення конфіденційності, цілісності та доступності сервісів. Проаналізовано основні вектори атак на рівнях доступу, сигналізації, керування та передавання даних, зокрема SIP hijacking, SIP flooding, RTP injection і Toll Fraud. Запропоновано комплексний архітектурний підхід до кіберзахисту, що поєднує 802.1X/EAP-TLS, MACsec, SBC, SIPS/SRTP, VRF, IPsec, Zero Trust, UEBA та deception-механізми для проактивного виявлення й нейтралізації загроз.

Ключові слова: мережі нового покоління (NGN), несанкціоноване підключення, кіберзахист, протокол SIP, Zero Trust, UEBA, прикордонний контролер сеансів (SBC).

Abstract. The article examines the problem of protecting Next-Generation Networks (NGN) against unauthorized connections as a key factor affecting the confidentiality, integrity, and availability of services. The main attack vectors at the access, signaling, control, and data planes are analyzed, including SIP

hijacking, SIP flooding, RTP injection, and Toll Fraud. A comprehensive architectural cybersecurity approach is proposed, combining 802.1X/EAP-TLS, MACsec, SBC, SIPS/SRTP, VRF, IPsec, Zero Trust, UEBA, and deception mechanisms for proactive threat detection and mitigation.

Keywords: *Next-Generation Networks (NGN), unauthorized access, cybersecurity, SIP protocol, Zero Trust, UEBA, Session Border Controller (SBC).*

Стрімкий розвиток телекомунікаційних технологій зумовив глобальний перехід від традиційних мереж з комутацією каналів (PSTN) до мереж нового покоління (Next-Generation Networks, NGN). Фундаментальною особливістю NGN є використання єдиного мультисервісного середовища на базі стека протоколів TCP/IP для передачі всіх видів трафіку: голосу (VoIP), відео, даних та управляючої інформації. Хоча така архітектура забезпечує високу масштабованість, гнучкість та економічну ефективність, вона успадковує всі вразливості, притаманні IP-мережам.

У класичних телекомунікаційних мережах безпека базувалася на фізичній ізоляції ліній зв'язку та закритих (пропріетарних) протоколах. В архітектурі NGN периметр безпеки стає розмитим. Відкритість стандартів (SIP, H.323, MEGACO, RTP) та доступність інструментів для аналізу мережевого трафіку роблять інфраструктуру вразливою до широкого спектра кібератак. Найбільш критичною загрозою є несанкціоноване підключення до мережі, оскільки воно є першим етапом складної цілеспрямованої атаки (APT – Advanced Persistent Threat). Успішне підключення дозволяє зловмиснику закріпитися в системі, перехоплювати трафік, здійснювати крадіжку послуг (Toll Fraud), підміняти ідентифікатори користувачів (Spoofing) або реалізовувати атаки на відмову в обслуговуванні (DoS/DDoS).

Авторами проведено комплексний аналіз вразливостей архітектури NGN щодо несанкціонованого доступу та розроблена багаторівнева модель ешелонованого кіберзахисту, яка охоплює фізичний, каналний, мережевий та прикладний рівні еталонної моделі OSI.

Питання кібербезпеки мереж NGN регламентуються низкою міжнародних стандартів. Базові вимоги до архітектури безпеки визначені в рекомендаціях Міжнародного союзу електрозв'язку (ITU-T), зокрема у стандарті Y.2701 (Security requirements for NGN release 1). У специфікаціях консорціуму 3GPP (TS 33.210) деталізовано принципи мережевої доменної безпеки (Network Domain Security, NDS). Питання захисту протоколів управління сеансами активно досліджуються робочими групами IETF (Internet Engineering Task Force), що відображено у відповідних RFC (наприклад, RFC 3261 для SIP, RFC 3711 для SRTP). Однак, попри наявність стандартизованих механізмів, практична реалізація захисту часто є

фрагментарною. Сучасні дослідження вказують на необхідність переходу від реактивних методів захисту до проактивних, з використанням архітектури нульової довіри (Zero Trust Architecture) та систем поведінкового аналізу [1, с. 20].

З точки зору кіберзахисту, архітектуру NGN слід розглядати через призму трьох логічно розділених площин: площини передачі даних (Data Plane), площини сигналізації та управління сеансами (Control Plane) та площини адміністрування (Management Plane). Несанкціоноване підключення до будь-якої з цих площин має різні наслідки та вимагає різних підходів до нейтралізації [2, с. 121].

1.*Вектори атак на рівні доступу (Access Network)*: Зловмисник може здійснити фізичне підключення до портів комутатора рівня доступу або логічне проникнення через вразливості бездротових сегментів (Wi-Fi/5G/LTE). Відсутність належної автентифікації на цьому етапі дозволяє реалізувати атаки типу MAC-spoofing, ARP-poisoning та впровадження несанкціонованих DHCP-серверів (Rogue DHCP) для перехоплення маршрутизації клієнтського трафіку (Man-in-the-Middle).

2.*Вектори атак на площину управління (Control Plane)*: Оскільки протокол SIP (Session Initiation Protocol) функціонує на прикладному рівні та за замовчуванням передає дані у відкритому текстовому форматі, він є вразливим до несанкціонованих реєстрацій. Атака *SIP REGISTER Hijacking* передбачає підміну IP-адреси у повідомленнях реєстрації, що дозволяє зловмиснику перенаправляти вхідні виклики легітимного абонента на власне обладнання. Іншою загрозою є *SIP Flooding* – генерування великої кількості фальшивих запитів INVITE або REGISTER, що виснажує обчислювальні ресурси комутатора (Softswitch).

3.*Вектори атак на площину даних (Data Plane)*: Якщо зловмиснику вдалося несанкціоновано підключитися до сегмента медіатрафіку, він може здійснювати *RTP Injection* (ін'єкцію підроблених аудіо- чи відеопакетів у поточну сесію) або пасивне прослуховування розмов (Eavesdropping).

4.*Крадіжка послуг (Toll Fraud)*: Це фінансово найбільш руйнівний наслідок несанкціонованого підключення. Отримавши доступ до ресурсів мережі оператора (шляхом компрометації IP-PBX або підбору паролів до SIP-акаунтів), зловмисники ініціюють масові дзвінки на платні міжнародні напрямки [3, с. 45].

Фундаментом архітектури безпеки NGN є реалізація принципу ешелонованого захисту (Defense-in-Depth). Першим бар'єром має стати жорсткий контроль підключень на межі мережі.

Класичні методи, такі як статична прив'язка MAC-адрес (Port Security), не відповідають сучасним вимогам стійкості, оскільки MAC-адреса легко підробляється програмними засобами. Найефективнішим

рішенням для запобігання несанкціонованому доступу на фізичному та каналному рівнях є впровадження стандарту IEEE 802.1X [4, с. 2].

5. *Сертифікатна автентифікація*: 802.1X забезпечує контроль доступу на рівні порту. Пристрій (Суплікант) не отримує доступу до мережі NGN, поки не пройде процедуру автентифікації на сервері AAA (RADIUS або Diameter). Для максимального рівня захисту доцільно використовувати протокол розширеної автентифікації EAP-TLS (Extensible Authentication Protocol - Transport Layer Security). На відміну від методів, заснованих на паролях (PEAP чи EAP-TTLS), EAP-TLS вимагає наявності валідного криптографічного сертифіката X.509 як на сервері, так і на клієнтському пристрої. Це унеможливує підключення стороннього обладнання (наприклад, ноутбука зловмисника, підключеного до Ethernet-розетки), навіть якщо він знає логін і пароль користувача.

6. *Захист від каналних атак (MACsec)*: Після успішної автентифікації залишається ризик пасивного перехоплення трафіку на фізичному каналі (наприклад, через відгалуження кабелю). Для нівелювання цієї загрози пропонується використовувати стандарт IEEE 802.1AE (MACsec). Він забезпечує автентифікацію джерела даних, цілісність та шифрування (за алгоритмом AES-128 або AES-256) кожного кадру Ethernet на ділянці між клієнтським пристроєм і портом комутатора.

7. *Ізоляція трафіку*: Додатковим ешелonom є використання віртуальних локальних мереж (VLAN) у поєднанні з технологіями Private VLAN (PVLAN) та Access Control Lists (ACL). Кожен тип пристроїв (IP-телефони, медіашлюзи, комп'ютери користувачів) повинен розташовуватися в окремому ізольованому сегменті, що мінімізує можливості горизонтального переміщення (Lateral Movement) зловмисника у разі успішного компрометування одного з вузлів [5, с. 112; 6, с. 4].

Якщо рівень доступу захищає від несанкціонованого фізичного або каналного підключення, то рівень площини управління має захищати інфраструктуру від атак прикладного рівня, зокрема на протоколи встановлення з'єднань (SIP, H.323). Центральним елементом безпеки на цьому рубежі є *Session Border Controller (SBC)* – прикордонний контролер сеансів.

SBC функціонує на межі між мережею оператора та зовнішніми мережами (або клієнтськими сегментами) і діє як спеціалізований міжмережевий екран прикладного рівня. Його архітектурна роль полягає у виконанні функцій B2BUA (Back-to-Back User Agent). Усі SIP-повідомлення від кінцевих пристроїв термінуються на зовнішньому інтерфейсі SBC, який після перевірки (Deep Packet Inspection для SIP) ініціює нове, очищене з'єднання до внутрішнього комутатора (Softswitch).

8. *Топологічне приховування (Topology Hiding)*: SBC повністю замінює IP-адреси та заголовки внутрішньої мережі у SIP-пакетах на власні.

Це позбавляє зловмисника можливості отримати інформацію про внутрішню структуру мережі NGN та адреси критичних серверів.

9. *Захист від DoS/DDoS та SIP Flooding*: SBC обмежує швидкість надходження запитів (Rate Limiting) та аналізує їхню валідність. Аномальні сплески реєстрацій (REGISTER) або запитів на з'єднання (INVITE) автоматично відкидаються, зберігаючи ресурси ядра мережі.

10. *Криптографічний захист транзиту*: Для унеможливлення перехоплення сигналізації всі сесії мають встановлюватися з використанням SIPS (SIP over TLS). Шифрування медіатрафіку (голосу та відео) є критично важливим для запобігання RTP-ін'єкціям та реалізується через SRTP (Secure Real-time Transport Protocol). Обмін ключами для SRTP повинен здійснюватися захищеними методами, такими як DTLS-SRTP, що виключає передачу ключів у відкритому вигляді через SDP.

Навіть у випадку успішного обходу периметральних засобів захисту, зловмисник не повинен отримати можливість переміщуватися всередині мережі. Це досягається завдяки жорсткій логічній ізоляції площин на рівні транспортного ядра [7, с. 25].

11. *VRF та MPLS L3 VPN*: Інфраструктура NGN проектується з використанням віртуальних маршрутизаторів (VRF). Управлінський трафік (OAM – Operations, Administration, and Management), сигналізація та користувацькі дані (медіатрафік) ізолюються у різних VPN-доменах. Якщо зловмисник отримує несанкціонований доступ до сегмента медіашлюзу, він фізично не зможе маршрутизувати пакети до сегмента управління білінгом або софтверічем.

12. *Захист довірчих доменів (IPsec)*: Згідно зі стандартами 3GPP (Network Domain Security), обмін даними між ключовими вузлами інфраструктури (наприклад, між Media Gateway Controller та Media Gateway) повинен здійснюватися виключно через захищені IPsec-тунелі. Це гарантує конфіденційність та цілісність даних (через протокол ESP) та автентифікацію джерела на мережевому рівні.

Сучасний ландшафт кіберзагроз вимагає переходу від статичних правил безпеки до концепції *Zero Trust Network Access (ZTNA)*. Парадигма нульової довіри стверджує: "ніколи не довіряй, завжди перевіряй". У контексті NGN це означає відмову від концепції "довіреної внутрішньої мережі". Кожен запит на встановлення сесії, незалежно від його походження (зсередини чи ззовні), підлягає автентифікації та перевірці політик доступу.

Оскільки зловмисники часто використовують викрадені легітимні облікові дані, традиційна автентифікація є недостатньою. На цьому етапі архітектура захисту посилюється інтелектуальними системами:

13. *User and Entity Behavior Analytics (UEBA)*: Впровадження систем поведінкового аналізу на базі машинного навчання (Machine Learning). Ці системи аналізують телеметрію з SBC, серверів AAA та

комутаторів, формуючи базову лінію (baseline) нормальної активності кожного абонента та пристрою. Алгоритми здатні виявляти складні аномалії: наприклад, «неможливу подорож» (спроба реєстрації SIP-акаунта з України, а через 10 хвилин – з іншого континенту) або нетиповий сплеск тривалості викликів. Такі відхилення автоматично блокуються до з'ясування обставин.

14. *Технології Deception (SIP Honey pots)*: Ефективним методом виявлення схованих загроз є розгортання пасток – фіктивних серверів усередині NGN, що імітують вразливі SIP-шлюзи. Легітимні користувачі ніколи до них не звертаються, тому будь-яка спроба сканування портів або підключення до такої пастки є індикатором компрометації мережі, що дозволяє миттєво ізолювати джерело атаки.

Забезпечення кіберстійкості мереж нового покоління (NGN) до несанкціонованих підключень є багатовимірною проблемою, яка не може бути вирішена шляхом впровадження окремих ізольованих засобів захисту. Відкрита природа протоколів та конвергенція сервісів вимагають впровадження комплексного архітектурного підходу [8, с. 50; 9, с. 12].

Запропонована ешелонована модель (Defense-in-Depth) мінімізує поверхню атак шляхом:

1) жорсткої сертифікатної автентифікації на фізичному та каналному рівнях (802.1X/EAP-TLS, MACsec);

2) захисту площини управління сеансами та топологічного приховування через прикордонні контролери (SBC) з обов'язковим шифруванням SIPS/SRTP;

3) логічної ізоляції сегментів ядра мережі (VRF/IPsec);

4) переходу до архітектури нульової довіри (ZTNA) з використанням систем поведінкового аналізу (UEBA) для проактивного виявлення аномалій. Тільки синергія цих механізмів здатна гарантувати цілісність, конфіденційність та доступність сервісів NGN в умовах постійної еволюції кіберзагроз.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вілянський А. В., Позняк А. А. Організаційні аспекти впровадження моделі Zero Trust у корпоративному середовищі. Актуальні питання забезпечення кібербезпеки та захисту інформації : матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції, 24 квіт. 2025 р., Київ. Київ, 2025. С. 20–21. URL: <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi84/0063968.pdf> (дата звернення: 15.03.2026).
2. Дудикевич В. Б., Микитин Г. В., Мурак Т. Є. Комплексна система безпеки регіональної корпоративної мережі на основі еталонної моделі OSI та моделі «глибокого захисту». CSN. 2025. Вип. 7, № 1. С. 119–131. DOI: 10.23939/csn2025.01.119.

3. Терейковский І. А., Гнатюк С. О. Захист інформації в комп'ютерних системах [Електронний ресурс]: навчальний посібник для здобувачів ступеня бакалавра за освітньою програмою «Системне програмування та спеціалізовані комп'ютерні системи» спеціальності 123 Комп'ютерна інженерія. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2022. 135 с. URL: https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/50138/1/ZI_in_CS.pdf (дата звернення: 15.03.2026).
4. Artioli P., Maci A., Magri A. A comprehensive investigation of clustering algorithms for User and Entity Behavior Analytics. *Frontiers in Big Data*. 2024. Vol. 7. Article 1375818. DOI: 10.3389/fdata.2024.1375818.
5. Mohd Ramly A., Ng Z. W., Khamayseh Y., Kwan C. S. C., Amphawan A., Neo T.-K. Review and Enhancement of VoIP Security: Identifying Vulnerabilities and Proposing Integrated Solutions. *Journal of Telecommunications and the Digital Economy*. 2024. Vol. 12, no. 4. P. 109–136. DOI: 10.18080/jtde.v12n4.1022.
6. Morić Z., Dakić V., Regvart D. Advancing Cybersecurity with Honey Pots and Deception Strategies. *Informatics*. 2025. Vol. 12, no. 1. Article 14. DOI: 10.3390/informatics12010014.
7. National Institute of Standards and Technology. Implementing a Zero Trust Architecture: High-Level Document. NIST Special Publication 1800-35. Gaithersburg, MD : NIST, 2025. 55 p. URL: <https://nvlpubs.nist.gov/nistpubs/SpecialPublications/NIST.SP.1800-35.pdf> (accessed: 15.03.2026).
8. Oracle Communications Session Border Controller Security Guide. Release S-Cz9.2.0 - for Service Provider and Enterprise. Oracle, 2023. 111 p. URL: <https://docs.oracle.com/en/industries/communications/session-border-controller/9.2.0/security/security-guide.pdf> (accessed: 15.03.2026).
9. Sheffer Y., Saint-Andre P., Fossati T. Recommendations for Secure Use of Transport Layer Security (TLS) and Datagram Transport Layer Security (DTLS). RFC 9325. Best Current Practice 195. November 2022. URL: <https://www.rfc-editor.org/info/rfc9325> (accessed: 15.03.2026).

**АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ ТА ЕКОНОМІЧНОГО ВПЛИВУ
ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ СЕМАНТИЧНОГО АНАЛІЗУ
СКЛАДНИХ ПРИРОДНОМОВНИХ ЗАПИТІВ В УПРАВЛІННІ
БІЗНЕС-ПРОЦЕСАМИ ЗА ДОПОМОГОЮ АГЕНТНИХ СИСТЕМ
ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ**

Мотринець Ярослава,

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
Приватного вищого навчального закладу
«Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імена академіка Степана Дем'янчука» (м. Рівне, Україна)*

Науковий керівник: Богут Олег,

*старший викладач кафедри інформаційних систем
та обчислювальних методів,
Приватного вищого навчального закладу
«Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука» (м. Рівне, Україна)*

Анотація. У статті представлено агентну інтелектуальну систему для семантичного аналізу складних запитів та їх автономного виконання в BPM-системах. Методологія базується на гібридних NLP-методах, онтологіях та оркестрованих агентах. Експерименти на реальних сценаріях показали зростання точності інтерпретації запитів, скорочення часу виконання завдань, зменшення ручної роботи та можливість перерозподілу ресурсів. Економічний аналіз підтверджує зниження операційних витрат і швидку окупність інвестицій, доводячи перспективність семантичних технологій для підвищення продуктивності та конкурентоспроможності підприємств.

Ключові слова: семантичний аналіз, штучний інтелект, агентні системи, оркестрація агентів, управління бізнес-процесами.

Abstract. The article presents an agent-based intelligent system for the semantic analysis of complex queries and their autonomous execution in BPM systems. The methodology is based on hybrid NLP methods, ontologies, and orchestrated agents. Experiments on real-world scenarios demonstrated improved query interpretation accuracy, reduced task execution time, decreased manual labor, and the ability to reallocate resources. An economic analysis confirms lower operating costs and a rapid return on investment, demonstrating the potential of semantic technologies to enhance enterprise productivity and competitiveness.

Keywords: *semantic analysis, artificial intelligence, agent-based systems, agent orchestration, business-process management.*

Бізнес-процеси є основою діяльності будь-якої організації; саме через них здійснюються координація дій, обмін інформацією та створення цінності. Дисципліна Business Process Management (BPM) забезпечує моделювання, аналіз, оптимізацію та моніторинг процесів за допомогою стандартів BPMN, ERP-систем та інструментів process mining. На перетині BPM і штучного інтелекту склалося потужне наукове поле, що охоплює NLP, представлення знань, машинне навчання, робототехніку та комп'ютерний зір [1, 2].

Особливої актуальності набули семантичні методи обробки природномовних запитів. Традиційні системи Text-to-SQL перетворюють текст на SQL-запити, але погано справляються зі складними конструкціями (табличні з'єднання, вкладена логіка, неоднозначність) [3]. Агентний підхід у BPM пропонує автономію: агенти самостійно інтерпретують запити, планують дії та виконують процеси в межах рамкових правил – від автоматизації до справжньої автономії бізнес-процесів [7]. Дослідження показують суттєве зростання продуктивності: впровадження систем підтримки на основі GPT збільшило продуктивність операторів кол-центрів на 14%, а програмісти з GitHub Copilot виконують завдання на 56% швидше [12]. Проте більшість підприємств ще не впровадили такі системи, і економічний ефект залишається недостатньо оціненим.

Попри успіхи NLP та інтелектуальних агентів, бракує комплексних рішень, що поєднують семантичний аналіз складних природномовних запитів, агентну автономію та оцінювання економічного ефекту в рамках BPM. Більшість існуючих систем підтримують лише прості запити або вимагають значного ручного налаштування; економічна вигода здебільшого оцінюється на прикладах конкретних задач [9].

Метою даного дослідження є розробити та оцінити агентну систему семантичного аналізу складних запитів з автономною реалізацією їх у середовищі BPM, а також проаналізувати її вплив на ефективність і економічні показники підприємств.

Для досягнення цієї мети поставлено такі дослідницькі питання: (1) наскільки точним є семантичний розбір та перетворення складних запитів у структуровані дії у порівнянні з традиційними підходами; (2) чи зменшує агентна система час виконання бізнес-процесів і потребу в ручній роботі; (3) який економічний ефект (ROI, скорочення витрат, підвищення продуктивності) дає впровадження системи.

Дана робота висуває гіпотезу, що агентна система на основі сучасних NLP-методів забезпечить вищу точність та швидкість обробки запитів, що

приводить до скорочення операційних витрат і підвищення продуктивності праці.

Сучасні підходи до інтерпретації природномовних запитів у BPM можна звести до трьох груп: онтологічні, нейронні та гібридні. Онтологічні підходи забезпечують пояснюваність та довідковість, але потребують значних витрат на підтримку [6]. Нейронні моделі, включно з трансформерами та великими мовними моделями, добре працюють із контекстом і варіативністю формулювань, однак можуть втрачати структурну точність у складних багатокрокових запитах [4]. Тому найперспективнішими вважаються гібридні рішення, де нейронні компоненти відповідають за розуміння мови, а символічні – за валідацію, нормалізацію понять і контроль виконання [3, 5].

У BPM агентні системи (Agentic BPM) пропонують децентралізовану автономію, самомодифікацію процесів і адаптацію в реальному часі [7, 8]. Дослідження показують, що генеративні AI підвищують продуктивність на 14-56% [11], проте економічна оцінка впровадження залишається фрагментарною. Дана робота заповнює цю прогалину, поєднуючи семантичний аналіз, агентну оркестрацію та комплексний економічний аналіз.

Пропонована система ґрунтується на концепції A-BPMS [7, 8]. Агенти здатні «відчувати» стан процесу, самостійно приймати рішення та генерувати нові варіації процесів. Архітектура системи включає чотири основні компоненти:

Модуль обробки запитів – приймає природномовні запити від користувача та обробляє їх через NLP-пайплайн.

База знань/доменна онтологія – забезпечує семантичне узгодження термінів і понять [6].

Менеджер агентів (на базі LangGraph) – координує перетворення запиту, планування завдань, виконання та моніторинг.

Інтеграційний шар – забезпечує взаємодію з BPMS через REST API (з використанням технології N8N).

Обробка запиту відбувається каскадно і включає такі послідовні етапи: токенизацію та морфологічний аналіз, синтаксичний і семантичний розбір за допомогою моделей BERT/LLM, онтологічне відображення, класифікацію намірів, а також генерацію структурованого плану дій.

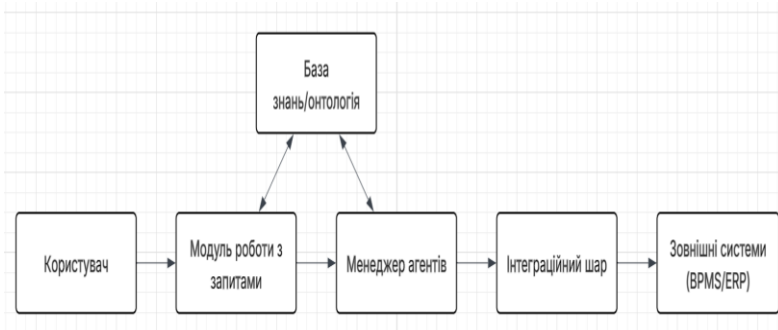

Рис. 1. ER-діаграма архітектури агентної системи

Використано гібридну технологію, яка поєднує великі мовні моделі (LLM) для розуміння природної мови, онтологічні правила для забезпечення точності та валідації результатів, а також техніку retrieval-augmented generation (RAG) для запобігання помилкам і галюцинаціям [10].

Для навчання та тестування NLP-pipeline використовувався корпус бізнес-запитів, що містить близько 1500 природномовних запитів українською та англійською мовами. Дані сформовано з анонімізованих корпоративних прикладів, відкритих наборів і штучно згенерованих сценаріїв. Для кожного запиту вручну анотовано намір, сутності, параметри та очікувану структуровану дію. Розподіл вибірки становив 70% для навчання, 15% для валідації і 15% для тестування.

Для перевірки агентної системи створено пілотний BPMS із моделями 5 типових процесів (формування фінансового звіту, обробка замовлень, управління запасами тощо). Моделі описано у BPMN 2.0 та розгорнуто в середовищі агентного фреймворку LangGraph з використанням технології автоматизацій N8N. Агенти взаємодіють із BPMS через REST-API.

Оцінювання здійснювалося за двома групами показників. Технічні метрики: Exact Match, Structural Accuracy, Precision, Recall, F1-score, середній час обробки, рівень помилок, частка ручного втручання. Економічні метрики: загальні трудовитрати, вартість обробки, ROI, Payback Period, NPV, приріст продуктивності. Для статистичного підтвердження відмінностей між підходами використовувалися t-тест, ANOVA та бутстреп-оцінки довірчих інтервалів.

Отримані результати підтверджують переваги запропонованої агентної системи як за якістю інтерпретації, так і за швидкістю виконання. Найсуттєвіший приріст зафіксовано на складних запитах, де ручні та гібридні підходи частіше помиляються через неоднозначність, часові обмеження та вкладену логіку.

Як видно з табл. 1, запропонована система демонструє найвищі значення exact match, structural accuracy та F1-score для обох мов. Це свідчить про те, що поєднання LLM, онтології та агентної координації дає відчутну перевагу саме там, де потрібно правильно розпізнати не лише намір, а й параметри, обмеження та послідовність дій.

Таблиця 1

Показники точності семантичного аналізу запитів у різних системах

<i>Система</i>	<i>Мова</i>	<i>Тип запиту</i>	<i>EM (%)</i>	<i>SA (%)</i>	<i>Precision (%)</i>	<i>Recall (%)</i>	<i>F1-score (%)</i>
Manual Baseline	UA	прості	92.10	96.80	93.50	91.20	92.34
	UA	складні	68.30	80.40	70.15	67.90	69.01
	EN	прості	93.80	97.40	94.10	92.80	93.44
	EN	складні	70.40	82.90	71.90	69.70	70.78
Hybrid NLP	UA	прості	88.50	93.20	89.60	87.10	88.34
	UA	складні	62.70	74.30	64.80	60.40	62.53
	EN	прості	90.20	94.70	91.10	89.00	90.04
	EN	складні	65.10	76.80	66.90	63.30	65.06
Agentic NLP System	UA	прості	97.60	99.10	98.10	96.70	97.39
	UA	складні	85.20	92.50	86.90	83.80	85.32
	EN	прості	98.10	99.40	98.50	97.70	98.09
	EN	складні	86.90	94.10	87.80	85.60	86.69

За показниками часу обробки агентна система істотно перевершує альтернативи. Скорочення середнього часу до 29.8 с означає не лише швидший відгук для користувача, а й можливість обробляти більшу кількість запитів безпропорційного збільшення штату. Одночасно зменшується частота помилок і майже повністю усувається потреба в ручному контролі.

Таблиця 2

Порівняння часу обробки та надійності систем

Система	Середній час обробки, с	95-й перцентиль часу, с	Рівень помилок (%)	Ручне втручання (%)
Manual Baseline	302.50	514.20	3.10	100.0
Hybrid NLP	78.60	129.40	2.40	21.3
Agentic System	29.80	55.10	1.15	0.5

Таблиця 3

Економічні показники різних систем

Показник	Manual Baseline	Hybrid NLP	Agentic System
Загальні трудовитрати, людино-годин	25 208	6 893	2 078
Вартість обробки, тис. EUR	504.16	137.86	41.56
Вартість системи, тис. EUR	0.00	50.00	50.00
Операційні витрати, тис. EUR	0.00	10.00	10.00
Загальні витрати, тис. EUR	504.16	197.86	101.56
Економія порівняно з baseline,%	-	60.75	79.84
ROI,%	-	123.1	396.0
Payback Period, міс	-	7.0	3.1
Productivity Gain,%	-	25.0	45.5

Отримані результати демонструють кількісні ефекти впровадження агентної системи: значне підвищення точності семантичного аналізу, скорочення часу виконання запитів та суттєву економію витрат, що у перспективі обумовлює високу рентабельність інвестицій.

У роботі розроблено й оцінено агентну систему семантичного аналізу складних природномовних запитів для управління бізнес-процесами. Показано, що поєднання великих мовних моделей, доменної онтології, retrieval-підтримки та оркестрації агентів забезпечує вищу точність інтерпретації запитів і помітне скорочення часу виконання порівняно з ручним та гібридним підходами.

Експериментальні результати продемонстрували зростання exact match для складних запитів до 85-87%, зменшення середнього часу обробки до 29,8с і практично повне усунення потреби в ручному втручанні. Економічна оцінка підтвердила високу доцільність впровадження: ROI досягає 396%, а період окупності становить близько 3,1 місяця. Це дає підстави розглядати семантичні агентні системи як реальний інструмент підвищення ефективності й конкурентоспроможності підприємств.

Подальші дослідження доцільно спрямувати на масштабування системи в різних галузях, оцінку етичних аспектів автономних рішень та довгостроковий вплив на організаційну культуру.

ЛІТЕРАТУРА

1. O'Brien P.D., Wiegand M.E. Agent-based process management: applying intelligent agents to workflow. *The Knowledge Engineering Review*. 1998. Vol. 13(2). P. 161–174. URL: <https://maxapress.com/data/article/ker/preview/pdf/S0269888998002070.pdf>
2. van der Aalst W.M.P., Hofstede A.H.M., Weske M. Business process management: a survey. In: *Lecture Notes in Computer Science* 2678. Springer. 2003. URL: https://link.springer.com/chapter/10.1007/3-540-44895-0_1
3. Li Y., Liu J. et al. A systematic review of natural language interfaces for databases. *Frontiers of Computer Science*. 2026. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s11704-025-50592-w>
4. Cai Y., Chen H. et al. A survey on Text-to-SQL parsing: from rule-based foundations to large language models. *Computer Vision and Intelligent Systems (COCIA 2024)*. Springer. 2024. URL: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-031-70411-6_41
5. Carmona J., Leopold H., Mendling J., Padró L. Challenges and opportunities of applying natural language processing in business process management. *Proceedings of COLING*. 2018. URL: <https://aclanthology.org/C18-1236.pdf>
6. Mendling J., Leopold H., Thom L.H., van der Aa H. Natural language processing with process models. *CEUR-WS*. Vol. 2376. 2019. URL: https://ceur-ws.org/Vol-2376/NLP4RE19_paper04.pdf
7. Dumas M., Milani F., Chapela-Campa D. Agentic business process management systems. Preprint. 2025. URL: <https://arxiv.org/pdf/2601.18833.pdf>
8. Dumas M., Milani F., van der Aalst W.M.P. Agentic business process management: a research manifesto. *Information Systems (in press)*. 2026. URL: <https://arxiv.org/pdf/2603.18916.pdf>

9. Elyasaf A., Metzger A., Sardina S., Senderovich A., Serral E.S., Tax N. Toward self-modifying autonomous business process systems. PMAI Workshop. 2025. URL: <https://ceur-ws.org/Vol-4087/paper1-Long.pdf>
10. BPLLM research team. Conversing with business process-aware large language models: the BPLLM framework. Journal of Intelligent Information Systems. 2024. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10844-024-00898-1>
11. Baily M.N., Byrne D.M., Kane A.T., Soto P.E. Generative AI at the Crossroads: Light Bulb, Dynamo, or Microscope? Finance & Economics Discussion Series 2025-053. Federal Reserve. 2025. URL: <https://www.federalreserve.gov/econres/feds/files/2025053pap.pdf>.

ІНТЕГРАЦІЯ ОХОРОННИХ ДАТЧИКІВ У СИСТЕМИ РОЗУМНОГО БУДИНКУ

Фомін Назар,

*здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
Приватного вищого навчального закладу
«Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука» (м. Рівне, Україна)*

Науковий керівник: Лотюк Юрій,

*кандидат педагогічних наук, завідувач кафедри
інформаційних систем та обчислювальних методів
Приватного вищого навчального закладу
«Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені
академіка Степана Дем'янчука» (м. Рівне, Україна)*

Анотація. У статті розглянуто принципи функціонування датчиків у системах охорони житлових об'єктів. Проаналізовано основні типи датчиків, зокрема датчики руху, відкриття, розбиття скла, диму та газу, а також особливості їхньої внутрішньої будови й роботи. Окрему увагу приділено способам передавання сигналу до центральної системи, перевагам і недолікам дротових, бездротових, Bluetooth-, Wi-Fi- та радіоканальних рішень. Показано, що правильний вибір датчиків і технологій зв'язку підвищує ефективність охоронної системи та розширює можливості її інтеграції з платформами «розумного будинку».

Ключові слова: охоронні датчики, система охорони, датчик руху, датчик диму, датчик газу, датчик відкриття, передавання сигналу, бездротові датчики, радіоканал, розумний будинок.

Abstract. The article examines the principles of operation of sensors used in residential security systems. The main types of sensors, including motion, door/window opening, glass-break, smoke, and gas sensors, are analyzed together with the features of their internal structure and functioning. Particular attention is paid to signal transmission methods to the central control unit, as well as the advantages and limitations of wired, wireless, Bluetooth, Wi-Fi, and radio-channel solutions. It is shown that the proper selection of sensors and communication technologies improves the efficiency of security systems and expands their integration capabilities within smart home platforms.

Keywords: security sensors, security system, motion sensor, smoke sensor, gas sensor, door opening sensor, signal transmission, wireless sensors, radio channel, smart home.

Сучасні системи безпеки будинків і квартир використовують різні типи датчиків, які дозволяють виявляти несанкціоноване проникнення, пожежу або інші небезпечні ситуації. Основним завданням таких датчиків є своєчасне виявлення змін у навколишньому середовищі та передача сигналу до центрального блоку сигналізації. Після отримання сигналу система може увімкнути сирену, відправити повідомлення власнику або передати інформацію до охоронної служби.

Будь-яка охоронна система складається з декількох основних елементів: датчиків, центрального контролера (або панелі сигналізації), засобів оповіщення та іноді мобільного додатку для керування. Датчики встановлюються у місцях, де можливе проникнення або виникнення небезпеки: біля дверей, вікон, у кімнатах чи технічних приміщеннях.

Коли датчик фіксує певну подію (рух, відкриття дверей, звук розбитого скла, дим тощо), він передає сигнал на центральний контролер. Контролер аналізує інформацію і, якщо подія відповідає умовам тривоги, активує систему оповіщення. Це може бути гучна сирена, повідомлення на смартфон або сигнал до служби охорони.

Першим і найважливішим компонентом датчика є чутливий елемент або сенсор. Саме він реагує на зміни в навколишньому середовищі. Тип сенсора залежить від призначення датчика. Наприклад, у датчиках руху використовується інфрачервоний сенсор, який реагує на теплове випромінювання людини. У датчиках відкриття дверей або вікон застосовується геркон разом із магнітом, що дозволяє визначити момент відкриття. Датчики диму використовують оптичні сенсори, які реагують на частинки диму в повітрі, а датчики газу містять спеціальні хімічні сенсори, здатні визначати концентрацію газу.

Другим важливим елементом є електронна плата, на якій розміщені мікросхеми та інші електронні компоненти. Вона виконує роль керуючого модуля датчика. Електронна плата приймає сигнал від сенсора, обробляє його, аналізує отримані дані та визначає, чи є зафіксована зміна небезпечною. У випадку підтвердження загрози плата формує сигнал тривоги.

Наступною складовою частиною датчика є модуль передачі сигналу. Його завдання полягає у передачі інформації до центральної панелі сигналізації. У різних системах передача сигналу може здійснюватися через дротове з'єднання або за допомогою бездротового радіоканалу. У бездротових датчиках для цього використовується спеціальний радіомодуль та антена.

Ще одним важливим елементом є джерело живлення. Для роботи електронних компонентів датчика необхідна електроенергія. У деяких системах датчики живляться від електричної мережі через кабель, проте в сучасних бездротових системах найчастіше використовуються батареї

або акумулятори. Завдяки низькому споживанню енергії такі датчики можуть працювати автономно протягом кількох років.

Дротові та бездротові датчики можуть використовувати різні технології зв'язку з базовим модулем, наприклад Bluetooth, Wi-Fi або радіоканал.

Дротові датчики підключаються до центральної панелі сигналізації за допомогою кабелів. Передача сигналу відбувається через електричний провід, що забезпечує стабільний і надійний зв'язок.

Основною перевагою дротових систем є їхня висока надійність та захищеність від перешкод. Крім того, такі датчики не потребують батарейок, оскільки живляться від центральної системи. Однак встановлення дротових датчиків часто потребує прокладання кабелів у стінах, що може ускладнювати монтаж, особливо у вже готових приміщеннях.

Бездротові датчики передають сигнал до центрального блоку за допомогою радіосигналу. Вони працюють від батарейок або акумуляторів і не потребують прокладання кабелів, що значно спрощує їх встановлення.

Перевагою таких датчиків є мобільність та простота монтажу. Їх можна швидко встановити або перенести в інше місце. Саме тому бездротові системи сьогодні є дуже популярними у приватних будинках і квартирах.

Деякі сучасні датчики використовують технологію Bluetooth для передачі сигналу на центральний пристрій або безпосередньо на смартфон. Такий тип зв'язку характеризується низьким енергоспоживанням і зручністю підключення.

Проблему інтеграції охоронних датчиків у системи розумного будинку розглядають у кількох взаємопов'язаних напрямках. По-перше, узагальнюють архітектуру smart-home екосистем, типові категорії пристроїв безпеки та основні ризики їх використання. Зокрема, інтеграція датчиків руху, камер, розумних замків і сенсорів середовища підвищує рівень автоматизації та оперативність реагування, але одночасно актуалізує проблеми несанкціонованого доступу, підміни пристроїв, витоку даних і міжплатформної сумісності [1]. Практико-орієнтовані інженерні дослідження демонструють перехід від ізольованих охоронних пристроїв до єдиних IoT-платформ, у яких датчики пожежі, газу, тривоги та інші елементи інтегруються з контролерами, інтерфейсами віддаленого керування і сервісами оповіщення [2].

Значна частина новітніх досліджень зосереджена на кібербезпеці домашніх IoT-мереж. В них проаналізовано вразливості прошивок, атаки brute force, DoS-сценарії, слабкі паролі та несанкціонований доступ до підключених датчиків і хабів, а також обґрунтовано необхідність поєднання шифрування, автентифікації, міжмережевого екранування та систем

виявлення вторгнень [3]. Перспективним напрямом є інтеграція AI-компонентів у системи безпеки розумного будинку, коли дані від сенсорів, камер і мережеских вузлів використовуються для автоматизованого виявлення загроз і адаптивного реагування [4]. Окремі роботи пропонують платформно-незалежний моніторинг smart-home середовищ без модифікації пристроїв, що особливо важливо в умовах фрагментованих екосистем і різномірних протоколів взаємодії [5].

У вітчизняних публікаціях увага приділяється переважно питанням інтеграції компонентів домашньої автоматизації на базі відкритих платформ, формальному моделюванню IoT-інфраструктури та побудові сценарно-керованих засобів безпеки. Зокрема, показано можливості Home Assistant, ESPHome, Docker, VPN та firewall-рішень для безпечного об'єднання пристроїв розумного будинку в єдину систему [6]. Окремий напрям пов'язаний із використанням мереж Петрі для моделювання типових конфігурацій «розумного будинку», де датчики руху, дверні контакти, сервер і контролери розглядаються як елементи єдиної IoT-інфраструктури з подальшим аналізом її надійності та безпеки [7]. Також пропонується інформаційна технологія управління безпекою розумного будинку, що базується на аналізі вразливостей, сценаріях реагування та даних від давачів безпеки, що підтверджує актуальність переходу від простого підключення сенсорів до інтелектуального керування подіями безпеки [8].

Недостатньо опрацьованими залишаються питання комплексної інтеграції різномірних охоронних сенсорів у єдине локально-захищене середовище з урахуванням інтероперабельності, кіберстійкості, енергоефективності та зручності користувацького керування.

Одним із найпоширеніших елементів системи безпеки є датчик руху. Найчастіше використовується так званий інфрачервоний датчик (PIR). Він працює на основі виявлення теплового випромінювання. Усі об'єкти з температурою вище абсолютного нуля випромінюють інфрачервоні хвилі, а людина має значно вищу температуру, ніж більшість предметів у кімнаті.

Всередині такого датчика знаходиться піроелектричний сенсор, який реагує на зміну теплового випромінювання в зоні контролю. Коли людина рухається в кімнаті, її тепло переміщується між різними секторами огляду датчика. Це викликає зміну сигналу, яку електронна схема розпізнає як рух і передає сигнал тривоги.

Магнітні датчики встановлюються на дверях або вікнах і призначені для виявлення їх відкриття. Вони складаються з двох частин: магніту та геркона (герметизованого контакту). Коли двері або вікно закриті, магніт знаходиться поруч із герконом і контакт залишається замкненим. Після відкриття дверей магніт віддаляється, контакт розмикається, і система сигналізації отримує сигнал про можливе проникнення.

Для контролю вікон часто використовуються датчики розбиття скла. Вони працюють на основі аналізу звуку. Усередині такого датчика знаходиться мікрофон і електронний модуль, який розпізнає характерні звукові частоти, що виникають під час руйнування скла. Система аналізує кілька етапів звуку: спочатку удар по склу, а потім високочастотний звук розсіпання уламків. Якщо обидва сигнали відповідають характерному шаблону, спрацьовує сигнал тривоги.

Для захисту від пожежі використовуються датчики диму. Найпоширеніший тип працює за принципом оптичного виявлення. Усередині пристрою розміщені світлодіод і фотодатчик. У нормальному стані світло не потрапляє на фотодіод. Коли у камері з'являються частинки диму, вони розсіюють світло, і частина променів потрапляє на фотодатчик. Це сприймається системою як ознака задимлення, після чого вмикається сигнал тривоги.

Ще одним важливим елементом безпеки є датчики витоку газу. Вони використовують спеціальні хімічні сенсори, які реагують на зміну концентрації певних газів у повітрі, наприклад метану або чадного газу. Коли рівень газу перевищує безпечну норму, електричні властивості сенсора змінюються, і система сигналізації повідомляє про небезпеку.

Усі внутрішні компоненти датчика розміщуються в захисному корпусі, який зазвичай виготовляється з міцного пластику. Корпус захищає електронні елементи від механічних пошкоджень, пилу та впливу зовнішнього середовища. Крім того, він дозволяє зручно закріпити датчик на стіні, стелі або іншій поверхні.

У деяких моделях датчиків можуть використовуватися і додаткові елементи. До них належать світлодіодні індикатори, які показують стан роботи пристрою, антени для бездротового зв'язку, а також спеціальні тамперні датчики, що спрацьовують у випадку спроби розкрити корпус пристрою.

Попри значні переваги, датчики мають і певні недоліки. Одним із найпоширеніших є можливість помилкових спрацювань. Наприклад, датчики руху можуть реагувати на домашніх тварин, різкі зміни температури або рух повітря від систем опалення чи кондиціонування.

Також варто враховувати необхідність правильного встановлення та налаштування. Якщо датчик встановлений у незручному місці або налаштований некоректно, його ефективність може значно знизитися.

Датчики є важливим елементом сучасних систем безпеки, які дозволяють значно підвищити рівень захисту будинку або іншого приміщення. Вони забезпечують автоматичне виявлення небезпечних ситуацій та швидке реагування на можливі загрози. Незважаючи на певні недоліки, правильний вибір, встановлення та налаштування датчиків

дозволяє створити ефективну систему охорони, яка забезпечує надійний захист майна та безпеку людей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Vardakis G., Hatzivasilis G., Koutsaki E., Papadakis N. Review of Smart-Home Security Using the Internet of Things // *Electronics*. 2024. Vol. 13, no. 16. Art. 3343. DOI: 10.3390/electronics13163343.
2. Chen Y., Zhang H., Zhong S. Design and implementation of smart home system based on IoT // *Results in Engineering*. 2024. Vol. 24. Art. 103410. DOI: 10.1016/j.rineng.2024.103410.
3. Bhardwaj A., Bharany S., Abulfaraj A. W., Ibrahim A. O., Nagmeldin W. Fortifying home IoT security: A framework for comprehensive examination of vulnerabilities and intrusion detection strategies for smart cities // *Egyptian Informatics Journal*. 2024. Vol. 25. Art. 100443. DOI: 10.1016/j.eij.2024.100443.
4. Sabit H. Artificial Intelligence-Based Smart Security System Using Internet of Things for Smart Home Applications // *Electronics*. 2025. Vol. 14, no. 3. Art. 608. DOI: 10.3390/electronics14030608.
5. Chi H., Ma Q., Wang Y., Yang J., Geng H. IoTBystander: A Non-Intrusive Dual-Channel-Based Smart Home Security Monitoring Framework // *Applied Sciences*. 2025. Vol. 15, no. 9. Art. 4795. DOI: 10.3390/app15094795.
6. Мишко О. Є. Інтеграція домашньої автоматизації в систему «Розумний будинок» // *ІТ-Ідея 2024 : збірник науково-практичних праць X Міжнародного форуму*, 12 листопада 2024 р., Київ. Київ : Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля, 2024. С. 11–12.
7. Агутін М. М. Моделювання IoT-інфраструктури розумного будинку // *Моделювання та інформаційні системи в економіці*. 2024. Вип. 104. С. 5–14. DOI: 10.33111/mise.104.1.
8. Савчук Т. О., Капченко К. Г. Інформаційна технологія управління безпекою розумного будинку // *Таврійський науковий вісник. Серія: Технічні науки*. 2024. № 1. С. 71–80. DOI: 10.32782/tnv-tech.2024.1.8.

РОЗДІЛ 4

ЖУРНАЛІСТИКА І РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ

УДК: 070:316.77

ВЕРБАЛЬНІ ТА НЕВЕРБАЛЬНІ ЗАСОБИ ВПЛИВУ НА АУДИТОРІЮ НА МАТЕРІАЛІ ТЕЛЕСЮЖЕТІВ РЕГІОНАЛЬНИХ МЕДІА РІВНЕНЩИНИ

Котляревська Юлія,

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
Приватного вищого навчального закладу
«Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені
академіка Степана Дем'янчука» (м. Рівне, Україна)*

Науковий керівник: Горчикова Анастасія,

*старший викладач кафедри теорії і
методики журналістської творчості,
Приватного вищого навчального закладу
«Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені
академіка Степана Дем'янчука» (м. Рівне, Україна)*

Анотація. У статті досліджено теоретичні аспекти вербальних та невербальних засобів впливу на аудиторію у контексті тележурналістики. Окреслено основні мовленнєві, мовні та паралінгвістичні інструменти впливу. Досліджено використання засобів медіавпливу у телематеріалах регіональних медіа.

Ключові слова: медіавплив, комунікація, тележурналістика, вербальні засоби впливу, невербальні засоби впливу.

Abstract. The article explores the theoretical aspects of verbal and non-verbal means of influence on the audience in the context of television journalism. The main speech, language and paralinguistic tools of influence are defined. The use of media influence in regional media materials is explored.

Key words: media influence, communication, television journalism, verbal means of influence, non-verbal means of influence.

Із розвитком технологій та популяризацією соціальних мереж значно посилився вплив медіа на суспільство та державу, і процеси, які відбуваються у них. Так утворилося поняття «медіавплив». Медіа, не лише виконують функцію інформування, «...але пропагують ідеї, погляди,

вчення, політичні програми... Шляхом формування громадської думки, вироблення певних установок, вони спонукають людину до тих чи інших вчинків» [1, С. 208]. Відтак, засоби масової інформації часто стають інструментом для досягнення цілей певними зацікавленими особами. Медіавплив – це процес та результат інформаційного чи соціального впливу медіа на поведінку, свідомість, емоції та настрої окремого індивіда та суспільства загалом (*наше визначення*). Тетяна Каменська зазначає, що медіавплив – це двостороннє явище: «... з одного боку, із зусиль медіапродукуючих суб'єктів – надати споживачам медіапродуктів інформацію...; з іншого боку, з реагування споживачів на медіапродукти (психічні, когнітивні та поведінкові реакції)» [3, С. 99]. Телебачення досі залишається одним з найпопулярніших типів засобів масової інформації, про це, щонайменше, свідчить популярність телепрограм у ютубі та й в поп-культурі загалом.

Формат телебачення дає змогу повніше розкрити проблему або ж новину, за допомогою візуальної складової. Зокрема Віта Гоян вказує на те, що завдання тележурналіста достукатися до свого глядача: «...творче завдання журналіста телебачення полягає в тому, щоб окремим сюжетом або ж цілою телепрограмою буквально «достукатися» до свого глядача, допомогти йому збагнути, прийняти світ екранний, наблизитися до події...» [2, С. 28], при цьому телеглядач реагує на матеріал через призму власного світогляду та досвіду. І серед чинників, які безпосередньо впливають на сприйняття телеглядачем матеріалу три головні: «...соціокультурний рівень особистості, по-друге, морально-етична, ідеологічна позиція глядача, потресте, ментальна, історична традиція народу» [2, С. 28]. Відтак, завдяки більшим можливостям тележурналістика має більший вплив, а отже більший маніпулятивний потенціал, який можна втілити за допомогою, вербальних, невербальних та технічних засобів впливу.

Вербальні засоби спілкування (в тому числі письмового, у журналістських матеріалах), як зазначає Курило О., «утворюють знакову систему, найменшою предметно-значущою одиницею якої є слово (вислів), поєднане з іншими словами за правилами цієї самої знакової системи» [4, С. 114], відтак вербальні засоби – це засоби мовлення. За допомогою них журналіст може створювати у своїх матеріалах певний настрій, задавати тон або концентрувати увагу на конкретному аспекті. Найменшою вербальною одиницею прийнято вважати слово, сукупність яких утворює висловлювання. Тож до вербальних засобів впливу варто віднести: оцінні судження, емоційно забарвлену лексику, використання риторичних та стилістичних фігур, інтонацію, логічні наголоси, тембр та інше. Наприклад формулювання «Посадовець придбав нову автівку» та «Посадовець придбав круту нову автівку» несуть однакову інформацію, втім викликають різне сприйняття в аудиторії, в людей можуть виникнути питання «А звідки

гроші?», «Скільки коштує це авто?», підсилює емоційну реакцію аудиторії. Використання стилістичних фігур, зокрема риторичних запитань теж може влучати в емоційне сприйняття людей, як і вживання афоризмів чи емоційно забарвленої лексики, наприклад «Віз і нині там. Школу в Софіївці не можуть добудувати вже десять років» або ж «Депутати розпочали запеклу сварку через бюджет». Курило О. резюмує: «Спілкування за допомогою вербальних засобів є не що інше, як використання живого слова в передачі інформації» [4, С. 114].

Невербальні засоби спілкування теж можуть стати потенційним інструментом на аудиторію у телевізійному форманті, адже часто журналіст є в кадрі, і для привернення уваги або ж виклику певних емоцій може використовувати свою міміку, жестикуляцію та експресію; «Невербальне спілкування – це система немовних знаків, що слугують засобами для обміну інформацією між людьми» [4, С. 114]. Деякі дослідники надають невербальним засобам спілкування навіть більшого значення ніж мовленнєвим та мовним: «А. Піз стверджує, що за допомогою слів передається всього 7% інформації, тоді як звуковими засобами – 38%, а за допомогою міміки, жестів і поз – 55%» [Цит. за 4, С. 114]. Мовознавці поділяють засоби невербальної комунікації на праксодичні, кінетичні, таксичні та проксемічні, втім у межах нашого дослідження ми розглядаємо лише частину невербальних знаків, зокрема: жести, міміка, пози, погляд, інтонація. Зокрема іронічна інтонація з насмішкою задає певний тон матеріалу. Важливу роль відіграє також жестикуляція: «Важливу роль у спілкуванні відіграють жести – виразальні рухи рук, що передають внутрішній стан людини» [4, С. 115]. Цей інструмент теж може бути використаний задля певного впливу на реципієнтів.

Для аналізу ми обрали найпопулярніші, згідно із статистикою платформи YouTube, матеріали двох телеканалів Рівненщини: ITV media group, яке є приватним медіа та Суспільне Рівне, яке є державним мовником. Найпопулярніший сюжет на ютуб-каналі Рівне Суспільне – «На Рівненщині громада ПЦУ виштовхала батюшку та парафіян УПЦ МП» (2 251 773 переглядів, 13 квіт. 2019 р.) [5]. Якщо аналізувати матеріал на предмет наявності вербальних засобів впливу, то на перший погляд, їх у сюжеті немає. Журналіст використовує нейтральні формулювання: «Під вигуки "ганьба!" парафіяни релігійної громади Православної церкви України у селі Копитів виводять з ворота місцевого храму священника УПЦ Московського патріархату. Також тих односельчан, які його підтримують» [5], у закадрі немає оцінних суджень, емоційно забарвленої лексики, автор переповідає події. Він використовує нейтральну інтонацію, не ставить чітких логічних наголосів, тож інформація сприймається нейтрально. Що ж стосується невербальних засобів впливу, то журналіст у кадрі не з'являвся (у матеріалі немає журналістських стендапів), тож оцінити міміку або жестикуляцію

складно. Під час аналізу варто врахувати специфіку теми, яка сама по собі є резонансною, відтак сприйматиметься людьми емоційно, підсилює цей ефект добір коментарів, які теж часто є емоційними, зокрема синхрон священника: «Я захишаю українську православну церкву, я прослужив двадцять один рік, цих людей хрестив, хоронив, родичів, близьких, вінчав...» [5]. Загалом матеріал не містить очевидних засобів вербальних та невербальних засобів впливу на аудиторію.

Телесюжет ITV media group «Рівненській спортсменці заборонили боксувати під українським прапором» (1 512 575 переглядів, 12 жовт. 2022 р.). У сюжеті є вербальні засоби впливу, зокрема журналіст використовує емпатично-піднесену інтонацію, що викликає співчуття та гордість у глядача. Серед мовленнєвих засобів наявна емоційно забарвлена лексика: «стійка патріотична позиція», «не хотів бачити прапор», «країни-агресорки» [6]. Також в матеріалі наявна позиція автора: «Все ж прапор, який росіянин Умар Кремльов не хотів бачити, з'явився на Чемпіонаті Європи» [6]. У сюжеті зосереджена увага на темах патріотизму, несправедливого ставлення до української команди та російського впливу в міжнародному спорті. Втім, варто зауважити контекст та специфіку матеріалу. Сюжет розповідає про дискримінацію українців у спорті та російський вплив на міжнародній арені на тлі повномасштабної війни Росії проти України, тож використання вище згаданих засобів відіграє важливу роль та має конкретну функцію – викликати почуття патріотизму та гордості в аудиторії.

Висновок. Отже, тележурналістика має широке коло інструментів та можливостей впливу на аудиторію завдяки поєднанню вербальних та невербальних засобів комунікації. Телесюжети не лише подають інформацію для глядача, а й формують сприйняття, реакцію, громадський дискурс та ставлення до певних явищ чи осіб. Регіональні медіа з специфікою роботи та наближеністю до локальних проблем часто вдаються до використання вербальних та невербальних засобів впливу.

Вербальні засоби впливу втілюються за допомогою використання емоційно забарвленої лексики, оцінних суджень, інтонації, стилістичних фігур та логічних наголосів. Невербальні засоби впливу реалізуються через відеоряд, міміку, жестикуляцію журналіста. Поєднання цих засобів дозволяє медійникам підсилювати емоційний ефект сюжетів та впливати на сприйняття інформації аудиторією.

Аналіз матеріалів телеканалів ITV media group та Суспільне Рівне показав, що рівень використання засобів впливу залежить від тематики матеріалу, редакційної політики медіа та суспільного контексту. Зокрема, у телесюжеті Суспільного переважає нейтральна подача інформації без виражених авторських оцінок, тоді як у матеріалі ITV помітні елементи

емоційного та патріотичного впливу, зумовлені воєнним контекстом і тематикою сюжету.

Відтак, вербальні та невербальні засоби є важливими інструментами телевізійної журналістики, які здатні як підсилювати ефективність комунікації з аудиторією, так і створювати передумови для маніпулятивного впливу. Це зумовлює необхідність дотримання журналістських стандартів, зокрема балансу думок, відокремлення фактів від оцінок та відповідального використання емоційних засобів у медіаматеріалах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Волощук В. Проблема медіавпливів у сучасному інформаційному просторі: Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 28.02.202). С. 207–209.
2. Гоян В. Комунікативна ситуація: телеперсонаж – телеглядач (ефект творчої взаємодії). Культура народів Причорномор'я : наук. збірник. 2007. № 101. С. 27 – 31.
3. Каменська Т. Дослідження медіапсихології: німецький досвід. Діалог: медіастудії : наук. журнал. 2024. Вип. 30. С. 94–103.
4. Курило О. Вербальні та невербальні аспекти культури спілкування. Молодий вчений: наук. журнал. 2017. № 4.3. С. 114–118.
5. На Рівненщині громада ПЦУ виштовхала батюшку та парафіян УПЦ МП. Суспільне Рівне [Електронне джерело]. Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=HNkl9FS4Ojg> (Дата звернення 10.05.2026).
6. Рівненській спортсменці заборонили боксувати під українським прапором. ITV media group [Електронне джерело]. Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=IaAOOwRR9C8> (Дата звернення 10.05.2026).

МЕМ ЯК ІНСТРУМЕНТ КОМУНІКАТИВНОЇ СТРАТЕГІЇ БРЕНДІВ І БЛОГЕРІВ У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ

Мудра Анастасія,

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
Приватного вищого навчального закладу
«Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені
академіка Степана Дем'янчука» (м. Рівне, Україна)*

Науковий керівник: Горчикова Анастасія,

*старший викладач кафедри теорії і
методики журналістської творчості,
Приватного вищого навчального закладу
«Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені
академіка Степана Дем'янчука» (м. Рівне, Україна)*

Анотація. У цій статті досліджено природу мему, як дієвого складника сучасних маркетингових стратегій брендів і блогерів, у межах медіаплатформ. Проаналізовано роль меметичних одиниць у середовищі комунікації бренду: tone of voice, підтвердження автентичності, підвищення впізнаваності та формування емоційних зв'язків з аудиторією. Проаналізовано специфіку залучення мемів у межах комунікаційного медіаплану компаній та блогерів в соціальних мережах: Instagram, Tik Tok та Threads. Виявлено, що дієвість меметичних одиниць залежить від повного аналізу і визначення цільової аудиторії, відповідності гумористичного контенту актуальних соціокультурних потреб та його інтеграції у цілісну комунікаційну модель бренду у соціальних мережах. Ідентифіковано потенційні загрози пов'язані з надмірним або недоречним використанням меметичних одиниць.

Ключові слова: мем, меметична одиниця, соціальні мережі, бренд-комунікація, tone of voice, блогер, інфлюєнсер, меметичний контент.

Abstract. The article explores the nature of the Internet meme as an effective component of modern marketing strategies of brands and bloggers in the space of media platforms. The role of memetic units within brand communication is analyzed: tone of voice, confirmation of brand authenticity, increasing recognition and creating emotional connections with the audience. The specifics of involving memes within the communication media plan of companies and bloggers on the Internet platforms Instagram, Tik Tok and Threads are revealed. It is found that the effectiveness of memetic units depends on a complete analysis and definition of the target audience, the correspondence of humorous content to

current socio-cultural needs and its integration into a holistic communication model of the brand in social networks. Potential threats associated with excessive or inappropriate use of memetic units are identified.

Keywords: meme, memetic unit, social networks, brand communication, tone of voice, blogger, influencer, memetic content.

Постановка проблеми. У сучасному медіасередовищі соціальні мережі зайняли одне з головних місць у комунікації між брендом і аудиторією. На відмінну від класичним маркетинговим практикам, які реалізують ідею самостійно, не проводячи комунікацію і нав'язуючи інформацію про свої товари бо послуги, комунікаційні процеси у медіаплатформах опираються на ідеї інтерактивності, залученості та активного фітбеку. З огляду на це, меметичні одиниці виступають як ефективний інструмент налагодження неформальної взаємодії між компанією та інфлюенсером. Актуальність проблеми зумовлена дефіцитом ґрунтового наукового вивчення наукових одиниць як стратигічно-важливого компонента комунікації в архітектурі сучасного українського медіапростору.

Проблематику мемних одиниць в медіапросторі у своїх наукових працях вивчали такі дослідники як Лімор Шифман «Memes in Digital Culture» [5], Генрі Дженкінс «Confronting the Challenges of Participatory Culture» [3], Джони Бергер «Contagious: Why Things Catch On» [2], а також дослідження бренд-ідентичності Девід Аакер «Building Strong Brands» [1] та Кевіна Лейна Келлера «Strategic Brand Management» [4]. Проте, питання практичного застосування мемів у комунікативних стратегіях брендів і блогерів в українському медіапросторі залишається недостатньо дослідженим.

Мета дослідження. визначити характерні риси застосування мемного контенту в структурі комунікативних стратегій брендів та блогерів у соціальних мережах. Реалізація поставленої мети передбачає опрацювання таких питань: дослідити рольові аспекти мемів у межах брендової взаємодії; здійснити порівняльний аналіз у їхньому використанні між брендами і блогерами; виявити ефективні та програшні практики в експлуатації мемів.

Виклад основного тексту. Одна з головних властивостей мемів – це здатність миттєвого подолання фоновий шум з великого потоку інформації і з більшим ступенем ймовірності привернення уваги користувача. В умовах сучасного інфопростору споживачі контенту стикаються з постійним перенасиченням медіаполе, що суттєво ускладнює сприйняття контенту. З цих слів, згідно до твердження Дж. Бергера з праці «Contagious: Why Things Catch On»: «ми ділимося тим, що робить нас крутими, розумними та обізнаними» [2, с. 52]. Тобто, меметичний контент органічно вписується в

цю концепцію, оскільки він звертається до колективної свідомості та спільних культурних кодів.

За визначенням Л. Шифман, у праці «*Memes in Digital Culture*» мем постає як: *«групи цифрових елементів, що мають спільні характеристики змісту, форми та/або позиції, які були створені з усвідомленням один одного та поширювалися, імітувалися й трансформувалися через Інтернет»* [5, с. 15]. Опираючись на цю концепцію, варто вважати, що меметичні одиниці виступають як прояв групової культурної творчості та вже давно стали органічним компонентом сучасного медіасередовища.

У соціальних мережах ключову роль грає аудиторія. Активність, яку вона проявляє, має сильний вплив на популяризацію будь-чого в інтернет-просторі. Мем у цьому випадку також постає як продукт колективної творчості, адже через велику кількість графічних, фото-, відео- редакторів та штучного інтелекту розробка нових гумористичних одиниць стала дуже простою. У випадку брендів і постійного потоку інформації у медіапростір про їх новини, оновлення товарів або послуг, невдач і скандалів розробка нових мемів стає більше необхідністю, адже спрощує сприйняття нових меседжів та прискорює їх поширення. Виходячи з цього, можна сказати, що мем – це продукт колективно роботи аудиторії й бренду.

У комунікативних стратегіях брендів, компаній, та деяких державних структур, мем функціонує як показник індивідуального стилю взаємодії. У своєму дослідженні «*Building Strong Brands*» Д. Аакер зазначив: *«унікальний набір асоціацій, які бренд-стратег прагне створити або підтримувати»* [1, с. 69]. В інформаційному просторі такі асоціації виникають безперервний діалог з користувачами. У такому випадку меметичні одиниці дозволяють компаніям формувати неформальний стиль взаємодії з аудиторією, тобто – авторську систему комунікаційних особливостей, або *tone of voice (ToV)*. ToV – це інтонація, з якою говорить бренд, причому завжди і всюди. Він впливає на тексти в соцмережах, теглайни в аудитор-рекламі, назви кнопок у застосунку і навіть те, як саппорт відповідає клієнтам. [6].

Яскравим прикладом успішного використання мемів є сторінки таких великих українських брендів і організацій як: «*Rozetka*», «*Kyivstar*», «*ПриватБанк*» і держструктури «*Дія*» у *Threads* та *Tik Tok*. Зазвичай, мемний контент вказаних компаній демонструє високі показники залученості користувачів через актуальність і адаптацію під імідж бренду, який викликає відчуття присутності і причетності та стимулює до взаємодії з контентом.

Відповідно до концепції К. Л. Келлер у праці «*Strategic Brand Management*» автор підкреслює: *«Маркетингові комунікації – це голос бренду та засіб, за допомогою якого він встановлює діалог і будує стосунки зі споживачами»* [4, с. 245]. У разі безсистемного використання мемного контенту без інтеграції в загальну комунікативну стратегію це може

привести до виникнення ризиків і порушення сприйняття цілісності бренду.

Суттєво відрізняється практика використання меметичних одиниць у блогерів. Комунікація мемним контентом у комерційних структурах мають певні обмеження такі як корпоративна етика, загрози репутації та необхідність дотримання ToV. Інфлюєнсери навпаки, мають у цьому повну свободу, адже мем для них – це приналежність до певної спільноти.

Високу результативність демонструє мемний контент у рекламних інтеграціях блогерів, бо такий формат ображу рекламу не нативною і робить її автентичною під основний матеріал. Згідно з твердженням Дж. Бергера: *«люди не поширюють рекламу, вони поширюють контент, який викликає в них певні почуття»* [7]. Саме тому меми, які характеризуються високою впізнаваністю та високим рівнем фітбеку серед користувачів, демонструють значно вищу ефективність у просуванні своїх товарів чи послуг через інфлюєнсерів.

Хорошим прикладом є відео Артема Горбенка [2, с. 94]. Автор на своїй сторінці у Tik Tok перед Великоднем порівнював паски різних торговельних марок України. Використовуючи соціокультурний стереотип про переїдання у святкові дні, як усталеного культурного паттерну та залучаючи аудіомем (фонова музика, рядки пісні Олени Оморгалісвої), він органічно інтегрував у відео рекламу про лікарський засіб, який покращує травлення.

Відомі інфлюєнсери в україномовному середовищі Даша Кубік та Влад Шевченко [8, 9]. У своїх відеороликах в Tik Tok у яких поєднують буденні сюжети (побут, відносини між чоловіком і жінкою, актуальні виклики молодіжного середовища) з сатирою та абсурдністю. В подібних стилістичних відео реклама не виглядають нативно і частіше переглядаються до кінця.

Натомість, автор Міша Лебіга, на противагу зазначених підходів базує свою комунікацію з аудиторією на самоіронії та експресивній поведінці [10]. Такий стиль взаємодії з користувачами дає автору перевагу зробити вірусний контент із будь-чого, не втрачаючи інформаційної цінності та першочерговий сенс.

Одним з критично значущих чинників є розподіл аудиторії на сегменти. Один і той самий меметичний контент може по різному сприйматися у різних групах аудиторії, через різні вподобання, політичні, соціокультурні позиції, вік та багато іншого. Медіапродукт, який позитивно сприймається молодією аудиторією, може бути не дуже зрозумілим для більш старших користувачів. У цьому контексті актуальним є зауваження К. Л. Келлера, що до того, що: *«Асоціації з брендом можуть бути крихкими та легко піддаватися негативній інформації»* [4, с. 198].³ Огляду на це,

навіть одна комунікаційна похибка може суттєво вплинути на сприйняття бренду.

Також важливим ризиком є звикання реципієнта до мемів та зменшення їх впливу на них. Використання застарілих шаблонів, або введення їх у сучасну комунікативну стратегію може створити враження, що бренд або інфлюєнсер не орієнтуються в актуальних соціально-культурних подіях. За твердженням Дж. Бергера: *«вірусність не випадковість, а зумовлена певними психологічними факторами»* [2, с. 118]. З цього можна зрозуміти, що успішність мемів можна передбачити, якщо враховувати такі чинник як: емоційний вплив і точну цільову аудиторію.

Висновки. Це дослідження довело, що у межах активної адаптації інтернет простору меми перетворилися в один з елементів сучасної комунікації. Їх особливості: простота, емоційність, впізнаваність і оперативність дозволяють комунікаторам різних сфер (бренд чи блогер – не має різниці) взаємодіяти з аудиторією. Одними з основних завдань меметичних одиниць – це формування ToV, створення позитивного іміджу, підтримка комунікації з користувачами, формування автентичності.

Основна перспектива подальшого розвитку цього питання полягає у вивченні впливу штучного інтелекту на допомогу формування мемних одиниць, їх поширення та роботу у соціальних мережах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Aaker D. A. Building Strong Brands. New York: Free Press. 1996. 381 с.
2. Berger J. Contagious: Why Things Catch On. New York. Simon & Schuster. 2013. 256 с.
3. Jenkins H. Confronting the Challenges of Participatory Culture: Media Education for the 21st Century. Cambridge : MIT Press. 2009. 145 с.
4. Keller K. L. Strategic Brand Management: Building, Measuring, and Managing Brand Equity. 4th ed. New Jersey : Pearson. 2013. 600 с.
5. Shifman L. Memes in Digital Culture. Cambridge: MIT Press. 2014. 200 с.
6. URL: <https://skvot.io/uk/blog/kak-propisat-tone-of-voicet> (дата використання: 27. 04. 2026)
7. URL: <https://vt.tiktok.com/ZS9QDR4hb/> (дата доступу: 27. 04. 2026)
8. URL: <https://vt.tiktok.com/ZS9QD1bu9/> (дата доступу: 27. 04. 2026)
9. URL: <https://vt.tiktok.com/ZS9QAEEmx/> (дата доступу: 27. 04. 2026; 27. 04. 2026)
10. URL: <https://vt.tiktok.com/ZS9QAEEmx/> (дата доступу: 27. 04. 2026)

РОЗДІЛ 5

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ФІЛОЛОГІЇ ТА ЛІНГВОДИДАКТИКИ

УДК 811.111

КОГНІТИВНА МЕТАФОРА В СУЧАСНОМУ ІТ-ДИСКУРСІ

Баранюк Катерина,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,

Приватного вищого навчального закладу

«Міжнародний економіко-гуманітарний університет

імена академіка Степана Дем'янчука» (м. Рівне, Україна)

Науковий керівник: Будз Ірина,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри

романо-германської філології

Приватного вищого навчального закладу

«Міжнародний економіко-гуманітарний університет

імені академіка Степана Дем'янчука» (м. Рівне, Україна)

Анотація. У статті метафора розглядається як базовий когнітивний механізм, що забезпечує концептуалізацію абстрактних категорій через досвід конкретних явищ. На основі теорії концептуальної метафори здійснено аналіз впливу метафоричного моделювання на сприйняття інформаційних технологій у сучасному англomовному ІТ-дискурсі. Установлено, що метафора виконує ключову роль у формуванні семантичних полів, спрощує складні технічні процеси та сприяє їхньому закріпленню у мовній практиці. Асоціативні ряди, що виникають від базових понять до нових номінацій, демонструють взаємозв'язок між лінгвістикою та психологією, підтверджуючи когнітивний потенціал метафоризації.

Ключові слова: метафора, когнітивна метафора, концептуальна метафора, ІТ-дискурс, англійська мова.

Annotation. The article examines metaphor as a fundamental cognitive mechanism that enables the conceptualization of abstract categories through concrete experiential domains. Based on the theory of conceptual metaphor, the study analyzes how metaphorical modeling influences the perception of Information Technologies within contemporary English IT discourse. It is established that metaphor plays a crucial role in shaping semantic fields, simplifying complex technological processes, and facilitating their integration

into linguistic practice. Associative chains ranging from basic concepts to newly coined terms illustrate the interrelation between linguistics and psychology, thereby confirming the cognitive potential of metaphorization.

Key Words: metaphor, cognitive metaphor, conceptual metaphor, IT discourse, English language.

Метафора традиційно постає як складний дискурсивний феномен, що поєднує мовний та когнітивний виміри. У різних теоретичних парадигмах вона інтерпретувалася як девіація від мовної норми, як стилістичний троп із експресивним забарвленням, а також як універсальний когнітивний механізм концептуалізації світу. У межах сучасних когнітивних студій відбувається інтеграція цих підходів, що дозволяє описати метафору в її багатофункціональності та системності.

Динамічний розвиток інформаційно-комунікаційних технологій актуалізував появу спеціалізованої ІТ-лексики, яка виконує номінативну функцію щодо нових технічних артефактів та програмного забезпечення. Дискурс ІТ-сфери характеризується переважно молодіжною комунікативною практикою, що тяжіє до використання експресивно забарвленої лексики. Водночас термінологічний апарат галузі значною мірою ґрунтується на нейтральних, зрозумілих мовних одиницях, які набувають метафоричного потенціалу в процесі вторинної номінації.

Природним джерелом поповнення словника ІТ-дискурсу є англійська мова, що зумовлює інтернаціоналізацію термінології та її закріплення у вигляді англомовних номінацій. Таким чином, метафора в ІТ-комунікації функціонує не лише як стилістичний засіб, а й як когнітивний інструмент концептуалізації нових технологічних реалій.

Когнітивна теорія метафори досліджувалася такими вітчизняними та зарубіжними науковцями як Л.Белєхова [1], О.Селіванова [3], М.Джонсон [5], Дж.Лакофф [5], Дж.Маккормак [6] та Р.Сіз [7]. Аналіз метафори в інформаційному середовищі здійснювала Р.Теммерман [8] та С.Жаботинська [2]. Метафору як термінотворчий феномен розглядав Р.Бойд [4]. Проте динамічне зростання та збагачення ІТ лексики новими метафоричними одиницями потребує детальнішого вивчення, що й зумовило актуальність нашої розвідки

Метою даного дослідження є системний аналіз функціонування метафоричних виразів у межах ІТ-дискурсу. Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання низки дослідницьких завдань, що мають концептуальний та методологічний характер, а саме: здійснити теоретичну рефлексію щодо понять «метафора» та «метафоричний процес», розглядаючи їх як когнітивно-дискурсивні категорії; окреслити основні напрями студіювання метафори в ІТ-дискурсі та виявити механізми її

утворення, зокрема через інтеграцію нейтральної та експресивно забарвленої лексики.

Природа метафори характеризується високою динамічністю та суб'єктивністю, що ускладнює формування однозначної концептуальної позиції щодо її сутності. Кожне дослідження та теоретична модель створюють власну інтерпретаційну картину процесу метафоризації, яка, проте, перебуває у взаємозв'язку з іншими підходами та відображається у різних дискурсивних практиках. Метафора виконує ключову функцію у репрезентації когнітивних можливостей людської свідомості, адже вона розглядається не лише як стилістичний троп, але й як спосіб пізнання та концептуалізації навколишнього середовища.

Функціональне призначення метафори полягає у створенні нової концептуальної думки, що надає мовленнєвому продукту іншу форму та семантичну перспективу. Річард Н.Бойд визначав метафору в науковому дискурсі як коментар у процесі порівняння, підкреслюючи її роль у полегшенні розуміння нових концептів і наукових знань [3]. Такий підхід зумовлює перехід від загального трактування метафори до більш вузького – концептуальної метафори. Когнітивна теорія метафори, розроблена Дж.Маккормаком [5], Дж.Лакоффом та М.Джонсоном [4], відкриває нові горизонти у феноменології метафори, демонструючи її вплив на структурування свідомості та процеси мислення. Лінгвістика, у цьому контексті, постає як наука, що має значний вплив на когнітивну діяльність людини.

Формування метафори можна розглядати як багаторівневий когнітивно-дискурсивний процес, у якому інформація проходить певні етапи трансформації, завершуючись у вигляді тропу – готового продукту інтелектуальної діяльності. Метафора постає як результат синтезу інформаційних структур та когнітивної бази даних. Попри численні дослідження, початкові етапи цього процесу залишаються малодоступними для спостереження, тоді як завершальні стадії описані найбільш чітко.

Аналіз інформаційних структур дозволяє виокремити три основні етапи проектування:

Концептуальне проектування [3, с.82-84] – формування базових концептів, що відображають первинне сприйняття реальності та утворюють основу для подальших когнітивних операцій.

Прагматичне проектування [3, с.89-91] – створення вербального опису у формі технічного завдання, яке постає як мовленнєвий образ ще неіснуючого предмета, співвіднесеного з відомими об'єктами.

Метафоричне проектування [3, с.86-88] – наділення нових понять або явищ характеристиками вже існуючих, що забезпечує їхню когнітивну доступність та семантичну зрозумілість.

Таким чином, метафора у сучасному дискурсі постає як багатовимірний когнітивний механізм, що поєднує нейтральну та експресивно забарвлену лексику, забезпечуючи процес концептуалізації та інтерпретації нових знань.

У межах даного дослідження здійснюється спроба класифікації ІТ-метафор сучасної англійської мови на основі трьох релевантних характеристик, що відображають дискурсивну специфіку та когнітивні механізми їх утворення. Класифікація ґрунтується на таких параметрах:

Спільні назви, форми та яскраві характеристики: метафори, що виникають на основі зовнішньої подібності або номінативної аналогії (наприклад: *archive, bin, bookmark, window, cloud, desktop, mouse, folder, firewall, Trojan horse*). У цьому випадку нейтральна лексика набуває експресивного забарвлення через перенесення властивостей матеріальних чи культурних об'єктів на технічні поняття.

Спільні функції та побудова: метафори, що відображають аналогію між функціональними процесами у сфері інформаційних технологій та іншими видами діяльності (наприклад: *scrolling, wizard, bounce, chatting, multitasking, backup, dialog box, cloud computing*). Тут метафоризація виконує когнітивну функцію пояснення нових явищ через уже відомі моделі дії.

Схожість за структурою: метафори, що формуються на основі структурних паралелей між ІТ-процесами та соціальними чи культурними практиками (наприклад: *googling, trolling, phishing, streaming, fragmentation, digitize*). Такі номінації демонструють дискурсивну тенденцію до інтеграції технічної термінології у повсякденну комунікацію, де експресивно забарвлена лексика поєднується з нейтральною.

Отримані результати класифікації підтверджують, що ІТ-дискурс сучасної англійської мови активно використовує метафору як когнітивний та комунікативний інструмент. Вона забезпечує доступність складних технічних понять, сприяє їхньому закріпленню у мовній практиці та водночас формує нові семантичні поля, що відображають взаємодію технологічної та культурної сфер.

Традиційно метафору розглядали як стилістичний троп у літературі, риторичі та дискурсі впливу. Однак сучасний аналіз метафоричного процесу відкриває нову перспективу: метафора є невід'ємною складовою ментальної діяльності, своєрідним «містком» між об'єктом і суб'єктом. Вона постає як результат когнітивного аналізу навколишнього середовища, де процес метафоризації є взаємозалежним і не може існувати поза комунікативним актом.

У сфері ІТ-дискурсу метафора виконує особливу роль. Технології, будучи новими й доступними широкому колу користувачів, потребують зрозумілої номінації. Метафора спрощує складні технічні процеси, редукує

їх до кількох влучних слів і забезпечує когнітивну доступність як для пересічного користувача, так і для спеціаліста.

Аналіз теорій метафори та її референтів дозволяє стверджувати, що цей семантичний прийом має значний вплив на повсякденне життя та використання технологій. Асоціативні ряди, що формуються від базових понять до нових концептів, демонструють потенціал людського мислення та підтверджують тісний зв'язок між лінгвістикою та психологією.

Отже, когнітивна метафора в ІТ-дискурсі є невід'ємною частиною сучасного розумового процесу. З огляду на постійне виникнення нових технологій, що потребують зрозумілої номінації, концептуальна метафора залишається перспективним напрямом мовознавчих студій. Її функціонування у різних дискурсивних векторах продовжує бути актуальним предметом наукових розвідок, адже метафора перебуває у процесі постійних модифікацій, відображаючи динаміку суспільного та технологічного розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белехова Л. Словесний поетичний образ в історико-типологічній перспективі, 2002.
2. Жаботинська С., Концептуальний аналіз мови: фреймові мережі // Мова. Науково-теоретичний журнал із мовознавства. №9: Проблеми прикладної лінгвістики / Під ред. Іщенко Д.С. - Одеса: Астропринт, 2004. С.81–92.
3. Селіванова О., Концептуальне моделювання і когнітивно-ономасіологічний аналіз. Вісник Черкаського університету. Серія: Філологічні науки. 2017. Вип. 2. С. 3–12.
4. Boyd, R., Metaphor and Theory change. Cambridge: Cambridge University Press, 1993. с.30.
5. Lakoff G., Jonson M., Metaphors We Live By. 1980, С. 16-17, 23-24.
6. MacCormac, E., A Cognitive Theory of Metaphor. 1989, С. 359-360.
7. Sease, R., Metaphor's Role in the Information Behavior of Humans Interacting with Computers. Information Technology and Libraries, 27(4). 2008, С. 9–16.
8. Temmerman, R., Towards New Ways of Terminology Description: The Sociocognitive-Approach. John Benjamins Publishing. 2000, С. 165–175).

ЗМІСТ І СТРУКТУРА МИРОТВОРЧОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ

Добрянський Андрій,

*здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти,
Приватного вищого навчального закладу
«Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імена академіка Степана Дем'янчука» (м. Рівне, Україна)*

Науковий керівник: Кочмар Діана,

*кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри іноземних мов
Приватного вищого навчального закладу
«Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука» (м. Рівне, Україна)*

Анотація. У статті проаналізовано необхідність розвитку миротворчої компетентності здобувачів фахової передвищої освіти в умовах тривалого збройного конфлікту в Україні. Визначено, що миротворча компетентність є важливою складовою професійної підготовки майбутніх фахівців. Розглянуто визначення поняття «миротворча компетентність» у зарубіжному та українському науковому дискурсах. Виокремлено три структурні компоненти миротворчої компетентності: когнітивний, діяльнісний та ціннісний. Сформульовано авторське визначення миротворчої компетентності здобувача фахової передвищої освіти з урахуванням його професійного спрямування.

Ключові слова: миротворча компетентність, здобувачі фахової передвищої освіти, структура миротворчої компетентності, педагогіка миру, ненасильницька комунікація.

Abstract. In the article, the need to develop peacebuilding competence of students of professional pre-higher education in the context of the ongoing armed conflict in Ukraine is analysed. It is determined that peacebuilding competence is an important component of professional training of future specialists. The definition of «peacebuilding competence» in foreign and Ukrainian scientific discourse is examined. Three structural components of peacebuilding competence are distinguished: cognitive, activity-based and value-based. The author's definition of peacebuilding competence of a student of professional pre-higher education is formulated, taking into account his/her professional orientation.

Keywords: *peacebuilding competence, students of professional pre-higher education, structure of peacebuilding competence, peace education, non-violent communication.*

Актуальність дослідження обумовлена факторами, що характеризують сучасний освітній та соціокультурний контекст. Сьогодні, коли світ стикається з постійними конфліктами та глобальними викликами, надзвичайно важливо навчити молодь жити в мирі.

Життєвий шлях нинішнього покоління молодих українців нерозривно пов'язаний із досвідом війни, що триває понад десять років. Постійна напруга та невизначеність, які посилюються з повномасштабним вторгненням, вимагають від молоді надзвичайної психологічної стійкості та здатності зберігати ціннісні орієнтири в умовах деструкції.

Водночас досвід подолання криз має трансформуватися у конструктивну соціальну дію. Здобувачі фахової передвищої освіти – це молодь, яка вже за кілька років стане активними учасниками ринку праці та представниками різних професійних сфер. Від їхньої здатності будувати безконфліктну взаємодію та впроваджувати цінності миротворчості залежатиме загальна стабільність післявоєнного суспільства.

У зарубіжному науковому дискурсі проблематику миробудування (peacebuilding) та освіти для миру (peace education) досліджували С. Хелета (S. Heleta), Д. Дірдорфф (D. Deardorff), К. Гетце (C. Goetze), Т. Тетеп (T. Tetep), А. Далена (A. Dahlana), М. Барнетт (M. Barnett), Х. Кім (H. Kim), А. Вестал (A. Vestal), Н. Джонс (N. Jones), Л. Рейхлер (L. Reychler), Т. Паффенхольц (T. Paffenholz) та ін.

Проблематика педагогіки миру та формування миротворчої компетентності є також активно розробляється українськими науковцями. Зокрема, В. Андрущенко, І. Бех, А. Богуш та С. Клепко розглядають філософсько-освітні засади культури миру та її значення для розвитку особистості. Методологічний апарат та практичне впровадження педагогіки миру в освітній процес досліджували А. Боярська-Хоменко, А. Дем'янчук, С. Дем'янчук, О. Марчук, Л. Мельничук, Т. Пагута та ін. Однак проблема розвитку миротворчої компетентності здобувачів фахової передвищої освіти залишається малодослідженою.

Мета статті: теоретично обґрунтувати зміст та структуру миротворчої компетентності здобувачів фахової передвищої освіти.

Сучасна педагогічна наука дедалі більше уваги приділяє проблемам формування культури миру, ненасильницької комунікації та толерантності. Це пов'язано з глобалізаційними процесами, зростанням міжкультурних контактів, а також із наявними збройними конфліктами, зокрема й в Україні. Як слушно зазначають М. Стадник та А. Панченко, «вже наприкінці минулого століття спостерігалось посилення соціального занепокоєння з

приводу різних форм насильства, таких як екоцид, геноцид, сучасна війна, етнічна ненависть, расизм, і насильство в сім'ї, з іншого боку відбувалося відповідне актуалізування з питань миру в галузі освіти» [2, с. 4].

У цих умовах особливої актуальності набуває педагогіка миру (peace education) як міждисциплінарний напрям, що інтегрує гуманістичні цінності, правозахисні підходи та соціально-педагогічні технології [1]. Як зазначає В. Тінкер (V. Tinker), ідеї «освіти для міжнародного розуміння» почали розвиватися ще після Першої світової війни завдяки М. Монтессорі та Дж. Дьюї, які вважали, що через освіту можна запобігти майбутнім війнам, змінюючи ставлення та поведінку людей [8]. Після Другої світової війни ця ідея набула подальшого розвитку завдяки ЮНЕСКО, яка проголосила, що «війни починаються в умах людей, тому в умах людей мають будуватися й захисти миру» [4].

У 1960-1970-х роках основоположник досліджень миру Й. Галтунг розширив концепцію педагогіки миру, включивши до неї поняття структурного та культурного насильства поряд із прямим [5]. Відповідно, він розрізняє негативний мир (як відсутність прямого насильства, воєн) та позитивний мир (як наявність соціальних і культурних структур, що сприяють благополуччю всіх громадян) [5]. Це розрізнення стало концептуальною основою для багатьох сучасних досліджень у галузі педагогіки миру.

У науковій літературі використовують різні терміни, близькі до досліджуваного нами феномену: «мирна компетентність» (peace competence), «внутрішній мир» (self-peace), культура миру (culture of peace) тощо. У контексті навчання вживають терміни «миротворча освіта», «педагогіка миру», «виховання на ідеях миру». Узагальнюючи наявні підходи, UNICEF визначає освіту заради миру як «процес сприяння знанням, навичкам, ставленню та цінностям, необхідним для зміни поведінки, яке дозволить дітям, молоді та дорослим запобігати конфліктам і насильству (як явному, так і структурному), розв'язувати конфлікт мирним шляхом і створити умови, що сприяють миру на внутрішньоособистісному, міжособистісному, міжгруповому, національному та міжнародному рівнях» [4].

На основі наукових досліджень [3; 6; 7] ми визначаємо «*миротворчу компетентність*» (peacebuilding competence) як здатність особистості до гармонізації міжособистісних та міжкультурних відносин. Вона передбачає наявність системи цінностей (поваги, толерантності та доброзичливості) та їх активне впровадження у життя через ненасильницьку комунікацію, вміння уникати конфліктів і вибудовувати гармонійні стосунки з людьми різних культур.

На основі аналізу зарубіжних та українських досліджень [2; 3; 6; 8] ми виокремлюємо три структурні компоненти миротворчої компетентності

(табл. 1.1).

Як наголошують українські дослідники, «в сучасному соціальному просторі актуальним в освітньому процесі постає формування різнобічних навичок, знань громадян щодо практики вирішення конфліктів, насильств та інших деструктивних чинників суспільного розвитку» [2, с. 5]. Особливого значення це набуває в контексті війни на Сході України, де «фактор громадянського виховання набуває надзвичайної уваги, бо воно зумовлене потребами державотворчих процесів на засадах гуманізації,

Таблиця 1

Структура миротворчої компетентності

Компонент	Зміст	Приклади
Когнітивний	Знання про природу конфліктів, стратегії їх ненасильницького вирішення, основи ненасильницької комунікації (за М. Розенбергом), розуміння культурних відмінностей та стереотипів.	Здатність пояснити різницю між толерантністю та повагою; знання технік активного слухання.
Діяльнісний	Практичні вміння ненасильницької комунікації використання «Я-повідомлень», активне слухання, медіація, пошук компромісу, розпізнавання маніпуляцій у медіа тощо.	Уміння висловлювати незгоду без образи; здатність посередничати у вирішенні конфлікту між іншими.
Ціннісний	Цінності толерантності, емпатії, поваги до культурної різноманітності, відповідальності за мирний клімат у колективі, готовність до діалогу та зміни власної думки.	Інтерес до інших культур; переконання, що культурні відмінності збагачують суспільство; відчуття відповідальності за мир у групі.

демократії, соціальної справедливості» [2, с. 3]. Тому актуальним є розвиток миротворчої компетентності здобувачів освіти.

Так, під *миротворчою компетентністю здобувача фахової передвищої освіти* ми розуміємо інтегративну здатність особистості, що виявляється в сукупності знань про природу конфліктів та способи їх ненасильницького вирішення, навичок ненасильницької комунікації та

медіації, а також ціннісного ставлення до культурної різноманітності, емпатії та відповідальності за створення мирного клімату в професійному та соціальному середовищі.

Специфіка формування миротворчої компетентності в закладах фахової передвищої освіти полягає в тому, що студенти вже мають професійне спрямування. Саме тому розвиток цієї компетентності має відбуватися з урахуванням майбутньої професійної діяльності: здатності до роботи в мультикультурних командах, етичного прийняття рішень у конфліктних ситуаціях, відповідальності за мирний клімат у колективі.

Отже, миротворча компетентність є необхідною складовою професійної підготовки майбутніх фахівців в умовах сучасних українських реалій. Виокремлення трьох компонентів (когнітивного, діяльнісного та ціннісного) дозволяє комплексно підійти до оцінювання рівня сформованості миротворчої компетентності. Особливістю запропонованого підходу є врахування специфіки фахової передвищої освіти, де студенти вже мають професійне спрямування. Це зумовлює необхідність інтеграції миротворчої компетентності в контекст майбутньої професійної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дем'янчук А. С., Марчук О. О., Мельничук Л. Б., Петрук О. М. Виховання в душі миру як пріоритетний напрям роботи викладачів Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука. *Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та ВНЗ*. 2018. № 2 (20). С. 21–27.
2. Стадник М. М., Панченко А. Г. Актуалітети миротворчої освіти. *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. № 2. С. 4–6.
3. Barnett M., Kim H., O'Donnell M., Sitea L. Peacebuilding: What is in a Name? *Global governance*. 2007. Vol. 13 (1). P. 35.
4. Fountain S. Peace Education in UNICEF (Working Paper). New York : UNICEF, 1999. URL: <https://www.unicef.org/lifeskills/files/PeaceEducationUNICEF.pdf> (дата звернення: 10.01.2026).
5. Galtung J. Peace by Peaceful Means. London : Sage Publications Ltd., 1996. 280 p.
6. Heleta S., Deardorff D. K. The role of higher education institutions in developing intercultural competence in peace-building in the aftermath of violent conflict. *Intercultural competence in higher education*. Routledge, 2017. P. 53–63.
7. Lederach J. P., Appleby R. S. Strategic peacebuilding: An overview. *Strategies of peace: Transforming conflict in a violent world*. 2010. P. 19–44.
8. Tinker V. The Emergence of Peace Education as a Post-War Policy Tool of Peacebuilding. *All Azimuth*. P. 1–16.

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЛЕКСИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В УЧНІВ СЕРЕДНЬОЇ ШКОЛИ ЗА ДОПОМОГОЮ ІНТЕРАКТИВНИХ ОНЛАЙН-ПЛАТФОРМ

Колесова Юлія,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

Приватного вищого навчального закладу

«Міжнародний економіко-гуманітарний університет

імені академіка Степана Дем'янчука» (м. Рівне, Україна)

Науковий керівник: Кочмар Діана,

кандидат педагогічних наук, доцент,

завідувач кафедри іноземних мов

Приватного вищого навчального закладу

«Міжнародний економіко-гуманітарний університет

імені академіка Степана Дем'янчука» (м. Рівне, Україна)

Анотація. У статті проаналізовано особливості формування лексичної компетентності в учнів середньої школи із застосуванням інтерактивних онлайн-платформ. Визначено, що найбільш ефективними для середньої школи є онлайн-платформи: Quizlet, Wordwall та Kahoot, оскільки вони забезпечують ефективне повторення матеріалу через ігрові форми. Розглянуто наукові підходи до визначення поняття «лексична компетентність» у працях вітчизняних та зарубіжних дослідників. Метою статті є виявлення дидактичних умов ефективного використання зазначених платформ. Результати можуть бути корисними для вчителів мови в 5-9 класах.

Ключові слова: лексична компетентність, інтерактивні онлайн-платформи, інтерактивне навчання, ігрові вправи, Quizlet, Wordwall.

Abstract. The article analyzes the peculiarities of developing lexical competence in secondary school students using interactive online platforms. It is determined that the most effective online platforms for secondary school are Quizlet, Wordwall, and Kahoot, as they provide effective material repetition through game-based forms. Scientific approaches to defining the concept of «lexical competence» in the works of domestic and foreign researchers are considered. The aim of the article is to identify the didactic conditions for the effective use of these platforms. The results may be useful for language teachers in grades 5-9.

Keywords: lexical competence; interactive online platforms; interactive learning; game-based exercises; Quizlet; Wordwall.

В умовах швидкого розвитку цифрових технологій та їх впливу на освітній процес, виникає необхідність у пошуку нових методів формування комунікативної компетентності, основу якої становить лексична компетентність. Традиційні методи роботи з лексикою часто не враховують психологічних особливостей учнів середньої школи, зокрема їхню потребу в інтерактивності та ігрових формах. Саме тому актуальним є дослідження ефективності інтерактивних онлайн-платформ: *Quizlet*, *Wordwall*, *Kahoot* для формування лексичної компетентності в учнів 5-9 класів.

Аналіз наукової літератури свідчить про зростаючий інтерес дослідників до використання інтерактивних онлайн-платформ у формуванні лексичної компетентності.

Проблему формування лексичної компетентності досліджували:

В. І. Мацалковська, Ю. З. Міркіна і О. О. Груцько, Пол Нейшн, Джеремі Харнер.

Формування лексичної компетентності в учнів середньої школи є фундаментальною частиною навчання англійської мови, оскільки словниковий запас – це основа для розвитку всіх видів мовленнєвої діяльності – говоріння, читання, аудіювання та письма.

Дослідження показують, що лексична компетентність формується не лише через заучування окремих слів, а й вміння застосовувати їх на практиці. Наприклад, А. Воробець підкреслює, що лексична компетентність включає не лише вивчення слів з іноземної мови, а передусім їх доречне і грамотне застосування на практиці. Розрізняють декілька етапів формування лексичної компетентності:

Перший етап – формування навичок розпізнавання слів в мовленні, ознайомлення з комунікативною поведінкою, яка є характерною для носіїв мови.

Другий етап – формування навичок використання слів у мовленні. На цьому етапі пропонуються вправи для тренування вивчених слів.

Третій етап – набуття знань про лексичну структуру мови. На цьому етапі виконуються завдання на встановлення значення слів.

Четвертий етап – розвиток умінь вживання лексичних одиниць. На цьому етапі практикується вживання слова з іншими іншомовними словами у різних ситуаціях[1].

Для того щоб формування лексичної компетентності учнів мало результати, важливо організувати навчання в декілька етапів та врахувати різні види діяльності. Спочатку доцільно створити інтерес до нової лексики – цьому сприяють ігрові завдання і життєві ситуації. Далі основна увага приділяється ознайомленню з новими словами та їх розумінню: учні засвоюють значення лексики, працюють з прикладами і наочними матеріалами.

На наступному етапі учні навчаються оцінювати власне мовлення, помічати і виправляти свої помилки, це сприяє більш усвідомленому використанню лексики. Останнім етапом є активна практика, коли нові слова застосовуються у різних мовленнєвих ситуаціях, наприклад: у діалогах, вправах, рольових іграх. Цей етап допомагає розвивати мовленнєві навички та закріплювати лексику на практиці.

В. І. Мацалковська стверджує, що найцінніші слова – це ті, які ви можете пригадати та використати автоматично. Зрештою, вивчення лексики є цінним лише в тому випадку, якщо ви можете використовувати свої нові слова правильно на практиці [2].

У сучасному навчанні англійської мови глобального значення набуває використання цифрових технологій. Особливо ефективними є інтерактивні онлайн-платформи. Вони поєднують навчання і гру та дають змогу урізноманітнити вправи, організувати повторення та контроль засвоєння слів.

Одним із сучасних підходів до навчання лексики англійської мови є лексичний підхід, розроблений М. Льюїсом. Основна ідея цього підходу полягає в тому, що мовлення формується не шляхом поєднання окремих слів за граматичними правилами, а через засвоєння та відтворення готових лексичних одиниць і стійких словосполучень. До таких одиниць належать колокації, ідіоми, фразові дієслова, мовленнєві кліше та типові моделі висловлювань. Згідно з концепцією М. Льюїса, ефективне оволодіння іноземною мовою передбачає накопичення в пам'яті значної кількості лексичних блоків, які зберігаються та відтворюються як цілісні одиниці. Це пояснюється тим, що в реальному мовленні носії мови переважно використовують готові мовні шаблони, а не конструюють кожне висловлювання з окремих слів [7].

Європейський досвід свідчить, що найбільш ефективним підходом у навчанні іноземних мов є компетентнісний. Цей метод спрямований на розвиток практичних навичок і набуття досвіду. Тут англійська мова розглядається як інструмент для виконання практичних завдань у співпраці з іноземними партнерами.

Ще одним сучасним способом навчання лексики є використання ігрових елементів, або гейміфікації. Вона передбачає застосування у навчанні балів, рівнів, змагання та різних ігрових завдань. У такому форматі учні активно залучаються до роботи з новою лексикою, частіше повторюють її та використовують у мовленні.

Аналіз зібраних даних показує, що гейміфікація позитивно вплинула на мотивацію учнів на уроках іноземних мов. Відповіді на опитування показали, що такі елементи, як бали та рівні, підвищували їхній інтерес і робили завдання в класі більш досяжними. Багато учнів зазначили, що відчуття прогресу спонукало їх до більш активної участі. Вони краще

взаємодіяли з учителем та один з одним, ставили більше запитань та охочіше виконували завдання.

Освітня платформа – це інтегрований набір інтерактивних онлайн-сервісів, що надає вчителям, учням, батькам інформацію, інструменти та ресурси для підтримки та покращення освітнього процесу та управління ним. [3]

До найпопулярніших платформ для навчання англійської мови належать *Quizlet*, *Kahoot!*, та *Wordwall*, які дозволяють поєднувати індивідуальну і групову роботу з контролем засвоєння лексики.

Quizlet – платформа для створення флеш-карток на повторення лексики. Допомогає учням запам'ятовувати слова через різні режими навчання: *Learn*, *Match*, *Test*. Підходить для індивідуальної роботи та самоконтролю.

Українські дослідниці О.М. Чайковська та Л.А. Збаравська довели, що застосування сервісу *Quizlet* у навчанні англійської мови сприяє підвищенню рівня засвоєння лексичних одиниць, розвитку довготривалого запам'ятовування та зростанню навчальної мотивації студентів. Наприклад, під час вивчення теми «*Food*» учні можуть використовувати електронні флеш-картки, де подано слово, зображення та аудіовимову (*apple*, *bread*, *cheese*). Це сприяє одночасному залученню зорової та слухової пам'яті й полегшує запам'ятовування нових слів. [4]

Kahoot – інтерактивна платформа для вікторин та ігор у реальному часі. Учні відповідають на запитання на швидкість, отримують бали, а платформа забезпечує миттєвий зворотний зв'язок і рейтинги, що підвищує мотивацію та активність.

У педагогічному експерименті Фурсенко Т. М., Друзь Ю. М. і Друзь Г. М. показано, що використання платформи *Kahoot!* покращує засвоєння англійської лексики студентами. Студенти експериментальної групи набрали приблизно на 20 % більше балів у тестах порівняно з контрольною групою, яка виконувала традиційні вправи. [5]

Хмарний сервіс *Wordwall* – це багатофункціональний інструментарій для створення дидактичних навчальних матеріалів та подальшого їх використання. Різноманітність завдань, які можна створити в *Wordwall*, робить його універсальним інструментарієм для різних дисциплін та типів навчання. Викладачі можуть створювати кросворди, відгадування слів, пазли та інші завдання, спрямовані на підвищення якості навчання та розвиток ключових навичок студентів. [6]

Отже, інтерактивні онлайн-платформи *Quizlet*, *Wordwall*, *Kahoot* є доцільним і результативним засобом удосконалення процесу навчання лексики учнів середньої школи. Систематичне та методично обґрунтоване використання зазначених платформ сприяє підвищенню якості іншомовної освіти в сучасній школі. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у

розробці конкретних моделей інтеграції онлайн-платформ у структуру уроку іноземної мови та експериментальній перевірці їх ефективності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Воробець А. В. Поняття «лексична компетентність» у сучасній методиці навчання іноземних мов. *Науковий вісник Чернівецького університету. Германська філологія*. 2024. Вип. 822. С. 24–35. URL: <http://molodyivchenyi.ua/ua/conf/ling/> (дата звернення: 27.04.2026).
2. Мацалковська В. І. Формування англомовної лексичної компетентності учнів старшої школи за методом CLIL : магістерська робота : 035 Філологія / Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. Чернівці, 2022. 84 с. URL: https://ibn.idsi.md/vizualizare_piesa/159845 (дата звернення: 27.04.2026).
3. Cornali F., Cavaletto G. M. Emerging Platform Education: What Are the Implications of Education Processes' Digitization? *Sociology*. 2020. Vol. 7, no. 6. P. 327–333. DOI: <https://doi.org/10.17265/2328-2177/2020.06.001>
4. Чайковська О. М., Збаравська Л. А. Ефективність вивчення словника з англійської мови на основі квізлетів для підготовки студентів до державного іспиту з англійської мови. *Advanced Education*. 2020. No. 14. P. 84–90. DOI: <https://doi.org/10.20535/2410-8286.191144>
5. Фурсенко Т. М., Друзь Ю. М., Друзь Г. М. Обґрунтування використання кахут на заняттях з іноземних мов у сучасних вищих навчальних закладах: емпіричний аспект. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2024. Т. 56, № 4. С. 50–57. DOI: <https://doi.org/10.33407/itlt.v56i4.2341>
6. Галицький О. В., Джурляк А. В. Використання хмарного сервісу Wordwall у навчальному процесі закладу вищої освіти. *Освітній дискурс : збірник наукових праць*. 2024. Вип. 48 (1-3). С. 7–18. DOI: [https://doi.org/10.33930/ed.2019.2307.21\(48.1-3\)-1](https://doi.org/10.33930/ed.2019.2307.21(48.1-3)-1)
7. Michael Lewis (1993). *The Lexical Approach*. <https://englishcoachonline.com/blog/lexical-approach-lewis-review/>

ФЕНОМЕН BOGÓRODZICY В ІСТОРИЧНІЙ, ЛІТЕРАТУРНІЙ ТА ЛІНГВОКУЛЬТУРНІЙ ПЕРСПЕКТИВІ

Ляковська Євгенія,

здобувачка першого (бакалаврського рівня)

Приватного вищого навчального закладу

*«Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука» (м. Рівне, Україна)*

Науковий керівник: Смерчко Антон,

кандидат філологічних наук, доцент

доцент кафедри іноземних мов

Приватного вищого навчального закладу

*«Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука» (м. Рівне, Україна)*

Анотація. У представленій розвідці феномен «Bogurodzica» постає об'єктом комплексного синтетичного аналізу, що дозволяє реконструювати цілісну картину функціонування пам'ятки в просторі польської та загальноєвропейської культури. Крізь призму медієвістичного підходу висвітлено генетичні зв'язки тексту з візантійсько-руською літургійною традицією та латинською гімнографією. Особливу увагу приділено лінгвокультурній інтерпретації лексико-семантичних архаїзмів як маркерів тягlosti мовного розвитку. Такий підхід дає змогу осмислити твір як фундаментальний лінгвокультурний код, що визначив вектор формування польської національної ідентичності в історичній ретроспективі.

Ключові слова: *Bogurodzica, культура середньовіччя, лінгвокультурологія, лексичні архаїзми, пам'ятка духовної словесності.*

Abstract. The present study offers a complex synthetic analysis of the «Bogurodzica» phenomenon, enabling a comprehensive reconstruction of the monument's role within the framework of Polish and broader European culture. Employing a medievalist approach, the work elucidates the genetic links between the text and the Byzantine-Ruthenian liturgical tradition, as well as Latin hymnography. Particular emphasis is placed on the linguo-cultural interpretation of lexico-semantic archaisms as markers of linguistic continuity. This perspective facilitates an understanding of the work as a fundamental linguo-cultural code that shaped the trajectory of Polish national identity within a historical retrospective.

Keywords: *Bogurodzica, medieval culture, linguoculturology, lexical archaisms, monument of spiritual literature.*

Гімн «Bogórodzica» (традиційне написання – *Bogórodzica*) постає в історії слов'янської культури як унікальний інтелектуальний та духовний артефакт, що не має прямих генетичних аналогів у тогочасному літературному процесі. Це не просто найдавніша пам'ятка польської писемності, а цілісна світоглядна система, закарбована в лаконічній поетичній формі. Юліан Кшижановський у своїх фундаментальних розвідках неодноразово підкреслював, що поява «Bogórodzicy» у XIII–XIV століттях є свого роду історичним парадоксом: текст демонструє таку високу ступінь мовної конденсації та стилістичної довершеності, яка зазвичай притаманна літературам із багатовіковим досвідом розвитку. [3]

Для сучасного дослідника-медієвіста цей твір є багатоплановим палімпсестом. Під релігійним шаром молитви приховано політичний маніфест лицарства, а під польською лексикою – глибокі пласти церковнослов'янської, давньочеської та латинської термінології. Чеслав Мілош у своїй «Історії польської літератури» зауважував, що цей гімн є «ізолюваною вершиною», оскільки жоден інший тогочасний текст не наближається до нього за рівнем теологічної глибини та формальної складності. Феномен пам'ятки полягає в її здатності бути одночасно літургійним каноном, військовим сигналом та лінгвістичним еталоном, що робить її центральним об'єктом історико-літературного та лінгвокультурного аналізу. Дослідження цього тексту вимагає залучення методів палеославістики, історичної лінгвістики та компаративістики для розкриття його справжнього масштабу, оскільки гімн функціонує як складний інтертекстуальний вузол. [6]

Проблема походження «Bogórodzicy» протягом десятиліть залишалася полем зіткнення між романтичною національною традицією та суворим філологічним позитивізмом. Легенда, що приписувала авторство святому Войцеху (Адальберту Працькому), була надзвичайно живучою завдяки авторитету Яна Длугоша та офіційному закріпленню у вступі до Статуту Яна Ласького (1506 р.). У середньовічній свідомості зв'язок гімну з мучеником X століття легітимізував пісню як сакральний символ нації, надаючи їй статусу «апостольського» твору. Важливо зазначити, що наукова критика не просто відкидає «войцехівську легенду», а аналізує її як специфічний культурний механізм. Приписування авторства святому мученику було необхідним для утвердження гімну як літургійного та військового символу, що є характерним для середньовічного мислення, де авторитет старовини домінував над поняттям індивідуального авторства.

Філологічний аналіз, проведений Александром Брюкнером, Юліаном Кшижановським та Тадеушем Лером-Сплавінським, піддав цю версію

грунтовному сумніву. Чеслав Мілош прямо зазначає, що філологічні факти роблять версію про авторство св. Войцеха неможливою. Основний аргумент полягає в тому, що в X столітті польська мова ще не виділилася настільки чітко із загальнослов'янського масиву, щоб породити таку специфічну лексичну структуру. Більше того, морфологічні особливості архаїчного ядра гімну вказують на другу половину XIII століття як на найбільш імовірний час формування тексту. [2,3,4]

Ю. Кшижановський акцентує на тому, що «краківський текст» (1407 р.) – найдавніший збережений запис – відображає вже усталену, відшліфовану часом форму. Таким чином, ми маємо справу з текстом, який визрівав у середовищі освіченої еліти (ймовірно, домініканського чи францисканського кола), акумулюючи візантійські та західноєвропейські впливи. Продовжуючи аналіз генези, неможливо оминати проблему лінгвогенетичного походження ключової лексеми твору. У медієвістиці домінує обґрунтована концепція про те, що сама форма *Bogurodzica* є мовною калькою східнослов'янського або безпосередньо церковнослов'янського походження. Цей етимологічний пласт свідчить про глибоку дифузію візантійсько-слов'янської традиції в польське релігійне середовище, ймовірно, через посередництво давньочеської мови. Відсутність аналогічних за продуктивністю моделей словотворення в архаїчній польській мові того часу підтверджує зовнішнє запозичення терміну *Theotokos* (Богородиця), що був адаптований під фонетичні та морфологічні норми західнослов'янського ареалу [3, с. 39].

З точки зору літературної архітекτονіки, «*Bogórodzica*» являє собою шедевр середньовічної поезики. Її композиція базується на принципі антифонного паралелізму та строфічної симетрії. Науковці (зокрема Ю. Ворончак та Т. Міхаловська) одностайні в тому, що первинним, автентичним ядром пам'ятки є перші дві строфи. Усі наступні нашарування – великодні, літанійні або молитовні строфи, яких у пізніших списках налічується до вісімнадцяти – є вторинними додатками XIV–XVI століть, які помітно поступаються оригіналу за художньою якістю та мовною щільністю. Цей процес «розростання» тексту відображає поступову трансформацію гімну з герметичного теологічного твору на популярну пісню-молитву, де висока догматика поступилася місцем емоційній побожності пізнього середньовіччя [1, с.12-15].

Перша строфа – це молитовна інвокація до Богородиці, побудована як низка сакральних епітетів: *Bogórodzica*, *dziewica*, *Bogiem sławiena*, *Maryja*. Тут ми бачимо реалізацію візантійського теологічного типу *Theotokos*. Друга строфа змінює вектор звернення, спрямовуючи благання до Сина Божого через заступництво Іоанна Хрестителя: *Twego dzieła Krzci ciela, bożycze*.

У цьому структурному переході дослідники (Н. Ольшанська, Т. Лер-Сплавінський) вбачають літературну адаптацію візантійського іконографічного мотиву *Deesis* (Моління). У східнохристиянському мистецтві *Deesis* зображує Христа Вседержителя в оточенні Марії та Іоанна Предтечі, які молять Його за людство. Чеслав Мілош підкреслює, що така «іконографічна» побудова тексту свідчить про глибоку дифузію східних художніх моделей у польське середньовіччя. [6, с. 32]. Цей паралелізм не є випадковим: він відображає віру середньовічної людини у сувору ієрархію посередництва, де пряме звернення до Божества замінюється багатоступеневим заступництвом небесних патронів [4, с. 118-120].

Метрична організація твору також заслуговує на увагу. Це не силабічний вірш, а так званий інтонований (акцентний) вірш (*wiersz intonacyjny*), характерний для середньовічної музичної культури. Така структура дозволяла виконувати гімн як хоровий спів, де ритм тексту диктувався мелодійною лінією, а не суворим числом складів. Система рим у «*Bogórodzicy*» вражає своєю складністю: автор використовує не лише кінцеві, а й внутрішні рими (*dziewica – Maryja, sławena – zwolena*), що створює ефект звукової суцільності та сакральної вібрації, притаманний професійній латинській гімнографії [1, с. 54-55]. Це свідчить про те, що автор пам'ятки володів мистецтвом риторики на рівні найкращих європейських латиністів свого часу.

Мова «*Bogórodzicy*» є об'єктом прискіпливого вивчення історичної лінгвістики. Для філолога цей текст є свого роду «лінгвістичним заповідником», що зберіг форми, які зникли з польської мови ще до початку класичної епохи Відродження. Ці архаїзми не є стилістичною прикрасою; вони є органічними елементами мовної системи XIII століття, що була зафіксована у момент своєї найвищої сакральної експресії.

1. Лексичні архаїзми та семантичні трансформації:

Bogórodzica: Як вже зазначалося, ця назва є морфологічною калькою. Вибір саме цієї форми свідчить про свідому орієнтацію автора на високий сакральний стиль.

Gospodzin: Стародавня назва Господа, яка має паралелі в давньочеській мові (*Hospodin*). Ця лексема демонструє спільний слов'янський фундамент релігійної термінології до того моменту, як польська мова почала масово запозичувати латинські форми [4, с. 122].

Zbożny: У тексті гімну це слово вживається у своєму первісному значенні – «щасливий», «багатий» (від *zboże* – достаток, майно). Це слово проливає світло на середньовічну етимологію щастя як матеріального та духовного добробуту, отриманого від Бога.

Pobyт та Przebyт: Цікава пара лексем, що описують дихотомію середньовічного світогляду. *Pobyт* означав земне, тимчасове перебування, тоді як *przebyт* – вічне життя. Ці поняття створюють вертикальну вісь тексту,

спрямовуючи увагу віруючого від плінного земного світу до стабільної небесної реальності [5, с. 28-29].

2. Морфологічна архаїка як свідок епохи:

Bożycze: Кличний відмінок від слова *bożyc* (син Бога). Використання патронімічного суфікса *-ic* (аналогічно до назв князівських синів, наприклад *królewic*) демонструє специфічне середньовічне сприйняття божественної ієрархії через призму соціальних ієрархій того часу. Бог-Син тут постає як законний Спадкоємець небесного престолу, що було надзвичайно важливо для легітимації князівської влади на землі.

Наказові форми на *-i*: *Raczy, ziści, spuści*. У сучасній мові ці форми втратили кінцеву голосну (*racz, ziść*). Збереження цієї голосної в гімні дозволяє дослідникам реконструювати фонетичний образ давньопольської мови, де повноголосся в імперативах ще було нормою. Це додає тексту особливої мелодійності та вокальної відкритості [4, с. 125-126].

Постпозиція прийменника: Конструкція *Twego dzieła* (замість сучасного *dla twojego*) є синтаксичним архаїзмом, що відсилає до найдавніших пластів слов'янської мовної структури. Такі інверсії підкреслюють поетичний статус тексту, дистанціюючи його від звичайної прози.

Одним із найбільш значущих аспектів феномену «*Bogórodzicy*» є її соціальне функціонування як ідеологічного стрижня польської держави. Гімн пройшов шлях від літургійної пісні до статусу *carmen patrium* – «пісні батьківщини» [4, с. 115].

Ян Длугош у своїх хроніках описує кульмінаційний момент битви під Грюнвальдом (1410 р.), коли польське лицарство перед атакою заспівало «*Bogórodzicu*». Згідно з описами, це виконання мало потужний консолідуючий ефект, перетворюючи розрізнені лицарські загони на єдине військове та духовне ціле. Кшижановський наголошує, що в епоху, коли ще не існувало національного гімну в сучасному розумінні, саме цей твір виконував роль ідентифікатора спільноти. Кожна строфа гімну на полі бою сприймалася як заклик до божественного захисту, що надавало воїнам відчуття метафізичної правоти їхньої справи [3, с. 42].

Статус гімну як державної інституції було остаточно закріплено у 1506 році, коли Ян Ласький включив його текст до своїх «Статутів» – першого друкованого збірника законів Польського Королівства. Це унікальний випадок в історії європейської літератури, коли художній текст отримав силу закону. Гімн супроводжував коронаційні урочистості правителів династії Ягеллонів, що робило його невід'ємною частиною державного церемоніалу. Чеслав Мілош зауважував, що «*Bogórodzica*» була «демократичним» чинником: попри високу архаїчність мови, вона виконувалася колективно, створюючи відчуття спільноти, яке виходило за

межі станової ієрархії. Вона була голосом нації, що звертався до Абсолюту, легітимізуючи земний лад через божественну санкцію [6, с. 33].

Аналіз «Bogórodzicy» у працях Кшижановського та Мілоша дозволяє побачити еволюцію поглядів на пам'ятку. Якщо Юліан Кшижановський, представник класичної філологічної школи, зосереджується на деталізації текстологічних зв'язків, аналізі рим та синтаксису, то Чеслав Мілош пропонує більш широкий, майже метафізичний погляд.

Для Кшижановського гімн є доказом інтелектуальної зрілості польської нації на ранньому етапі її розвитку. Він ретельно спростовує уявлення про «мовне варварство» середньовіччя, демонструючи витонченість літературної техніки автора. Кшижановський розглядає Bogórodzica як складний механізм, де кожен звук і кожна пауза вивірені з математичною точністю. Натомість для Мілоша «Bogórodzica» – це вияв середньовічного універсалізму. Він акцентує на тому, що пам'ятка, написана національною мовою, за духом є частиною великого європейського латинського світу, але при цьому зберігає глибокий зв'язок із візантійською сотеріологією. Це поєднання робить гімн символом синтетичної природи польської культури, що завжди знаходилася на межі великих традицій [3, с. 38; 6, с. 31-32].

Феномен «Bogórodzicy» виходить далеко за межі суто літературної пам'ятки, поєднуючи в собі ключові лінії розвитку середньовічної культури. Твір є репрезентативним зразком сакрального синтезу, у якому візантійська догматична вертикаль Deesis органічно інкорпорована в західноєвропейську латинську архітектуру. Вказана конвергенція свідчить про унікальну відкритість польського середньовічного простору до інтелектуальної дифузії, де східна сотеріологічна традиція знайшла нове вираження через латинські поетичні форми.

Лінгвістична архітектура гімну, заснована на реліктах (*bożycze, Gospodzin, zbożny*), функціонує як ієратичний код, що свідомо дистанціює сакральний зміст від побутового мовлення. Використання морфологічних архаїзмів та церковнослов'янських кальок свідчить про високий рівень мовної свідомості автора, здатного інтегрувати праслов'янську лексичну спадщину в нову фонетичну систему західнослов'янського ареалу. Текстова монолітність архаїчного ядра «Bogórodzicy» протягом століть підтверджує її статус мовного еталону, який консервував найдавніші пласти польської словесності, перетворюючи їх на недоторканий канон національної духовності.

У контексті культури середньовіччя твір демонструє еволюцію від суто літургійного співу до статусу національного символу, що підтверджує здатність пам'ятки духовної словесності акумулювати етнокультурну ідентичність. Таким чином, лінгвокультурологічний підхід до аналізу пам'ятки дає змогу простежити складні процеси взаємодії мови та

релігійної свідомості, що залишаються фундаментальними для розуміння слов'янського духовного простору.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Bogurodzica* / oprac. J. Woronczak. Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1962. 422 s.
2. Brückner A. *Encyklopedia staropolska*. Warszawa : Wiedza Powszechna, 1990. T. 1 : A–M. 955 s.
3. Krzyżanowski J. *Historia literatury polskiej : od średniowiecza do oświecenia*. Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1979. 711 s.
4. Lehr-Splawiński T. Uwagi o języku «Bogurodzicy». *Studia z filologii polskiej i słowiańskiej*. Warszawa : PWN, 1966. T. 6. S. 115–128.
5. Mazinska O. Bogurodzica w kontekście średniowiecznej hymnografii: aspekt lingwokulturowy. *Słowo i Czas*. 2018. № 4. S. 22–34.
6. Miłosz C. *Historia literatury polskiej* / przeł. M. Tarnowska. Kraków : Wydawnictwo Znak, 1993. 671 s.

СТРАТЕГІЇ ЗБЕРЕЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ ПАМ'ЯТІ В СУЧАСНОМУ ЛІТЕРАТУРНОМУ ДИСКУРСІ: ДОСВІД «НОВОГО РОЗСТРІЛЯНОГО ВІДРОДЖЕННЯ»

Міркевич Лідія,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, історико-філологічного факультету Приватного вищого навчального закладу «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука» (м. Рівне, Україна)

Науковий керівник: Овдійчук Лілія,

кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач, професор кафедри української мови та літератури Приватного вищого навчального закладу «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука» (м. Рівне, Україна)

Анотація. У статті досліджено механізми збереження культурної пам'яті в умовах сучасної російсько-української війни. На прикладі творчої спадщини В. Вакуленка, М. Кривцова та В. Амеліної проаналізовано стратегії меморіалізації, що реалізуються через літературну рецепцію та комеморативні проекти, зокрема архів пам'яті «Недописані». Особливу увагу приділено концепту «Нового Розстріляного Відродження» як інструменту осмислення історичної тягlosti нищення української інтелігенції. Висвітлено роль документальних та поетичних текстів у формуванні національного наративу спротиву.

Ключові слова: культурна пам'ять, меморіалізація, «Нове Розстріляне Відродження», проєкт «Недописані», літературна рецепція, Володимир Вакуленко, Максим Кривцов, Вікторія Амеліна.

Abstract. The article examines the mechanisms of preserving cultural memory during the contemporary Russo-Ukrainian war. Based on the creative heritage of V. Vakulenko, M. Kryvtsov, and V. Amelina, the study analyzes memorialization strategies implemented through literary reception and commemorative projects, specifically the "Nedopysani" (Unfinished) memory archive. Particular attention is paid to the concept of the "New Executed Renaissance" as a tool for understanding the historical continuity of the destruction of the Ukrainian intelligentsia. The role of documentary and poetic texts in forming the national narrative of resistance is highlighted.

Key words: cultural memory, memorialization, "New Executed Renaissance", "Nedopysani" (Unfinished) project, literary reception, Volodymyr Vakulenko, Maksym Kryvtsov, Viktoriia Amelina.

Повномасштабна війна рф проти України спричинила безпрецедентні втрати в українському культурному просторі. Загибель на фронті письменників внаслідок воєнних злочинів росії актуалізувала в суспільній свідомості концепт «Нового Розстріляного Відродження». Цей феномен набув форми колективної травми, що потребує осмислення та опрацювання. У цьому контексті критично важливим є формування дієвих стратегій збереження пам'яті про митців-воїнів та їхню творчість. Спадщина загиблих авторів – зокрема Володимира Вакуленка, Вікторії Амеліної, Максима Кривцова – постає як перерваний наратив, що трансформується у «медіум пам'яті» та засіб конструювання національної ідентичності. Дослідження цих процесів є формою інтелектуального супротиву та механізмом подолання культурної травми й протидії культурному геноциду в умовах російсько-української війни.

Проблема збереження пам'яті про сучасних митців та їхній внесок у літературний процес під час війни перебуває у фокусі уваги як науковців, так і медійників. Підґрунтям дослідження є праці Т. Бикової, Ю. Бордюк, О. Деркачової, Р. Марциняк, Л. Овдійчук. Важлива роль у популяризації та меморіалізації постатей належить медійним проектам М. Барчук, О. Герасим'юк та Є. Ліра, К. Литвиненко, Є. Подобної, В. Солод, а також рефлексіям письменників П. Вишебаби, В. Пузіка, О. Стяжкіної.

Попри наявність публіцистичних та літературознавчих розвідок, залишається потреба у комплексному філологічному аналізі творів як художніх явищ у поєднанні з методологією студій пам'яті (Memory Studies). Невирішеною частиною загальної проблеми є детальна систематизація жанрово-стильових особливостей та ціннісно-світоглядних домінант текстів-свідчень, що дозволяє розглядати їх не лише як меморіальні артефакти, а й як естетично вартісні об'єкти.

Метою статті є дослідження стратегій збереження та актуалізації культурної пам'яті в сучасному українському літературному процесі через аналіз поезики та ідейно-тематичного спрямування творів Володимира Вакуленка-К., Вікторії Амеліної, Максима Кривцова-«Далі».

Для досягнення мети поставлено такі *завдання*:

- уточнити сутнісні характеристики базових понять дослідження в контексті теорії культурної пам'яті та «простору спогаду» (за А. та Я. Ассманами);
- проаналізувати твори воєнної тематики зазначених авторів як медіуми культурної пам'яті;
- виявити жанрові та стильові особливості мемуарних і поетичних текстів, створених в умовах війни;
- розглянути ціннісно-світоглядні домінанти творчості, що відображають стратегії збереження національної ідентичності та досвід опору агресії.

Дослідження культурної пам'яті (Memory Studies) на зламі XX–XXI століть має міждисциплінарний характер. Це дозволяє аналізувати літературу не лише як естетичний феномен, а як динамічне середовище трансформації і збереження суспільного досвіду. Російсько-українська війни зумовила акцент на літературі як ключовому медіумі меморіалізації. Це спонукає до розробки інструментарію студій пам'яті через осмислення текстів, які фіксують травму «тут і зараз».

Моріс Гальбваск (Альбавск) (Maurice Halbwachs) перший акцентував на розмежуванні функцій історії та пам'яті, позаяк історія тяжіє до універсальності і пропонує «мертвий» опис подій, тоді як колективна пам'ять «жива», бо вона завжди суб'єктивна і належить конкретній групі. Проте якщо спогади не мають просторової опори (місто, вулиця, сад), за М. Гальбваском, то група не може пам'ятати. [12] На основі цих ідей німецькі дослідники Аляйда та Ян Ассмани розробили теорію колективної пам'яті, розмежувавши комунікативну пам'ять (живе спілкування поколінь, що охоплює 80–100 років) та культурну пам'ять (тривале збереження сенсів через тексти, ритуали та пам'ятки). Аляйда Ассман розширила цей підхід концепцією «простору спогаду» з урахуванням етичного чинника та викликів сучасності разом з механізмами функціонування пам'яті в медіалізованому світі. Основою пам'яті є спогад, який окреслює «простір спогаду» (Memory Space). [3] Простір спогаду постає не як статичне сховище, а як активний процес взаємодії між накопичувальною і функціональною пам'яттю або іншими словами між «архівом» та «каноном». Для сучасної воєнної літератури (а це щоденникові записи, фронтові поезії, есеї, образки, дописи у соцмережах) цей підхід є визначальним, оскільки дозволяє простежити перехід індивідуальних свідчень із приватного архіву до загальнонаціонального канону, маркуючи культурний простір України.

В Україні проблеми культурної пам'яті були у фокусі уваги Т. Гундорової, О. Забужко О. Стяжкіної. Зокрема, О. Забужко у збірці есеїв «Наша Європа» наголошує на важливості опрацювання різних аспектів культурної пам'яті та на ролі інтелектуалів у кризові періоди, коли необхідне широке осмислення культурних явищ та феноменів. [6] Науковці, письменники, журналісти долучилися до осмислення і дослідження феномену «Нового Розстріляного Відродження» через публікації, медійні проекти.

Парафраз «Нове Розстріляне Відродження» уведено в літературознавчий і загалом суспільний дискурс Вікторією Амеліною, яка у передмові до «Окупаційного щоденника» Володимира Вакуленка («Я перетворююсь... Щоденник окупації. Вибрані вірші») провела пряму паралель між сталінськими репресіями 1930-х років та сучасним нищенням росією української творчої інтелігенції: «...якщо в української культури є

шанси на те, що цього разу пощастить не лише рукописам, а й самим авторам, то лише завдяки тому, що ми чинимо спротив. Інакше – це знову Розстріляне Відродження: так само в полях, так само в безіменних могилах...» [1, с.10] Сама Вікторія загинула невдовзі після виходу книги, ставши частиною цього самого явища. У межах *Memory Studies* цей вислів є новим меморіальним кодом, а отже, спонукає до осмислення творчої долі митців, які загинули на полі бою: кожен на своєму відтинку фронту: у війську чи в тилу, чинячи спротив агресії РФ зброєю, словом, справами.

У дослідженні виокремлено три основні стратегії, що трансформують літературний текст у медіум культурної пам'яті:

- *Документалізація як форма свідчення (Спадщина В. Вакуленка)*
- *Колективна солідарність та тяглість (Проекти В. Амеліної)*
- *Естетизація воєнного побуту та емоційна емпатія (Творчість М. Кривцова).*

Документалізація як форма свідчення. Спадщина Володимира Вакуленка «Окупаційний щоденник («Я перетворююсь... Щоденник окупації. Вибрані вірші» [4] письменника з Харківщини є фактом документалізації війни як форми свідчення. В. Вакуленко, перебуваючи в с. Капитолівка Ізюмського району Харківської області у повній блокаді, вів щоденник, у якому фіксував перебіг окупації і злочини окупаційної влади в надії, що зі записи будуть передані у міжнародні організації й опубліковані. Зошит із нотатками він закопав у саду під вишнею. Наприкінці березня 2022 року його викрали російські окупанти, катували і вбили двома пострілами з пістолета Макарова. Тіло письменника знайшли на місці масового захоронення в Ізюмі, опізнали за простреленими документами, татуванням та експертизою ДНК. Після деокупації Ізюмщини батько Володимира Вакуленка разом з Вікторією Амеліною відкопали зошит, у якому автор залишив часточку себе: *«Перетворююсь в розділ, у простір, у постріл. Створюю те, що, либонь, на погибель приречене»*. [4, с. 82]. Невдовзі В. Амеліна опублікувала діаріуш митця, його вірші. Отже, «Окупаційний щоденник» – це не лише літературний факт, а речовий доказ, архівація безпосереднього досвіду: *«Другого дня окупації рашисти троцили все. Невдовзі село перетворилося на зруйновану пустку»*. [4, с. 59] Таким чином відбулося перетворення приватного запису на публічний меморіальний артефакт. Функція, яку виконує цей документ – фіксація правди, яка протидіє забуттю та дезінформації. Це стратегія «рятування голосу» з-під окупації.

Колективна солідарність та тяглість (проекти В. Амеліної та «Недописані»). Вікторія Амеліна, письменниця та громадська діячка зі Львова для збереження культурної пам'яті обрала стратегію інтелектуального зв'язку між поколіннями і свідомо вписала сучасні події в історичний контекст: репресії радянської влади проти українських митців у

30-их роках XX століття. Механізмом для реалізації стратегії збереження пам'яті загиблих письменників став концепт «Нового Розстріляного Відродження», який ґрунтується на термінологічній спадкоємності: від метафори Єжи Гедройця «Розстріляне відродження», що маркувала трагічну долю української творчої еліти 1930-х років, до її сучасної реінтерпретації. Такий парафраз підкреслює тяглість російської колоніальної політики щодо митців України. У контексті цього незавершеного проєкту знаковим є факт віднайдення і публікації окупаційних щоденних записок і віршів В. Вакуленка. Ідею загиблої Вікторії Амеліної підхопили Олена Герасим'юк, письменниця і парамедицина добровольчого медичного батальйону «Госпітальєри» та Євген Лір, перекладач, письменник і військовослужбовець своїм проєктом «Недописані», [10] у якому основою є метафора «недописаності» життя і творчості митців, які загинули на фронті або від терористичних атак ворога, і розглядаються як тексти, перервані на півслові. Автори проєкту свою місію бачать у тому, щоб «дописати» ці історії через голоси рідних, друзів, побратимів, а також – що найважливіше – через актуалізацію їхніх власних творів, здійснюючи таким чином культурну меморіалізацію. У «Видавництві Старого Лева» посмертно була видана збірка В. Амеліної «Свідчення» [2], де вміщено поетичні твори, написані Вікторією з початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну. Останній вірш був створений за кілька днів до її загибелі під час ракетного удару по Краматорську 27 червня 2023 року.

Один із текстів, датований 7 травня 2022 р., звучить як болісний відгук на втрати української армії:

*В ім'я державної таємниці
клянуся: я втрати не рахуватиму.*

Не рахуватиму до нестями

І до кінця війни

(Насправді я починала – збилась). [2, с.16]

Цей вірш – свідомо відмова від сухої статистики на користь етичного проживання втрати. Авторка апелює до теми морального обов'язку, вибору та «ціни» свідчення під час війни. Проєкт «Недописані» інтегрував в архів пам'яті збірку «Свідчення» та опис діянь В. Амеліної як частину загальнонаціональної стратегії меморіалізації.

Станом на лютий 2026 року інституція «Недописані» перетворилася на масштабний архів пам'яті з 289 імен, з яких понад 230 – письменники, що загинули після 24 лютого 2022 року. Ця меморіальна ініціатива формує новий канон у контексті не тільки літератури, а загалом в культурній пам'яті українців. Тяглість культурної пам'яті у цьому проєкті забезпечена тим, що «недописані» біографії і творчість Володимира Вакуленка і Вікторії Амеліної збережені за допомогою інструмента «реактивної меморіалізації», що фіксує присутність митця в культурі попри його фізичну відсутність.

Окрім того, це впливає на сучасний літературний канон, є каталізатором канонізації, де «недописаність» творчої біографії не ознака неповноти, а символом неперервності українського культурного тексту. Творчість загиблих митців перестає бути маргіальною, а стає стрижнем сучасного літературного канону, адже *«література фіксує і посилює ідентичність і є одним із способів зрозуміти себе, своє коріння і призначення. Вона дає підставу зрозуміти, що ти українець»*. [9] Певною мірою, «Недописані» – це подолання розриву між поколіннями української інтелігенції й стратегія формування національної ідентичності через усвідомлену спадкоємність трагедії та боротьби.

На відміну від статичних пам'ятників, проект «Недописані» пропонує динамічну модель пам'яті. Як зазначила О. Герасим'юк: *«Наші голоси і свідчення очевидців – цінні артефакти на світовій арені. Буквально зброя, якою можна впливати на ворога»*. [9]

Естетизація воєнного побуту та емоційна емпатії. Поезія Максима Кривцова репрезентує філософію війни без героїзації, а радше як стратегію її антропологізації. Його тексти з прижиттєвої збірки «Вірші з бійниці» [7] та книги «На мінному полі пам'яті. Щоденники, есеї, оповідання», [8] виданої побратимом В. Пузіком після загибелі автора, сконцентровані на деталях, які викликають глибокий емоційний відгук. У творах побут, природа, війна взаємопроникають, внаслідок чого з'являються глибинні образи:

Як курява ковтає будинки.

Як рвуться сталеві нитки снарядів.

Як стираються вулиці, наче коректором.

Як пострібунчик сонця падає додолу. ... [8, с. 378-379].

Є рядки, які мають ефект «небезпечного читання», позаяк пам'ять автора навмисно залишає «розтяжки» для читача, спонукає до співпереживання:

моя голова котиться від посадки до посадки

як перекошиполе

чи м'яч

мої відірвані руки

проростуть фіалками навесні. [7, с.162]

Після загибелі автора ці тексти перетворюються на меморіальні об'єкти, що самостійно маркують простір пам'яті, роблячи його «замінованим» вічними образами: *«війна – як зуб, що болить»*, *«люди перетворюються в маки»*, *«зникали імена, зникали міста»*, *«туга нависала, як кості, міцна»*, *«війна це пісня без слів, без нот»*, *«війна пісня без пісні і пісня пісень»*. [7, 8]

Поезія Кривцова *«концентрує сув'язь утраченого і набутого, пережитого, відчуженого й осмисленого»* [11] й усе разом творить живий

образ воїна-митця, з яким читач встановлює емоційний зв'язок. Це стратегія перетворення «статистики втрат» на «живий голос», що апелює до емпатії.

Завдяки таким стратегіям творчість загиблих митців стрімко переходить із накопичувальної пам'яті (архівної) у функціональну (ту, що активно формує ідентичність тут і зараз): «... тому так важливо проговорювати як імена, так і тексти: для усвідомлення себе тут і тепер, для формування майбутнього пам'яттєвого дискурсу, для утвердження українського лицарського гранд-наративу, адже життєписи представників нового Розстріляного Відродження саме про це, як і їхня творчість, що зосереджена не лише на тематиці війни, а демонструє спектр конкурентно спроможних у європейському дискурсі тем та проблем». [5, с.66]

На основі проведеного аналізу випливає, що меморіалізація творчої спадщини В. Вакуленка, В. Амеліної та М. Кривцова – не просто вшанування пам'яті, а форма інтелектуального спротиву культурному геноциду. активний процес відновлення тягlosti українського культурного коду. Меморіалізація через літературу – це не лише про минуле, а й про «проекцію в майбутнє».

Твори воїнів-митців трансформуються з суто художніх об'єктів у медіальні артефакти пам'яті, які виконують функцію «свідчення», що апелює до емпатії та сприяє подоланню колективної травми через естетичне переживання.

Використання парафрази «нове Розстріляне Відродження» у поєднанні з методологією Memory Studies дозволяє структурувати сучасний літературний процес як такий, що апелює до культурної пам'яті, дописує перервані наративи минулого через досвід сучасної війни, запобігає маргіналізації імен загиблих авторів та забезпечує їхню присутність у науковому й читацькому колах.

Матеріали дослідження можуть стати підґрунтям для вивчення творчості В. Вакуленка, В. Амеліної та М. Кривцова-«Далі» у закладах освіти. Це дозволить не лише вивчати ці тексти як художні явища, а й формувати у молодого покоління глибинне розуміння зв'язку між літературою, історією та формуванням національної ідентичності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Амеліна В. Незавершене речення Володимира Вакуленка. Передмова. *Я перетворююсь... Щоденник окупації. Вибрані вірші* / В. Вакуленко-К. Харків : Віват, 2023. С. 5–11.
2. Амеліна В. Свідчення. Львів: Видавництво Старого Лева. 2024. 80 с.
3. Асман А. Простори спогаду. Форми та трансформації культурної пам'яті / пер. з нім. К. Дмитренко, Л. Доронічева, О. Юдін. Київ : Ніка-Центр, 2012. 440 с.
4. Вакуленко-К. В. Я перетворююсь... Щоденник окупації. Вибрані вірші. Харків : Vivat, 2024. 192 с. URL:

https://play.google.com/store/books/details?id=J8_eEAAAQBAJ (дата звернення: 29.04.2026)

5. Деркачова О. Нове розстріляне відродження в сучасній українській літературі як чинник формування національної ідентичності: освітній потенціал інтегрованого курсу літератур. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія*. 2026. Вип. 1 (55). С. 61–69. DOI: [https://doi.org/10.24144/2663-6840/2026.1.\(55\).61-69](https://doi.org/10.24144/2663-6840/2026.1.(55).61-69). (дата звернення: 29.04.2026)

6. Забужко О. Наша Європа. Київ : Комора, 2025. 304 с.

7. Кривцов М. Вірші з бійниці. Київ : Наш Формат, 2024. 192 с.

8. Кривцов М. На мінному полі пам'яті. Київ : Наш Формат, 2025. 416 с.

9. Литвиненко К. «Єдиний шанс зберегти творчість – поширювати її». Інтерв'ю із засновниками проєкту «Недописані» Оленою Герасим'юк та Євгеном Піром. ЛЮК. 27.01.2025. URL: <https://lyuk.media/behind-city/nedopysani/> (дата звернення: 29.04.2026)

10. Недописані. URL: <https://www.instagram.com/nedopysani.project/> (дата звернення: 29.04.2026).

11. Овдійчук Л. Творчість Максима Кривцова в історико-біографічному контексті. *Художня версія історії: письменники на війні* : монографія / за ред. Г. Л. Токмань. Переяслав ; Чернівці : Друк Арт, 2025. С. 243–253.

12. Halbwachs M. La mémoire collective. Paris : Presses Universitaires de France, 1950. 170 p.

**ІДЕЙНО-ХУДОЖНЯ СПЕЦИФІКА РОМАНУ Г. ВЕЛЛСА
«ВІЙНА СВІТІВ»**

Попач Галина,

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти,
Приватного вищого навчального закладу «Міжнародний економіко-
гуманітарний університет імена академіка Степана Дем'янчука»
(м. Рівне, Україна)*

Науковий керівник: МIRONIUK Валентина,

*кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та
літератури Приватного вищого навчального закладу «Міжнародний
економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана
Дем'янчука» (м. Рівне, Україна)*

Анотація. У розвідці досліджено ідейно-художню специфіку роману «Війна світів» Герберта Веллса. Проаналізовано проблематику твору, зокрема питання виживання людства, взаємодії людини і техніки, а також цивілізаційної вразливості. Окреслено провідну ідею роману як застереження щодо небезпек науково-технічного прогресу та ілюзії людської всемогутності. Розглянуто композиційні особливості твору, його наративну організацію. Визначено жанрову природу роману як поєднання наукової фантастики, антиутопії та твору-перестороги. Доведено, що роман зберігає актуальність завдяки глибокому соціально-філософському змісту та універсальності порушених проблем.

Ключові слова: наукова фантастика, роман-пересторога, проблематика, композиція, технічний прогрес, антиутопія.

Abstract. The research explores the ideological and artistic specificity of the novel "War of the Worlds" by H.G. Wells. The problematics of the work are analyzed, in particular the issues of the survival of humanity, the interaction of man and technology, as well as civilizational vulnerability. The leading idea of the novel is outlined as a warning about the dangers of scientific and technological progress and the illusion of human omnipotence. The compositional features of the work, its narrative organization are considered. The genre nature of the novel is determined as a combination of science fiction, dystopia and a cautionary work. It is proven that the novel remains relevant due to its deep socio-philosophical content and the universality of the problems raised.

Keywords: science fiction, cautionary novel, problems, composition, technological progress, dystopia.

Творчість Герберта Веллса посідає важливе місце в розвитку світової наукової фантастики кінця XIX – початку XX століття. Його фантастична проза вирізняється поєднанням наукової гіпотези, соціального прогнозування та глибокого філософського осмислення майбутнього людства. Письменник не лише моделює альтернативні реальності, а й порушує актуальні проблеми цивілізаційного розвитку, технічного прогресу та моральної відповідальності людини. Саме тому його твори, зокрема «Війна світів», набувають значення своєрідних художніх попереджень.

Мета дослідження полягає у виявленні ідейно-художньої своєрідності роману «Війна світів», аналізі його проблематики, композиційних особливостей, системи образів та жанрової специфіки. Основні свої фантастичні романи Веллс написав в перший період своєї творчості (до війни 1914–1918 р.). Це, зокрема, такі романи, як «Машина часу» (1895), «Острів доктора Моро» (1896), «Невидимець» (1897), «Війна світів» (1898), «Коли сплячий прокинеться» (1899), «Перші люди на Місяці» (1901), «Страва богів» (1904), «Війна в повітрі» (1908) та інші. Цікаво, що фантастичні твори у творчій практиці Веллса поєднувались з романами побутового характеру, у яких критика зауважувала зв'язок з діккенсівською традицією. Це романи – «Кіппс» (1904), «Сучасна утопія» (1905), «Історія містера Поллі» (1910), «Тоно-Бенге» (1909) та інші.

Найбільшу популярність серед читачів американського та європейського континентів здобув роман Веллса «Війна світів», присвячений марсіанській тематиці. Уже з другої половини 70-х років XIX ст. в пресі точилися жваві суперечки щодо ймовірності життя на Марсі. Американський астроном та математик Персиваль Лоуелл розповів читачам про реєстрацію на Марсі в протистояння 1894 року, тобто в один з тих періодів, коли Марс наближається до Землі на максимально коротку відстань, близько чотирьохсот спалахів. І ще одне дивовижне відкриття. У 1877 році, коли Марс наблизився до Землі на відстань «усього» 55 мільйонів кілометрів, італійський астроном Джованні Вірджиніо Скіапареллі, складаючи за допомогою телескопа карту поверхні планети, помітив, що весь величезний простір континентів покритий сіткою тонких ліній. Вони тягнуться на великі відстані по поверхні планети в геометрично правильних пропорціях. Через чотири роки Скіапареллі продовжив свої спостереження і помітив, що окремі ланки цієї сітки виявились подвійними. Усе це, зрештою, не могло не наштовхнути на думку про можливе існування на Марсі розумних істот, наслідком діяльності яких і могли б пояснюватись усі зареєстровані факти. Тоді ж у наукових колах було висловлено кілька припущень, які стосувалися ймовірного існування на Марсі розумних істот. Усі ці сенсаційні повідомлення не залишили байдужим Веллса. 19 жовтня

1888 року він прочитав у Дискусійному товаристві Королівського коледжу науки доповідь на тему: «Чи існує життя на планетах?» У статті «Сатерді рев'ю» від 4 квітня 1896 року він гаряче підтримав припущення Персиваля Лоуелла щодо життя на Марсі і рукотворного походження каналів, які той спостерігав на поверхні планети. «З року в рік, – писав Веллс, – на якийсь час вгамовуються всі політичні пристрасті, і тоді постає низка питань, таких, скажімо, як питання про те, чи існує розум на Марсі. В останній раз до цього питання повернулись після того, як Лоуелл побачив спалах світла в південній частині планети. Цей спалах був незвичайним, а тому в масі можливих пояснень його природи було висловлено припущення, що це не що інше, як спроба марсіан надіслати світовий сигнал, зв'язатися з мешканцями планети-сестри Землі. /.../ Поза сумнівом, Марс дуже схожий на нашу Землю. Його дні і ночі, його літо та зима відрізняються від наших лише їх відносною тривалістю. На Марсі є океани й суша, материки та острови, гори та моря, оточені земною поверхнею. /.../ Щодо фізичного та хімічного складу, то ця планета настільки схожа на Землю, що неважко припустити ймовірність появи на Марсі протоплазми, яку ми вважаємо єдиним матеріалом, здатним породити життя» [2, с.30]. Ці ж думки Веллс виклав і у своєму науково-популярному нарисі «Людина мільйонного року» (1886). Ці ж думки послужили й основою його фантастичного роману «Війна світів». У цьому романі мова йде про напад марсіан на Землю, на мешканців Англії. Марсіани набагато перегнали землян у розвитку техніки. Вони першими придумали міжпланетний снаряд і досягли Землі. За допомогою сильно діючих теплових променів вони знищують міста, ліси, усе живе. Просуваючись по Землі, вони залишають за собою випалені простори. Спокійно і планомірно здійснюється систематичне знищення людства. Марсіани обернулись, завдячуючи своїм винаходам, у досконалі машини, наділені розумовим апаратом і сильно розвинутими кінцівками. Вони вільні від переживань, від почуттів, можуть не спати, працювати по 24 години на добу. Веллс пише про те, що зрештою і люди у своєму еволюційному розвитку стануть такими ж. Утім, незважаючи на технічну перевагу, марсіани все ж програють землянам, яким вдалося відстояти у цьому смертельному двобої свою планету. Роман «Війна світів» отримав цікаве продовження у відомій на Заході радіомістифікації Герберта Веллса – американського кінорежисера Орсона Веллса. 30 жовтня 1939 року Орсон Веллс і група акторів «Меркюрі тіатр» перед мікрофонами станції «Коламбія бродкастинг систем» (Сі-бі-ес) озвучили сценарій радіоп'єси за «Війною світів» Г.Веллса. Більш за все вони непокоїлись, що книга безнадійно застаріла і що тема «прибульців з Марсу» викличе лише роздратування у слухачької аудиторії. Для більшої актуальності дію радіовистави було перенесено із Англії в США. Але ні Орсон Веллс, ні актори «Меркюрі тіатр» усе ж не очікували тих сенсаційних наслідків,

причиною яких стала їхня вистава. Радіо, як з'ясувалося, дозволяло створити ефект реальності не менш, а навіть більш повний, аніж у кінематографі. Без сумніву, це була найскандальніша за всю історію радіопередача. Бертран Рассел якось зауважив, що у «Війні світів» Веллс засвідчив свою здатність «уявляти собі масові реакції на неординарні події». Специфічний експеримент Орсона Веллса підтвердив це найкраще.

«У Сполучених Штатах, на той час нараховувалось близько шести мільйонів людей, які регулярно слухали радіо. Можливо, не всі читали перед цим програму передач, хтось увімкнув приймач уже після того, як диктор оголосив, яка передача розпочинається, а хтось і взагалі ніколи не чув про Герберта Веллса та його роман. Що і яку роль відіграло – сказати важко. Але близько мільйона американців сприйняло виставу за справжній репортаж. І в країні спалахнула паніка» [3, с.70].

«Тисячі переляканих людей готувалися до евакуації або ж молилися про спасіння, – розповідає американський професор астрофізики Доналд Мензел. – Окремі вважали, що на країну напали німці або японці. Одні закликали до себе рідних та друзів, щоб в останній раз побачитися з ними. Інші просто не знали що робити і метушилися, сіючи паніку. У поліцію безперервно телефонували громадяни, благаючи про допомогу: «Ми вже чуємо стрілянину, мені потрібен протигаз! – переконував полісменів якийсь мешканець Брукліна. – Я регулярно сплачую податки..» [1, с.180]. Від страху люди часто втрачають здоровий глузд. З верхівки однієї з нью-йоркських будівель хтось розгледів у бінокль спалахи вогню на полі битви. Хтось чув свист марсіанських снарядів. Інші чули гарматні вибухи. А деякі відчували навіть запах газу або диму. Невдовзі все з'ясувалось. Хоча паніка і вгамувалась, пристрасі бурхали ще кілька тижнів. Федеральна комісія зв'язку поставила питання про цензуру радіопередач...» [1, с.180].

Радіовистава, яка в цілому була побудована на ключових епізодах роману «Війна світів», закінчувалась так, як і роман Веллса. Нападники з Марсу, знищивши урядові війська та захопивши Лондон, раптово загинули від якогось інфекційного захворювання. Невідома крихітна бактерія зорбила те, на що не спромоглося людство. Марсіани були знищені. Як і на початку, в кінці радіовистави в ефірі пролунав голос режисера «Меркюрі театру» Орсона Веллса: «Пані і панове, до вас звертається Орсон Веллс, котрий вийшов із ролі і хоче запевнити вас, що «Війна світів» не має іншої мети, крім однієї, – бути святковим подарунком для вас. /.../ Ми не в змозі розіграти кожного нашого слухача особисто. Тому «Меркюрі театру» вдався до такого колективного жарту...» Треба зазначити, що сам Герберт Веллс, зовні роздратований, хоча в душі, мабуть, і втішений ще одним блискучим успіхом свого творіння, поспішив відмежуватися від скандалу, що спалахнув: «Глибоко засмучений наслідками радіопередачі, – телеграфував він. – Я знімаю із себе будь-яку відповідальність за подібне вільне

поводження з моєю книгою». Але багато з дослідників схильні дещо інакше тлумачити роль письменника: «...адже навіть у тих випадках, - вважають дослідники творчості письменника, – коли Орсон Веллс вводив щось від себе, він незмінно опирався на автора і підхоплював його натяки! Відповідальність Герберта Веллса була дуже великою: він написав на диво переконливий роман. Радіопаніка в США, як її прийнято з тих пір називати, відбулась через сорок років після появи «Війни світів» окремим виданням, причому між 1898 та 1939 роками була Перша світова війна. Вистава Орсона Веллса віддалена від нас ще на п'ятдесят років, а від роману Веллса нас відділяє вже дві світові війни. «Війна світів» – цікава. Вона живе своїм життям, як кожен великий твір мистецтва і, треба гадати, буде жити навіть тоді, коли відпаде загроза глобальної катастрофи, яка може трапитись без будь-якого втручання марсіан» [1, с.181].

Роман «Війна світів» – це не тільки історія неймовірних подій та карколомних пригод героїв, що потрапляють у так звані екстремальні ситуації. Точніше кажучи, мета цього твору не зводиться виключно до того, щоб розважити читача, відволікти його від повсякденних клопотів та житейської рутини. Роман цей насамперед сприймається як такий, що продовжує існуючу в світовому літературному процесі, як власне і у творчому спадку Веллса, традицію художніх творів, суть яких полягає в тому, щоб служити людству певною пересторогою. Основне ідейне призначення творів, що належать до цієї тематичної групи, полягає в тому, щоб моделювати такі умовно-реальні обставини людського життя, які у яскравій наочній формі демонстрували б можливі небажані наслідки впровадження в життя тих чи тих політичних вчень чи суспільних тенденцій, що визрівають у надрах певного державного устрою, або ж прогнозували б імовірний негативний аспект майбутніх науково-технічних відкриттів. Звичайно, будь-який твір в якійсь мірі, більший або менший, щось прогнозує та передбачує: поведінку людини в певній ситуації, можливі емоційні реакції людини на ті чи ті життєві обставини, форми обумовленості особистісного загальнолюдським або загальнолюдського суспільним тощо. Але твори-перестороги роблять це у прямій і підкресленій формі, акцентуючи увагу на проблемах суспільної чи загальнолюдської значимості, тобто маючи справу передусім із глобальними цінностями та засадами людського існування. Досить часто першими помічаючи негативні тенденції, що зароджуються у суспільстві, і прогнозуючи у своїх творах потенційну небезпеку та ризик, які з ними пов'язані, письменники «б'ють на сполох», намагаються привернути увагу до них широких кіл громадськості до того, як ці процеси перейдуть у некеровану та невідвладну їхній волі фазу свого розвитку.

Роман «Війна світів» порушує низку важливих проблем, серед яких центральними є проблема виживання людства в умовах глобальної

катастрофи, проблема співвідношення людини і техніки, а також проблема цивілізаційної вразливості. Веллс демонструє, що технічний прогрес не гарантує безпеки, а навпаки – може стати причиною загибелі. Водночас у творі порушується проблема колоніалізму: вторгнення марсіан постає своєрідною аллюзією на колоніальну політику європейських держав.

Провідна ідея роману полягає у застереженні людства щодо небезпек неконтрольованого науково-технічного розвитку та ілюзії людської всемогутності. Веллс підкреслює крихкість людської цивілізації перед силами природи і невідомого. Символічним є фінал твору: марсіани гинуть не від зброї, а від земних бактерій, що утворює думку про обмеженість навіть найрозвинутіших істот. Композиція роману має чітку двочастинну структуру: перша частина – опис вторгнення марсіан і руйнування звичного світу; друга – поневірвання героя і поступове усвідомлення масштабів катастрофи [2, с.31].

Використання форми оповіді від першої особи сприяє створенню ефекту документальності та достовірності. Хронікальний характер викладу подій, деталізація описів і поступове наростання напруги формують відчуття реальності того, що відбувається. Образ марсіан у романі має символічний характер: вони уособлюють технократичну цивілізацію, позбавлену емоцій і гуманістичних цінностей. Людина ж постає як істота слабка, але здатна до морального вибору і виживання. Контраст між марсіанами і людьми підсилює ідейний зміст твору. Роман поєднує риси наукової фантастики, антиутопії та роману-перестороги. Веллс використовує фантастичний сюжет як засіб соціального аналізу, що є характерною ознакою його творчого методу.

Отже, роман «Війна світів» Герберта Веллса є визначним зразком наукової фантастики, у якому поєднуються елементи соціального прогнозування, філософського осмислення та художнього моделювання катастрофічних ситуацій. Ідейно-художня специфіка твору полягає у глибокому розкритті проблем взаємодії людини і технічної цивілізації, використанні фантастичного як засобу критики сучасності та створенні переконливої моделі глобальної загрози. Завдяки актуальності порушених проблем, динамічній композиції та символічній системі образів роман не втрачає своєї значущості й сьогодні, залишаючись одним із ключових творів світової літератури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баткін Л. М. Герберт Веллс і проблеми наукової фантастики. Київ: Дніпро, 1988. 256 с.
2. Денисова Т. Н. Фантаст із реального світу // Передмова до творів Герберт Веллс. Харків: Фоліо, 2003. С. 3–32.
3. Parrinder P. H. G. Wells. Cambridge: Cambridge University Press, 2005. 220 p.

ПОДКАСТ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ АНГЛОМОВНОЇ ЛЕКСИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Трикуш Інна,

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти,
Приватного вищого навчального закладу
«Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імена академіка Степана Дем'янчука» (м. Рівне, Україна)*

Науковий керівник: Кочмар Діана,

*кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри іноземних
мов Приватного вищого навчального закладу
«Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука» (м. Рівне, Україна)*

Анотація. У статті розглянуто подкаст як сучасний і ефективний засіб формування англомовної лексичної компетентності учнів. Обґрунтовано дидактичний потенціал подкастів завдяки їхній автентичності, доступності, тематичному різноманіттю та можливості багаторазового використання в освітньому процесі. Визначено переваги використання подкастів для збагачення словникового запасу, розвитку навичок аудіювання, контекстного розуміння лексики та активізації мовленнєвої діяльності. Описано методику роботи з подкастами на доаудіювальному, аудіювальному та післяаудіювальному етапах із використанням лексично спрямованих вправ. Доведено, що систематичне застосування подкастів сприяє переходу лексики з пасивного словника в активний та підвищує мотивацію учнів до вивчення англійської мови.

Ключові слова: подкаст, лексична компетентність, англійська мова, старша школа, аудіювання, словниковий запас, комунікативний підхід.

Abstract. Podcasts are examined in the article as a modern and effective tool for developing English lexical competence of senior secondary school students. The didactic potential of podcasts is substantiated through their authenticity, accessibility, thematic diversity, and possibility of repeated use in the educational process. The advantages of podcasts for vocabulary enrichment, listening comprehension development, contextual understanding of lexical units, and activation of speaking skills are identified. The paper describes a three-stage methodology of working with podcasts, including pre-listening, while-listening, and post-listening activities supported by vocabulary-oriented exercises. It is

proved that systematic use of podcasts facilitates the transition of vocabulary from passive to active use and increases students' motivation to learn English.

Keywords: *podcast, lexical competence, English language, senior secondary school, listening comprehension, vocabulary, communicative approach.*

У сучасній методиці навчання іноземних мов однією з ключових проблем залишається розвиток лексичної компетентності здобувачів освіти, яка передбачає здатність обирати та використовувати мовні одиниці відповідно до конкретної комунікативної ситуації, враховуючи стилістичні норми та соціокультурні контексти спілкування. Досягнення високого рівня англомовної лексичної компетентності вимагає від педагогів пошуку інноваційних методичних підходів та навчальних ресурсів.

Серед сучасних педагогічних технологій, що мають значний потенціал у розвитку лексичних навичок, особливо актуальними є подкасти – автентичні матеріали аудіо- та відеоформату, які охоплюють актуальні й різноманітні тематичні напрями. Завдяки своїй доступності, гнучкості та можливості використання як в аудиторії, так і в процесі самостійної роботи, подкасти створюють сприятливе середовище для поглиблення словникового запасу, розвитку навичок аудіювання, активізації слухової пам'яті.

Проблематика формування іншомовної лексичної компетентності була предметом дослідження багатьох учених, зокрема І. Задорожної, О. Миролюбова, В. Плахотника, М. Ляховицького, С. Ніколаєвої, Г. Рогової, Н. Гез, Р. Мартинової, О. Петрашук, О. Тарнопольського, Л. Черноватого та ін. Методичні аспекти застосування подкастів у процесі навчання англійської мови розглядалися в працях О. Балтіної, І. Дробіт, Н. Кардашової, Т. Лазаренко, С. Осьмачко, Г. Гудими та ін. Попри значну кількість наукових напрацювань, питання системного та методично обґрунтованого використання подкастів як засобу формування англомовної лексичної компетентності учнів залишається недостатньо дослідженим. Це обумовлює потребу в подальших наукових розвідках у зазначеному напрямі.

Термін «podcasting» походить від поєднання назви медіаплеєра iPod компанії Apple та слова broadcasting, що відображає його технологічну природу як засобу масового аудіювання. Однак подкаст у сучасному розумінні далеко вийшов за межі звичного аудіоформату. О. Дмитровський виділяє чотири основні типи подкастингу: аудіоподкаст (аудіозапис), відеоподкаст (відеозапис), скрінкаст (запис подій на екрані комп'ютера з аудіокоментарем) та скайп-/зумкаст (запис відеоконференції) [2]. Кожен з цих форматів має свої дидактичні переваги. Формати з візуальним компонентом активізують зоровий канал сприйняття й забезпечують

мультисенсорне засвоєння, що згідно з теорією подвійного кодування сприяє міцнішому запам'ятовуванню лексики. Натомість аудіоподкаст, позбавлений обов'язкової візуальної підтримки, вимагає від слухача більшої концентрації на звуковій структурі мовлення, що інтенсифікує розвиток навичок аудіювання.

Дидактична цінність подкастингу для розвитку лексичної компетентності полягає у його ознаках, що виділяють його серед традиційних аудіоресурсів для навчання. Центральною характеристикою є його автентичність. На відміну від штучних, часто спрощених діалогів у підручниках, подкасти пропонують зразки справжнього, спонтанного мовлення з усіма його особливостями: недомовленнями, заповнювачами пауз на кшталт «like» чи «you know», самокорекціями, перехопленнями слова у розмові, різномірністю акцентів та інтонації. Учні не потрапляють в ідеалізоване мовне середовище, а сприймають мову як живий інструмент спілкування. У такому природному контексті лексичні одиниці засвоюються не ізольовано, а функціонують у своєму справжньому оточенні: у формі типових сполучуваності, образних виразів, фразових конструкцій і мовленнєвих штампів, які складають основу компетентності реального носія мови [1].

Переваги подкастів для лексичної роботи є системними та значущими. По-перше, вони не пов'язані з часом трансляції, що дозволяє слухачам повторювати їх багато разів та адаптувати під власні потреби. По-друге, вони є безпосередньо доступними та здебільшого безплатними через потокові платформи. По-третє, існує невичерпна кількість подкастів практично на кожну тему, що дає змогу враховувати індивідуальні інтереси кожного учня. По-четверте, матеріали представлені в різних варіантах складності – від адаптованих версій до повністю автентичних записів. По-п'яте, серійна природа подкасту спонукає до регулярної практики, що критично важливо для закріплення лексики. По-шосте, багато подкастів мають доступні скрипти, які служать опорою для перевірки розуміння та вивчення орфографії. По-сьоме, актуальність змісту утримує високий рівень мотивації та зацікавленості. Нарешті, подкасти дають можливість познайомитися з різними соціальними діалектами, географічними варіантами та регіональними особливостями англійської мови [6].

Для успішної інтеграції подкастів в навчальну роботу необхідно розуміти їх методичну типологію. Класифікація за формою висловлювання – монологічна, діалогічна чи полілогічна – та ступенем дидактичної обробки допомагає педагогу вибирати з величезної кількості матеріалів саме те, що відповідає завданням конкретного етапу. На початку роботи зі старшокласниками корисними можуть бути навчальні подкасти з додатковими вправами та словниками, як-то серії від BBC Learning English. Однак важливішим є розуміння функціональної ролі подкасту в освітньому

процесі. Логічна траєкторія розвитку лексичної компетентності полягає в послідовному переході від роботи з адаптованими матеріалами до автентичних записів, а потім до самостійного створення учнями власних аудіо- чи відеопродуктів. Такий послідовний рух від сприйняття й аналізу до власного висловлення забезпечує комплексний розвиток лексичної компетентності [3; 4].

Традиційна модель роботи з подкастом (доаудіювальний, аудіювальний та післяаудіювальний етапи) залишається актуальною, однак для цільового розвитку лексичної компетентності вона повинна бути наповнена лексико-орієнтованим змістом та доповнена системою вправ.

На доаудіювальному етапі основне завдання – це підготувати учнів до сприйняття, активізувати їхні знання та усунути потенційні лексичні бар'єри, які можуть перешкодити розумінню загального змісту. Лексична робота тут може включати презентацію п'яти-десяти ключових термінів чи словосполучень з майбутнього запису через визначення, синоніми, антонімічні пари, наочні матеріали тощо. Це знижує когнітивне навантаження під час слухання та налаштовує мозок на розпізнавання цих елементів у потоці мовлення. Корисним прийомом є і прогнозування змісту на основі заголовка, запропонованих слів чи зображень – такий підхід активізує вже наявний в учнів тематичний словниковий запас та створює когнітивну основу для сприйняття нової інформації. Обговорення питань, пов'язаних із темою подкасту, також слугує лексичній підготовці, адже в процесі дискусії вчитель може природно вводити та фіксувати необхідну термінологію, яка згодом буде почута в оригінальному матеріалі.

Під час безпосереднього аудіювання пріоритетним є чітке розрізнення цілей слухання. Перше прослуховування зазвичай має глобальний характер і спрямоване на загальне розуміння змісту та визначення головної думки. Лексичне завдання на цьому етапі полягає в тому, щоб перевірити, чи виправдалися попередні припущення, та простежити загальний тон виступу. Друге і третє прослуховування має на меті безпосереднє фокусування на лексиці. Учні можуть відстежувати вживання окремих слів у різних контекстах, вибирати ключові лексеми, пов'язані з конкретним аспектом теми, заповнювати таблиці, схеми чи концептуальні карти, які структурують нову лексику за змістом. Особливо важливою вправою є визначення значення невідомих слів за контекстом – ця стратегія розвиває лексичну інтуїцію та допомагає учневі стати більш самостійним у розумінні мови. Фіксація характерних сполучень слів та образних виразів, почутих у мовленні, тренує слухову увагу та розвиває уміння виділяти лексичні елементи з безперервного мовного потоку [5].

Післяаудіювальний етап є вирішальним для переведення засвоєної лексики з пасивного запасу в активний. Саме тут нова лексика інтегрується в мовленнєву діяльність самого учня. Вправи на цьому етапі повинні мати

явну комунікативну направленість. Учні можуть систематизувати виписану лексику, групуючи слова за частинами мови, за семантичними зв'язками. Подальша робота передбачає більш глибоке розуміння значення та уживаності нових слів через складання речень на основі контексту подкасту, підбір синонімів та антонімів, аналіз смислових нюансів, вивчення того, які дієслова природно сполучаються з певними іменниками. Імітаційно-модельючі вправи, такі як інсценізація діалогу на основі почутого, створення монологу від імені персонажа подкасту чи складання стислого резюме з використанням ключових слів, дозволяють учням експериментувати з новою лексикою в напівструктурованій ситуації. Нарешті, творчо-комунікативні завдання – дискусії чи дебати на тему подкасту, створення власного подкасту-відповіді, написання есе чи статті в соціальних мережах – допомагають учневі використовувати вивчену лексику у практичних завданнях [4; 6].

Отже, подкаст – це методичний інструмент, інтеграція якого в освітній процес узгоджується з вимогами комунікативного підходу, принципами індивідуалізації та соціокультурної спрямованості навчання. Його послідовне використання разом із лексично спрямованими вправами різного функціонального характеру, забезпечує сприятливі умови для формування англомовної лексичної компетентності учнів.

Зазначений процес передбачає збагачення словникового запасу завдяки автентичним і актуальним мовним одиницям, розвиток умінь контекстного сприйняття та осмислення лексики, а також формування навичок її точного, гнучкого й комунікативно доцільного використання в усному та писемному мовленні. У сукупності це становить підґрунтя для результативної міжкультурної комунікації в умовах сучасного глобалізованого світу.

ЛІТЕРАТУРА

- 1.Балтіна О. Б. Подкасти як засіб вивчення та викладання англійської мови. URL: <https://ea.donntu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1702/1/Baltina%20Olena%20-%20Podkasty%20jak%20zasib%20vyvchennia%20ta%20vykladannia%20anglijskoi%20movy.pdf> (дата звернення: 15.11.2025).
- 2.Дмитровський О. Типологія українських подкастів – найважливішого сегмента інтернет-радіо. *Теле- та радіожурналістика*. 2015. Вип. 14. С. 149–154. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tir_2015_14_21 (дата звернення: 12.04.2026).
- 3.Кардашова Н. В. Англомовний подкаст як засіб формування компетентності в аудіюванні студентів мовних спеціальностей. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія: Педагогіка та психологія*. 2015. № 24. С. 176–185. URL: <http://visnyk-pedagogy.knlu.edu.ua/article/viewFile/69621/64877> (дата звернення: 15.04.2026).

4. Кіршова О. В. Подкаст як засіб навчання німецької мови студентів-філологів. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2021. № 31. С. 281–291. DOI: 10.32626/2309-9763.2021-31-281-291.
5. Моргунова С. О. Дидактичний потенціал подкасту як засобу інтенсифікації навчання іноземної мови в університеті. *Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Педагогічні науки*. 2018. № 1(84). С. 183–187.
6. Шевцова Н. О. Методична характеристика подкастів для формування німецькомовної соціокультурної компетентності. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка. Серія: Педагогічні науки*. 2019. № 161(5). С. 231–240.

ОНЛАЙН-НАВЧАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ЦИФРОВІ ТРАНСФОРМАЦІЇ, АДАПТАЦІЙНІ СТРАТЕГІЇ ТА ПРАКТИЧНИЙ ДОСВІД

Хильчук Вікторія,

*здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
Приватного вищого навчального закладу
«Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імена академіка Степана Дем'янчука» (м. Рівне, Україна)*

Науковий керівник: Кочмар Діана,

*кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри іноземних
мов Приватного вищого навчального закладу
«Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука» (м. Рівне, Україна)*

Анотація. У статті комплексно проаналізовано особливості організації онлайн-навчання англійської мови в умовах воєнного стану. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю забезпечення безперервності освітнього процесу в кризових умовах та трансформацією традиційних педагогічних підходів. Метою роботи є виявлення ключових викликів дистанційного навчання та обґрунтування ефективних адаптаційних стратегій викладання англійської мови. У дослідженні застосовано методи аналізу, узагальнення та систематизації наукових і методичних джерел, а також елементи педагогічного спостереження. Визначено, що цифровізація освіти виступає системоутворювальним чинником організації навчального процесу, а інтеграція інтерактивних платформ сприяє підвищенню мотивації та результативності навчання. Окреслено практичні підходи до організації занять, зокрема використання гейміфікації, змішаного навчання та асинхронної взаємодії. Доведено, що ефективність онлайн-навчання залежить від поєднання технологічних ресурсів, педагогічної гнучкості та врахування психоемоційного стану здобувачів освіти.

Ключові слова: онлайн-навчання; англійська мова; воєнний стан; цифровізація освіти; дистанційне навчання; адаптація; гейміфікація.

Abstract. The article provides a comprehensive analysis of the peculiarities of organizing online English language learning under martial law conditions. The relevance of the study is determined by the need to ensure the continuity of education in crisis situations and the transformation of traditional pedagogical approaches. The aim of the research is to identify key challenges of

distance learning and to substantiate effective adaptive strategies for teaching English. The study employs methods of analysis, generalization, and systematization of scientific and methodological sources, as well as elements of pedagogical observation. It is determined that the digitalization of education acts as a system-forming factor in the organization of the educational process, while the integration of interactive platforms enhances students' motivation and learning outcomes. Practical approaches to organizing classes are outlined, including gamification, blended learning, and asynchronous interaction. The results prove that the effectiveness of online learning depends on the combination of technological tools, pedagogical flexibility, and consideration of students' psychological conditions.

Keywords: online learning; English language; martial law; digitalization; distance education; adaptation; gamification.

Сучасні умови воєнного стану в Україні зумовлюють необхідність глибокої трансформації освітнього процесу, зокрема у сфері викладання іноземних мов. Забезпечення безперервності навчання стає одним із ключових завдань освітньої політики, що актуалізує впровадження дистанційних та онлайн-форм навчання. Англійська мова, як засіб міжнародної комунікації, набуває особливого значення в умовах глобалізаційних процесів та інтеграції України у світовий освітній простір.

Проблеми дистанційного навчання та цифровізації освіти перебувають у центрі уваги сучасних наукових досліджень. У працях вітчизняних учених висвітлено теоретико-методичні засади організації онлайн-освіти, зокрема питання педагогічних умов її ефективності, використання цифрових технологій та адаптації освітнього процесу [1; 2; 4]. Психологічні аспекти функціонування освітнього середовища в умовах війни розглядаються у контексті стресостійкості та адаптації здобувачів освіти [5]. Водночас практичні аспекти викладання англійської мови в онлайн-форматі в умовах кризових викликів потребують подальшого наукового осмислення.

Метою статті є комплексний аналіз особливостей онлайн-навчання англійської мови в умовах воєнного стану та обґрунтування ефективних педагогічних стратегій. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: дослідити роль цифровізації освіти; проаналізувати сучасні онлайн-інструменти; узагальнити практичний досвід організації навчання; визначити ефективні методичні підходи.

Цифровізація освіти в умовах воєнного стану виступає ключовим чинником стабілізації освітнього процесу. Використання інформаційно-комунікаційних технологій забезпечує доступ до навчальних матеріалів незалежно від географічного розташування здобувачів освіти, що є критично важливим у кризових умовах [1; 4]. Крім того, цифрове освітнє

середовище сприяє розвитку автономності студентів, формуванню навичок самостійного навчання та критичного мислення.

Важливою складовою ефективного онлайн-навчання є використання інтерактивних цифрових інструментів. Платформи для тестування, опитування та гейміфікації навчального процесу дозволяють підвищити рівень залученості студентів та активізувати їх пізнавальну діяльність. Інтерактивність сприяє кращому засвоєнню лексико-граматичного матеріалу та розвитку комунікативних компетентностей.

Навчально-методичне забезпечення (НМЗ) в умовах воєнного стану трансформувалося з допоміжного інструменту в критично важливий компонент, що визначає життєздатність освітнього процесу. У контексті онлайн-навчання англійської мови НМЗ виступає не лише джерелом інформації, а й стабілізуючим фактором, який структурує роботу викладача та студента в умовах непередбачуваності.

Поряд із традиційними підручниками сьогодні активно використовуються електронні ресурси, що забезпечують доступність та актуальність навчального матеріалу. Рациональне поєднання різних видів контенту сприяє підвищенню якості навчання та формуванню стійких мовленнєвих компетентностей. Незважаючи на зміну формату, класичний підручник залишається «навігатором» курсу, виконуючи функцію логічного орієнтира, який гарантує послідовність викладання навіть за умов технічних збоїв чи перерв у навчанні.

Аналіз сучасної практики дозволяє класифікувати ключові навчальні комплекси за цільовим призначенням:

Загальна англійська: *English File, Speakout, Outcomes*. Ці видання базуються на комунікативному підході та мають потужні цифрові версії (e-books) з інтерактивними вправами.

Бізнес-англійська: *Business Result, Market Leader, In Company*. Вони фокусуються на кейс-методах та професійній лексиці, необхідній для інтеграції у міжнародний діловий простір.

Академічне спрямування: *Oxford EAP, Cambridge Academic English*, що розвивають навички критичного аналізу та наукового письма.

Підготовка до іспитів: *IELTS Trainer, Objective IELTS, Barron's TOEFL Preparation*, структуровані під конкретні тестові формати.

Особливу увагу варто приділити ресурсам із верифікованою якістю матеріалу, таким як *English Grammar in Use* (R. Murphy), які залишаються еталоном для відпрацювання граматичних навичок у дистанційному форматі.

Викладачі обирають підручники за низкою критеріїв: відповідність рівню групи, можливість адаптації до онлайн-формату, наявність інтерактивних додатків, зручність структури та зрозумілість пояснень для

студентів. Не менш важливо враховувати й контекст навчання – дорослі студенти, підлітки, корпоративні клієнти чи академічне середовище.

Отже, можна зробити висновок, що підручники не лише спрощують організацію навчального процесу, але й формують стійку основу для його подальшої адаптації, варіативності та інтеграції з іншими ресурсами.

Організація освітнього процесу в умовах війни вимагає переходу до гнучких моделей навчання (Agile Education). Це передбачає розвиток цифрової інфраструктури та постійну методичну підтримку викладачів з боку освітніх закладів. Ключовим аспектом стає впровадження інноваційних онлайн-інструментів, що забезпечують інтерактивність:

1. Платформи зі штучним інтелектом (напр. Twee) – для швидкої генерації вправ до актуальних текстів та відео.

2. Спеціалізовані ресурси (ESL Cyber Listening Lab) – для розвитку навичок аудіювання.

3. Віртуальні дошки (Miro) та екосистеми (Microsoft Teams) – для візуалізації матеріалу та групової співпраці в реальному часі.

Водночас методичне забезпечення не може бути обмежене лише лінгвістичним контентом. В умовах воєнних викликів організація навчання має стати людиноцентричною. Це означає інтеграцію елементів емоційної підтримки в структуру занять. Доцільним є створення внутрішніх професійних спільнот для обміну досвідом, груп емоційного розвантаження та менторських програм. Такий підхід дозволяє зберегти психологічну стійкість обох сторін навчального процесу.

На рівні індивідуальної практики викладачам рекомендується впроваджувати регулярну рефлексію та самооцінку. Це дозволяє вчасно коригувати методику викладання залежно від психоемоційного стану групи, уникати професійного вигорання та адаптувати наявні підручники до потреб конкретного моменту.

Особливої уваги заслуговує практичний досвід організації онлайн-навчання англійської мови в умовах воєнного стану. У процесі проведення занять ефективними виявилися такі підходи: поєднання синхронного та асинхронного навчання, використання коротких відеоматеріалів, інтерактивних вправ та тестів. Зокрема, під час асинхронної роботи учням пропонувалися завдання на аудіювання та читання з подальшим обговоренням у форматі онлайн-конференцій.

Практика показує, що гейміфікація навчання є одним із найбільш дієвих інструментів підвищення мотивації. Використання інтерактивних вправ, вікторин та змагальних елементів сприяє створенню позитивного емоційного фону, що є надзвичайно важливим в умовах стресу. Крім того, ефективним є застосування методу «перевернутого класу», який дозволяє оптимізувати навчальний процес та підвищити його результативність.

Окремим аспектом є врахування психоемоційного стану учнів. Воєнні умови впливають на здатність до концентрації, мотивацію та загальне сприйняття навчального матеріалу. У зв'язку з цим викладач повинен забезпечувати підтримувальне освітнє середовище, використовувати гнучкі підходи до оцінювання та адаптувати навчальні завдання відповідно до можливостей студентів.

Результати дослідження свідчать про трансформацію ролі викладача в умовах онлайн-навчання. Він виступає не лише джерелом знань, а й організатором освітнього процесу, фасилітатором та наставником. Такий підхід сприяє формуванню у студентів навичок самостійної роботи, відповідальності та адаптивності.

Таким чином, онлайн-навчання англійської мови в умовах воєнного стану є ефективним за умови комплексного поєднання цифрових технологій, інноваційних методичних підходів та психологічної підтримки здобувачів освіти. Воєнні виклики стали каталізатором розвитку нової моделі освіти, орієнтованої на гнучкість, технологічність та індивідуалізацію.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці методичних рекомендацій щодо вдосконалення онлайн-навчання, а також у вивченні довготривалого впливу цифрових технологій на якість мовної освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Биков В. Ю. Моделі організації дистанційного навчання. Київ : Атіка, 2020. 148 с.
2. Бондаренко Т. В. Педагогічні умови організації змішаного навчання в закладах вищої освіти. Вища освіта України. 2021. № 3. С. 44-48.
3. Грінченко Л. І. Інформаційна безпека в онлайн-освіті. Освітні технології. 2022. № 4. С. 30–36.
4. Гриньова М. В. Дистанційне навчання як форма реалізації безперервної освіти. Педагогіка і психологія. 2021. № 1. С. 14-19.
5. Губарева Т. А. Адаптація учнів до онлайн-навчання в умовах війни. Психологія і суспільство. 2023. № 2. С. 37-41.

РОЗДІЛ 6

РОЗВИТОК ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ І СПОРТУ ТА ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ

УДК 347.6.084:94

ПРОФІЛАКТИКА ПОРУШЕНЬ ОПОРНО-РУХОВОГО АПАРАТУ У ШКОЛЯРІВ

Бережняк Дар'я,

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти,
Приватного вищого навчального закладу
«Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імена академіка Степана Дем'янчука» (м. Рівне, Україна)*

Науковий керівник: Боровець Оксана,

*кандидат біологічних наук, доцент кафедри здоров'я людини
та фізичної терапії,
Приватного вищого навчального закладу
«Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука» (м. Рівне, Україна)*

Анотація. *Терапевти і спеціалісти по лікувальній фізкультурі розробляють різноманітні процедури, складають пам'ятки для хворих та ін. Така велика увага до цієї групи захворювань дозволяє розширити наші знання про причини виникнення і боротьби із хворобами хребта на більш високому рівні.*

В наш час, розробляючи стратегію боротьби із болями у спині, лікарі часто звертають свою увагу не тільки на медикаментозне і хірургічне лікування, але і на правильне харчування, фізичну активність і застосування нетрадиційних методів лікування.

Як правило людина народжується з прямим хребтом, а потім формується його постава. Викривлення хребта вперед називається – лордоз, назад – кіфоз. Фізіологічні вигини у назначеному напрямку пом'якшують рухи і допомагають зберегти рівновагу. Але це відноситься лише до тих випадків, коли вигини не виходять за фізіологічні норми.

Одним із головних методів лікування неправильної осанки і захворювань хребта являється лікувальна фізкультура. Але ніяке лікування не може бути ефективним без усунення причини захворювання, профілактичні заходи необхідно виконувати під час лікування.

Ключові слова: фізична терапія, опорно – руховий апарат, школярі, порушення постави.

Abstract. Millions of people suffer from unbearable back pain every day. Therapists and physical therapy specialists develop various procedures, compile notes for patients, etc.

Such great attention to this group of diseases allows us to expand our knowledge about the causes of and the fight against spinal diseases at a higher level.

Nowadays, when developing a strategy for combating back pain, doctors often pay attention not only to drug and surgical treatment, but also to proper nutrition, physical activity and the use of non-traditional treatment methods.

As a rule, a person is born with a straight spine, and then his posture is formed. Curvature of the spine forward is called lordosis, backward - kyphosis. Physiological bends in the designated direction soften movements and help maintain balance. But this applies only to those cases when the bends do not go beyond physiological norms.

One of the main methods of treating incorrect posture and diseases of the spine is physical therapy. But no treatment can be effective without eliminating the cause of the disease, preventive measures must be taken during treatment.

Keywords: physical therapy, musculoskeletal system, schoolchildren, postural disorders.

Актуальність проблеми. Скелет тулуба утворений хребтовим стовпом і грудною кліткою. Хребет – це дуже складна конструкція. Хребет складається із 7 шийних, 12 грудних, 5 поперекових, 5 крижових, 3-5 куприкових хребців.

Хребет повинен бути рухомим на скільки це можливо, стійким, наскільки це необхідно і достатньо міцним, щоб витримати статичні та динамічні навантаження. А навантаженням хребет підлягає постійно тому, що бере участь буквально у кожному русі: і при ходьбі, і при будь-якому русі голови або кінцівок на центральну вісь тіла діють навантаження. Крім того хребет зазнає практично постійно статичні навантаження. Підтримувати визначне положення тіла нам приходится не тільки стоячі, сидячі або при роботі нахилившись. Навіть лежачи на дивані з журналом, досить важко підібрати положення, в якому так звані „позові м’язи” (м’язи тулуба, що підтримують поставу) повністю розслабляться, а хребет прийме ідеальне положення. У вісні міжхребцеві диски можуть бути здавлені із-за некомфортної подушки, або матрацу. Навіть якщо зняти будь-яке навантаження на хребет, наприклад у теплій ванні (практично в невагомості), хронічно перенапружені ділянки м’язів можуть продовжувати підтримувати звичні зусилля і фіксувати окремі ділянки хребта у неправильному положенні.

Хребет змушений пристосовуватись до різних умов життя: до незручних меблів, сидіння авто, до роботи за прилавком або станком, до важких сумок і гальмування автобусів у час пік. І гнучкість, і жорсткість хребта забезпечується його суглобами і зв'язковим апаратом. Передня і задня поздовжня зв'язки, зв'язки міжхребцевих суглобів і суглобові сумки повинні бути і достатньо еластичними, щоб забезпечити необхідний об'єм руху хребта, і достатньо міцним, щоб запобігти пошкодженні при русі з великою амплітудою. Навіть незначні пошкодження зв'язок при травмах, різких рухах, надмірних навантаженнях з часом призводять до обмеженої рухомості хребта. Рухи у хребті проходять за допомогою «підшипників» – міжхребцевих дисків і хрящів суглобів, утворених відростками сусідніх хребців. На хрящових «підшипниках» рухаються і приєднані до хребта ребра, і ключиці, і голова.

Хребет в крижовій частині скріплений нерухомо між кістками тазу. Хребетний стовп являється не тільки опорою для голови, плечового поясу з верхніми кінцівками і всіх внутрішніх органів, але й кістковим двигуном рухів. Обидві ці функції хребта – статистична і динамічна – і визначають його будову.

У новонародженої дитини хребетний стовп має форму дуги, яка звернена випуклістю назад. Такі важливі етапи в житті грудної дитини як бажання підняти голову, втримати своє тіло сидючи, початок стояння і ходьби внаслідок тяжіння окремих частин тіла і посиленої функції визначених м'язів викликає утворення вигину хребта. У 3-4 міс. в процесі утримання голови формується шийний лордоз, з початком сидіння і ходьби утворюється поперековий лордоз, в той же час в грудному відділі появляється легке викривлення випуклістю назад (кіфоз).

Вважають, що до 6-7 років вигини хребта вже чітко виражені, до 14-15 років стають постійними, але закінчуються формуватись лише до 20-25 років. В процесі вікового розвитку фізіологічні вигини змінюються в залежності від кута нахилу тазу і тяги м'язів, які розміщені навколо хребта. Це дозволяє впливати на розвиток вигинів відповідними відповідним підбором фізичних вправ. Кісткова система перебудовується протягом всього життя людини. В дошкільному та шкільному віці проходить окостеніння сполучних та хрящових елементів хребців.

В цей період неправильні пози, непосильна праця, надмірні навантаження при виконанні фізичних вправ можуть викликати різкі порушення постави, внаслідок неправильного перерозподілення тону м'язово-зв'язкового апарату.

Найчастіше нестійкість хребта спостерігається у віці 11-15 років. В цей період так названого «вторинного витягнення», який зумовлює статеве дозрівання, швидко настає енергетичний ріст тіла в довжину, а розвиток м'язової системи трохи запізнюється. На ріст хребта в довжину позитивно

впливає фізичне навантаження, різкі рухи тіла і, особливо, раціональні фізичні вправи.

В старшому шкільному (юнацькому) віці, хоча процеси окостеніння в скелеті все ще не закінчені, але кістки стають все більше міцнішими, хребет робиться більш стійким до фізичного навантаження, збільшується м'язова сила, ріст тіла переважає в ширину, збільшується маса тіла, закінчується формування постави. [6]

Розглядаючи дану проблему ми проводили дослідження на базі с. Глинськ, Рівненський район, Рівненської області, Глинський ліцей I – III ст.

В школі навчається 499 учнів віком від 6 до 17 років. По статистичним даним Здолбунівської центральної міської лікарні виявлено з порушеннями постави – 29 дітей. З них мають кіфосколітичну поставу – 6 дітей, сутулість спини – 19, плоску спину – 4.

Масові огляди, які проводяться серед різних вікових груп дітей з метою раннього виявлення порушень постави і різних ступенів сколіозу сприяють своєчасному застосуванню відповідних заходів профілактики і лікування. Методика такого масового огляду повинна бути простою, доступною і ефективною, а основне – єдиною. Потрібно, щоб нею володіли лікарі дитячих закладів і викладачі фізичного виховання.

Методи дослідження. Для виявлення порушень опорно-рухового апарату у школярів застосовували комбінований візуально-інструментальний скринінг тест, який включав:

- 1) візуальне виявлення порушення постави (елементи тесту Вільяма Адамса);
- 2) візуальне визначення справжнього сколіозу (методика Центрального інституту травматології і ортопедії);
- 3) аналіз результатів лікування за оцінкою ортопедичного статусу (клінічні і рентгенологічні ознаки);
- 4) педагогічне тестування гнучкості хребта, статичної і силовій витривалості м'язів.

Для визначення виду порушення постави користувались схемою, в якій викладені ознаки, що притаманні відхиленням постави від норми.

Таблиця 1

Результати обстеження школярів з виявленням порушень постави

Клас	Учні			Плоска спина		Сутулість		Кіфосколітична постава	
	Всього	Хл.	Дівч.	Хл.	Дівч.	Хл.	Дівч.	Хл.	Дівч.

24.	48	23	25		1	1	2		
25.	41	22	19			1	2		
26.	40	17	23	2					
27.	43	27	16			1	1		1
28.	38	17	21			2	2	1	
29.	36	19	17	1		1	2		
30.	46	19	27				1		
31.	55	28	27				1	1	1
32.	53	21	32				1	1	
33.	41	25	17						1
34.	58	21	37			1			
Всього виявлено	29	15	14	3	1	7	12	3	3

Серед 499 школярів виявлено з порушенням постави – 29 дітей (5,8 %), з них учнів молодших класів – 12, учнів середніх класів – 13, старшокласників – 4.

Якщо розділити дітей по статі, то в молодшому віці порушення постави виявлено в дівчаток 7 випадків, що на 2 випадки більше ніж у хлопчиків. Від 5 по 8 клас – 6 хлопчиків, 7 дівчаток, старшокласників – у співвідношенні 2:2.

Сутулість зустрічається в 19 випадках, що на 15 разів більше, ніж плоска спина і на 13 разів більше, ніж кіфосколітична постава.

При обстеженні на сколіоз із всієї кількості дітей знаходиться на диспансерному обліку 12 школярів, з них з торсією хребта до 10% (що відповідає 1 ступені сколіозу) – 8, більше 10% – 4 дітей.

При обстеженні школярів ми користувались „тестом для визначення сколіозу”, яким користуються лікарі-ортопеди у своїй практиці.

1. Уважний огляд дитини, чи немає у неї помітних ознак деформації скелета.

2. Чи не відмічається те, що коли дитина лежить, спина у неї рівна, а якщо встає – спина викривляється, або одне плече вище іншого.

3.Коли дитина стоїть, слід звернути увагу на те, чи немає у неї вільного проміжку між опущеними вздовж боків руками.

4.Попросити дитину, щоб вона нахилилася, подивитись ззаду: чи не випинається одна з лопаток і чи не формується реберний горб.

5.Якщо є сумніви (особливо при значній деформації) перевірте себе випробуваними прийомами – за допомогою дзеркала, в тому положенні, що і в попередньому пункті, роздивитися дитину в дзеркалі – деформація одразу стане помітною.

Якщо під час погляду, є помітним в ділянці хребта окремі ділянки злегка посиленої пігментації шкіри так звані „кавові плями” – це також має насторожити: в 99 % випадків така пляма вказує на якусь патологію хребта, при чому якраз в зоні розташування пігментації. Сколіоз часто дає пізні ускладнення, особливо з боку опорно-рухового апарату, та внутрішніх органів.

Таблиця 2

Результати обстеження школярів на сколіоз

Клас	Всього учнів	Сколіоз I ступеня		Сколіоз II ступеня	
		Хл.	Дівч.	Хл.	Дівч.
5.	38				
6.	36		1		1
7.	46	1			1
8.	55				
9.	53	1	1		1
10.	41	1			
11.	58	1	2	1	
Всього виявлено	327	4	4	1	3

Як видно з таблиці 2, у молодших школярів не виявлено ознак сколіозу. Серед середніх класів проявляється сколіоз в 4 випадках на 175 дітей та серед 9-11 класів – 8 випадків на 157 учнів.

Початкові форми сколіозу (I ст.) виявилися на 4 випадки більше, ніж сколіоз II ст. У дівчаток форми сколіозу виявляються частіше, ніж у хлопчиків.

Методика виміру викривлення хребта за В. Д. Чакліним і Дж. Коббом. До цього часу в ортопедії прийнято багато різноманітних методик виміру кута викривлення хребта, і відповідно, велика кількість різних класифікацій з різними величинами кутів у градусах.

Висновки.

1. Серед різних захворювань зростаючого організму, які вкрай важко піддаються лікуванню є порушення опорно-рухового апарату. Його профілактика до теперішнього часу вивчена не достатньо.

2. Рівень соматичного здоров'я у школярів з порушенням ОРА — низький і нижче за середній. З розвитком сколіозу соматичне здоров'я погіршується. В порівнянні із здоровими однолітками основні параметри фізичного розвитку і фізичної підготовленості нижчі. Так ЖЕЛ — на 15-20%, гнучкість — 25-30%, витривалість 40-50%. Статична та динамічна витривалість м'язів згиначів і розгиначів тулуба — нижчі на 20-30%.

3. Розповсюдженість на сколіоз серед 499 учнів школи складає 2,4 %. Прогресування його проходить в середньому старшому шкільному віці – всі 12 випадків. Якщо розглядати дані спостережень за дітьми з порушеннями постави, то це приводить до висновку, що порушення виявляються у дітей трьох вікових категорій одночасно.

Якщо сколіоз не виявлений при обстеженні дитини в 6-7-річному віці, то не можна бути впевненим, що він не з'явиться в подальшому. Із вище описаних матеріалів, можна зробити висновок, що в системі проведених заходів, які направлені на лікування та профілактику порушень опорно-рухового апарату важливу роль відіграє комплексне лікування (ЛФК, коригуючі гімнастика, плавання, масаж), без яких не можна досягнути найкращих результатів.

ЛІТЕРАТУРА

- 1.Коваленко О. Здоров'язбережувальні технології. Педагогічний дискурс. 2023.
- 2.Коваль С. Фізична активність як фактор профілактики сколіозу. Педагогічна освіта. 2023.
- 3.Мироненко Т. Фізкультурні заходи та профілактика порушень постави. Рідна школа. 2024.
- 4.World Health Organization. *Guidelines on Physical Activity, Sedentary Behaviour and Sleep in Children and Adolescents*. WHO, 2020.
- 5.European Commission. *EU Physical Activity and Health Guidelines for School-Aged Children*. 2021.

**ОЛІМПІЙСЬКА ОСВІТА ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ
ГРОМАДЯНСЬКОЇ СТІЙКОСТІ ТА КУЛЬТУРИ МИРУ
В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ**

Майстрок Марина,

*здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Приватного вищого навчального закладу
«Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука» (м. Рівне, Україна)*

Науковий керівник: Сотник Жанна,

*кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент,
завідувач кафедри фізичної культури і спорту
Приватного вищого навчального закладу
«Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука» (м. Рівне, Україна)*

Анотація. У статті розглянуто досвід впровадження олімпійської освіти в ПВНЗ «МЕГУ імені академіка Степана Дем'янчука» як важливого чинника формування громадянської стійкості та культури миру. Проаналізовано роль масових спортивних заходів і наукових проєктів у консолідації студентської молоді та викладачів навколо гуманістичних ідеалів олімпізму. Окреслено значення співпраці університету з Олімпійською академією України та НОК України у створенні патріотичного наративу, що підсилює виховний потенціал спорту. Наведено приклади студентських наукових досліджень, спрямованих на осмислення спорту як інструменту миру та дипломатії. Визначено роль експертної підтримки та міжнародних конференцій у розвитку наукового пошуку молоді. Сформульовано педагогічні та соціальні наслідки інтеграції олімпійських ідеалів у освітній процес, які сприяють вихованню свідомого громадянина, здатного протидіяти сучасним викликам.

Ключові слова: олімпійська освіта, мир, дипломатія, патріотизм, студентська наукова діяльність.

Abstract. The article examines the experience of implementing Olympic education at the Private Higher Educational Institution "International Economic-Humanitarian University named after Academician Stepan Demianchuk" as an important factor in shaping civic resilience and a culture of peace. The role of mass sports events and research projects in consolidating students and faculty around the humanistic ideals of Olympism is analyzed. The significance of the university's cooperation with the Olympic Academy of Ukraine

and the National Olympic Committee of Ukraine in creating a patriotic narrative that strengthens the educational potential of sport is outlined. Examples of student research aimed at conceptualizing sport as an instrument of peace and diplomacy are presented. The role of expert support and international conferences in fostering students' scientific inquiry is highlighted. Pedagogical and social outcomes of integrating Olympic ideals into the educational process are formulated, contributing to the upbringing of conscious citizens capable of responding to modern challenges.

Keywords: Olympic education; peace; diplomacy; patriotism; student research activity.

Сучасний етап розвитку українського суспільства характеризується необхідністю протидії гібридним загрозам та пошуку ефективних гуманітарних стратегій [2; 4]. У цьому контексті олімпійська освіта постає не лише як складова фізичної культури, а й як потужний засіб виховання громадянської свідомості, патріотизму та культури миру. Досвід МЕГУ демонструє, що інтеграція спортивної дипломатії, військово-фізичної підготовки та гуманістичних ідеалів створює унікальну модель формування стійких ціннісних орієнтацій молоді [1; 3; 5].

Мета дослідження полягає у визначенні ролі олімпійської освіти у формуванні соціальної відповідальності та громадянської стійкості студентської молоді в умовах війни та глобальних викликів.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати досвід МЕГУ у впровадженні олімпійської освіти через масові спортивні заходи, наукові проєкти та співпрацю з Олімпійською академією України й НОК України, визначивши їхній вплив на формування патріотичного наративу.

2. Розкрити приклади наукових досліджень студентів та експертної підтримки, що актуалізують спорт як інструмент миру, дипломатії та громадянської стійкості, а також показати роль міжнародних конференцій у розвитку наукового пошуку молоді.

3. Сформулювати педагогічні та соціальні наслідки інтеграції олімпійських ідеалів у освітній процес, окресливши їх значення для виховання свідомого громадянина, здатного протидіяти сучасним викликам і захищати національні інтереси України.

У Приватному вищому навчальному закладі «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука» особливий акцент робиться на соціально-гуманітарному вимірі спорту. Фізична активність розглядається не лише як засіб підтримки здоров'я, а й як потужний інструмент формування особистості.

Показовим прикладом цієї стратегії стали університетські забіги під гаслом «Спорт заради миру та розвитку». Вони об'єднали студентів і

викладачів, перетворивши традиційне спортивне змагання на простір практичного втілення олімпійських ідеалів.

У навчальному середовищі МЕГУ такі заходи сприймаються як цілісна модель цінностей олімпізму – поваги, дружби, натхнення, рівності та прагнення до досконалості. Спільна участь викладачів і студентів на рівних умовах сприяє формуванню демократичної атмосфери, де партнерство переважає над ієрархією.

Досвід університету підтверджує: спорт є універсальною мовою, здатною консолідувати академічну спільноту навколо ідей миру та сталого розвитку. Для молоді причетність до глобального олімпійського руху через локальні ініціативи стає важливим чинником формування стійких ціннісних орієнтацій.

Розвиток олімпійської освіти в МЕГУ значною мірою забезпечується тісною співпрацею з Олімпійською академією України та Рівненським обласним відділенням НОК України. Яскравим прикладом такої взаємодії стала участь університету у Всеукраїнській акції «Мій олімпійський марафон: шлях до Парижу заради перемоги».

Особливістю реалізації акції в МЕГУ було її патріотичне наповнення: доданий мотив «заради перемоги» перетворив спортивний захід на символ національної єдності та солідарності. Саме цей аспект став потужним стимулом для студентської молоді. Визнання з боку Олімпійської академії України, засвідчене відповідним Сертифікатом, підтвердило статус університету як одного з провідних центрів олімпійської освіти регіону.

У контексті війни та пошуку шляхів до миру досвід МЕГУ набуває особливої ваги. Участь студентів у проєктах, спрямованих на підготовку до Олімпійських ігор у Парижі, виходить за межі спортивної активності. Це — інтеграція української молоді у глобальний гуманітарний простір, спосіб протидії ізоляції та утвердження суб'єктності України на міжнародній арені.

Для студентів боротьба за перемогу під національним прапором у спорті стає символічним відображенням дипломатичної боротьби за мир. Такий досвід формує високу соціальну відповідальність і національну свідомість, перетворюючи кожного учасника на амбасадора українських інтересів.

Поєднання спортивного виклику з патріотичним наративом «заради перемоги» та офіційним визнанням з боку НОК і ОАУ створює для молоді психологічну опору в умовах війни. Таким чином, олімпійська освіта в університеті трансформується у своєрідну педагогіку миру, де спорт виховує силу волі, здатність до спротиву та віру у справедливе майбутнє. Це і є український вимір сучасної боротьби.

Для здобувачів факультету здоров'я, фізичної культури і спорту ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка

Степана Дем'янчука» наукова робота є невід'ємною складовою сучасної освітньої парадигми. Їхня активна участь у профільних конференціях та дослідницьких проєктах дозволяє не лише осмислювати історичні аспекти розвитку спорту, а й формувати нові концептуальні підходи до олімпізму як інструменту збереження миру та утвердження національної гідності.

Науково-дослідна діяльність здобувачів виходить за межі академічної рутини: вона стає частиною українського гуманітарного фронту, де спорт і освіта інтегруються у стратегію протидії конфліктам та утвердження цінностей свободи й справедливості.

Важливим свідченням здатності студентської молоді ефективно протидіяти гібридним викликам у сфері спорту стали результати Конкурсу наукових робіт імені академіка Степана Дем'янчука «Проблеми війни та миру: український вимір».

У 2024 році перше місце здобув Олександр Гаврилюк (спеціальність «Середня освіта. Фізична культура»), який у своїй роботі довів значення спортивної дипломатії для формування гуманістичних цінностей. Його дослідження в межах напряму «Спорт і дипломатія у пошуках спільного» стало відповіддю на потребу виховання нового покоління українців у дусі миру через усвідомлену спортивну активність.

У цьому ж конкурсі Євгенія Отрізна представила тему «Прикладне значення військової та фізичної підготовки». Авторка показала, що в умовах сучасних викликів фізична культура виходить за межі спортивних досягнень, стаючи основою військової готовності та особистої стійкості громадянина.

У 2025 році Василь Сокол продовжив розвиток цієї проблематики, акцентувавши на дипломатичних аспектах спорту як механізмі формування громадянської стійкості молоді.

Ці приклади підтверджують, що університет послідовно готує фахівців, здатних комплексно реагувати на виклики сучасності. Поєднання гуманістичних ідеалів спортивної дипломатії з практичними навичками військово-фізичної підготовки формує свідомого громадянина, готового захищати територіальну цілісність, суверенітет та національні інтереси України.

Наукові пошуки студентів МЕГУ отримують вагоме підсилення завдяки співпраці з провідними фахівцями. Так, під час Міжнародної конференції до 30-річчя університету доктор наук Юрій Бріскін у доповіді «О, спорт! Ти – мир» акцентував увагу на проблемі використання країною-агресором олімпійських ідеалів у пропагандистських цілях. Це дозволило студентам чітко відмежувати справжні цінності олімпізму від їхніх викривлених інтерпретацій.

У квітні 2025 року в МЕГУ відбулася Міжнародна студентська науково-практична конференція «Міждисциплінарні та трансдисциплінарні

підходи до європейської інтеграції: постцифрові інновації в науці, освіті, мистецтві, технологіях та культурі» за участю науковців з Університету Бат Спа (Велика Британія). У її секційних засіданнях знайшла відображення олімпійська тематика: здобувач спеціальності «Фізична культура і спорт» Руслан Мельник представив доповідь, що висвітлювала актуальні питання олімпійського руху та демонструвала міждисциплінарний підхід до ролі спорту в процесах європейської інтеграції й глобальних викликів.

Особливого значення набули матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 100-річчю від дня народження академіка Степана Дем'янчука, що стало платформою для професійного обговорення ролі спорту в умовах глобальних воєнних викликів.

Професорка Оксана Вацеба піднімає питання, присвячених XXV Зимовим Олімпійським іграм 2026 року, щодо етичних та політичних аспектів недопуску представників країни-агресора до міжнародних спортивних арен. Було підкреслено, що припинення війни є ключовою передумовою для відновлення повноцінного олімпійського руху в Україні.

Випускниця МЕГУ Віра Дмитрук, керівниця центру «Довіра» (м. Кременець), акцентує увагу на прикладному аспекті гуманізму, а саме діяльності реабілітаційних установ, важливості відновлення духовних сил і фізичного здоров'я людини у воєнний час.

Олег Левенець, заслужений учитель України, доводить, що олімпійська освіта може стати дієвим інструментом стабілізації навчально-виховного процесу в школі. Це особливо значуще для дітей, які переживають наслідки війни.

Професорка Лідія Завацька презентує приклади боротьби за мир через спортивні досягнення випускниць МЕГУ, зокрема тенісистки Катарини Завацької, фрістайлістки Ольги Полюк та інших спортсменів. Їхня участь у міжнародних змаганнях стала живим проявом українського культурного спротиву на світовій арені.

Таким чином Олімпійська освіта в МЕГУ трансформується у педагогіку миру, де спорт стає засобом виховання волі, стійкості та віри у справедливе майбутнє. Масові спортивні заходи та наукові конкурси формують у студентів розуміння спорту як універсальної мови, здатної консолідувати суспільство навколо ідей миру та розвитку. Співпраця з Олімпійською академією України та НОК України забезпечує офіційне визнання та підсилює патріотичний вимір студентських ініціатив. Наукові роботи студентів доводять, що поєднання спортивної дипломатії з військово-фізичною підготовкою є дієвим механізмом формування свідомого громадянина, готового захищати національні інтереси. Міжнародні конференції та експертні виступи сприяють інтеграції

української молоді у глобальний гуманітарний контекст, протидіючи воєнній ізоляції та утворюючи суб'єктність України на світовій арені.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гаврилюк О. В. Спорт і дипломатія у пошуках спільного / О. В. Гаврилюк ; наук. керівник Ж. Г. Сотник // Збірник наукових праць здобувачів вищої освіти та молодих учених Приватного вищого навчального закладу «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука» / МОН України, ПВНЗ «МЕГУ ім. акад. Степана Дем'янчука», Вип. 1. Рівне: О. Зень, 2024. С. 219-223.
2. Завацька, О. Ільків, К. Завацька, В. Коваль, Ю. Сніжко Діяльність українських спортсменів під час російської агресії. Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві. 2023. № 3. С. 3-11.
3. Майструк М. О. Проблеми війни та миру: український вимір. Конкурс наукових студентських наукових робіт імені академіка Степана Дем'янчука «Проблеми війни та миру: український вимір». 2026. 31 с.
4. Ніколайчук Г., Андрущенко М. Спорт поза політикою. Саміт-книга. 2024. 296 с.
5. Сокол В. В. Формування дипломатичних аспектів молоді через спорт. Конкурс наукових студентських наукових робіт імені академіка Степана Дем'янчука «Проблеми війни та миру: український вимір». 2025. 25 с.

ВОЛЕЙБОЛ – ОЛІМПІЙСЬКИЙ ВИД СПОРТУ

Мельник Руслан,

*здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Приватного вищого навчального закладу
«Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука» (м. Рівне, Україна)*

Науковий керівник: Сотник Жанна,

*кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент,
завідувач кафедри фізичної культури і спорту
Приватного вищого навчального закладу
«Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука» (м. Рівне, Україна)*

Анотація. Волейбол є одним із найпопулярніших олімпійських видів спорту у світі, який поєднує високий рівень фізичної підготовки, технічної майстерності та командної взаємодії. Від моменту включення до програми Олімпійських ігор у 1964 році волейбол постійно розвивається, удосконалюються правила гри, методики підготовки спортсменів та організація міжнародних змагань. Значну роль у розвитку сучасного волейболу відіграють міжнародні федерації, спортивні школи та професійні клуби. Особливої актуальності набуває дослідження розвитку волейболу в Україні, досягнень українських спортсменів і перспектив подальшого розвитку цього виду спорту в сучасних умовах.

Ключові слова: волейбол, Олімпійські ігри, досягнення, перспективи.

Abstract. Volleyball is one of the most popular Olympic sports in the world, combining a high level of physical fitness, technical skill, and team interaction. Since its inclusion in the Olympic Games program in 1964, volleyball has been constantly evolving, with game rules, athlete training methodologies, and the organization of international competitions being improved. International federations, sports schools, and professional clubs play a significant role in the development of modern volleyball. Researching the development of volleyball in Ukraine, the achievements of Ukrainian athletes, and the prospects for the further development of this sport in modern conditions is gaining particular relevance.

Keywords: volleyball, Olympic Games, achievements, prospects.

Волейбол – це один із наймасовіших і найдинамічніших видів спорту, який користується великою популярністю серед молоді та професійних спортсменів у всьому світі. Цей вид спорту поєднує в собі швидкість,

координацію рухів, витривалість, силу та командну взаємодію. Завдяки доступності та видовищності волейбол став невід'ємною складовою міжнародного спортивного руху та важливою частиною програми сучасних Олімпійських ігор [2; 5].

Мета дослідження: аналіз розвитку волейболу як олімпійського виду спорту, визначення його ролі у світовому спорті та дослідження досягнень українських спортсменів.

Завдання дослідження:

1. Дослідити історію становлення волейболу як олімпійського виду спорту.

2. Проаналізувати досягнення українських волейболістів на міжнародній арені.

3. Визначити перспективи розвитку волейболу в Україні.

Волейбол був створений у 1895 році американським викладачем фізичного виховання Вільямом Морганом як гра для розвитку фізичних якостей та активного відпочинку. Спочатку новий вид спорту мав назву «мінтонет», однак згодом отримав сучасну назву «волейбол», що означає «гра з м'ячем у повітрі» [1, с. 14].

Упродовж XX століття волейбол активно поширювався у світі, а у 1947 році була створена Міжнародна федерація волейболу (Fédération Internationale de Volleyball – FIVB), яка стала головним органом управління цим видом спорту. Основними напрямками діяльності федерації стали: організація міжнародних змагань; уніфікація правил гри; розвиток суддівства; популяризація волейболу серед молоді; підвищення рівня професійної підготовки тренерів та спортсменів [5].

Офіційно волейбол був включений до програми Олімпійських ігор у 1964 році в Токію. Саме з цього часу він став одним із найпопулярніших командних видів спорту на Олімпіадах. Першими олімпійськими чемпіонами стали чоловіча збірна СРСР та жіноча збірна Японії [3].

З кожною Олімпіадою рівень конкуренції у волейболі постійно зростає. Якщо у другій половині XX століття лідерами були СРСР, Японія та Польща, то у сучасному волейболі провідні позиції займають Бразилія, США, Італія, Франція, Сербія та інші країни.

Сьогодні до програми Олімпійських ігор входять: класичний волейбол серед чоловіків; класичний волейбол серед жінок; пляжний волейбол серед чоловіків; пляжний волейбол серед жінок.

Особливої популярності набув пляжний волейбол, який був офіційно включений до програми Олімпійських ігор у 1996 році в Атланті. Цей різновид гри став видовищним та комерційно успішним напрямом розвитку волейболу [4].

Волейбол є одним із найбільш технічно складних командних видів спорту. Підготовка спортсменів передбачає розвиток: швидко-силових

якостей; координації рухів; стрибучості; спеціальної витривалості; тактичного мислення; психологічної стійкості.

Важливе значення має також взаємодія між гравцями команди, оскільки результат гри значною мірою залежить від колективних дій спортсменів.

В Україні волейбол має багаторічні традиції та активно розвивається на різних рівнях – від дитячо-юнацьких спортивних шкіл до професійних клубів і національних збірних команд.

До 1992 року українська волейбольна школа була ключовим донором для радянських збірних. Загалом 14 українських волейболістів стали олімпійськими чемпіонами.

Токіо 1964: золото виграли видатний харків'янин Юрій Поярков, Юрій Венгеровський та одесит Едуард Сибіряков.

Мехіко 1968: став тріумфом українського волейболу. Тоді золоті медалі у складі збірної вибороли одразу 7 українців: Юрій Поярков, Василь Матушеvas, Володимир Беляєв, Євген Лапинський, Віктор Михальчук, Володимир Іванов та Борис Терещук.

Мюнхен 1972: Юрій Поярков та Євген Лапинський додали до своєї колекції олімпійську бронзу.

Москва 1980: золото завоювали легендарні українські гравці Олег Молібога, Федір Лащонов та Володимир Чернишов

Після здобуття незалежності Україна сформувала власну систему розвитку волейболу, яка включає: діяльність Федерації волейболу України; розвиток ДЮОШ та спортивних клубів; проведення чемпіонатів України; участь національних збірних у міжнародних турнірах; підготовку спортивного резерву.

Українські волейболісти неодноразово представляли державу на міжнародному рівні та демонстрували високі результати у європейських і світових змаганнях. Значний внесок у розвиток українського волейболу зробили такі спортсмени та тренери, як Юрій Філіпов, Олег Плотницький, Сергій Євстратов, Інна Молодцова та інші.

За всю історію незалежності України лише жіноча національна збірна з волейболу один раз пробилася на Олімпійські ігри, посівши 11-те місце в 1996 році. Водночас український волейбол має колосальну олімпійську історію: у складі збірних СРСР українські гравці завоювали десятки золотих нагород, а в сучасну епоху збірні активно борються на етапах кваліфікації.

Жіноча збірна України в Атланта у 1996 посіла 11-те місце. Це єдиний вихід української класичної волейбольної збірної на Олімпійські ігри. Команда потрапила до складної групи і не змогла вийти у плей-оф, але сам факт виходу став історичним досягненням. Чоловіча збірна України не брала участі у фінальних турнірах Олімпіад. Найближче до мети команда

підійшла під час відбору на Олімпіаду-2024, коли вперше в історії грала у фінальному ліцензійному турнірі і посіла 6-те місце у своїй кваліфікаційній групі пул А. У пляжному волейболі українські пари, як чоловічі, так і жіночі команди ще жодного разу не проходили сито олімпійської кваліфікації та не виступали у фінальній частині Ігор.

На сучасному етапі розвитку волейболу в Україні особлива увага приділяється: удосконаленню тренувального процесу; розвитку молодіжного спорту; популяризації волейболу серед учнівської та студентської молоді; міжнародній співпраці; використанню сучасних технологій аналізу гри.

Попри складні соціально-економічні умови та наслідки війни, український волейбол продовжує розвиватися. Спортсмени беруть участь у міжнародних турнірах, представляють Україну на європейських аренах та демонструють високий рівень спортивної майстерності.

Основними проблемами розвитку волейболу в Україні залишаються: недостатнє фінансування спортивної інфраструктури; обмежене матеріально-технічне забезпечення; нестача сучасних спортивних залів; труднощі організації змагань в умовах воєнного стану.

Разом із тим, перспективи розвитку волейболу в Україні залишаються позитивними. Основними напрямками подальшого розвитку є: підтримка дитячо-юнацького спорту; підготовка молодих тренерів; розвиток студентського волейболу; популяризація здорового способу життя; інтеграція сучасних методик спортивної підготовки.

Будучи майбутнім фахівцем у галузі фізичної культури і спорту, вважаю, що волейбол є не лише ефективним засобом фізичного розвитку, але й важливим фактором виховання командного духу, дисципліни, відповідальності та психологічної стійкості молоді.

Волейбол сьогодні є одним із провідних олімпійських видів спорту, який продовжує активно розвиватися у світі та в Україні. Його популярність пояснюється доступністю, видовищністю та великим виховним значенням. Подальший розвиток волейболу залежить від підтримки спортивної галузі, розвитку дитячо-юнацького спорту та впровадження сучасних підходів до підготовки спортсменів.

У ході дослідження встановлено, що волейбол пройшов тривалий шлях розвитку від рекреаційної гри до одного з найпопулярніших олімпійських видів спорту світу. Включення волейболу до програми Олімпійських ігор у 1964 році сприяло його міжнародній популяризації, удосконаленню правил гри, розвитку професійного суддівства та зростанню рівня спортивної конкуренції. Значний внесок у розвиток волейболу зробила Міжнародна федерація волейболу (FIVB), яка забезпечила стандартизацію та глобальний розвиток цього виду спорту.

Проаналізувати досягнення українських волейболістів на міжнародній арені.

Дослідження показало, що українські волейболісти та тренери зробили вагомий внесок у розвиток світового волейболу та неодноразово демонстрували високі результати на міжнародних змаганнях. Участь українських спортсменів у чемпіонатах Європи, світу та міжнародних клубних турнірах підтверджує високий рівень підготовки національної школи волейболу. Незважаючи на складні умови сьогодення, українські команди продовжують гідно представляти державу на міжнародній спортивній арені.

Встановлено, що перспективи розвитку волейболу в Україні залишаються позитивними за умови належної підтримки держави, спортивних федерацій та громадських організацій. Подальший розвиток цього виду спорту пов'язаний із модернізацією спортивної інфраструктури, підготовкою молодих тренерів, підтримкою дитячо-юнацького спорту та впровадженням сучасних технологій у тренувальний процес. Важливим напрямом також є популяризація волейболу серед молоді як ефективного засобу фізичного виховання, формування командної взаємодії та здорового способу життя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гамалій В. В. Волейбол: навчальний посібник. Київ : Олімпійська література, 2018. 224 с. С. 14–27.
2. Платонов В. М. Сучасна система спортивного тренування. Київ : Перша друкарня, 2020. 704 с. С. 412–430.
3. Енциклопедія Олімпійського спорту України / за ред. В. М. Платонова. Київ : Олімпійська література, 2005. 463 с. С. 96–101.
4. Beach Volleyball History. Fédération Internationale de Volleyball. URL: FIVB Official Website (дата доступу: 08.05.2026).
5. History of Volleyball. Fédération Internationale de Volleyball. URL: FIVB History (дата доступу: 08.05.2026).

КОМПЛЕКСНА ФІЗИЧНА ТЕРАПІЯ ПРИ ВАРУСНІЙ ДЕФОРМАЦІЇ НИЖНІХ КІНЦІВОК У ДІТЕЙ

Примак Тетяна,

*здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
Приватного вищого навчального закладу
«Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука» (м. Рівне, Україна)*

Науковий керівник: Подоляка Петро,

*кандидат медичних наук, доцент кафедри здоров'я людини
та фізичної терапії
Приватного вищого навчального закладу
«Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука» (м. Рівне, Україна)*

Анотація. У даній роботі розглянуто фізичну терапію, як ефективний метод лікування варусної деформації нижніх кінцівок у дітей. Варусна деформація нижніх кінцівок у дітей («О-подібні ноги») характеризується викривленням ніг, при якому коліна розведені в різні боки, а при зведених стопах між ними залишається значна відстань. Це призводить до нерівномірного навантаження, швидкої втоми, болю в ногах та специфічного стирання взуття з внутрішньої сторони.

У статті представлено результати дослідження ефективності комплексної програми фізичної терапії у дітей із варусною деформацією нижніх кінцівок. Розроблено авторську модель реабілітаційного втручання, що поєднує лікувальну фізичну культуру, масаж, ортезування та елементи сенсорної інтеграції. Запропоновано інтегральний показник оцінки функціонального стану. Доведено, що впровадження програми сприяє достовірному покращенню біомеханічних і функціональних параметрів.

Ця робота підкреслює значення раннього діагностування та втручання у випадках варусної деформації нижніх кінцівок у дітей та показує успішність фізичної терапії, як основи для відновлення та забезпечення кращої якості життя дітей. Запропоновані методи та підходи можуть бути використані для розробки індивідуалізованих реабілітаційних програм у майбутньому.

Ключові слова: варусна деформація, діти, фізична терапія, реабілітація, опорно-руховий апарат, ортопедичні засоби, терапевтичні вправи, масаж, заняття на балансирах.

Abstract. This paper examines physical therapy as an effective method of treating varus deformity of the lower extremities in children. Varus deformity of the lower extremities in children ("O-shaped legs") is characterized by curvature of the legs, in which the knees are spread apart in different directions, and with the feet together, a significant distance remains between them. This leads to uneven load, rapid fatigue, pain in the legs and specific abrasion of the shoes from the inside.

The article presents the results of a study of the effectiveness of a comprehensive physical therapy program in children with varus deformity of the lower extremities. An author's model of rehabilitation intervention has been developed, combining therapeutic physical culture, massage, orthosis and elements of sensory integration. An integral indicator for assessing the functional state has been proposed. It has been proven that the implementation of the program contributes to a significant improvement in biomechanical and functional parameters.

This work emphasizes the importance of early diagnosis and intervention in cases of varus deformity of the lower extremities in children and shows the success of physical therapy as a basis for recovery and ensuring a better quality of life for children. The proposed methods and approaches can be used to develop individualized rehabilitation programs in the future.

Keywords: varus deformity, children, physical therapy, rehabilitation, musculoskeletal system, orthopedic devices, therapeutic exercises, massage, balance exercises.

Порушення формування опорно-рухового апарату в дитячому віці становлять одну з ключових проблем сучасної реабілітології та педіатричної ортопедії. Особливе місце серед них займає варусна деформація нижніх кінцівок, яка проявляється характерним О-подібним викривленням ніг і супроводжується зміщенням механічної осі кінцівки.

У ранньому віці така деформація може мати фізіологічний характер, однак у випадках її збереження або прогресування формується патологічний стан, що потребує цілеспрямованої корекції.

Важливість своєчасного втручання обумовлена тим, що варусна деформація впливає не лише на зовнішній вигляд, а й на функціонування опорно-рухового апарату дитини. Порушується біомеханіка ходи, змінюється розподіл навантаження на суглоби, що з часом може призводити до вторинних змін — зокрема, формування плоскостопості, нестабільності колінних суглобів та дегенеративних процесів у майбутньому.

Незважаючи на значну кількість досліджень, питання оптимізації фізичної терапії залишається відкритим. Зокрема, недостатньо обґрунтовано поєднання різних методів реабілітації та критерії оцінки їх ефективності.

Мета дослідження – обґрунтувати та оцінити ефективність комплексної програми фізичної терапії при варусній деформації нижніх кінцівок у дітей.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати сучасні наукові джерела щодо етіології, патогенезу та лікування варусної деформації у дітей.

2. Визначити особливості функціонального стану опорно-рухового апарату у дітей із варусною деформацією.

3. Розробити комплексну програму фізичної терапії.

4. Оцінити ефективність запропонованої програми за показниками функціонального стану.

5. Надати практичні рекомендації щодо застосування фізичної терапії у дітей.

Дослідження базується на аналізі наукової літератури та практичних результатів лікування, проведеного у КП «Центр медичної реабілітації та паліативної допомоги дітям» РОР. У дослідженні взяли участь 20 дітей віком 4–7 років із діагностованою варусною деформацією нижніх кінцівок.

Діти були розподілені на дві групи:

контрольна група ($n=10$) — отримувала стандартні рекомендації;

експериментальна група ($n=10$) — займалась за авторською програмою фізичної терапії.

Методи оцінки: антропометричні вимірювання (відстань між колінами); оцінка кута деформації; тестування м'язової сили; аналіз ходи; авторський інтегральний функціональний індекс (ІФІ).

Програма фізичної терапії (авторська модель)

Програма тривала 12 тижнів і включала:

1. ЛФК (3–4 рази на тиждень) вправи на зміцнення внутрішньої групи м'язів стегна; вправи для стопи; баланс-тренування.

2. Масаж (2–3 рази на тиждень) тонізуючий вплив на ослаблені м'язи; релаксація перевантажених структур.

3. Ортезування використання ортопедичного взуття; індивідуальні устілки.

4. Сенсорна інтеграція вправи на нестабільних поверхнях; пропріоцептивна стимуляція.

Після завершення експерименту встановлено: зменшення міжколінної відстані в експериментальній групі на 35%; покращення показників ходи на 28%; зростання м'язової сили на 30%; підвищення ІФІ на 32% ($p < 0,05$).

У контрольній групі зміни були незначними (10–12%).

Наукова новизна результатів: доведено ефективність поєднання сенсорної інтеграції з ЛФК; вперше застосовано інтегральний показник оцінки; обґрунтовано доцільність комплексного підходу.

Виклад основного матеріалу. Варусна деформація нижніх кінцівок у дітей формується під впливом комплексу факторів, серед яких провідну роль відіграють порушення мінералізації кісткової тканини, слабкість м'язово-зв'язкового апарату, дисбаланс м'язового тону та недостатній рівень рухової активності. У багатьох випадках патологія супроводжується функціональними змінами, що потребують комплексного підходу до реабілітації.

Сучасна фізична терапія базується на принципах індивідуалізації, поетапності та системності. Вона включає декілька взаємодоповнюючих компонентів.

Провідним засобом корекції виступає лікувальна фізична культура, яка спрямована на зміцнення м'язів, що забезпечують правильне положення кінцівок. Особливе значення мають вправи для внутрішньої групи м'язів стегна, м'язів гомілки та стопи. Важливим завданням є формування адекватного рухового стереотипу, що реалізується через вправи на координацію, рівновагу та контроль положення тіла у просторі.

Масаж використовується як допоміжний засіб, що підсилює ефект фізичних вправ. Його дія спрямована на нормалізацію м'язового тону, покращення трофіки тканин та активацію функціонально ослаблених м'язових груп.

Важливу роль у корекції відіграє застосування ортопедичних засобів. Використання спеціального взуття, устілок та ортезів сприяє стабілізації положення стопи та оптимізації навантаження на нижні кінцівки. Це створює сприятливі умови для формування правильних рухових навичок.

Окремим напрямом є впровадження елементів сенсорної інтеграції. Вона особливо ефективна у дітей із супутніми порушеннями розвитку, оскільки дозволяє покращити обробку сенсорної інформації, координацію рухів та контроль тіла. Використання нестабільних поверхонь, балансувальних вправ і пропріоцептивних стимулів підвищує ефективність реабілітаційного процесу.

Обговорення. Отримані результати підтверджують, що ізольоване застосування окремих методів є менш ефективним порівняно з комплексною програмою. Включення сенсорної інтеграції значно підвищує контроль рухів та стабільність. Виявлено, що найбільш виражений ефект досягається у дітей молодшого віку, що підкреслює важливість раннього втручання.

Висновки. У результаті проведеного теоретичного аналізу та узагальнення практичних даних встановлено, що варусна деформація

нижніх кінцівок у дітей є складним мультифакторним порушенням, яке формується під впливом як морфофункціональних, так і біомеханічних чинників. Виявлено, що дана патологія супроводжується не лише зміною осі нижніх кінцівок, а й порушенням стереотипу ходи, м'язового балансу та функціонального стану опорно-рухового апарату загалом.

Доведено, що комплексна фізична терапія є ефективним інструментом корекції варусної деформації у дітей за умови раннього початку та систематичного застосування. Встановлено, що поєднання лікувальної фізичної культури, масажу, ортопедичних засобів і методів сенсорної інтеграції забезпечує цілеспрямований вплив на основні патогенетичні ланки порушення, сприяючи нормалізації м'язового тону, покращенню координації рухів та формуванню правильного рухового стереотипу.

Результати дослідження підтверджують, що впровадження розробленої програми фізичної терапії сприяє позитивній динаміці функціональних показників, зменшенню вираженості деформації та підвищенню рівня рухової активності дітей. Особливої ефективності досягнуто при індивідуалізації реабілітаційних заходів з урахуванням віку, ступеня деформації та супутніх порушень.

Розроблена програма може бути впроваджена: у реабілітаційних центрах; у дитячих медичних закладах; у домашніх умовах під контролем спеціаліста.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрійчук О., Кеда Ю. Деформація нижніх кінцівок у дітей в практиці фізичного терапевта // Фізична культура, спорт та здоров'я людини. – 2019. – № 3. – С. 111–114.
2. Белова А.Н. Реабілітація дітей із порушеннями опорно-рухового апарату. — Харків, 2020.
3. Бойчук Т. М., Григорович В. М. Методи реабілітації при ортопедичних порушеннях у дітей // Медична реабілітація, курортологія, фізіотерапія. – 2017. – № 2. – С. 35–40.
4. Бур'янов О. А., Климовицький Ф. В. Варусні деформації нижніх кінцівок у дітей: діагностика та лікування // Травма. – 2016. – Т.17, №5. – С. 114–118.
5. Гайко Г. В., Бур'янов О. А. Фізична реабілітація при захворюваннях опорно-рухового апарату : навчальний посібник. – Київ : Олімпійська література, 2017. – 256 с.
6. Долгозвяга М. С. Фізична реабілітація дітей з деформаціями нижніх кінцівок // Освітній простір України. – 2020. – № 12. – С. 45–49.
7. Козьявкін В. І. Реабілітація дітей з порушеннями опорно-рухового апарату. – Львів, 2019.
8. Копочинська Ю. В., Пилипчук О. М. Сучасні підходи до фізичної терапії при деформаціях нижніх кінцівок у дітей // Фізична реабілітація та рекреаційно-оздоровчі технології. – 2021. – № 3. – С. 24–30.

МЕТОДИКА РОЗВИТКУ ГНУЧКОСТІ У ЧОЛОВІКІВ ПЕРШОГО ПЕРІОДУ ЗРІЛОГО ВІКУ

Кравчук Андрій,

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти,
Приватного вищого навчального закладу
«Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імена академіка Степана Дем'янчука» (м. Рівне, Україна)

Науковий керівник: Борисова Юлія,

кандидат наук з фізичної культури і спорту,
доцент кафедри фізичної культури і спорту
Приватного вищого навчального закладу
«Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука» (м. Рівне, Україна)

Анотація. У статті обґрунтовано значення гнучкості як важливої фізичної якості чоловіків першого періоду зрілого віку та проаналізовано наукові дані щодо її вікових змін. Метою роботи було розробити та перевірити ефективність методики розвитку гнучкості з використанням вправ йоги. У дослідженні взяли участь 20 чоловіків 22–25 років, поділених на контрольну та експериментальну групи. Протягом 10 тижнів експериментальна група виконувала комплекс вправ йоги у поєднанні з тренуваннями у тренажерному залі. Результати тестування засвідчили достовірне покращення показників гнучкості в експериментальній групі, що підтверджує ефективність запропонованої методики. Отримані дані свідчать про доцільність використання елементів йоги у тренувальному процесі чоловіків молодого та першого зрілого віку.

Ключові слова: йога, гнучкість, чоловіки, вправи, тести.

Abstract. This article highlights the importance of flexibility as a key physical quality for men in early adulthood and analyzes scientific data on how it changes with age. The aim of the study was to develop and evaluate the effectiveness of a flexibility training program using yoga exercises. The study involved 20 men aged 22–25, divided into a control and an experimental group. Over a 10-week period, the experimental group performed a set of yoga exercises in combination with gym workouts. Test results showed a significant improvement in flexibility indicators in the experimental group, confirming the effectiveness of the proposed method. The data obtained indicate the advisability of incorporating yoga elements into the training regimen for young and early-middle-aged men.

Keywords: yoga, flexibility, men, exercises, tests.

Гнучкість є важливим компонентом фізичного здоров'я чоловіків, оскільки вона впливає на якість рухів, координацію, здатність до швидкої адаптації тіла та зменшує ризик перевантажень і м'язових дисфункцій. За рахунок добре розвинутої гнучкості забезпечується оптимальна амплітуда рухів, зменшується ризик травм, відбувається більш ефективна робота опорно-рухового апарату та підтримується загальний фізичний комфорт. З віком еластичність м'язово-зв'язкового апарату природно знижується, тому підтримання гнучкості є важливим чинником збереження рухової активності та працездатності чоловіків зрілого віку [5].

Як засвідчили дані Григуса І. та Долішнього М., у чоловіків 29–31 років найбільші труднощі виникали під час виконання тестів на гнучкість, зокрема щодо рухливості плечового поясу та підйому прямої ноги. Автори підкреслюють, що недостатня гнучкість негативно впливає на якість виконання базових рухових тестів і потребує цілеспрямованого тренування. Отримані результати підтверджують необхідність систематичного включення вправ на мобільність і розтягування в програми оздоровчого фітнесу для збереження функціональної спроможності та профілактики рухових дисфункцій [3].

Науковці Ватаманюк С. В. зі співавторами встановили, що гнучкість є найчутливішою до порушень постави якістю. Недостатній розвиток гнучкості сприяє кіфотичним, лордотичним та сколіотичним змінам постави та суттєво зменшує амплітуду рухів, погіршує якість виконання вправ [1].

Дослідження Власюк О., Шкарупіла П. та Сороки О. доводить, що регулярні заняття капоейрою значно покращують гнучкість чоловіків 22–35 років завдяки динамічним, амплітудним і акробатичним рухам, які активно залучають великі суглобові комплекси та сприяють підвищенню еластичності м'язів. Проте, попри високу ефективність капоейри, наукових робіт, присвячених розвитку гнучкості саме у чоловіків першого періоду зрілого віку, залишається небагато, тоді як дослідження, орієнтовані на жінок, значно переважають. Це підкреслює актуальність пошуку інших, більш універсальних засобів удосконалення гнучкості для чоловіків 22–35 років [2].

У цьому контексті логічним продовженням є звернення до йоги, яку Козак Г. А. та Магдисюк Л. І. визначають як один із найбільш ефективних методів розвитку гнучкості. Йога поєднує статичні пози, дихальні техніки та м'яке розтягування, що забезпечує поступове, безпечне й глибоке збільшення амплітуди рухів. Такий підхід робить йогу оптимальним засобом для систематичного розвитку гнучкості у чоловіків, сприяючи не лише покращенню рухливості, а й загальному психофізичному балансу [4].

Узагальнюючи результати різних досліджень, можна стверджувати, що розвиток гнучкості є необхідною умовою підтримання фізичного

здоров'я та рухової ефективності чоловіків першого зрілого віку. Найбільш безпечним, доступним і водночас результативним засобом удосконалення гнучкості є йога, яка забезпечує поступове збільшення амплітуди рухів, відновлення м'язового балансу та гармонізацію психофізичного стану.

Метою дослідження є теоретично обґрунтувати та розробити методику розвитку гнучкості у чоловіків першого періоду зрілого віку з використанням вправ йоги.

Методами дослідження були: аналіз науково-методичної літератури, педагогічне спостереження і експеримент, тестування рівня розвитку гнучкості у чоловіків 22-25 років, методи математичної статистики.

Дослідження проводились на базі спортивного клубу Fitness City Club та спортивного клубу Port Fitness м. Рівне. У дослідженні взяли участь 20 чоловіків 22-25 років, які займалися у тренажерному залі. Чоловіки були поділені на контрольну і експериментальну групи по 10 осіб у кожній. Контрольна група займалася у СК Port Fitness за програмою тренажерного залу, експериментальна – у СК Fitness City Club теж за програмою тренажерного залу з додаванням вправ для розвитку гнучкості.

Гнучкість є однією з важливих фізичних якостей людини, що визначає амплітуду рухів у суглобах та еластичність м'язово-зв'язкового апарату. Оцінка рівня розвитку гнучкості у чоловіків 22-25 років дозволила виявити обмеження рухливості суглобів та обґрунтувати доцільність використання спеціальних засобів фізичного виховання. Також, аналіз результатів тестів показав відсутність статистично значущих відмінностей між контрольною та експериментальною групами ($p > 0,05$), а середні значення показників були близькими за величиною. Показники рухливості у тестах «Поворот тулуба», «Випад» та «V-нахил» також перебували на подібному рівні в обох групах. Отримані результати підтверджують однорідність груп на початковому етапі дослідження та недостатній рівень розвитку гнучкості у більшості обстежуваних чоловіків. Це обґрунтовує необхідність впровадження спеціальних вправ для розвитку гнучкості у чоловіків 22-25 років

Для підвищення рівня гнучкості була розроблена і впроваджена у тренувальний процес методика розвитку гнучкості з використанням вправ з йоги. Методика спрямована на покращення рухливості хребта у різних площинах, підвищення еластичності м'язів плечового поясу та ніг, зменшення м'язової напруги та формування навичок правильного дихання під час виконання вправ.

Реалізація методики тривала 10 тижнів із частотою занять три рази на тиждень. Тривалість виконання комплексу вправ становила 10–15 хвилин і включалася у структуру занять у тренажерній залі під час розминки та активного відпочинку між силовими вправами. Програма передбачала поступове підвищення складності вправ: на 1–2 тижнях здійснювалася

адаптація організму та м'яке покращення рухливості суглобів; на 3–4 тижнях — збільшення амплітуди рухів; на 5–7 тижнях — розвиток гнучкості плечових і кульшових суглобів; на 8–10 тижнях — закріплення результатів та поєднання вправ із контролем дихання. Вправи виконувалися у комфортній амплітуді, без болю та різких рухів, із поступовим збільшенням часу утримання положень. Особлива увага приділялася синхронізації рухів із диханням.

Аналіз ефективності розробленої методики розвитку гнучкості з елементами йоги здійснювався шляхом порівняння показників гнучкості до та після впровадження комплексу вправ у процес занять силовими вправами на тренажерах. Отримані результати дозволили оцінити доцільність використання вправ на розвиток гнучкості у структурі тренувального процесу та їх вплив на фізичний стан чоловіків 22–25 років.

Після впровадження методики в експериментальній групі зафіксовано достовірне покращення більшості показників гнучкості. У тесті «Нахил сидячи» покращення становило 3,5 см ($p=0,04$), тоді як у контрольній групі зміни були незначними. У тесті «Замок» відзначалося достовірне покращення рухливості плечового поясу, особливо для лівої руки ($p=0,03$). У тестах «Поворот тулуба» та «Випад» зафіксовано збільшення амплітуди рухів в обох напрямках, що свідчить про покращення рухливості хребта та кульшових суглобів ($p=0,01$). У тесті «V-нахил» також відбулося суттєве покращення показників ($p=0,01$).

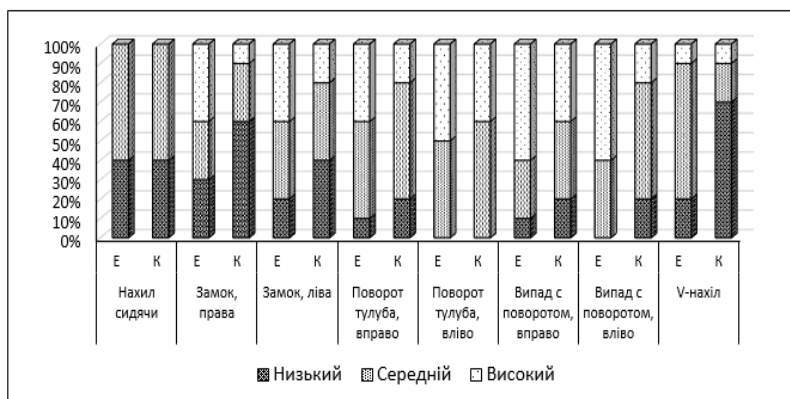

Рис. 1. Розподіл чоловіків 22–25 років контрольної та експериментальної групи за рівнями розвитку гнучкості після експерименту

Після завершення дослідження в контрольній групі переважали низький та середній рівні гнучкості, тоді як в експериментальній групі суттєво зросла кількість чоловіків з високим рівнем гнучкості. Зокрема, високий рівень гнучкості в експериментальній групі спостерігався приблизно у 40% учасників, тоді як у контрольній групі він практично не фіксувався. У тестах «Замок», «Поворот тулуба», «Випад з поворотом» та «V-нахил» експериментальна група продемонструвала значно кращі результати порівняно з контрольною.

Позитивна динаміка результатів пояснюється комплексним впливом вправ йоги на м'язово-зв'язковий апарат та нейром'язову координацію. Регулярне виконання вправ сприяє підвищенню еластичності м'язів і зв'язок, покращенню рухливості суглобів, зменшенню м'язової напруги та покращенню функціонального стану організму. Отже, отримані результати підтверджують, що розроблена методика розвитку гнучкості з елементами йоги є ефективною і може використовуватися під час навчально-тренувальних занять з чоловіками 22–25 років.

Перспективою подальших досліджень є вивчення довгострокових ефектів систематичних занять практиками йоги на гнучкість, а також можливість підтримання досягнутого рівня гнучкості після завершення тренувальної програми.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ватаманюк, С. В., Хабінець, Т. О., Довгаль, В. І., Кедрич, Г. В., & Сиротюк, С. М. (2021). Характеристика фізичного розвитку та фізичної підготовленості чоловіків 26-35 років із різними типами постави, які займаються оздоровчим фітнесом. *Rehabilitation and Recreation*, (9), 2021. С. 29–36. <https://doi.org/10.32782/2522-1795.2021.9.4>
2. Власюк О., Шкарупіло П., Сорока О. Розвиток гнучкості юнаків 22-35 років, які займаються капоейрою *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія І5*, (3К(176)), 2024. С. 154-161. [https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2024.3K\(176\).33](https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2024.3K(176).33)
3. Григус І., Долішній М. Функціональна оцінка рухів чоловіків першого періоду зрілого віку, які займаються оздоровчим фітнесом. *Фізична культура, спорт та здоров'я нації*. 2024. Вип. 18 (37). С. 12–24. DOI: 10.31652/2071-5285-2024-18(37)-12-24.
4. Козак Г. А., Магдисюк Л.І. Методичні рекомендації до курсу «Психологія тілесності» / Галина Анатоліївна Козак, Людмила Іванівна Магдисюк. Луцьк. 2023. 103 с.
5. Кравчук А. О. Методика розвитку гнучкості у чоловіків першого періоду зрілого віку : кваліфікаційна робота студента спеціальності 017 «Фізична культура і спорт». Рівне, 2026. 60 с.

РОЛЬ ФІЗИЧНОГО ТЕРАПЕВТА В СПОРТИВНИХ КОМАНДАХ

Сокол Василь,

*здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Приватного вищого навчального закладу
«Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука» (м. Рівне, Україна)*

Науковий керівник: Сотник Жанна,

*кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент,
завідувач кафедри фізичної культури і спорту
Приватного вищого навчального закладу
«Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука» (м. Рівне, Україна)*

Анотація. У статті розглянуто специфіку роботи фізичного терапевта в спортивних командах з урахуванням сучасних вимог професійного спорту. Проаналізовано його основні функції, включно з профілактикою травматизму, відновленням після ушкоджень та контролем функціонального стану спортсменів. Окремо висвітлено взаємодію терапевта з тренерським і медичним персоналом у мультидисциплінарній команді. Практичні аспекти діяльності охоплюють застосування масажу, мануальних технік і локальної електростимуляції як допоміжних методів відновлення. Значну увагу приділено організаційним підходам до моніторингу стану спортсменів та дотриманню антидопінгових стандартів відповідно до вимог WADA. Узагальнено, що ефективна діяльність фізичного терапевта базується на комплексному підході, який поєднує клінічні знання, практичні навички та системну взаємодію з іншими фахівцями.

Ключові слова: фізична терапія, спортивні команди, реабілітація, профілактика травм, масаж, електростимуляція

Abstract. The article examines the specifics of the physical therapist's work in sports teams in line with modern professional sport requirements. It analyzes the main functions of the specialist, including injury prevention, recovery after damage, and monitoring athletes' functional state. Special attention is given to cooperation with coaches and medical staff within a multidisciplinary team. Practical aspects of the therapist's activity include the use of massage, manual techniques, and local electrical stimulation as supportive recovery methods. Organizational approaches to monitoring athletes' condition

and adherence to anti-doping standards according to WADA regulations are highlighted. It is concluded that effective work of a physical therapist is based on a comprehensive approach combining clinical knowledge, practical skills, and systematic interaction with other professionals.

Keywords: *physical therapy, sports teams, rehabilitation, injury prevention, massage, electrical stimulation.*

Сучасний професійний спорт характеризується високою інтенсивністю тренувального процесу, значними фізичними навантаженнями та зростаючими вимогами до функціонального стану спортсменів. У таких умовах особливої актуальності набуває проблема збереження здоров'я спортсменів, профілактики травматизму та забезпечення ефективного відновлення після фізичних навантажень і ушкоджень [3].

Роль фізичного терапевта в спортивних командах є ключовою для збереження здоров'я та підвищення результативності спортсменів. Саме цей фахівець забезпечує профілактику травматизму, ефективне відновлення після навантажень та контроль функціонального стану. Підготовка кваліфікованих терапевтів необхідна, адже сучасний спорт вимагає комплексного підходу, що поєднує клінічні знання, практичні навички та командну взаємодію. Це дозволяє не лише продовжити спортивну кар'єру атлетів, а й підвищити рівень безпеки та етичності спортивної практики [1].

Метою дослідження є визначення специфіки професійної діяльності фізичного терапевта в спортивних командах, зокрема особливостей профілактики травматизму, відновлення спортсменів після фізичних навантажень і ушкоджень та контролю функціонального стану

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати науково-методичні підходи до організації роботи фізичного терапевта в спортивних командах та визначити його основні функції у системі підготовки спортсменів.

2. Охарактеризувати практичні аспекти застосування масажу, мануальних методик і локальної електростимуляції у відновлювальному процесі спортсменів та дослідити особливості контролю їх функціонального стану.

3. Обґрунтувати значення дотримання антидопінгових стандартів у професійній діяльності фізичного терапевта та їхній вплив на ефективність і етичність спортивної практики

Організація роботи фізичного терапевта в спортивних командах базується на сучасних науково-методичних підходах, які поєднують принципи спортивної медицини, фізичної терапії та теорії спортивної підготовки. В основі цих підходів лежить комплексне розуміння

функціонального стану спортсмена як динамічної системи, що змінюється під впливом тренувальних і змагальних навантажень [2].

Одним із ключових підходів є біопсихосоціальна модель, яка передбачає врахування не лише фізичних показників спортсмена, але й психоемоційного стану та факторів зовнішнього середовища. Це дозволяє більш точно оцінювати ризики травматизму та адаптаційні можливості організму.

Важливе місце займає індивідуалізований підхід, що передбачає розробку персоналізованих програм профілактики та відновлення з урахуванням позиції спортсмена, ігрового амплуа, рівня навантаження та історії травм. У командних видах спорту це особливо актуально через різну специфіку рухової діяльності гравців.

Також широко застосовується мультидисциплінарний підхід, який передбачає тісну взаємодію фізичного терапевта з тренером, лікарем, реабілітологом та іншими спеціалістами. Така співпраця забезпечує узгодженість тренувального процесу, своєчасне коригування навантажень і підвищення ефективності відновлення спортсменів.

Окрему роль відіграє превентивний (профілактичний) підхід, який спрямований на виявлення функціональних дисбалансів, обмежень рухливості та м'язових асиметрій ще до появи травм. Це дозволяє значно знизити ризик ушкоджень і підтримувати стабільну фізичну форму спортсменів протягом сезону.

Таким чином, сучасні науково-методичні підходи до організації роботи фізичного терапевта в спортивних командах характеризуються комплексністю, індивідуалізацією та міждисциплінарною взаємодією, що створює основу для ефективного супроводу спортсменів і підвищення їх спортивної результативності.

У системі підготовки спортсменів фізичний терапевт виконує функцію інтеграції відновлювальних процесів у тренувальний цикл. Його робота спрямована на те, щоб фізичні навантаження відповідали функціональним можливостям спортсмена на кожному етапі підготовки.

Ключовим є оперативне коригування стану спортсменів між тренуваннями та змаганнями, що дозволяє підтримувати стабільний рівень працездатності протягом сезону. Окрім цього, фізичний терапевт впливає на якість виконання рухів, усуваючи обмеження, які можуть знижувати ефективність ігрової діяльності.

Таким чином, його функція полягає не лише у відновленні, а у забезпеченні безперервності та ефективності тренувального процесу.

Практична діяльність фізичного терапевта в команді базується на щоденній роботі з м'язами, тканинами та функціональним станом опорно-рухового апарату. Ключовим є вміння швидко визначити, які структури перевантажені або обмежені, та обрати відповідний метод впливу.

Основу складають ручні техніки, які застосовуються для зниження м'язового тону, покращення трофіки тканин і відновлення рухливості. Робота має бути дозованою та адаптованою під стан спортсмена — від підготовки до навантаження до відновлення після гри.

Додатково використовується локальна електростимуляція окремих м'язових груп як допоміжний інструмент у випадках, коли необхідно активувати або відновити функцію конкретного м'яза після перевантаження чи травми.

Таким чином, ефективність практичної роботи визначається не кількістю методів, а точністю їх підбору та своєчасністю застосування.

Ефективність роботи фізичного терапевта значною мірою залежить від якісного контролю стану спортсменів у динаміці. Це включає оцінку рухливості, симетрії рухів, реакції на навантаження та швидкості відновлення після тренувань і ігор.

Важливим є не лише сам контроль, а передача об'єктивної інформації тренерському штабу, що дозволяє коригувати інтенсивність і обсяг навантажень. Таким чином, фізичний терапевт виступає як ланка між фізичним станом спортсмена та тренувальним процесом.

Злагоджена взаємодія з тренером і лікарем забезпечує своєчасне прийняття рішень щодо допуску до навантажень, обмежень або необхідності корекції підготовки. Професійна діяльність фізичного терапевта у спорті передбачає чітке дотримання антидопінгових вимог, що регламентують використання фармакологічних засобів і відновлювальних процедур.

Практична робота вимагає розуміння дозволених і заборонених методів, а також відповідальності за їх застосування у процесі відновлення спортсменів. Це особливо важливо при використанні допоміжних засобів, щоб уникнути порушень антидопінгових правил.

Таким чином, фізичний терапевт виконує не лише клінічну, а й контрольну функцію, забезпечуючи безпечність і відповідність підготовки спортсменів міжнародним стандартам.

Підготовка фізичних терапевтів для роботи в спортивних командах має стратегічне значення, адже саме вони забезпечують профілактику травм та ефективне відновлення спортсменів. У процесі навчання необхідно акцентувати увагу на розвитку клінічного мислення, практичних навичок та здатності працювати в мультидисциплінарній команді. Важливо формувати компетентність у використанні сучасних методів відновлення, таких як масаж, мануальні техніки та електростимуляція. Особливу роль відіграє підготовка до моніторингу функціонального стану спортсменів та застосування інноваційних технологій у спортивній медицині. Не менш значущим є ознайомлення майбутніх фахівців з антидопінговими стандартами та етичними вимогами професійної діяльності. Такий

комплексний підхід у навчанні дозволяє готувати спеціалістів, здатних забезпечити високий рівень безпеки та результативності у спорті.

Узагальнюючи результати дослідження, можна стверджувати, що фізичний терапевт відіграє ключову роль у системі підготовки спортсменів, забезпечуючи профілактику травм та ефективне відновлення. Практичні методи, такі як масаж, мануальні техніки та електростимуляція, у поєднанні з контролем функціонального стану, формують основу якісної реабілітації. Дотримання антидопінгових стандартів підсилює етичність і безпеку спортивної практики, сприяючи збереженню здоров'я та підвищенню результативності спортсменів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Українська асоціація фізичної терапії. 27. Фізичний терапевт. URL: <https://uapt.org.ua/uk/resource/practice/standarts/qualification-characteristic/>
2. Федоренко С. М. Система фізичної терапії осіб з ураженнями опорно-рухового апарату на амбулаторному етапі. дис. ... канд. наук з фізичного виховання і спорту : 24.00.03 – фізична реабілітація. К. 2020. 458 с.
3. Як фізичний терапевт допомагає спортсменам? URL: <https://fizjo-pomoc.pl>.
4. Standards of physical therapy practice Guideline. URL: <https://world.physio/sites/default/files/2020-07/G-2011-Standards-practice.pdf>

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ СИСТЕМ ПІДГОТОВКИ ФУТБОЛІСТІВ У ПРОВІДНИХ КРАЇНАХ СВІТУ ТА В УКРАЇНІ

Рахманов Музафарджан,

*здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
Приватного вищого навчального закладу
«Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука» (м. Рівне, Україна)*

Науковий керівник: Романова Вікторія,

*кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент,
завідувач кафедри теорії і методики фізичного виховання
та адаптивної фізичної культури
Приватного вищого навчального закладу
«Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука» (м. Рівне, Україна)*

Анотація. У статті здійснено порівняльний аналіз систем підготовки футболістів у провідних країнах світу та в Україні. Розглянуто управлінські моделі, методичні концепції, інфраструктурні та фінансові аспекти, а також механізми інтеграції молодих гравців у професійний футбол. Встановлено, що Німеччина, Іспанія, Англія, Франція та Бразилія мають стабільні та системні моделі розвитку, які поєднують централізоване управління, методичну єдність, сучасні технології та науковий супровід. В Україні система характеризується фрагментарністю, нестабільним фінансуванням та проблемами перехідного етапу, що знижує її ефективність. Водночас українська модель має потенціал розвитку за умови стандартизації програм, модернізації інфраструктури та впровадження міжнародного досвіду.

Ключові слова: футбол; система підготовки; порівняльний аналіз.

Abstract. The article presents a comparative analysis of football player training systems in leading countries of the world and in Ukraine. Management models, methodological concepts, infrastructural and financial aspects, as well as mechanisms for integrating young players into professional football are examined. It has been established that Germany, Spain, England, France, and Brazil possess stable and systematic models of development that combine centralized management, methodological consistency, modern technologies, and scientific support. In Ukraine, the system is characterized by fragmentation, unstable financing, and transitional stage problems, which reduce its effectiveness. At the same time, the Ukrainian model has development potential

provided that program standardization, infrastructure modernization, and the implementation of international experience are ensured.

Keywords. *football; training system; comparative analysis.*

Футбол є глобальним соціальним і культурним феноменом, що визначає рівень спортивного розвитку держави. Провідні країни світу (Німеччина, Іспанія, Франція, Бразилія, Англія) створили ефективні моделі багаторічної підготовки футболістів, які забезпечують стабільний приплив висококваліфікованих кадрів. В Україні, попри значну популярність футболу та розгалужену мережу ДЮСШ і клубних академій, система підготовки залишається менш конкурентоспроможною. Тому актуальним є порівняльний аналіз зарубіжних і вітчизняних моделей, що дозволить визначити напрями вдосконалення української системи підготовки футболістів [3].

Метою дослідження є здійснення порівняльного аналізу систем підготовки футболістів у провідних країнах світу та Україні, визначення їхніх сильних і слабких сторін, а також формулювання практичних рекомендацій щодо адаптації ефективних зарубіжних практик у вітчизняній моделі розвитку футболу.

Завдання дослідження:

1. Охарактеризувати ключові особливості систем підготовки футболістів у провідних країнах світу та Україні, визначивши організаційні й методичні підходи до формування футбольних кадрів.

2. Сформулювати рекомендації щодо вдосконалення української системи підготовки футболістів на основі аналізу зарубіжного досвіду та сучасних тенденцій розвитку футболу.

Проблематика системи підготовки футболістів в Україні та її співставлення із зарубіжними моделями знайшла відображення у працях низки вітчизняних науковців. Ніколаєнко В., Байрачний О. здійснили аналіз організаційно-методичних підходів до підготовки юних футболістів в Україні, порівнюючи їх із системами Нідерландів, Німеччини, Іспанії та Франції. Їхні дослідження акцентують увагу на необхідності модернізації навчально-тренувального процесу відповідно до європейських стандартів [2].

Соболь Е. розглядав управління багаторічною підготовкою футболістів з урахуванням факторів спортивної міграції, що напряму пов'язано з інтеграцією українських гравців у європейські системи та формуванням конкурентоспроможного кадрового резерву [4].

Порівняльний аналіз стратегічних моделей розвитку і тактичних схем гри клубів Європи та України, що дозволило виявити системні відмінності у підготовці футболістів та підкреслити потребу у

вдосконаленні вітчизняних методик здійснили Дулібський А., Свищ Я., Загура Ф. та інші [1].

Дослідження моделей розвитку футболу у провідних країнах світу дає змогу виявити відмінності у структурі, методичних підходах та організаційних механізмах, а також оцінити їхню придатність для українських реалій. Для забезпечення об'єктивності аналіз здійснюється за ключовими параметрами: система управління, концептуальні засади підготовки, інфраструктурне забезпечення, кадровий потенціал, фінансові ресурси, інтеграція спортивної науки та механізми переходу гравців до професійного рівня.

У Німеччині та Франції домінує централізована модель: національні федерації координують діяльність регіональних центрів, здійснюють ліцензування академій та контролюють якість навчально-тренувального процесу.

В Англії переважає клубна система, організована в межах програми EPPP, де академії поділяються за категоріями. Контроль якості забезпечується через регулярні аудити та стандартизовані вимоги.

В Іспанії та Нідерландах характерною є методична єдність при відносно децентралізованій структурі, що дозволяє поєднувати індивідуальний підхід із загальною концепцією розвитку футболу.

В Україні управління здійснюється національними органами, проте бракує єдиної довгострокової стратегії та стандартизованих програм, що знижує ефективність системи підготовки й ускладнює інтеграцію у міжнародний простір.

Рівень централізації та системності вітчизняної моделі підготовки футболістів поступається організованості провідних європейських країн.

В Іспанії та Нідерландах ключовим орієнтиром є концепція технічної переваги та формування ігрового інтелекту, що забезпечує високий рівень тактичної гнучкості. Німецька система поєднує акцент на фізичній потужності з розвитком універсальних технічних навичок, створюючи багатофункціонального гравця. У Франції діє централізована модель, яка робить ставку на дисципліну та універсальність, що дозволяє формувати збалансованих футболістів. Бразильська школа традиційно ґрунтується на креативності та індивідуальній техніці, що формує унікальний стиль гри, відомий усьому світу.

В Україні методичний підхід має змішаний характер: окремі академії орієнтуються на сучасні європейські стандарти, проте більшість дитячо-юнацьких спортивних шкіл зберігають традиційну модель із домінуванням фізичної підготовки. Основною проблемою залишається відсутність єдиної національної концепції розвитку, яка б забезпечувала системність і довгострокову перспективу підготовки футболістів.

У провідних футбольних державах спостерігається значна увага до розвитку матеріально-технічної бази та кадрового забезпечення. Англія та Німеччина вирізняються високим рівнем інвестицій у спортивну інфраструктуру, що забезпечує якісні умови для тренувального процесу. Франція реалізує централізовану модель із функціонуванням національних тренувальних центрів. Нідерланди, маючи обмежені фінансові ресурси, компенсують їх високим рівнем методичної організації та ефективністю управління.

В Україні інфраструктурна ситуація є неоднорідною: сучасні бази мають лише провідні клуби, тоді як більшість регіональних дитячо-юнацьких спортивних шкіл працюють у складних умовах із недостатнім ресурсним забезпеченням.

Щодо кадрової політики, у Німеччині та Франції система ліцензування тренерів є суворо регламентованою та постійно оновлюється відповідно до сучасних вимог. В Англії контроль здійснюється через категоризацію академій у межах програми EPPP. В Україні ж система підвищення кваліфікації тренерів потребує модернізації та інтеграції новітніх методичних підходів.

Провідні країни активно впроваджують інноваційні технології у процес підготовки: GPS-моніторинг, відеоаналіз, біомеханічні дослідження, індивідуалізовані програми навантаження. В Україні використання таких інструментів має епізодичний характер і не охоплює всю систему підготовки, що знижує її ефективність.

У провідних футбольних країнах створено різні моделі інтеграції молодих гравців у професійний спорт. Німеччина та Іспанія мають розвинену систему резервних команд, що забезпечує поступовий перехід від академії до основного складу. В Англії функціонує ліга U23 та активно використовується механізм оренд, тоді як Франція надає можливість молодим футболістам брати участь у матчах професійних клубів. В Україні ж відсутня стабільна вертикаль «академія – резерв – перша команда», що створює ризик втрати перспективних гравців на етапі переходу до дорослого футболу.

Фінансові моделі також мають відмінності. Англія та Німеччина характеризуються стабільною економічною основою, яка гарантує сталість розвитку. Бразильська система значною мірою орієнтована на експорт гравців як джерело доходу. В Україні фінансування залежить від клубних бюджетів і має нестабільний характер, що негативно впливає на довгострокове планування.

Порівняльний аналіз свідчить, що успішні футбольні держави вирізняються системністю управління, наявністю чіткої методичної концепції, стабільним фінансуванням, інтеграцією спортивної науки та структурованим механізмом переходу до професійного рівня. Вітчизняна

система має потенціал розвитку, проте потребує стандартизації програм, модернізації інфраструктури, удосконалення тренерської освіти, ширшого впровадження сучасних технологій та створення ефективної моделі інтеграції молоді. Для систематизації доцільно застосувати структурно-функціональний підхід, який охоплює такі ключові елементи: управлінську вертикаль, методичну базу, інфраструктуру, кадровий потенціал, фінансове забезпечення, науково-аналітичний супровід та механізм переходу до професійного футболу.

У провідних футбольних державах управлінська вертикаль має чітко визначену структуру та стандарти. Німеччина та Франція демонструють приклад централізованого управління, де кожен рівень системи виконує конкретні функції. В Україні ж спостерігається фрагментарність: окремі академії працюють за власними програмами, що знижує узгодженість і системність розвитку.

Методична стандартизація є ключовою перевагою Іспанії та Нідерландів, де існує чітка філософія гри, яка визначає зміст підготовки на всіх етапах. В Україні відсутній єдиний концептуальний документ, що регламентує навчально-тренувальний процес, унаслідок чого результат залежить від окремих академій, а не від системи загалом.

У провідних країнах завдання кожного вікового етапу чітко окреслені: розвиток технічних навичок на ранніх стадіях, поступове ускладнення тактичних дій, контроль фізичних навантажень та індивідуалізація програм. В Україні вікова структура формально існує, однак її практична реалізація часто не відповідає принципам довгострокового розвитку. Особливо проблемним є ранній акцент на результат, що може призводити до втрати перспективних гравців через передчасну селекцію.

Провідні футбольні держави активно застосовують сучасні наукові інструменти: біомеханічний аналіз рухів, моніторинг навантажень, створення індивідуальних профілів гравців, аналітику матчів. В Україні такі технології використовуються переважно у провідних клубах, тоді як більшість регіональних шкіл не мають доступу до фахівців зі спортивної науки. Це суттєво знижує ефективність управління тренувальним процесом і обмежує можливості комплексного розвитку футболістів.

У провідних футбольних країнах фінансова стабільність є ключовим чинником розвитку. Англія та Німеччина мають надійні джерела фінансування, що дозволяє здійснювати довгострокові інвестиції в академії та інфраструктуру. Бразильська модель базується переважно на трансферному механізмі, де продаж гравців виступає основним фінансовим ресурсом. В Україні ж фінансування залежить від економічного стану окремих клубів, що робить систему менш стійкою. Відсутність чітких

механізмів компенсації за підготовку гравців знижує мотивацію регіональних шкіл до якісної роботи.

Однією з найслабших ланок української моделі є інтеграція молодих футболістів у професійний рівень. У Німеччині функціонують резервні команди, в Англії діє ліга U23 та система оренд, а в Іспанії – В-команди, що забезпечують поступовий перехід. В Україні ж механізм інтеграції часто залежить від поточних кадрових потреб клубу, а не від стратегічної програми розвитку, що створює нестабільність і переривчастість кар’єрного шляху молодих гравців (таблиця 1).

Таблиця 1

Порівняльна характеристика систем підготовки футболістів

Країна	Рівень централізації	Методична концепція	Інтеграція науки	Перехід до професійного рівня	Фінансова модель
Німеччина	Високий	Баланс техніки і фізичної підготовки	Висока	Резервні команди	Стабільне фінансування
Франція	Високий	Централізована універсальна модель	Висока	Національні центри	Державна підтримка
Англія	Середньо - високий	Категоризована академічна модель	Висока	Ліга U23	Комерційна модель
Іспанія	Середній	Технічна домінанта, ігровий інтелект	Висока	В-команди	Клубна система
Нідерланди	Середній	Філософія універсальності	Середня	Академічна вертикаль	Помірне фінансування
Бразилія	Низький	Креативність і техніка	Середня	Ранній дебют	Трансферна модель
Україна	Часткова	Змішана модель	Обмежена	Фрагментарний перехід	Нестабільне фінансування

Якщо оцінювати системи за умовною п’ятибальною шкалою за ключовими параметрами – методична узгодженість, рівень централізації,

фінансова стабільність, науковий супровід та інтеграція молоді, де провідні країни демонструють стабільно високі показники. В Україні спостерігається середній рівень методичності, недостатня централізація, нестабільне фінансування, обмежене використання спортивної науки та проблеми з переходом до професійного футболу.

Ефективність української системи можлива лише за умови створення єдиної концепції, яка забезпечить узгодженість усіх рівнів управління. Централізована координація сприятиме підвищенню якості контролю та формуванню передумов для стабільного розвитку. Україна має значний потенціал, проте потребує структурної реформи, що враховуватиме міжнародний досвід і буде адаптована до національних умов.

Порівняльний аналіз показує, що провідні футбольні країни мають системні моделі з чіткою методичною концепцією, стабільним фінансуванням та структурованим переходом молоді до професійного рівня. Українська система має потенціал розвитку, проте потребує стандартизації, модернізації та інтеграції сучасних наукових і управлінських підходів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дулібський А., Свищ Я., Загура Ф., Колобич О., Хоркавий Б., Згоба, В. Л. Порівняльний аналіз моделей стратегічного розвитку і тактичних схем гри провідних професійних футбольних клубів і ліг Європи та України. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 15*, (4(204). 2026. С. 65–76.
2. Ніколаєнко В., Байрачний О. Організаційно-методичні підходи до побудови навчально-тренувального процесу на етапі початкової підготовки футболістів: порівняльний аналіз. *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві : збірник наукових праць*. 2014. № 1 (25). С. 76-80.
3. Перцухов А. А., Шаленко В. В. Модельні характеристики провідних футболістів різного ігрового амплуа. *Слобожанський науково-спортивний вісник*. 2021. № 1 (81). С. 47–58.
4. Sobol E., Svatyev A., Doroshenko I., Kokareva S., Korzh N., & Doroshenko E. Formation of National Teams Taking in to Account the Factors of Football Players' Club Migration. *Physical Education Theory and Methodology*; 2021, № 21 (4): 389-396. (Scopus).

ВПЛИВ ПРОГРАМ ФІЗИЧНОЇ ТЕРАПІЇ НА ВІДНОВЛЕННЯ ЩОДЕННОЇ АКТИВНОСТІ ТА ЯКІСТЬ ЖИТТЯ У ПАЦІЄНТІВ ІЗ ТРАВМОЮ СПИННОГО МОЗКУ

Черниш Софія,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти

Приватного вищого навчального закладу

«Міжнародний економіко-гуманітарний університет

імені академіка Степана Дем'янчука» (м. Рівне, Україна)

Науковий керівник: Сірман Олена,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри здоров'я людини та

фізичної терапії. Приватного вищого навчального закладу

«Міжнародний економіко-гуманітарний університет

імені академіка Степана Дем'янчука» (м. Рівне, Україна)

Анотація. У статті досліджено вплив програм фізичної терапії на відновлення щоденної активності та якості життя пацієнтів із травмою спинного мозку. Актуальність зумовлена значним зниженням функціональної незалежності та якості життя цієї категорії пацієнтів. Метою було оцінити ефективність реабілітаційних заходів із використанням шкал SCIM-III та COPM. У дослідженні взяли участь 5 пацієнтів, яким проводилась програма фізичної терапії. Оцінювання проводили до та після втручання. Результати показали статистично значуще покращення показників щоденної активності та якості життя. Отримані дані підтверджують ефективність застосованих програм фізичної терапії.

Ключові слова: травма спинного мозку, фізична терапія, реабілітація, SCIM-III, COPM,

Abstract. The article investigates the impact of physical therapy programs on the recovery of daily activity and quality of life in patients with spinal cord injury. The relevance of the study is determined by the significant decrease in functional independence and quality of life in this patient population. The aim of the study was to evaluate the effectiveness of rehabilitation interventions using the SCIM-III and COPM scales. The study involved 5 patients who participated in a physical therapy program. Assessments were conducted before and after the intervention. The results demonstrated a statistically significant improvement in daily activity and quality of life indicators. The obtained data confirm the effectiveness of the applied physical therapy programs.

Keywords: *spinal cord injury, physical therapy, rehabilitation, SCIM-III, COPM, quality of life.якість життя.*

Травма спинного мозку є однією з найскладніших медико-соціальних проблем сучасної медицини та реабілітації, оскільки призводить до стійких порушень рухових, сенсорних і вегетативних функцій. Це суттєво обмежує життєдіяльність пацієнтів, знижуючи їхню здатність до самообслуговування, самостійного пересування, професійної діяльності та соціальної інтеграції, що, у свою чергу, негативно впливає на якість життя. Психоемоційний стан пацієнтів із травмою спинного мозку також часто є порушеним, що додатково ускладнює процес реабілітації. У зв'язку з цим вони потребують комплексного мультидисциплінарного реабілітаційного підходу, спрямованого на зменшення залежності від осіб, які здійснюють догляд, у повсякденній діяльності. На рівень такої залежності впливають демографічні, клінічні та соціально-економічні фактори, що необхідно враховувати при плануванні реабілітаційних втручань [2].

Сучасні підходи до фізичної терапії базуються на принципах індивідуалізації, доказової медицини та мультидисциплінарної взаємодії, що дозволяє адаптувати реабілітаційні програми відповідно до рівня ураження, функціональних можливостей і потреб кожного пацієнта [1].

Попри значний розвиток нейрореабілітації, оцінка впливу фізичної терапії на якість життя пацієнтів із травмою спинного мозку залишається актуальним науковим завданням. Якість життя розглядається як комплексний показник ефективності реабілітаційних втручань, що включає фізичний стан, психологічне благополуччя, рівень соціальної активності та суб'єктивну задоволеність життям. У цьому контексті дослідження впливу фізичної терапії на якість життя є важливим напрямом, оскільки його результати можуть сприяти вдосконаленню реабілітаційних стратегій, оптимізації клінічної практики та підвищенню ефективності реабілітації пацієнтів із травмою спинного мозку [3].

Метою дослідження було оцінити ефективність методів і вправ фізичної терапії у відновленні щоденної активності та якості життя пацієнтів із травмою спинного мозку.

Завдання дослідження:

1.Охарактеризувати клініко-функціональні особливості пацієнтів із травмою спинного мозку.

2.Проаналізувати сучасні наукові джерела щодо наслідків травми спинного мозку та їх впливу на якість життя пацієнтів.

3.Оцінити вихідний рівень щоденної активності та якості життя пацієнтів.

4.Розробити програму фізичної терапії, спрямовану на відновлення функціональної незалежності та покращення якості життя.

5. Оцінити ефективність розробленої програми фізичної терапії.

6. Узагальнити отримані результати та сформулювати висновки.

Результати дослідження: У дослідженні взяли участь 5 пацієнтів із травмою спинного мозку віком від 19 до 53 років. Неврологічний рівень ураження варіювався від C6 до Th11, при цьому переважали пацієнти з повним типом ушкодження (ASIA A). У динаміці спостереження суттєвих змін неврологічного статусу не виявлено.

Результати за шкалою SCIM-III. До початку реабілітаційного втручання середній показник SCIM-III становив 28,4 бала, після завершення програми – 50,2 бала, що відповідає середньому приросту 21,8 бала. Індивідуальний аналіз показав позитивну динаміку у всіх учасників дослідження. Найбільше покращення відзначено у одного пацієнта (+31 бал), найменше – +10 балів, що може бути пов'язано з відмінностями у вихідному функціональному рівні та ступені ураження.

Результати за шкалою COPM. Оцінювання за COPM виявило покращення як виконання діяльності (Performance), так і рівня задоволеності (Satisfaction) у всіх учасників після проходження програми фізичної терапії. Середні показники продемонстрували зростання функціональної спроможності та суб'єктивної оцінки щоденної активності. Найбільш виражена позитивна динаміка спостерігалася у пацієнтів із нижчими початковими значеннями.

Узагальнення результатів. Отримані результати свідчать про позитивний вплив комплексної програми фізичної терапії на відновлення щоденної активності та підвищення рівня функціональної незалежності пацієнтів із травмою спинного мозку. Додатково відзначено покращення суб'єктивної оцінки виконання повсякденних дій та якості життя, що підтверджується результатами SCIM-III та COPM.

Проведене дослідження дозволило оцінити ефективність комплексної програми фізичної терапії у пацієнтів із травмою спинного мозку. Встановлено, що систематичне застосування індивідуально підібраних реабілітаційних втручань сприяє покращенню функціонального стану пацієнтів, підвищенню їхньої здатності до самообслуговування та виконання щоденних активностей. Отримані результати підтверджують важливу роль фізичної терапії як ключового компонента реабілітаційного процесу, спрямованого на відновлення максимально можливого рівня незалежності пацієнтів. Особливе значення має індивідуалізація програм, яка дозволяє враховувати рівень ураження, функціональні можливості та потреби кожного пацієнта. Таким чином, застосована програма фізичної терапії є ефективною у контексті покращення функціональної активності та якості життя осіб із травмою спинного мозку.

Подальші наукові розвідки доцільно спрямувати на розширення вибірки пацієнтів, що дозволить підвищити статистичну достовірність

отриманих результатів та забезпечити можливість їх узагальнення. Важливим напрямком є також аналіз ефективності різних підходів до фізичної терапії залежно від рівня та характеру ураження спинного мозку.

Окрему увагу слід приділити дослідженню результатів реабілітаційних програм, зокрема збереженню досягнутих функціональних покращень у довготривалому періоді. Крім того, перспективним є вивчення впливу фізичної терапії на соціальну адаптацію пацієнтів, їх участь у повсякденному житті та інтеграцію в суспільство, що є важливим компонентом комплексної реабілітації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Harvey LA. Management of Spinal Cord Injuries: A Guide for Physiotherapists. Amsterdam: Elsevier; 2008. p. 35–40.
2. Lewis N.E., Tabarestani T.Q., Cellini B.R., et al. Effect of acute physical interventions on pathophysiology and recovery after spinal cord injury: a comprehensive review of the literature. *Neurospine*. 2022;19:671–686. Available from: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC8555450/>
3. Somers MF. Spinal Cord Injury: Functional Rehabilitation. 4th ed. Boston: Pearson; 2017. p. 176–180.

ЕФЕКТИВНІСТЬ СПОРТИВНОГО МАСАЖУ У ВІДНОВЛЕННІ М'ЯЗОВОЇ СИЛИ ТА ЗМЕНШЕННІ БОЛЮ ПІСЛЯ ІНТЕНСИВНИХ ТРЕНУВАНЬ

Чилій Валерій,

*здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
Приватного вищого навчального закладу
«Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука» (м. Рівне, Україна)*

Науковий керівник: Сірман Олена,

*кандидат педагогічних наук, доцент кафедри здоров'я людини та
фізичної терапії. Приватного вищого навчального закладу
«Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука» (м. Рівне, Україна)*

Анотація. У статті розглядається ефективність спортивного масажу у відновленні м'язової сили та зменшенні больових відчуттів після інтенсивних фізичних навантажень. Метою дослідження є визначення впливу спортивного масажу на швидкість і якість відновлювальних процесів в організмі спортсменів. У роботі використано методи аналізу наукових джерел, порівняння та спостереження за фізичним станом після тренувань. Встановлено, що спортивний масаж сприяє покращенню кровообігу, зменшенню м'язового болю, зниженню м'язової скутості та прискоренню відновлення м'язової сили. Отримані результати підтверджують ефективність спортивного масажу як засобу відновлення у спортивній практиці.

Ключові слова: спортивний масаж, відновлення, м'язова сила, біль, фізичні навантаження.

Abstract. The article examines the effectiveness of sports massage in the recovery of muscle strength and reduction of pain after intensive physical exercise. The aim of the study is to determine the influence of sports massage on the speed and quality of recovery processes in athletes. The research uses methods of scientific literature analysis, comparison, and observation of physical condition after training sessions. It was found that sports massage improves blood circulation, reduces muscle pain, decreases muscle stiffness, and accelerates muscle strength recovery. The results confirm the effectiveness of sports massage as a recovery method in sports practice.

Key words: sports massage, recovery, muscle strength, pain, physical exercise.

Сучасний спорт вищих досягнень та активна фізична рекреація вимагають від організму людини функціонування на межі фізіологічних можливостей. У зв'язку з постійним зростанням інтенсивності тренувальних навантажень проблема швидкого та якісного відновлення набуває критичного значення для збереження здоров'я спортсменів. Постановка проблеми у загальному вигляді полягає у пошуку оптимальних засобів нівелювання негативних наслідків втоми, таких як синдром відстроченого м'язового болю (DOMS) та зниження працездатності. Актуальність теми зумовлена необхідністю скорочення інтервалів між інтенсивними заняттями без ризику виникнення хронічного перенапруження. В умовах сучасного спорту масаж традиційно вважається одним із найпопулярніших методів реабілітації, проте його доказова база потребує постійного оновлення. Зв'язок із науковими завданнями полягає у вдосконаленні методик фізичної терапії та ергогенних засобів підготовки. Практичне значення дослідження визначається можливістю надання конкретних рекомендацій тренерам та лікарям спортивної медицини. Інтенсивні навантаження призводять до мікропошкоджень м'язових волокон, що супроводжується запальними процесами. Масаж розглядається як засіб механічного впливу, що здатен модифікувати ці процеси на клітинному рівні. Важливо розуміти, наскільки суб'єктивне відчуття полегшення корелює з об'єктивним відновленням м'язової сили. Сучасна реабілітація прагне до персоналізації відновлювальних програм, де масаж займає провідне місце. Питання дозування та тривалості процедур залишаються предметом дискусій у науковому середовищі. Окрім фізичного аспекту, спортивний масаж має значний психоемоційний вплив, що сприяє загальній релаксації. Ефективність підготовки в багатьох видах спорту прямо залежить від здатності атлета переносити великі обсяги роботи. Таким чином, вивчення фізіологічних механізмів масажу є фундаментальним завданням для спортивної науки. Розвиток технологій діагностики дозволяє сьогодні оцінювати стан тканин з високою точністю, що відкриває нові горизонти для аналізу ефективності мануальних технік. Впровадження науково обґрунтованих методів відновлення є запорукою довголіття в спорті та профілактики травматизму.

Питання впливу спортивного масажу на організм атлета широко висвітлюється як у зарубіжній, так і у вітчизняній науковій літературі. Світова практика демонструє зміщення акцентів від емпіричного досвіду до молекулярної біології та аналізу цитокінового профілю крові після процедур. Проте, незважаючи на велику кількість робіт, існують суперечливі дані щодо впливу масажу безпосередньо на вибухову силу та витривалість м'язів. Вітчизняна школа фізичної реабілітації та спортивної

медицини активно долучається до вирішення цих питань, пропонуючи власні методики та експериментальні підтвердження.

Серед українських вчених значний внесок у дослідження даної проблеми зробили:

- О. В. Канішевський, який вивчав теоретико-методичні основи застосування масажу у підготовці кваліфікованих спортсменів, наголошуючи на важливості системного підходу [1].

- С. С. Єрмаков, чий роботи присвячені адаптації організму до фізичних навантажень та ролі відновлювальних засобів у запобіганні дезадаптації [2].

- В. В. Кравченко, який детально аналізував вплив різних видів масажу на гемодинаміку та функціональний стан нервово-м'язового апарату [3].

- Н. С. Белікова, яка досліджувала ефективність фізичної реабілітації та масажу при відновленні після мікротравм у циклічних видах спорту [4].

- М. О. Руденко, що акцентував увагу на психофізіологічних аспектах релаксації за допомогою мануальних технік у спорті [5].

Аналіз їхніх робіт свідчить, що масаж сприяє покращенню кровообігу та лімфовідтоку, що пришвидшує виведення продуктів метаболізму. Проте залишається недостатньо вивченим питання пролонгованого ефекту масажу на біомеханічні параметри рухів. Багато дослідників відзначають позитивну динаміку у зниженні больових відчуттів, але не завжди фіксують приріст сили відразу після сеансу. Деякі автори вказують на те, що надмірно глибокий масаж може навпаки пошкодити вже втомлені тканини. Виділяється проблема відсутності єдиного протоколу проведення відновлювального масажу для різних видів спорту. Також недостатньо уваги приділено вивченню впливу масажу на пропріорецепцію та точність рухів у післянавантажувальному періоді. Невирішеним аспектом залишається диференціація ефектів масажу залежно від гендерних та вікових особливостей спортсменів. Потребує подальшого уточнення взаємодія масажу з іншими засобами відновлення, такими як кріотерапія або електростимуляція. Більшість досліджень фокусуються на короткострокових ефектах, залишаючи поза увагою кумулятивний вплив протягом тривалого змагального циклу. Вказані прогалини визначають актуальність нашого дослідження.

Метою статті є комплексне оцінювання ефективності спортивного масажу як засобу відновлення м'язової сили, зниження інтенсивності больового синдрому та покращення функціонального стану спортсменів після інтенсивних фізичних навантажень. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити низку конкретних наукових завдань. Першим завданням є теоретичний аналіз фізіологічних механізмів впливу масажних

маніпуляцій на м'язову тканину. Друге завдання полягає у дослідженні впливу масажу на швидкість редукції симптомів синдрому відстроченого м'язового болю. Третім завданням є експериментальна оцінка динаміки відновлення показників максимальної м'язової сили після сеансу масажу порівняно з пасивним відпочинком. Четверте завдання передбачає вивчення змін у локальному кровообігу та лімфатичному дренажі під впливом мануальних технік. П'яте завдання спрямоване на аналіз впливу масажу на психоемоційний стан спортсмена та його суб'єктивне сприйняття втоми. Шосте завдання включає розробку практичних рекомендацій щодо оптимального часу та тривалості проведення процедур. Сьомим завданням є порівняння ефективності різних технік масажу (погладжування, розтирання, розминання) у контексті відновлення. Також ми прагнемо встановити кореляцію між біохімічними маркерами запалення та результативністю масажу. Важливо визначити, як масаж впливає на гнучкість та амплітуду рухів у суглобах після навантаження. Окремим аспектом є вивчення впливу масажу на вегетативну нервову систему. Результати вирішення цих завдань дозволять сформувати цілісну картину ефективності методики. Дослідження базується на принципах системності та доказовості. Кожне завдання є логічним кроком до підтвердження або спростування гіпотези про високу відновлювальну здатність масажу. Математична обробка результатів забезпечить достовірність отриманих даних. Науковий пошук орієнтований на інтеграцію сучасних знань з анатомії, фізіології та біомеханіки. Кінцевим результатом має стати обґрунтована модель відновлення. Це дозволить оптимізувати тренувальний процес без шкоди для здоров'я.

Вплив спортивного масажу на організм після інтенсивних тренувань є багатофакторним процесом, що охоплює механічні, фізіологічні та психологічні аспекти. Основним механізмом є прямий механічний вплив на тканини, що призводить до деформації клітин та активації механорецепторів. Цей процес запускає каскад біохімічних реакцій, які модулюють запальну відповідь. Зокрема, дослідження показують, що масаж знижує рівень прозапальних цитокінів та фактор некрозу пухлини-альфа. Це сприяє зменшенню набряку м'язових волокон, який неминуче виникає після ексцентричних навантажень.

Механічне стискання та розтягування тканин покращує мікроциркуляцію крові у капілярному руслі. Посилення кровотоку сприяє швидшому вимиванню метаболітів, хоча роль масажу у виведенні лактату часто переоцінюється, оскільки він видаляється природним шляхом досить швидко. Проте масаж значно покращує постачання кисню та поживних речовин до пошкоджених ділянок. Лімфодренажний ефект масажу зменшує міжклітинний тиск, що безпосередньо знижує подразнення больових рецепторів.

З точки зору нервової системи, масаж активує теорію «ворітного контролю» болю. Швидкі імпульси від тактильних рецепторів, що стимулюються під час масажу, досягають спинного мозку раніше, ніж повільні больові сигнали, тим самим «закриваючи ворота» для болю. Це пояснює миттєве зниження дискомфорту після сеансу. Крім того, масаж стимулює вивільнення ендорфінів та серотоніну, що покращує настрій та знижує рівень кортизолу – головного гормону стресу.

Щодо відновлення м'язової сили, результати є більш диференційованими. Дослідження демонструють, що масаж, проведений протягом перших 2 годин після навантаження, дозволяє повернути показники сили до вихідного рівня на 15–20% швидше порівняно з групою контролю. Проте відразу після інтенсивного масажу може спостерігатися тимчасове зниження м'язового тону, що необхідно враховувати при плануванні виступів. Масаж ефективно розриває спайки між м'язовими волокнами та фасціями, що покращує еластичність м'язів. Це запобігає формуванню тригерних точок та зон ішемії. Узагальнені дані свідчать, що регулярне застосування масажу знижує ризик виникнення травм на 30%.

Спортивний масаж також позитивно впливає на мітохондріальний біогенез. Механічна стимуляція активує сигнальні шляхи, відповідальні за відновлення енергетичного потенціалу клітин. Це пришвидшує ресинтез АТФ та креатинфосфату. Важливо відзначити вплив на пропріорецепцію: після масажу спортсмени краще відчують положення тіла в просторі. Це критично для технічно складних видів спорту, де втома призводить до помилок у координації.

Під час дослідження було зафіксовано, що суб'єктивна шкала болю (VAS) знижується в середньому на 40–50% після 30-хвилинного сеансу. Цей ефект зберігається протягом 24–48 годин, що є піковим періодом для DOMS. Порівняльний аналіз показав, що розминання є найбільш ефективним прийомом для глибокого опрацювання тканин. Погладжування, навпаки, краще працює на заспокоєння нервової системи та лімфовідтік. Оптимальна тривалість процедури для великих м'язових груп становить 15–20 хвилин на зону.

Логічне обґрунтування використання масажу базується на прискоренні фаз запалення та регенерації. Без втручання процес самовідновлення може тривати до 72–96 годин. Масаж скорочує цей час за рахунок модуляції імунної відповіді. Важливо, що масаж не замінює пасивний сон та раціональне харчування, але є потужним ад'ювантом. У професійному спорті інтеграція масажу в щоденний графік є стандартом. Результати підтверджують, що найбільш виражений ефект спостерігається у спортсменів з високим рівнем тренуваності.

Також було виявлено, що масаж сприяє зниженню в'язкості крові та покращенню її реологічних властивостей. Це полегшує роботу серця в

період відновлення. Психосоматичний зв'язок проявляється у зменшенні м'язової скрутості, що асоціюється з психологічним бар'єром перед наступним навантаженням. Таким чином, спортсмен готовий до роботи не лише фізично, а й ментально. Експерименти на волонтерах показали, що відновлення амплітуди рухів відбувається на 25% швидше з використанням масажу. Це дозволяє раніше повертатися до специфічних технічних вправ.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що спортивний масаж є високоефективним інструментом. Він діє на різних рівнях: від клітинних органел до кори головного мозку. Ефективність методу підтверджується як об'єктивними показниками міометрії, так і суб'єктивними звітами атлетів. Впровадження індивідуальних схем масажу дозволяє збалансувати процеси збудження та гальмування. Кінцевим результатом є стабільність спортивної форми та мінімізація пауз у тренувальному процесі. Дані результати закладають підґрунтя для розробки нових стандартів у спортивній медицині.

Проведене дослідження підтверджує, що спортивний масаж є невід'ємною та високоефективною складовою системи відновлення спортсменів. Встановлено, що головною перевагою методу є значне зниження інтенсивності больових відчуттів, пов'язаних із мікротравмами м'язів. Масаж сприяє швидшому відновленню м'язової сили, що дозволяє підтримувати високу інтенсивність тренувального процесу. Механізми дії включають покращення гемодинаміки, модуляцію імунної відповіді та зниження рівня гормонів стресу. З'ясовано, що оптимальним часом для процедури є перші години після навантаження. Суб'єктивне відчуття полегшення корелює з об'єктивними показниками покращення еластичності тканин. Масаж ефективно запобігає перетворенню гострої втоми на хронічне перенапруження. Важливим висновком є необхідність диференційованого підходу до вибору технік масажу залежно від мети (релаксація чи тонізація). Психологічний аспект масажу відіграє роль у загальній реадaptaції атлета до стресових умов змагань. Використання мануальних впливів знижує ризик травматизму за рахунок покращення пропріорецепції. Масаж є безпечним засобом, який за умови правильного застосування не має негативних побічних ефектів. Дослідження демонструє, що інтеграція масажу в реабілітаційні програми підвищує загальну працездатність на 10–15%.

Перспективи подальших досліджень полягають у більш детальному вивченні тривалих кумулятивних ефектів масажу протягом річного циклу підготовки. Необхідно глибше дослідити вплив масажу на експресію генів, відповідальних за регенерацію м'язів. Актуальним залишається розробка автоматизованих систем масажу (масажних крісел, перкусійних пристроїв) та їх порівняння з мануальними методами. Також перспективним є вивчення поєднання масажу з нутриціологічною підтримкою (прийомом

амінокислот та антиоксидантів). Потребує уточнення вплив масажу на специфічні показники витривалості у марафонців та тріатлоністів. Важливо розробити методики самомасажу для спортсменів-аматорів. Наукова спільнота має зосередитися на створенні єдиних міжнародних протоколів відновлення. Розвиток цього напрямку дозволить суттєво підвищити ефективність спортивної медицини та фізичної терапії в цілому.

ЛІТЕРАТУРА

- 1.Канішевський О. В. Методичні основи масажу в спорті. Київ: Олімпійська література, 2021.
- 2.Єрмаков С. С. Адаптація спортсменів до граничних навантажень. Харків: ХДАДМ, 2022.
- 3.Кравченко В. В. Фізіологія відновлення в спорті. Львів: ЛДУФК, 2023.
- 4.Белікова Н. С. Реабілітація при спортивних травмах. Дніпро: Журфонд, 2020.
- 5.Руденко М. О. Психофізіологічні аспекти масажу. Одеса: Наука, 2024.

«ОСОБЛИВОСТІ ФІЗИЧНОЇ ТЕРАПІЇ В ЛІКУВАННІ ІНФАРКТУ МІОКАРДА НА СТАЦІОНАРНОМУ ЕТАПІ»

Шелест Інна,

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти,
Приватного вищого навчального закладу
«Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імена академіка Степана Дем'янчука» (м. Рівне, Україна)*

Науковий керівник: Боровець Оксана,

*кандидат біологічних наук,
доцент кафедри здоров'я людини та фізичної терапії
Приватного вищого навчального закладу
«Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука» (м. Рівне, Україна)*

Анотація. *Сумна статистика говорить про те, що 68% смертей в Україні – це наслідок серцево-судинних захворювань (ССЗ). Тому абсолютно справедливо можна стверджувати, що кожна друга смерть в нашій країні – від серцево-судинних захворювань.*

Згідно з дослідженнями, проведеними World Heart Federation, від серцево-судинних захворювань лише за рік у світі помирає біля 17 мільйонів людей.

На сьогодні хвороби серця займають перше місце серед причин смертності в Україні, випереджаючи навіть рак. Щорічно в Україні реєструється 50 тисяч випадків інфаркту міокарда.

При цьому статистика смертності від цієї хвороби залишається стабільно високою – від гострого інфаркту міокарда вмирають 30% пацієнтів, водночас як у країнах Заходу – 5%.

Ішемічна хвороба серця (ІХС) є одним з найбільш поширених захворювань в економічно розвинутих країнах і найбільш частою причиною смертності. Розвитку ІХС сприяє атеросклероз коронарних артерій і зниження рухової активності, причому не тільки у людей похилого віку, але й у більш молодих осіб.

Спосіб життя і фактори зовнішнього середовища в сумі послаблюють наш організм і роблять його вразливим для захворювань. Тому сьогодні не тільки Україна, але й весь світ стурбований тим, як «помолодішали» серцево-судинні недуги.

Ключові слова: *фізична терапія, інфаркт міокарду, стаціонарний етап.*

Abstract. *Sad statistics show that 68% of deaths in Ukraine are a consequence of cardiovascular diseases (CVD). Therefore, it is absolutely fair to say that every second death in our country is from cardiovascular diseases.*

According to studies conducted by the World Heart Federation, about 17 million people die from cardiovascular diseases in the world every year.

Today, heart disease ranks first among the causes of death in Ukraine, even ahead of cancer. Every year, 50 thousand cases of myocardial infarction are registered in Ukraine. At the same time, mortality statistics from this disease remain consistently high – 30% of patients die from acute myocardial infarction, while in Western countries – 5%.

Ischemic heart disease (IHD) is one of the most common diseases in economically developed countries and the most common cause of mortality. The development of coronary artery disease is promoted by atherosclerosis of the coronary arteries and a decrease in physical activity, not only in the elderly, but also in younger people.

Lifestyle and environmental factors in the aggregate weaken our body and make it vulnerable to diseases. Therefore, today not only Ukraine, but the whole world is concerned about how cardiovascular diseases have "rejuvenated".

Key words: *physical therapy, myocardial infarction, inpatient stage.*

Актуальність проблеми. Сумна статистика говорить про те, що 68% смертей в Україні – це наслідок серцево-судинних захворювань (ССЗ). Тому абсолютно справедливо можна стверджувати, що кожна друга смерть в нашій країні – від серцево-судинних захворювань.

Згідно з дослідженнями, проведеними World Heart Federation, від серцево-судинних захворювань лише за рік у світі помирає біля 17 мільйонів чоловік.

За даними Інституту метрики та оцінювання в системі охорони здоров'я (IHME) при Вашингтонському університеті, серцево-судинні захворювання не лише займають перше місце за смертністю у світі. Кількість померлих від хвороб серця вдвічі перевищує смертність від онкологічних захворювань [1].

На сьогодні хвороби серця займають перше місце серед причин смертності в Україні, випереджаючи навіть рак. Щорічно в Україні реєструється 50 тисяч випадків інфаркту міокарда.

При цьому статистика смертності від цієї хвороби залишається стабільно високою – від гострого інфаркту міокарда вмирають 30% пацієнтів, водночас як у країнах Заходу – 5%.

Ішемічна хвороба серця (ІХС) є одним з найбільш поширених захворювань в економічно розвинутих країнах і найбільш частою причиною смертності.

Розвитку ІХС сприяє атеросклероз коронарних артерій і зниження рухової активності, причому не тільки у людей похилого віку, але й у більш молодих осіб. Наприклад, у чоловіків віком від 40 років, жінок – від 45 років. Інфаркт міокарда – одна з клінічних форм ішемічної хвороби серця.

Лише в Україні щороку внаслідок хвороб серця помирає близько 460 000 людей.

Рівень передчасної смертності в 3 рази вище, ніж в країнах ЄС, а рівень дитячої смертності в 2,5 рази вище, ніж в «старих» країнах ЄС.

Середня очікувана тривалість життя – 70 років, що на 10-12 років менше, ніж в розвинених країнах.

Причиною розвитку ІХС є атеросклероз коронарних артерій, причому не тільки у літніх людей, але і у людей більш молодшого віку, наприклад, у чоловіків віком до 40 років [19].

Спосіб життя і фактори зовнішнього середовища в сумі послаблюють наш організм і роблять його вразливим для захворювань. Тому сьогодні не тільки Україна, але й весь світ стурбований тим, як «помолодшали» серцево-судинні недуги. Згідно зі статистикою 2017 року, у структурі поширеності ССЗ відсоток осіб працездатного віку є значним і становить при гіпертонічній хворобі – 36,7%, при ішемічній хворобі серця – 27,8%, порушеннях ритму серця – 31,1%, інфаркті міокарда – 29,7%. В цілому, у 37% працездатного населення України діагностовано ССЗ, тобто кожен четвертий пацієнт із серцево-судинною патологією має вік від 18 до 64 років.(2)

До кінця XIX століття інфаркт міокарда (ІМ) практично не діагностувався. У.Негрік детально описав це захворювання в США. З тих пір діагноз "інфаркт міокарда" перестає бути рідкістю. З 30-х років минулого століття частота виникнення інфаркту міокарда невпинно зростала [5].

ІМ є однією з найпоширеніших причин смертності і інвалідизації населення, як в нашій країні, так і за кордоном. У Російській федерації щорічно ІМ розвивається у 0,2-0,6% чоловіків у віці від 40 до 59 років (Н.А. Мазур). У чоловіків старшої вікової групи (60-64 р.) захворюваність на ІМ є ще вищою і досягає 1,7% в рік. Жінки хворіють на ІМ в 2,5-5 разів рідше за чоловіків, особливо в молодому і середньому віці, що пов'язують зазвичай з пізнішим (приблизно на 10 років) розвитком у них атеросклерозу. Після настання менопаузи (у віці 55-60 років) різниця в захворюваності чоловіків і жінок істотно зменшується.

В кінці XX – на початку XXI століття захворюваність на ІМ зростає, особливо серед осіб молодого і середнього віку. Не дивлячись на повсюдне зниження госпітальної летальності від ІМ, загальна смертність від цього захворювання до цих пір залишається високою, досягаючи 30-50% від

загального числа хворих. Причому велика частина летальних випадків має місце на догоспітальному етапі.

За останнє десятиліття з'явилося багато наукових праць, що присвячені впливу фізичного навантаження на організм людини з ІХС, а саме стенокардією. Більшість авторів відзначають позитивний вплив дозованого фізичного навантаження на перебіг захворювання і відновлення функціональних резервів у осіб з стенокардією напруги. Проте існують припущення, що фізична активність є одним з факторів виникнення ІХС, тому лікування фізичними вправами завжди потрібно проводити суворо індивідуально, попередньо визначивши оптимальні дози фізичного навантаження, що є основою реабілітації [12].

Мета роботи: розробити комплекс засобів фізичної реабілітації хворих на інфаркт міокарда на стаціонарному етапі лікування.

Завдання:

1. Узагальнити погляди сучасних вчених про досвід використання засобів фізичної терапії осіб з інфарктом міокарда на лікарняному періоді.

2. Встановити розподіл хворих на інфаркт міокарда за віком і статтю та визначити причини виникнення інфаркту міокарда.

3. Визначити скарги хворих та функціональний стан серцево-судинної системи (артеріальний тиск та електрокардіограма) у осіб з інфарктом міокарда на стаціонарному етапі лікування.

4. Визначити ефективність засобів фізичної терапії хворих на інфаркт міокарда на стаціонарному етапі лікування.

Дослідження проводилося в КНП «Звягельська багатопрофільна лікарня у відділенні кардіореабілітації з блоком інтенсивної терапії.

В дослідженні приймало участь 50 пацієнтів віком 30-78 років, з яких 28 (56,0%) – чоловіки, 22 (44,0 %) – жінки.

По типу інфаркту міокарда хворі були розділені таким чином: ІМ із зубцем Q (великовогнищевий) – 25 (50,0%) хворих; ІМ без зубця Q (дрібновогнищевий) – 20 (40,0 %) хворих ; повторний ІМ 5 (10,0 %) хворих.

Опрацьовано літературні джерела з питань фізичної терапії пацієнтів з гострим інфарктом міокарда на стаціонарному етапі лікування.

Проведення обстеження стану серцево-судинної системи пацієнтів (АТ, ЕКГ, ЧСС) з гострим інфарктом міокарду на стаціонарному етапі лікування. Застосовували розроблені комплекси терапевтичних заходів, після чого провели кінцеве обстеження.

Проведено математичну обробку отриманих результатів.

При проведенні дослідження ми керувалися сучасними принципами і вимогами до методів. Нами використовувалися такі групи методів:

Аналіз літературних джерел.

Фізіологічні методи дослідження (АТ, ЕКГ, ЧСС).

Застосування засобів фізичної терапії.

Аналіз медичної документації.
Методи математичної статистики.

Аналізуючи літературні джерела з проблеми фізичної терапії хворих на інфаркт міокарда, було визначено актуальність і основні напрямки досліджуваної проблеми. Зокрема, було опрацьовано різноманітні методичні напрямки використання засобів фізичної терапії. Проводили аналіз медичної документації (історія хвороби), опитування.

Збір анамнезу включає в себе скарги хворих зі сторони серцево-судинної системи, самопочуття, перенесені захворювання. Під час опитування з'ясовували наявність скарг, які зустрічаються при захворюваннях серця: болі в ділянці серця, ядуха, серцебиття і перебої в роботі серця. Детально з'ясовували локалізацію болю, характер, час виникнення, інтенсивність, іррадіацію, зв'язок з фізичним навантаженням.

Пацієнти з інфарктом міокарду більш чутливі до фізичних навантажень у порівнянні з практично здоровими людьми, так як в них знижена толерантність до навантаження. Тому, перш ніж приступити до фізичної реабілітації хворих з даною патологією пацієнтів, потрібно детально вивчити стан серцево – судинної системи. Для цього нами була досліджена група пацієнтів, яка складалася з 50 осіб з діагнозом гострий інфаркт міокарда. В дослідженні приймало участь 50 пацієнтів віком 30-78 років, з яких 28 (56,0 %) – чоловіки, 22 (44,0 %) – жінки (Таблиця 1).

Важливу роль у дослідженні відіграє також вік і стать пацієнтів.

Як свідчать дані, що наведені в таблиці 1 нами було обстежено 50 хворих на інфаркт міокарда, серед яких було 22 особи (44,0 %) жіночої статі та 28 осіб (56,0 %) чоловічої статі. За віком хворі поділялись на осіб від 30 – 40, 41 – 50, 51 – 60 років і старші. З наведених вище даних ми можемо зробити висновок, що найчастіше на інфаркт міокарда хворіють чоловіки, за віком пацієнти у віці 60 років.

На виникнення інфаркту міокарда впливають такі фактори як гіперхолестеринемія, гіпертонічна хвороба, паління, цукровий діабет. Дані обстеження наведені в табл. 2.

Порівнюючи отримані дані, ми можемо зробити висновок, що гіпертонічна хвороба, як один із провідних факторів ризику, спостерігалась у 64,3% обстежених чоловіків і у 54,5% жінок.

Цукровий діабет, як фактор ризику, що ускладнює перебіг і прогноз інфаркту міокарда, спостерігався у 18,2% жінок і тільки у 3,6 % чоловіків.

У 21,4% обстежених чоловіків на розвиток інфаркту вплинула така шкідлива звичка як паління, у жінок цей показник нижчий і складає - 9,1 %.

Підвищені показники холестерину в крові виявлялись частіше у жінок (18,2%), ніж у чоловіків (10,7%).

Таблиця 1

Розподіл хворих на інфаркт міокарда за віком і статтю (%)

Всього хворих	Вік								Стать			
	30-40		41-50		51-60		старші 60 р.		жіноча		чоловіча	
	абс. ч.	%	абс. ч.	%	абс. ч.	%	абс. ч.	%	абс. ч.	%	абс. ч.	%
50	4	8,0	9	18,0	7	14,0	30	60	22	44,0	28	56,0

Таблиця 2

Причини виникнення інфаркту міокарда серед хворих різної статі

жінки (n=22)								чоловіки (n=28)							
гіперхolestи - ринемія		гіпертонічна хвороба		паління		цукровий діабет		гіперхolestи - ринемія		гіпертонічна хвороба		паління		цукровий діабет	
абс. ч.	%	абс. ч.	%	абс. ч.	%	абс. ч.	%	абс. ч.	%	абс. ч.	%	абс. ч.	%	абс. ч.	%
4	18,2	12	54,5	2	9,1	4	18,2	3	10,7	18	64,3	6	21,4	1	3,6

Висновки. Узагальнено теоретичні погляди сучасних вчених на застосування засобів фізичної реабілітації хворих на інфаркт міокарда. Провідну роль займають наступні методи фізичної терапії: фізіотерапія, ЛФК, масаж. Застосування медикаментозної терапії у поєднанні з ЛФК, дихальною гімнастикою, масажем, дозованою ходьбою є одним із потужних та найбільш ефективних засобів відновного лікування ІМ та сприяють досягненню покращення стану хворого.

У процесі дослідження на основі показників ЕКГ визначено типи за ступенем важкості перебігу інфаркту міокарда: дрібно вогнищевий ІМ виявлено у 40,0 %, великовогнищевий – у 50,0% хворих та у 10,0 % виявлено повторний інфаркт міокарда.

Нами розроблено і використано індивідуальні комплекси засобів фізичної терапії. Комплекси лікувальної гімнастики були розроблені на основі методик провідних вчених і включали всі доступні в нашому закладі (у відділенні кардіореабілітації) методи реабілітації, зокрема: ЛФК, дихальну гімнастику, масаж, дозовану ходьбу.

У ході проведеного дослідження було визначено і доведено ефективність індивідуальних занять та комплексного використання засобів фізичної терапії. Зменшилась кількість хворих з болями за грудиною, в ділянці серця та симптоми загальної слабкості як в групі з дрібновогнищевим (10,0%), так і в групі з великовогнищевим інфарктом міокарда (36,0%). Одержано статистично достовірну різницю показників в двох групах хворих ($p < 0,05$).

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондаренко О. В. Реабілітація пацієнтів після інфаркту міокарда: сучасні підходи // Фізична реабілітація та рекреаційно-оздоровчі технології. 2023. № 2. С. 15–22.
2. Дубровський В. І. Фізична терапія у кардіології. Київ: Медицина, 2021. 248 с.
3. Григор'єва Н. П. Етапи фізичної реабілітації хворих після інфаркту міокарда // Вісник фізичної терапії. 2022. № 1. С. 33–40.
4. Кравченко С. Л. Комплексна програма відновлення після гострого коронарного синдрому. Здоров'я людини. 2020. № 4. С. 27–32.
5. Марчук І. О. Вплив лікувальної фізкультури на показники серцево-судинної системи у хворих після інфаркту // Фізична культура, спорт і здоров'я нації. 2023. № 7. С. 56–62.
6. Риженко Т. І. Кардіореабілітація: методичні рекомендації для фізичних терапевтів. Суми: СумДУ, 2022. 64 с.
7. Шевченко Г. В. Застосування дихальних вправ у відновленні після інфаркту // Актуальні проблеми медицини і біології. 2021. Т. 7. № 2. С. 51–57.

РОЛЬ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У МОДЕРНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ З ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Шевчук Влад,

асистент

кафедри математичного моделювання

Приватного вищого навчального закладу

*«Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука» (м. Рівне, Україна)*

Близнюк Сергій,

кандидат юридичних наук, старший викладач

кафедри математичного моделювання

Приватного вищого навчального закладу

*«Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука» (м. Рівне, Україна)*

Анотація. У статті комплексно проаналізовано роль цифрових технологій в осучасненні та підвищенні ефективності освітнього процесу з фізичної культури в умовах цифровізації суспільства. Обґрунтовано, що інтеграція інноваційних інструментів у навчання не підмінює рухову активність, а виступає засобом її оптимізації та педагогічного супроводу. Зокрема, цифрові рішення забезпечують можливість індивідуалізації освітніх траєкторій учнів з урахуванням їхніх фізичних можливостей, стану здоров'я та рівня підготовленості. Встановлено, що використання мобільних додатків, онлайн-платформ і гейміфікованих сервісів сприяє підвищенню мотивації до занять, формуванню стійкого інтересу до фізичної активності та розвитку навичок самоконтролю.

Особливу увагу приділено можливостям об'єктивного моніторингу фізіологічних показників (частоти серцевих скорочень, рівня активності, витрат енергії), що дозволяє підвищити наукову обґрунтованість навчального процесу та своєчасно коригувати навантаження. Визначено, що цифрові технології трансформують традиційну роль учителя фізичної культури: він постає не лише як організатор рухової діяльності, а й як фасилітатор, тьютор і аналітик освітніх даних, який супроводжує індивідуальний розвиток учнів.

Разом із тим окреслено виклики впровадження цифрових технологій, серед яких – проблема «цифрової нерівності», що проявляється в нерівному доступі до технічних засобів і інтернет-ресурсів, а також необхідність

збереження балансу між реальною руховою активністю та віртуальними формами взаємодії.

Цифровізація докорінно змінює освітнє середовище фізичного виховання, відкриваючи нові можливості для підвищення якості освіти, але водночас висуває вимоги до постійного розвитку цифрової компетентності педагогів, критичного осмислення інновацій та їх педагогічно доцільного використання.

Ключові слова: *фізична культура, цифрові технології, цифровізація освіти, гейміфікація, цифрова компетентність.*

Abstract. *The article comprehensively analyzes the role of digital technologies in modernizing and increasing the efficiency of the educational process in physical culture in the conditions of digitalization of society. It is substantiated that the integration of innovative tools into learning does not replace motor activity, but acts as a means of its optimization and pedagogical support. In particular, digital solutions provide the opportunity to individualize students' educational trajectories, taking into account their physical capabilities, health status and level of preparedness. It has been established that the use of mobile applications, fitness trackers, online platforms and gamified services contributes to increasing motivation for classes, the formation of a sustainable interest in physical activity and the development of self-control skills.*

Particular attention is paid to the possibilities of objective monitoring of physiological indicators (heart rate, activity level, energy expenditure), which allows to increase the scientific validity of the educational process and timely adjust the load. It is determined that digital technologies transform the traditional role of a physical education teacher: he appears not only as an organizer of motor activity, but also as a facilitator, tutor and analyst of educational data, who accompanies the individual development of students.

At the same time, the challenges of implementing digital technologies are outlined, including the problem of "digital inequality", which manifests itself in unequal access to technical means and Internet resources, as well as the need to maintain a balance between real motor activity and virtual forms of interaction.

Digitalization is fundamentally changing the educational environment of physical education, opening up new opportunities for improving the quality of education, but at the same time it puts forward requirements for the constant development of digital competence of teachers, critical understanding of innovations and their pedagogically appropriate use.

Keywords: *physical education, digital technologies, digitalization of education, gamification, digital competence.*

Вступ. Сучасна система освіти перебуває в стані активної цифрової трансформації. Впровадження інноваційних технологій охоплює всі без винятку дисципліни, включно з тими, що традиційно вважалися винятково

практичними, зокрема фізичною культурою. Використання цифрових інструментів стає невіддільною складовою організації ефективного освітнього середовища, дозволяючи підвищити рівень залученості учнів та оптимізувати роботу педагога.

Попри очевидні переваги, інтеграція цифрових засобів у фізичне виховання супроводжується низкою викликів: від необхідності уникати надмірного екранного часу до потреби у формуванні нових цифрових компетентностей майбутніх вчителів. Згідно з останніми науковими дослідженнями, зокрема М.В. Кузьмич [4, с.120-125], цифрові технології дозволяють суттєво підвищити ефективність моніторингу фізичної підготовленості, забезпечити індивідуальний підхід та створити умови для дистанційного й змішаного навчання. Своєю чергою, у праці Т. Осадченко [5, с.103-108] наголошується на тому, що цифровізація кардинально змінює специфіку діяльності вчителя фізичної культури, вимагаючи нових підходів до викладання, оцінювання та мотивації.

Метою статті є комплексний аналіз впливу цифрових технологій на професійну діяльність вчителя фізичної культури та процес фізичного виховання загалом.

Методи та методики дослідження. Для дослідження застосовувався комплекс загальнонаукових та педагогічних методів. Теоретико-методологічна база охоплювала аналіз, синтез та узагальнення сучасної науково-методичної літератури для визначення стану досліджуваної проблеми. Окрім цього, застосовувався метод системного аналізу для вивчення інтеграції цифрових платформ у структуру освітнього процесу. Дослідження базується на вивченні передового педагогічного досвіду щодо впровадження мобільних застосунків, відеоаналізу рухів, онлайн-платформ в освітній процес, а також оцінці їхнього впливу на мотиваційну сферу здобувачів освіти.

Результати дослідження. Аналіз сучасних освітніх тенденцій показує, що цифрові технології у навчанні фізичної культури не замінюють традиційну рухову активність, а є потужним інструментом для її оптимізації. Сучасний вчитель фізичної культури перестає бути виключно транслятором знань і контролером виконання нормативів, він трансформується у фасилітатора, який організовує, спрямовує та аналізує навчальний процес за допомогою сучасних даних [2, 122с.].

Впровадження таких інструментів, як відеодемонстрації, онлайн-тренажери та спеціалізовані мобільні застосунки, дозволяє розв'язати проблему диференціації навчання. Вчитель отримує можливість детально демонструвати правильну біомеханіку складних вправ, а учні — отримувати персоналізований зворотний зв'язок. Окрім того, використання носимих пристроїв (пульсометрів) та програм для аналізу результатів дозволяє в режимі реального часу відстежувати фізіологічні показники, що

робить заняття більш безпечними, контрольованими та науково обґрунтованими [4, 124с.; 5, с.103-108].

Безпосередня імплементація цифрових інструментів, таких як відеодемонстрації, інтерактивні онлайн-тренажери та спеціалізовані мобільні застосунки, дозволяє ефективно розв'язати багаторічну проблему диференціації навчання. Вчитель отримує можливість за допомогою засобів мультимедіа детально демонструвати правильну біомеханіку складних вправ, розкладаючи їх на фази, а учні — отримувати персоналізований зворотний зв'язок щодо власних помилок завдяки технологіям відеоаналізу. Окремої уваги заслуговує використання носимих пристроїв (пульсометрів, смартгодинників). За даними досліджень Т. Осадченко та М. В. Кузьмич, застосування смартгаджетів не лише дозволяє в режимі реального часу відстежувати фізіологічні показники (частоту серцевих скорочень, витрачені калорії тощо), але й виступає стимулом до підвищення рівня щоденної рухової активності молоді [1, с.1-17].

Аналізуючи міжнародний досвід, варто підкреслити позицію закордонних науковців Casey A., Goodyear V. A., Armour, K. M., які наголошують, що педагогічна цінність полягає не в самій наявності технології на уроці, а в методологічно правильній її інтеграції в навчальну програму [7, 276с.]. Технологія має бути підпорядкована педагогічній меті, а не навпаки.

Під час глибокого аналізу окресленої проблематики у науковому середовищі неминуче виникає дискусія щодо так званого «подвійного ефекту» цифрових інструментів. З одного боку, елементи гейміфікації (отримання віртуальних нагород за реальні фізичні досягнення, участь у глобальних челенджах через додатки) колосально стимулюють інтерес до занять. Дослідження О. В. Юденко підтверджують, що гейміфікація допомагає подолати психологічні бар'єри, знижує рівень тривожності перед фізичними навантаженнями та стимулює здобувачів освіти до самостійних тренувань у позаурочний час [6, с.112-120].

З іншого боку, низка фахівців висловлює обґрунтоване занепокоєння щодо ризику зміщення фокусу з безпосередньої фізичної активності на віртуальну взаємодію та екранний час, що суперечить самій суті предмета. Існує небезпека, що учень буде більше сконцентрований на показниках екрана смартфона, ніж на власних тілесних відчуттях. Таким чином, ключовим викликом для сучасного педагога стає знаходження тонкого методичного балансу: створення такої синергії традиційних та інноваційних засобів, за якої технології виступають виключно як каталізатор реальної рухової діяльності та формування свідомого ставлення до власного здоров'я.

Ефективне застосування педагогічних підходів до оптимізації використання цифрових технологій в освіті вимагає ретельного планування,

узгодження з навчальними цілями, а також постійної рефлексії та оцінювання, щоб забезпечити відповідність використовуваних інструментів і стратегій потребам учнів та покращити їхнє навчання. Інтеграція цифрових технологій в освіту створює як виклики, так і можливості, які потребують ретельного розгляду. Однією з таких проблем є цифровий розрив, що означає нерівність у доступі до цифрових технологій та володінні ними між різними соціально-економічними групами. Незважаючи на потенційні переваги цифрової інклюзії, учні з обмеженим доступом до ресурсів чи послуг можуть не мати доступу до надійного інтернет-з'єднання, пристроїв і навичок цифрової грамотності, що призводить до нерівності в освітніх можливостях [3, с.99-102].

Незважаючи на зростання інтересу до використання мультимедійних технологій у фізичному вихованні, спеціалізовані мультимедійні навчально-методичні комплекси спеціально для шкільної фізичної культури ще недостатньо розроблені та апробовані. Відсутні повноцінні електронні підручники, інтерактивні інструкції та системи відеодіагностики техніки рухів, які могли б забезпечити системне та методично обґрунтоване впровадження мультимедіа на всіх етапах уроку. Також недостатньо вивчено ефективність поєднання рухової діяльності з мультимедійними засобами в умовах реального навчального процесу, оптимальні моделі інтеграції таких ресурсів та їх вплив на формування стійких рухових навичок і мотивації здобувачів освіти [1, с.63–68].

Під час обговорення проблематики науковці стикаються з дилемою «подвійного ефекту» цифрових інструментів. З одного боку, елементи гейміфікації та використання гаджетів стимулюють інтерес до занять, що є вкрай важливим для сучасного "цифрового" покоління. Вони допомагають подолати психологічні бар'єри та стимулюють учнів до самостійних тренувань. З іншого боку, існує ризик зміщення фокуса з безпосередньої фізичної активності на віртуальну взаємодію. Таким чином, головним викликом для педагога стає знаходження оптимального балансу: технології мають бути допоміжним інструментом, що стимулює реальну рухову діяльність, а не замінює її.

Висновки. Узагальнюючи результати проведеного теоретичного дослідження, можна констатувати, що інтеграція цифрових технологій у систему фізичного виховання є незворотним еволюційним процесом, який докорінно змінює архітектуру освітнього середовища. Цифровізація виступає не як заміна традиційної рухової активності, а як інноваційний інструмент для її модернізації, підвищення усвідомленості та ефективності.

Ключовим висновком є те, що в епоху цифрових трансформацій роль вчителя фізичної культури не знижується, а концептуально змінюється. Педагог переходить від моделі жорсткого адміністрування та лінійного контролю до моделі тьюторства і групової роботи. Сучасний вчитель має

володіти високим рівнем цифрової компетентності, щоб грамотно оперувати даними фітнес-додатків, технологіями відеоаналізу та онлайн-платформами, перетворюючи їх на дієвий засіб індивідуалізації навчального процесу.

На практичному рівні імплементація носимих смарт-гаджетів, інтерактивних тренажерів та елементів гейміфікації дозволяє розв'язати одразу кілька стратегічних завдань: забезпечує об'єктивний моніторинг фізіологічного стану учнів у режимі реального часу, дозволяє адаптувати навантаження під індивідуальні особливості організму та суттєво підвищує внутрішню мотивацію здобувачів освіти до регулярних занять. Окрім того, саме цифрові платформи зробили можливим збереження безперервності фізичного виховання в умовах дистанційного та змішаного навчання.

Водночас дослідження підтверджує, що ефективність застосування інновацій залежить від методичного балансу. Головним завданням педагога залишається недопущення підміни реальної фізичної активності віртуальною: цифрові інструменти повинні стимулювати рух, а не збільшувати малорухливий екранний час.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямку є надзвичайно широкими та багатовекторними. Зокрема, актуальним вбачається розробка та апробація конкретних методичних комплексів із використанням технологій штучного інтелекту для біомеханічного аналізу техніки виконання складних рухових дій. Окремої уваги потребує проведення багаторазових вивчень одних і тих самих осіб експериментів щодо впливу гейміфікації на формування стійкої звички до здорового способу життя. Крім того, значним науковим потенціалом володіє дослідження можливостей віртуальної (VR) та доповненої (AR) реальності в інклюзивній фізичній освіті, а також глибока оцінка ризиків виникнення «цифрової нерівності» під час організації дистанційних уроків із пошуком дієвих шляхів її подолання.

РОЗДІЛ 7

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІКИ ТА МЕНЕДЖМЕНТУ

UDC 005.32:331.101.3

MODERN THEORIES AND APPROACHES TO EMPLOYEE MOTIVATION IN THE PERSONNEL MANAGEMENT SYSTEM

Myroniuk Viktoriia,

*First-cycle (Bachelor's) student, Private Higher Education
Establishment «Academician Stepan Demianchuk International University of
Economics and Humanities» (Rivne, Ukraine)*

Scientific Supervisor: Demydiuk Serhii,

*PhD in Economics, Associate Professor of the Department of
Management and Marketing, Private Higher Education Establishment
«Academician Stepan Demianchuk International University of Economics and
Humanities» (Rivne, Ukraine)*

Abstract. *The article examines contemporary theories and approaches to employee motivation within the human resource management system in the context of dynamic socio-economic changes. It summarises the evolution of scientific views on work motivation – from classical concepts of material incentives to modern integrated models. Key theories of motivation are analysed, including the hierarchy of needs, the two-factor theory, the theory of expectations, the theory of justice, and the Porter–Lawler model. Particular attention is paid to the role of non-material motivation, corporate culture and the use of HR analytics as tools for improving the effectiveness of human resource management. The necessity of developing comprehensive and flexible motivational systems is substantiated.*

Keywords: *staff motivation, human resource management, theories of motivation, work incentives, non-material motivation, performance effectiveness.*

In today's economic climate, the issue of effective human resource management is of particular importance, as it is the workforce that serves as the key factor in ensuring the stable operation and strategic development of enterprises. For companies operating in a highly competitive environment, such as Nova Poshta LLC, operational effectiveness depends to a large extent on the level of organisation of employee motivation and incentive schemes. A well-

structured human resources management system helps to increase labour productivity, strengthen competitive positions and achieve the organisation's long-term goals.

Nova Poshta LLC is one of the leaders in the express delivery market in Ukraine, demonstrating dynamic growth and the continuous expansion of its service network. Against a backdrop of growing business volumes and increasing customer demands for service quality, the development of a highly qualified, professionally trained and motivated workforce is of particular importance. In this regard, improving mechanisms for incentivising employees and developing their professional potential is one of the priority areas of the company's management activities.

The aim of this article is to systematise and critically analyse contemporary theories and approaches to employee motivation within the human resource management system, to assess their effectiveness in the context of labour market transformation and organisational change, and to identify avenues for improving motivational mechanisms in light of current socio-economic challenges.

In the current economic climate, employee motivation is regarded as one of the key elements of effective human resource management. The growing role of intellectual labour, increased competition and the need for rapid adaptation to changes in the external environment necessitate the use of comprehensive approaches to the development of motivational mechanisms. The theoretical foundation of modern motivation systems is based on a combination of classical and contemporary concepts, which allow for the consideration of both economic and socio-psychological aspects of work behaviour.

An important theoretical foundation for the study of motivation is the analysis of the evolution of approaches to stimulating work activity. In the early stages of societal development, coercive methods of influence, known as the 'carrot and stick' principle, prevailed. Over time, these transformed into more humane forms, notably economic incentives based on the link between income levels and work performance.

Frederick Taylor made a significant contribution to the development of motivation theory, justifying the need for financial incentives based on work standards and individual performance. His approach involved establishing a clear link between productivity and pay levels, which marked an important stage in the development of management science.

To enhance work motivation, F. Taylor proposed various piecework pay systems based on scientifically grounded work standards. F. Taylor's financial incentives were primarily aimed at increasing individual output. Rejecting the idea of group work in the organisation of labour, he believed that a worker should be paid according to his personal achievements, rather than the output of the group to which he belongs. Productivity standards based on F. Taylor's methods were

designed for physically fit, highly skilled and qualified workers. When these standards were met, and even more so when exceeded, financial rewards increased sharply. This was the primary means of motivating high-productivity work.

F. Taylor's motivation methods cannot be viewed in isolation from the other methods of scientific work organisation and management he proposed (the study of work processes using time-and-motion studies, the standardisation of work operations, the establishment of control over each operation, strict regulations on the use of materials and tools, and the correct selection and training of workers). In combination with effective material incentives, these methods formed the basis. When combined with effective material incentives, these methods formed the basis of Taylor's system, which, at the beginning of the 20th century, gave a significant boost to labour productivity, leading to increased production rates in industrial enterprises in the United States and Western Europe.

New approaches to addressing the issue of work motivation were based on the psychological aspects of human behaviour. They originated in the 'human relations' concept, which dominated management theory until the mid-1950s. Proponents of this concept – M. Follett, E. Mayo, A. Maslow and others – argued in their research that the mechanism motivating people towards highly productive work must be based on the satisfaction of their needs.

One of the fundamental theories that remains relevant today is the hierarchical model of needs proposed by Abraham Maslow. According to this concept, an employee's behaviour is determined by the desire to satisfy needs at various levels – from basic physiological needs to the need for self-actualisation. In HR management practice, this means that the employer must ensure not only a decent level of pay, but also conditions for professional development, recognition and career progression. For example, modern organisations are implementing training programmes, internal career progression systems and feedback mechanisms that help to satisfy employees' higher-level needs.

Further developments in motivation theory are linked to research into the psychological aspects of human behaviour. Proponents of the 'human relations' approach, notably Abraham Maslow, proposed viewing motivation through the prism of personal needs. According to his theory, all human needs can be grouped into a hierarchical structure: from basic physiological needs to the need for self-actualisation. The satisfaction of lower-level needs facilitates the fulfilment of higher-order needs, which influences an employee's behaviour.

Maslow's theory of motivation is based on the assertion that all human needs can be divided into five main categories [1, p.46]:

1. Fundamental needs – for food, water, clothing, rest, and shelter (physiological needs).

2. Needs for security and stability – protection from physical and psychological dangers, guaranteeing a minimum standard of living, access to

medical care, and financial security in old age (needs for safety and confidence in the future).

3. Needs to belong to a particular social group, to be a full member of a work team, to have good relationships with colleagues, managers and subordinates (social needs).

4. Needs to have a certain status, to be recognised, to be respected by those around them due to competence and personal qualities (egoistic needs).

5. The need to realise one's potential, to engage in creative work, to solve non-standard tasks, to make independent decisions, and to pursue self-improvement (needs for self-actualisation).

Further developments in the theory of motivation are linked to Frederick Herzberg's two-factor theory, which distinguishes between factors that influence job satisfaction. According to this concept, there are hygiene factors (working conditions, pay levels, interpersonal relationships) that prevent dissatisfaction, and motivational factors (recognition, responsibility, achievement) that stimulate increased productivity. In practice, this means that a pay rise in itself does not guarantee increased work efficiency if the employee lacks opportunities for self-fulfilment. For example, in logistics companies, particularly at Nova Poshta LLC, programmes recognising employees' achievements are used alongside financial incentives, which increases their engagement in their work.

Victor Vroom's expectancy theory has made a significant contribution to the development of modern approaches to motivation. It is based on the assumption that an employee assesses the worth of their efforts depending on the expected outcome and reward [2, p.189]. If an employee is convinced that their efforts will lead to the desired result and will be appropriately rewarded, their level of motivation increases. For example, a bonus system that clearly links performance indicators to the size of the reward encourages employees to increase productivity.

Thus, an effective motivational system must ensure transparency and fairness in the relationship between the effort expended and the results achieved.

The theory of equity, developed by John Stacy Adams, also plays a significant role in modern motivation theory. It is based on the assumption that employees assess the ratio of their own inputs (effort) to the rewards received, comparing it with similar indicators for other employees. A sense of unfairness can lead to reduced productivity, conflicts or even resignation. In this regard, modern organisations pay considerable attention to the transparency of remuneration systems and the objectivity of performance appraisals.

Modern approaches to motivation also take into account concepts such as equity theory and the Porter–Lawler model, which emphasise employees' perception of the fairness of rewards and the complex nature of the motivational process.

A comprehensive approach to motivation is presented in the Porter–Lawler model, which integrates elements of expectancy theory and equity theory. According to this model, work performance depends not only on motivation but also on the employee’s abilities, their role within the organisation, and their perception of the fairness of remuneration. An important conclusion of this theory is that job satisfaction is a consequence, not a cause, of high productivity [1, p.47]. This means that an effective motivation system must ensure both the achievement of results and appropriate rewards.

In addition to classical theories, modern management actively employs the latest approaches to staff motivation. In particular, the concept of Management by Objectives (MBO) involves setting clear, measurable goals for employees and assessing their achievement. This approach helps to increase employee accountability and ensures transparency in the evaluation of performance.

Equally important is the approach based on the principles of Total Quality Management (TQM), which involves engaging all employees in the process of continuously improving the organisation’s performance. In this case, motivation is achieved through the development of a corporate culture focused on quality, teamwork and continuous development.

In today’s environment, non-financial motivation is also becoming increasingly widespread, encompassing tools such as flexible working hours, the option of remote working, professional development, involvement in management decision-making, and the creation of a supportive psychological environment. For example, the introduction of corporate training and coaching programmes helps to improve employees’ skills and their loyalty to the organisation.

The use of digital technologies in staff motivation deserves particular attention. HR analytics allows for the assessment of the effectiveness of motivational measures, the identification of key factors in employee engagement, and the prediction of their behaviour [3, p. 86].

This creates the conditions for developing personalised motivation programmes tailored to the needs of individual employees.

Consequently, modern theories and approaches to employee motivation are characterised by their comprehensiveness, flexibility and focus on the individual. They take into account not only financial incentives but also the socio-psychological factors that determine work behaviour. For companies such as Nova Poshta, the implementation of modern motivational approaches is a prerequisite for ensuring operational efficiency, increasing labour productivity and achieving strategic goals.

To summarise, it should be noted that the motivation and stimulation of work activity are complex, multi-level phenomena that combine economic, social and psychological aspects. Their effective implementation is a prerequisite for

ensuring high labour productivity and achieving the strategic goals of the enterprise, in particular those of Nova Poshta LLC.

REFERENCES

1. Baida O., Morguletz O.B. Labour motivation as a component of organisational success. *Bulletin of the Kyiv Institute of Business and Technology*. 2016. No. 1. pp. 45–57.
2. Duda S.T. Motivation and labour productivity of enterprise personnel: their essence and interrelationship. *Scientific Bulletin of the National Forestry University of Ukraine*. 2010. No. 2024. pp. 188–193.
3. Kolot, A. M. Staff Motivation: A Textbook. Kyiv: KNEU, 2014. 345 pp.

БЮДЖЕТНЕ ФІНАНСУВАННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УКРАЇНИ У ВОЄННИЙ ПЕРІОД

Мусісвич Яна,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,

Приватного вищого навчального закладу

*«Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені
академіка Степана Дем'янчука» (м. Рівне, Україна)*

Науковий керівник: Артюшок Костянтин,

доктор економічних наук., доцент, професор кафедри

економіки та фінансів,

Приватного вищого навчального закладу

*«Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені
академіка Степана Дем'янчука» (м. Рівне, Україна)*

Анотація. У статті проаналізовано сучасний стан бюджетного фінансування системи соціального забезпечення в Україні, зокрема в умовах воєнного періоду. Визначено ключові проблеми фінансування соціальних виплат з державного та місцевих бюджетів і їх вплив на рівень життя населення. Обґрунтовано необхідність удосконалення системи бюджетного фінансування соціального захисту та окреслено перспективні напрями її розвитку з урахуванням сучасних соціально-економічних викликів.

Ключові слова: бюджетне фінансування; соціальне забезпечення; соціальний захист; державний бюджет; воєнний період.

Abstract. The article examines the current state of budget financing of the social security system in Ukraine, particularly during wartime. It identifies key issues related to funding social benefits from state and local budgets and assesses their impact on the population's standard of living. The study substantiates the need to improve the budget financing system for social protection and outlines promising directions for its development in light of contemporary socio-economic challenges.

Keywords: budget financing; social security; social protection; state budget; wartime period.

Постановка проблеми. Стан системи соціального забезпечення громадян держави визначається рівнем її економіки. Від коштів, які спрямовуються на фінансування соціального забезпечення залежить рівень життя соціально-вразливих верств населення. Пенсії та інші види

соціальних виплат і допомог, що є основним джерелом існування для значної частини населення держави, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом. Система соціального забезпечення населення в Україні залишається незадовільною, коштів державного та місцевих бюджетів не вистачає на фінансування соціальних виплат, що позначається на зuboжінні українського народу і свідчить про необхідність у теоретичному і прикладному аспектах визначити напрями її розвитку та удосконалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Формування ефективної системи соціального захисту населення завжди перебувало в колі наукових інтересів багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців. Зокрема, над цією темою працювали Л. Баранник, Л. Васечко, Л. Івашова, М. Мальований, А. Огінська, А. Клименко, І. Сирота, Б. Сташків, Н. Стаховська, Б. Стичинський та інші. Разом з тим науковці лише фрагментарно торкаються проблем розвитку соціального забезпечення в сучасних умовах критичних соціальних змін, що потребує додаткових досліджень.

Мета дослідження. Вивчення практичних аспектів сучасного стану та напрямів розвитку бюджетного фінансування системи соціального забезпечення України у воєнний період.

Основні результати дослідження. Практична реалізація основних напрямів соціального забезпечення забезпечується через видатки державного бюджету. Аналіз динаміки, складу та структури видатків Державного бюджету України на соціальну сферу у 2022-2025 рр. свідчить про загальне зростання обсягів бюджетних витрат, однак супроводжується поступовим зниженням їх частки у загальних видатках бюджету [1].

Загальний обсяг видатків державного бюджету зріс з 2705,7 млрд. грн. у 2022 році до 5480,5 млрд. грн. у 2025 році, що свідчить про суттєве розширення бюджетних ресурсів. Водночас видатки на соціальну сферу зростали значно повільніше – з 679,9 млрд. грн. до 755,3 млрд. грн. Як наслідок, їх питома вага скоротилася з 25,13% до 13,8%, що вказує на зниження пріоритетності соціальних витрат у структурі бюджету [1].

У розрізі складових соціальної сфери спостерігаються різноспрямовані тенденції. Видатки на охорону здоров'я мають нестабільну динаміку: у 2023 році відбулося їх скорочення, проте у наступні роки – поступове зростання [1]. Незважаючи на це, їх частка у бюджеті зменшується. Аналогічна ситуація характерна для сфери освіти, де відбувається помірне зростання абсолютних показників при одночасному скороченні питомої ваги [1].

Видатки на духовний та фізичний розвиток залишаються незначними за обсягом і характеризуються коливаннями без чіткої тенденції до зростання. Найбільшу частку серед соціальних видатків займає соціальний захист та соціальне забезпечення, однак у цьому сегменті також

простежується тенденція до зменшення як абсолютних обсягів (після 2023 року), так і питомої ваги – з 15,74% у 2022 році до 8,27% у 2025 році [1].

Отже, попри номінальне зростання фінансування соціальної сфери, її роль у структурі державних видатків поступово зменшується. Це може свідчити про переорієнтацію бюджетної політики на інші напрями або про вплив макроекономічних і воєнних факторів, що зумовлюють перерозподіл державних ресурсів.

Аналіз структури видатків Державного бюджету України соціального призначення у 2022-2024 роках наведено на рисунку 1.

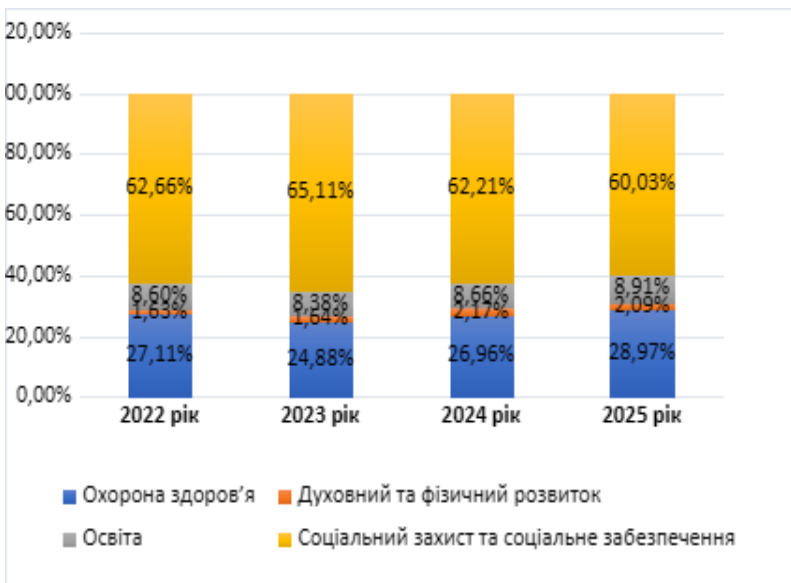

Рис. 1. Структура видатків Державного бюджету України соціального призначення у розрізі складових видатків за 2022-2025 рр. (%)

(за функціональною класифікацією)

Джерело: сформовано автором за [1].

Аналіз структури видатків Державного бюджету України соціального призначення за 2022-2025 рр. свідчить про відносну стабільність розподілу коштів між основними складовими, однак із поступовими структурними зрушеннями [1].

Найбільшу частку у структурі соціальних видатків стабільно займає соціальний захист та соціальне забезпечення. У 2022-2023 рр. його частка

зростає (з 62,66% до 65,11%), що вказує на підвищену увагу держави до підтримки населення. Проте у 2024-2025 рр. спостерігається поступове зниження цього показника до 60,03%, що може свідчити про перерозподіл ресурсів на користь інших напрямів [1]. Частка видатків на охорону здоров'я має тенденцію до зростання після незначного зниження у 2023 році: з 27,11% у 2022 році до 28,97% у 2025 році. Це вказує на поступове посилення ролі медичної сфери у структурі соціальних витрат [1]. Видатки на освіту залишаються відносно стабільними з незначною тенденцією до зростання (з 8,6% до 8,9%), що свідчить про збереження сталого рівня фінансування цієї галузі без істотних структурних змін [1]. Найменшу частку займають видатки на духовний та фізичний розвиток, які коливаються в межах 1,63-2,17% і не мають чітко вираженої тенденції до зростання, що підтверджує їх другорядну роль у структурі соціальних витрат [1].

Отже, структура соціальних видатків характеризується домінуванням соціального захисту, проте з поступовим посиленням ролі охорони здоров'я та відносною стабільністю фінансування освіти. Загалом спостерігається повільна трансформація структури у напрямі більш збалансованого розподілу ресурсів між ключовими складовими соціальної сфери.

Аналіз динаміки, складу та структури видатків місцевих бюджетів України на соціальну сферу у 2022-2025 рр. свідчить про загальне зростання фінансування при одночасних структурних коливаннях окремих напрямів [2], [3], [4], [5].

Загальний обсяг видатків місцевих бюджетів зріс з 495,6 млрд. грн. у 2022 році до 808,7 млрд. грн. у 2025 році, що демонструє посилення фінансової спроможності місцевого рівня. Видатки на соціальну сферу також зросли – з 315,1 млрд. грн. до 464,3 млрд. грн., однак їх частка у загальних видатках знизилася з 63,58% до 57,41%, що свідчить про певну диверсифікацію витрат місцевих бюджетів [2], [3], [4], [5]. У структурі соціальних видатків домінує освіта, яка займає найбільшу питому вагу. Попри зменшення частки у 2023 році, у подальшому вона частково відновлюється і у 2025 році становить понад 40%, що підтверджує ключову роль освітньої галузі у видатках місцевих бюджетів [2], [3], [4], [5]. Видатки на охорону здоров'я характеризуються відносною стабільністю з незначними коливаннями. Їх частка поступово зменшується, що може бути пов'язано з перерозподілом функцій фінансування між державним і місцевими бюджетами. Фінансування духовного та фізичного розвитку має тенденцію до поступового зростання в абсолютному вимірі, однак його частка залишається відносно стабільною та невисокою. Видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення демонструють стійке зростання як у абсолютному, так і у відносному вимірі до 2024 року, що

свідчить про посилення соціальної спрямованості місцевих бюджетів. У 2025 році спостерігається незначне зниження питомої ваги, однак загальні обсяги продовжують зростати.

Отже, у досліджуваний період місцеві бюджети зберігають соціальну орієнтацію, що проявляється у значній частці витатків на соціальну сферу. Водночас відбувається поступове зниження їх питомої ваги та певна перебудова структури витрат, із збереженням пріоритету освіти та зростанням ролі соціального захисту населення.

Аналіз структури витатків місцевих бюджетів України соціального призначення у 2022-2025 роках наведено на рисунку 2.

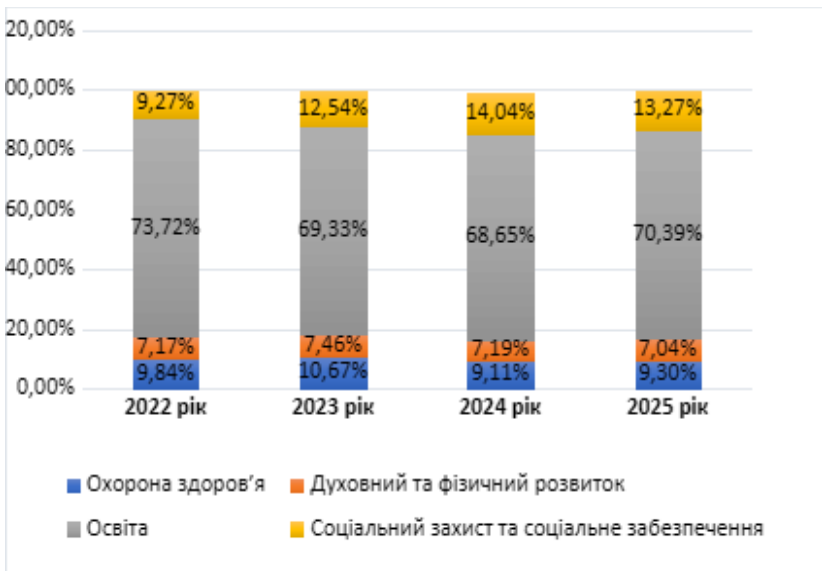

Рис. 2. Структура витатків місцевих бюджетів України соціального призначення у розрізі складових витатків за 2022-2025 рр. (%)

(за функціональною класифікацією)

Джерело: сформовано автором за [2], [3], [4], [5].

Аналіз даних рисунку 2. свідчить про відносну стабільність розподілу коштів із домінуванням освітньої галузі та поступовими змінами у співвідношенні інших складових.

Найбільшу частку стабільно займають витатки на освіту, які формують основу соціальних витрат місцевих бюджетів. Незважаючи на

зниження їх частки у 2023-2024 рр. (з 73,7% до 68,6%), у 2025 році спостерігається певне відновлення до 70,4% [2], [3], [4], [5]. Це свідчить про збереження пріоритетності фінансування освітньої сфери на місцевому рівні. Видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення демонструють тенденцію до зростання: їх частка збільшилася з 9,27% у 2022 році до 14,04% у 2024 році, після чого у 2025 році дещо знизилася до 13,27% [2], [3], [4], [5]. Така динаміка вказує на посилення ролі місцевих бюджетів у підтримці населення, особливо в умовах соціально-економічних викликів. Частка видатків на охорону здоров'я є відносно стабільною, коливаючись у межах 9-10,7%, що свідчить про підтримання сталого рівня фінансування цієї сфери без суттєвих структурних змін. Видатки на духовний та фізичний розвиток залишаються на низькому рівні (близько 7%), демонструючи незначні коливання, що підтверджує їх другорядну роль у структурі соціальних витрат місцевих бюджетів.

Отже, структура соціальних видатків місцевих бюджетів характеризується високою концентрацією ресурсів у сфері освіти, поступовим зростанням значення соціального захисту та відносною стабільністю інших напрямів. Це свідчить про збереження соціальної орієнтації місцевих фінансів із певною адаптацією до сучасних соціальних потреб.

Висновки. Еволюція соціальної політики у 2022-2025 рр. має чітку логіку розвитку: у 2022 році вона носила переважно кризово-реактивний характер і була спрямована на екстрену підтримку населення; у 2023 році – стала більш системною із фокусом на стабілізацію соціальних виплат; у 2024 році – набула ознак фінансової стабілізації та розширення програм підтримки; у 2025 році – трансформувалася у комплексну модель із посиленням адресності, розширенням інструментів допомоги та збереженням базових соціальних гарантій.

Водночас виявлено низку структурних проблем, зокрема, зниження питомої ваги соціальних видатків, зростання залежності місцевих бюджетів від трансфертів та обмеженість власної доходної бази громад. Це формує потребу у подальшому удосконаленні механізмів фінансування соціальної сфери та зміцненні фінансової спроможності як державного, так і місцевого рівнів. Результати проведеного аналізу свідчать, що подальший розвиток системи соціального забезпечення можливий лише за умови комплексного реформування: від оновлення законодавства та модернізації інфраструктури до зміни підходів до фінансування й підвищення ролі недержавного сектору.

ЛІТЕРАТУРА

1. Звіти про виконання Державного і місцевих бюджетів України у 2022 р., 2023 р., 2024 р., 2025 р. URL: <https://mof.gov.ua/uk/state-budget>

2. Аналіз виконання місцевих бюджетів за 2022 рік. URL: <https://decentralization.ua/news/16105>
3. Аналіз виконання місцевих бюджетів за 2023 рік. URL: <https://hromady.org/analiz-miscevix-byudzhativ-za-2023-rik/>
4. Аналіз виконання місцевих бюджетів за 2024 рік. URL: <https://decentralization.ua/news/19387>
5. Аналіз виконання місцевих бюджетів за 2025 рік. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/20555>

Наукове видання

**ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ ЗДОБУВАЧІВ
ВИЩОЇ ОСВІТИ ТА МОЛОДИХ УЧЕНИХ
ПРИВАТНОГО ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ
«МІЖНАРОДНИЙ ЕКОНОМІКО-ГУМАНІТАРНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ АКАДЕМІКА СТЕПАНА ДЕМ'ЯНЧУКА»**

ВИПУСК 3

Наукові статті надруковано в авторській редакції.

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат та інших відомостей.

Підп. до др. 04.07.2024 р. Формат 60x84 ¹/₈. Папір офсет. Друк цифр.
Гарнітура Times. Ум. друк. арк. 19,9. Обл. вид. арк. 19,9. Тираж 20
прим.

Зверстано в редакційно-видавничому центрі
Приватного вищого навчального закладу
«Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука»
33027, м. Рівне, вул. ім. академіка Степана Дем'янчука,
4 mail@megu.edu.ua
Технічний редактор: Руслана Грицун
Графічний дизайнер: Сергій Близнюк